

Бібліотека
української усної народної
творчості

Народна творчість

Героїко- фантастичні казки

Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1984

82.3Ук-6
Г 39

В збірник вошли кращі образці
української героїко-фантастическої казки.

Редакційна колегія:
С. Д. ЗУБКОВ, О. І. ДЕЙ,
І. П. БЕРЕЗОВСЬКИЙ, Д. В. ПАВЛИЧКО,
П. І. МАЙБОРОДА, С. Л. КОВА

Відповідальний редактор
Д. В. ПАВЛИЧКО

Упорядкування,
передмова та примітки
І. П. БЕРЕЗОВСЬКОГО

Гравюри
В. І. ЛОПАТИ

Г 4702590100—043
М205(04)—84 43.84.

© Упорядкування, передмова,
примітки, художнє оформлен-
ня. Видавництво «Дніпро»,
1984 р.

НЕВИЧЕРПНА КРИНИЦЯ

Усна художня творчість — цінний набуток кожного народу. В ній знайшли втілення найзаповітніші мрії, помисли, сподівання багатьох поколінь. У невичерпній її криниці видзвонює духовна наснага трудівника, моральна сила, віра в найсвітліші ідеали, в краще майбутнє.

Серед багатьох фольклорних видів і жанрів одне з найпомітніших місць займає казковий епос, який виник і розвинувся на основі тисячолітньої трудової і суспільної діяльності людей, що сягає своїм корінням у найдавніші часи людської історії, в ту далеку первісну добу, коли, за висловом О. М. Горького, «художня творчість трудящих була єдиним організатором їхнього досвіду, втіленням ідей в образах і збудником енергії колективу».

Казки досить повно й історично правдиво відбивають шлях розвитку людини — творця «другої природи», культури. Яскраво виявляються в них ознаки матеріалістичного мислення людей праці, їхнє прагнення максимально пізнати навколишній світ, удосконалити апарат виробництва, опанувати техніку.

Як один із провідних жанрів народної оповідальної творчості, казка відіграла важливу роль у розвитку писемності. Важливе значення мали народні казки для становлення багатьох жанрів художньої літератури (пригодницького роману, повісті, новели, байки, літературної казки-алегорії, віршованої казки), а також дитячої літератури.

Казка, ця особлива, вироблена віками, форма художнього відображення життя, супроводжує людину з дитинства. Виховні можливості її важко переоцінити. Виразно це підкреслив у статті «Перша книга після азбуки» К. Ушинський: «Багато російських казок ідуть, звичайно, з далекої язичницької давнини, коли вони зовсім не були казками, а щирими віруваннями народу. Але багато з них, очевидно, народ переробив, або їх наново складено навмисне для дітей. Це перші і блискучі спроби російської народної педагогіки, і я не думаю, щоб хто-небудь був спроможний змагатися в цьому випадку з педагогічним генієм народу... Я рішуче ставлю народну казку недосяжно вище від усіх оповідань, написаних навмисне для дітей освіченою літературою»¹. І. Франко у післямові («Байка про байку») до збірника власних казок, адресованих у першу чергу дітворі, особливо підкреслював доступність для дитячого сприйняття казкових образів, мотивів, мови

¹ Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. — К., 1949, с. 245—246.

казок, відзначав велику впливову силу казки у процесі загального розвитку людини уже з перших років її життя. «Оті простенькі сільські байки, — писав Франко, — як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі річей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті»¹.

Казка живе за своїм часом і в своєму просторі. Простір і час тут — поняття умовні («далеко чи близько», «за тридев'ять земель» і т. д.). Проте за казковим, фантастичним часом і простором завжди стоїть реальна дійсність, де знаходяться оповідач і слухачі. Тому в класовому суспільстві казка завжди мала класовий характер. Протягом віків люди праці вели боротьбу за визволення і ніколи не втрачали віри в перемогу, висміюючи всіляких посіїв соціальної несправедливості, мріючи про вільне, щасливе життя.

Особливий інтерес становлять героїко-фантастичні казки, в яких міфічне, фантастичне начало органічно поєднується з началом героїчним.

Переважаюча частина героїчних образів казок відзначається виразним суспільним, соціально-класовим звучанням. Як правило, це знедолені, принижувані в житті, у повсякденному побуті постаті — син бідняка, наймолодший у великій селянській родині, син удовиці, переслідувана злою мачухою падчерка-сирітка, працелюбний, проте нещасний, убогий, пригнічуваний паном селянин тощо.

Якими б неймовірними не здавались відображувані в казковому епосі події та вчинки героїв, проте кожна казка в кінцевому результаті спроектована на конкретне життя трудівника і так або інакше відбиває його світогляд, реальні життєві потреби, художні смаки, суспільно-етичні ідеали. Отже, матеріалістична у своїй основі казкова фантастика фактично постає як своєрідний вияв нестримного бажання людини праці боротися за полегшення свого життя, за наближення світлого майбутнього.

Українська народна оповідальна творчість, зберігаючи характерні національні риси, водночас виразно тяжіє до загальносвітової фольклорної традиції, перегукується з нею. Розвиваючись протягом тривалого часу, вона постійно збагачувалась, засвоюючи кращі здобутки місцевих традицій та активно взаємодіючи з казками інших народів.

В українській героїко-фантастичній казці, як і в казках інших східнослов'янських народів, фантастичне начало органічно поєднується з історичним елементом, що притаманний билинам, героїчним переказам, історичним легендам. В деяких казках навіть імена персонажів збігаються з іменами різноманітних героїчних сказань своєї

¹ Франко І. Твори: У 50-ти т. К., 1979, т. 20, с. 170.

давнини. Тут зустрічається Ілля Муромець, Єруслан Лазарович, Бова Королевич та інші блискучі імена.

Одна з характерних жанрових особливостей казки — внутрішня установка на вимисел. Неодмінною передумовою життєздатності казки, запорукою популярності є гармонійне поєднання художнього вимислу з установкою на те, щоб розважити, зацікавити слухача, полонити його уяву неймовірністю відображуваних подій та ситуацій. Усе цілком визначалось місцем, яке казка здавна посідала у культурному житті народу, зумовлювалось її здатністю проникати в різноманітні ділянки життя, відбивати найхарактерніші риси повсякденного буття трудівника, було конкретним виявом прагнень казкаря захопити художню уяву найширшого кола різних за своїм характером слухачів.

Значного розвитку її поширення набула народна казка на Україні. Як і в багатьох інших народів світу, тут вона здавна була неодмінним супутником трудівника у найрізноманітніших умовах його повсякденного побуту, — особливо ж у години перепочинку, коли після втомленого, напруженого дня наступала вільна хвилина і людині впадала можливість політати на крилах фантазії у чарівний, привабливий світ казкових образів.

Винятково важлива роль у підтриманні її розвитку казкової традиції здавна належить виконавцеві казки. Ось чому дослідники завжди виявляли багато уваги постаті народного казкаря-оповідача. Адже саме виконавець казки (здебільшого це обдарований оповідач-імпровізатор), тонко вловлюючи смаки і запити середовища, повинен був завжди зважати на його характер, щоразу пристосовуючись до нього. А це під силу лише справжньому майстрові оповідачів, який повинен мати добру пам'ять, художній хист та великий запас вражень, бездоганно володіти умінням імпровізації й здатний справді цікаво, щоразу по-новому розповісти казку на певний сюжет.

На Україні, як і в інших народів світу, в процесі тривалого розвитку казкового епосу займало про себе у різний час чимало яскравих казкарів, справжніх майстрів народної оповідальної творчості.

Із розвитком умов життя трудового народу неминучих змін набували і його культурні запити, естетичні смаки та вподобання.

Це спонукало народних казкарів-оповідачів постійно підносити свою майстерність, творчо освоювати засоби народної гумористики, багатства мови, образні вислови, мудрослів'я, пильно приглядатись до психології, особливостей вдачі, характеру представників різних суспільних верств, всебічно осмислюючи й переносячи все це в художній світ казки.

Внаслідок цього в народних героїко-фантастичних казках — як і в творах інших жанрових різновидів — склалась характерна поетика, розвинувся суто народний стиль художнього відбиття дійсності.

Народний колорит багатьох образів українських казок до повної міри відбився уже в самих іменах героїв, найпоширеніше серед яких — ім'я Іван, як і в казках інших східнослов'янських народів.

Іван — герой глибоко народний. Зовні непоказний, він з готовністю йде на подвиг, відчуваючи свою внутрішню силу. І ті чудодійні сили, що допомагають йому, — це рідна земля і рідне оточення. Тому він і перемагає ворогів. У створенні цього образу проявилась перемога народного духу, віра трудівника в краще майбутнє, в перемогу правди над кривдою, добра і справедливості над злом.

Для багатьох творів казкового епосу взагалі характерний героїчний струмінь, що започаткувався та розвинувся ще в далекі часи, в умовах формування різних історичних спільностей людей та утворення державності стародавньої доби. Провідними персонажами фантастичних казок є образи героїв-богатирів, подвиги яких здебільшого мають героїко-патріотичний характер. Ця тематика була співзвучна настроям широких верств трудового народу України, історія якого яскраво багата славними сторінками. Тим-то традиційна героїко-патріотична тематика фантастичних казок давнього часу так органічно й міцно увійшла в казковий епос українського народу.

Незвичайними є особисті якості героя. Він наділений надприродною силою, володіє чарівним мечем, сама булава його важить десятки пудів. У поєдинку перемагає ворога не лише власною фізичною силою, чародійною зброєю, а й розумом, розважливостю та кмітливостю.

Якими б фантастичними не були в народних казках образи героїв-богатирів, проте у всіх своїх діях, помыслах і вчинках, у конкретних подвигах і в стосунках з іншими казковими персонажами вони поєднують як повнокровні й цілісні людські характери, як цілком завершені соціальні типи, носії й виразники кращих ідеалів трудового народу. Вони послідовні у своїх діях, над усе ставлять честь, справедливість, вірність обов'язку перед своїм народом, рідним краєм; ведуть боротьбу проти лихих, ворожих сил і завжди перемагають. Такою хотів бачити дійсність, своє повсякденне життя трудовий народ, талановитими, до кінця відданими справі боротьби за правду, — хотів бачити він своїх героїв. Усе це й визначило ідейне спрямування, характер образів героїко-фантастичних казок.

Яскравими барвами, виразними мааками вимальовуються також образи помічників казкового героя. Це ж за їх допомогою герої успішно долає перешкоди, перемагає супротивника й досягає поставленої перед собою мети. Серед них перш за все слід згадати жіночі образи — наречених або ж суджених, обіцяних героєві в дружину, або ж вірну дружину героя, яка своїми мудрими порадами чи й конкретними діями допомагає йому здійснити подвиг. Героїні багатьох

українських казок нагадують ідеальний образ Василя Премудрої з російських казок.

Часто героєві допомагає (здебільшого добрими порадами, а іноді — вручаючи йому чудодійні предмети) старенька бабуся-чарівниця, що звичайно проживає десь у глушині, в непрохідних хащах.

Жіночі персонажі звичайно постають у казках як художне втілення кращих рис народного характеру, позначеного високими етичними ідеалами трудівника. Вони здебільшого є втіленням вишуканої людської доброти, цнотливості, розважливості й доброзичливості.

Надійними помічниками героя є його товариші, наділені незвичайним умінням, чудесними якостями, що відбилися і в їхніх іменах (Товчикамій, Ломикамій, Вернигора, Вернидуб, Зітриліс, Сучмотузок і т. ін.).

Виразними засобами змальовані також образи тварин, що постійно супроводжують героя у мандрях і пригодах, — свійських (кінь, корова, собака, кіт, голуб) і диких (вовк, лев, ведмідь, лисиця, орел тощо). На знак вдячності за порятунок звірі вірно, самовіддано служать героєві: дістають для нього «живлющу» й «цілющу» воду, відшуковують загублені або викрадені чудодійні предмети, допомагають йому вершити подвиги.

У такому ж чіткому освітленні, виразними й рельєфними постають у героїко-фантастичних казках і персонажі, що уособлюють зло — жорстокість, жадібність, лукавство, підступність і найчорнішу зраду: змії, Коцїї Безсмертній, Баба Яга, відьма, лиха чарівниця, цар та ін. Усі вони хоч і володіють певною силою, різними чудодійними засобами, проте у поєдинку з героєм неминуче зазнають поразки.

Надзвичайно захоплюючі змістом і художньо викличені формою, казки по суті є своєрідними народними романами про пригоди героя, про його дивовижні подорожі в заморські країни, в підземне царство, в незаймані ліси і гори й т. ін. Сюжет казок розгортається динамічно, герої зображуються завжди в дії. Причому разом з ними діє і їх оточення. Це товариші героя, віщі дівки, мудрі жінки, звірі й птахи, навіть неживі предмети: шапка-невидимка, чоботи-скороходи, килими-самольоти, кий-самобій, меч-кладенець, скатертинка-самобранка, чарівний перстень, живлюща-цілюща вода і т. ін.

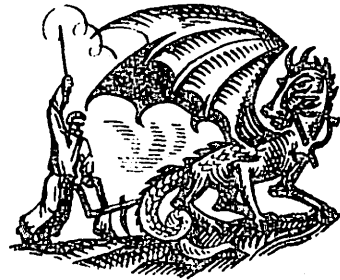
Яскраві постаті героїв українських фантастичних казок здавна привертають увагу письменників, стають персонажами літературних творів. Так, український поет І. Манжура на основі казкових сюжетів написав віршовані казки «Трьомсин-богатир» та «Іван Голик». Сюжети героїко-фантастичних казок приваблювали І. Франка, Лесю Українку, С. Руданського.

Сюжети та образи народних казок привертають увагу радянських поетів та письменників (П. Тичини, М. Стельмаха, Л. Первомайського, Д. Павличка, О. Іваненко, Н. Забіли, М. Пригари та ін.).

Впливаючись животворним потоком у сучасній літературній процес, надихаючи майстрів слова на створення яскравих героїчних постатей, гідних нашої героїчної доби, казкова творчість трудового народу в її кращих зразках живе тепер не лише в усій традиції, а й у вигляді творів красного письменства. Казка сьогодні поповнює репертуари наших театрів, є одним з улюблених жанрів кіно- і мультиплікаційних стрічок. Як у минулому, народна казка і нині виховує людей в дусі кращих ідеалів трудового народу, навчає розумного, доброго, вічного.

Іван Березовський

Героїко- фантастичні казки

ІВАН — МУЖИЧИЙ СИН

Жив колись у старовину цар з царицею, у них замолоду не було дітей, а при старості родився один син; вони дуже зраділи. Ну, виріс той син, вирішили вони його оженити. А син і каже:

— Поки не дістанете мені такого коня, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить — на дванадцять верст земля гуде і листя на дубах осипається, — то я женитись не буду!

Цар зівзав усіх своїх богатирів, почав розпитувати:

— Може, з вас хто знає або чув: де такий кінь, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя на дубах осипається?

Усі кажуть, що ніхто й не бачив, і не чув нічого такого, і дістать не можуть.

Цар розіслав по всій землі бумага:

— Може, хто чув або сам дістане, то пехай до мене приходить.

Потрапила одна така бумага у якусь волость, прочитали її там. Мужик приходить додому й хвалиться жінці:

— От яка у нашу волость бумага прийшла!.. Якби такий молодець найшовся, то велено йому до царя приїжджати!

А у нього був хлопець, от оцей хлопець і каже:

— А я знаю, де такий кінь є!

А батько:

— Сиди там, коли сидиш! Ти вийдеш за ворота — та й то тебе діти б'ють, а то ще про такого коня базікаєш!

Хлопець одягся і говорить:

— Ходім, тату, надвір!

Вийшли. Він одною рукою дуба як схватить — нагнув аж до землі, потім пустив. А батько стоїть, очі витріщив — дивиться на нього, аж злякався сам.

— Ну, тепер, — говорить, — синку, повірю.

Пішли у волость — батько хлопця залишив надворі, а сам пішов у хату і каже:

— Дозвольте, панове, мені з своїм словом втрутитися!..

— Можеш, говори.

— Є у мене син, що може дістать того коня.

А всі й закричали:

— У холодну його взять, сякого-такого, з його хлопцем!

Куда його хлопець годе? Як він вийде за ворота, то його всі діти б'ють!

Посадили мужика і його хлопця у холодну. Сиділи-сиділи вони, а волосне начальство й говорить:

— Мабуть, нам нічого не буде, коли він збреше.

Випустили, а самі до царя вдарили звістку. Цар прочитав цю звістку і не повірив, що мужичий син міг таке зробити, але все ж звелів послать своїх слуг і карету за тм хлопчиком.

Узяли того хлопця до царя. Як приїхали, цар підзвив його до себе:

— Можеш дістать такого коня?

— Можу!

— Що ж тобі треба?

— Треба мені коня хорошого та палицю добру.

Написав цар записку до свого табунщика.

— Ступай, у полі є табунщик, даси йому записку, а він тобі дасть коня.

Той пішов, показав табунщику записку.

— Підожди, — каже табунщик, — пожену напувать коней, а як ітимуть, то якого коня схочеш, такого й вибереш.

Став той вибирать, і якого не візьме за хвіст — то хвіст у руках зостанеться; візьметься за гриву — гриви не стане.

Зняв дванадцять шкур, а коня не добрав собі. Йде додому, дивиться — хата обідрана (там бідна бабуся жила), а тут якраз хмара на току збирається. Бабуся і просить:

— Поможі мені, хлопче, а то всі мене, бідну, минають.

Накрив він шкурами її хату, щоб вона не протікала, бабуся йому подякувала, він і пішов собі.

Виходить цар і дивується, що хлопець коня собі не добрав.

— Іди, Іван — мужичий син, на конюшні. Вибирай собі коня, може, там є тобі кінь.

Той пішов; на котрого руку не покладе — так кінь з усіх чотирьох ніг і впаде. Нема коня, та й годі.

Настала ніч, а хлопець як вийшов у степ, як свиснув своїм богатирським посвистом, от і прибігає один кінь:

— Чого, хазяїне мій милий-любий, звеш мене?

— Пора нам у путь-дорогу вирушати.

— Ну, добре.

Став він заводити цього коня у царські конюшні, поламав усі двері й стіни порозвалював. Насилу завів. Прив'язав, дав білоярої пшениці, а сам пішов спать.

А цар устав рано і послав збудить Іваца — мужичого сина, чи не бачив уві сні, якого йому треба коня.

Той говорить:

— Е, в мене вже є кінь, на конюшні стоїть...

Вийшли, подивились, а цар аж злякався, такий великий кінь.

— Ну, тепер зробіть мені палицю і привезіть з лісу на двох парах волів.

Привезли. Він підкинув її угору, сам ліг на півтори доби спати. Прокинувся — палиця летить. Він підставив мізинний палець — вона на друзки розсипалась.

— Привезіть, — говорить, — мені на чотирьох парах волів, бо ця не гожа.

Зрубали столітнього дуба, зробили палицю, привезли на чотирьох парах волів. Він підкинув угору — сам ліг на три доби спати. Прокинувся, чує — палиця гуде. От підставив він середній палець — палиця вдарилась і на півтора аршина в землю вбилась.

— Ну, ця, — каже, — добра буде.

Збирається в дорогу. Цар і каже:

— Ну от, як дістанеш такого коня, то я тобі яку схочеш нагороду видам і ніколи ніякої кривди не чинитиму. Слово моє тверде.

Поїхав хлопець, але цар все-таки не вірить, щоб якийсь-то Іван — мужичий син та коня такого сам дістав, ну, і дав ще йому своїх богатирів уже панської, а не мужицької крові.

— Наганяйте, — каже їм цар.

Іван — мужичий син чує — земля двигтять.

— Це або змії летить, або якісь богатирі їдуть.

Доїжджають, поздоровкались, а він і питає:

— Хто ви такі?

— Це нас послав цар разом з тобою.

— Як же нам бути? Треба комусь із нас бути старшому, бо так ніякого порядку не буде, а треба, щоб ми комусь одному підкорялись.

Ну, ці богатирі панської крові зразу ж один наперед другого:

— Я буду старшим, я буду старшим!..

А Іван — мужичий син і каже:

— Ні, не так. Давайте по дорозі палицю кидати — чия далі впаде, той і буде старшим.

Кипув один палицю по шляху вперед. Їдуть день, їдуть другий — палиці нема... На третій день бачать — лежить.

Кипув другий. Їдуть день, їдуть два, їдуть три — палиці нема... Найшли аж через тиждень. Кипув Іван — мужичий син. Їдуть один тиждень — нема палиці, другий і третій тиждень — нема палиці.

— Це десь твою палицю проминули.

— Не може бути; мабуть, моя палиця десь у гостях.

Проїхали ще тиждень — бачать: стоїть великий дім — мідна огорожа навколо, — і веде до нього мідний міст. Дивляться — палиця через паркан перевалилася і ріг дому одбила. А в цьому домі жили страшні змії, тільки їх дома не було — воювали десь далеко.

І говорить Іван — мужичий син до одного богатиря панської крові:

— Сьогодні ти підеш на міст на варту, а ти, — каже другому, — ляжеш коло коней, а я ляжу в будинку. — І наказав тому, що на мості: — Гляди ж, брат, не спи, а стережи!

Той ходив-ходив, а тому, що був з дороги, — ліг і заснув на мосту. Тоді Іван — мужичий син прокинувся, бачить — північ, пора йти. Одягся і пішов на міст, дивиться — той спить; слухає: земля двигтять — змії шестиголовий летить і говорить своєму коню:

— Стій, не чмихай, проти нашої сили нема нічого. Є тільки Іван — мужичий син, тільки сюди і ворон кості його не занесе, бо він іще молодий.

— Ворон кості не занесе, а добрий молодець сам зайде, — каже Іван — мужичий син.

— Чи битися, чи миритися прийшов?

— Не миритися, а битися я прийшов.

— Ну, — говорить змії, — бий ти перший.

— Ні, — говорить Іван — мужичий син, — бий ти, ти на все царство старший.

Шестиголовий змії як ударив, то Іван — мужичий син тільки з місця зрушився, а тоді як ударив змія своєю палицею, то разом шість голів зніс!

Посік його, спалив кості і на вітер попіл пустив та й пішов додому. На ранок і питає того, що на мості вартував:

— А що, стеріг пильно?

— Так стеріг, що мимо й птиця не пролітала, — говорить.

На другу ніч Іван — мужичий син послав другого стерегти на мості, а того на конюшню.

І той заснув. Дивиться Іван — мужичий син: час іти. Пішов і став під мостом. Чує — земля гуде. Це дев'ятиголова змії летить.

— Стій,— говорить змії до свого коня,— не спотикайся, проти нашої сили нема другої на півсвіту. Є тільки Іван — мужичий син. Ну, та сюди і ворон кості його не занесе!

— Брешеш,— каже Іван — мужичий син,— добрий молодець сам зайде!

— Чи битися, чи миритися зайшов?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб миритися, а за тим, щоб битися.

— Ну, бий ти!

— Ні, бий ти, ти на половину світу старший.

Той змії дев'ятиголовий як ударив — так по кісточки Івана — мужичого сина в землю й увігнав. Але Іван як ударив змія — разом сім голів одрубав. Другий раз замахнувся — і останні дві зрубав. Посік його тіло, спалив кістки і попів за вітром пустив. Пішов Іван — мужичий син досипать. На ранок спитав і того другого:

— А що, стеріг добре моста?

— Так стеріг, що й мишка мимо не пролізла.

На третю ніч зібрав він обох богатирів, повісив рукавичку на стіні й сказав:

— Піду я сам, братці, стерегти моста, а ви глядіть на мою рукавичку: як буде піт текти, то гуляйте, як буде кров капать, так пускайте мого коня.

Став під мостом; опівночі чує — земля за дванадцять верст гуде, листя на дубах опадає. Це вже найстарший змії летить на тому коні, що жар може їсти, а полум'я пити. Летить і говорить до свого коня:

— Стій, не спотикайся, проти нашої сили нема сили на всім світі. Є десь Іван — мужичий син, ну, він ще малий, йому ще тільки на печі сидіти — сюди він не зайде, сюди ворон і його кості не занесе.

А Іван — мужичий син і каже:

— Ворон кості то не занесе, а добрий молодець сам прийде.

— Що, будем битися чи миритися?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб миритися, а за тим, щоб битися.

— Бий,— говорить змії.

— Ні, ти бий — ти на всьому світі найдужчий.

Як ударив змії, то Іван — мужичий син аж збілів. Бились, бились... У змія з дванадцяти зосталось уже три голови. А Іван — мужичий син уже по самий пояс у землю загнаний, от-от зовсім знеможеться.

— Слухай, ти,— говорить змії,— у тебе батько був?

— Був.

— Воли у нього були?

— Були.

— Орав він?

— Орав.

— А давав відпочивать?

— Давав.

— Ну, давай і ми відпочинем.

Іван — мужичий син як став відпочивать, то кинув свою палицю і розбив конюшню. Тут його кінь вирвався, прибіг до нього, став землю одгрівать...

А ті богатирі прокинулись, бачать — з рукавички кров іде, але бояться йти виручати Івана — мужичого сина, думають: для чого нам свої голови за нього підставляти?

А кінь тим часом землю навколо Івана одгрів, тоді й говорить Іван — мужичий син до змія:

— Аж тепер я тебе вб'ю!

Змії і говорить:

— Ну, добре, але я хочу тобі сказати перед смертю: ти хоч і візьмеш у мене цього чарівного коня, що цареві потрібний, але ти не доведеш його додому; є у мене ще три сестри, і мати, та батько, цар Ірод. От вони тебе все одно з світу зживуть!

Відрубав останні голови Іван, а сам задумався. А тим часом та бабуся, що він колись кінськими шкурами її хату укрит, почула, що на Івана біда насувається (бо вона все знала, що на світі робиться), та послала свого песика до Івана, а песик і каже йому:

— Будете ви їхать додому, захочете так пити, що один до одного не зможете слова промовити,— буде вам по праву руку криничка, вода як скло чиста. Не пийте її, а лиш вдари по ній навхрест палицею, побачиш, що з неї вийде! Відідете далі, захочете їсти,— стоятиме явір, під явором стіл, там лежатимуть паланиці, яблука й усякі напівки й наїдки. Не їжте,— вдари навхрест, побачиш, що вийде з його! Проїдете далі, захочете спать,— під явором стоятимуть ліжка. Не лягайте,— вдари по них, побачиш, що буде!

Вислухав Іван, подякував бабусиному песику, забрав того коня і разом з тими двома богатирями поїхав додому. Ідуть, ідуть, захотілось їм пити,— аж справді над шляхом криничка праворуч. Ці два богатирі хотіли напиться.

— Ні, подождіть,— говорить Іван,— подивлюся.

Та як ударив по ній палицею — то кров так і потекла (а це змієва сестра перекинулася криничкою). Поїхали да-

лі — зарубав іще двох сестер, що були у вигляді їжі і ліжок. Далі оглянулись — хмара наступас попід небесами. Коли вони придивляться — аж це стара змія-мати женеться. Одна губа в неї аж попід небесами, а друга позад землею.

Іван — мужичий син і говорить:

— Ех, давайте, братця, втрюх битися з нею, бо сам я її не подужаю.

Але ті два полякались і не хочуть битися — тікають. Ну, Іван бачить, що тут нічого не вдіє сам. «Доведеться пропадати», — думає. Але згадав, що тут недалеко, за горами, за лісами, є величезна кузня. От він пришпорив свого коня та чимдуж до тієї кузні, ну, а ці два богатирі теж за ним, бо ж нікуди більше їм подітись.

Підлігають до тієї кузні.

— Одчиніть!

Ковалі одчинили їм дванадцятро дверей залізних, вони влетіли, а двері самі собою й зачинились. А змія сіла коло кузні і давай вогненным язиком двері пролизувати.

Іван — мужичий син бачить, що не жарти, та до ковалів:

— Миттю робіть плуга, та такого великого, щоб аж під стелю кузні, і робіть такі ж великі щипці.

Ну, ковалі враз узялись за роботу, а змія все далі й далі пролизує. Вже тільки троє дверей залишилось, а тут ковалі вже й кінчили плуг і щипці.

Пролизола змія останні двері, встромила голову, а тут Іван щипцями розжареними і здавив її за губу. Накинув на неї плуга, вибіг надвір і давай змією орать землю — такі скиби, як хата завбільшки, відвертає. Оре, лупить її та все щипцями розжареними за губу тисне. Орав-орав нею доти, доки вона не лопнула.

Він тоді викинув її в море, свого коня пустив на папу, а богатирів тих додому прогнав.

— Ідіть, — каже, — боягузи, а то з вами тільки морока. І ще, — каже, — панської крові!

А сам поїхав на цьому коні, що в змія взяв. Їде він, їде — зустрічає діда старого. Проїхав він повз нього і не сказав «здрастуйте». А далі й нагадав:

— Що ж я, ще молодий хлопець, а йому, старому, честі не оддав. Треба вернутися, поздоровкатися.

Вернувся.

— Здрастуйте, — говорить, — дідусю, вибачайте, я проїхав — честі вам не оддав, не поздоровкався.

— Еге, — каже дід, — ніколи старих людей не минай, завжди поздоровкайся. Іхатимеш ти, а вискочить до тебе та-

кий кривий дід па дерев'янці і буде говорить до тебе: «Ну, молодець, добрий кінь твій, але ти однаково не випередив мене». Так ти не зрізуйся з ним наввпередки. А може, тобі по пугі хто буде траплятися, приймай, не відказуйся.

Поїхав. Бачить — назустріч шкутильгас па дерев'янці такий поганий дід.

— Ну, — говорить, — молодець, та й кінь же у тебе! Але хоч я який поганий, ти мене однаково не випередив!

— Ну, та я не стану з тобою сперечатися, ні то й ні...

Та тільки сказав це Іван — мужичий син, а той дід поганий своєю дерев'янкою в стремено, а Івана якоюсь гострою стрілою збив з сідла та й полетів на коні... Іван — мужичий син і оглянутись не встиг... А це був не хто інший, як сам цар Ірод — батько зміїв і зміїх.

Розсердився Іван — мужичий син.

— Ну, — каже, — я ж тобі цього не подарую, я ж тебе, Ірода проклятого, і пішки знайду!

Та палицю в руки — і пішов. Їде він, але відчуває, що та ранка від стріли Ірода все розпухає і розпухає, все більшою робиться і більшою, вже Іван і знемагати почав.

«Е, це вже біда! — думає Іван — мужичий син. — Це, виходить, цар Ірод затрусною стрілою мене вдарив».

Пройшов ще трохи Іван та вже й зовсім знеміг.

«Це, — каже він сам до себе, — тепер не побити мені царя Ірода, тепер він мене одним пальцем поборе...»

Їде Іван — мужичий син, сумний-сумний, а назустріч йому дід — борода до землі. Поздоровкались, розпитались — хто, куди? Дід і каже:

— Піду й я з тобою.

— Хто ж ви такий?

— Я — Той, що може од собак оборонить.

Здвигнув Іван — мужичий син здивовано плечима, але згадав пораду старого і мовчить.

Пішли далі, являється їм другий дід, пристав до них.

— Я, — каже, — Мороз.

Їдуть далі... Третій дід назустріч. Розпитались — хто, куди? Той каже:

— Я — Той, що море викосить і в копиці складе.

— Ну, ходім і ти з нами!

Далі — четвертий, що «їсть і не наїється». Там — п'ятий, що «п'є і не нап'ється». Шостий — «біжу й не набіжуся». Сьомий — «я за двадцять верст бичем улучу». Восьмий — «я за двадцять верст бачу»...

Ідуть вони до царя Ірода, у його господарство. Цар Ірод бачить, дивується, що то ніхто й до границі не підходив, а то — в землі його увійшли... Звелів випустить на них сім тисяч злих-презлих собак-гієн, кожна по дві голови має.

Собаки біжать — як хмара синіє.
— Ну що ж, братці, — каже Іван — мужичий син, — порозривають нас собаки, я слабкий, ледве ноги переставляю, не можу боротись з ними.

— Та ось же я, Той, що од собак обороню, — сказав перший дід.

Як захватив їх... Вибив усіх і в скирти постягав усіх собак-гієн. Цар Ірод бачить: і собаки не помогли — йде цілий гурт в його господарство. Приходять до його дому, увійшли в його двір, під таке велике залізне склепіння, а воно, це склепіння, — р-раз, і закрило їх. І опинився Іван — мужичий син з своїми супутниками ніби у великій залізній хаті. А тут цар Ірод наказав своїм слугам топити під стінами так, щоб вони всі попеклись. Навалили слуги гори лісу під стіни і ну топить. Але Мороз-дід як почав пришкварювати, то на залізних стінах аж іній став. Спалили весь ліс слуги царя Ірода, а Ірод і каже їм:

— Відчиніть уже та вигорніть лопатами жужелицю з мого ворога — Івана — мужичого сина.

Відчинили — аж вони всі живі, а Іван і каже:

— Що ж ти, царю, такий немилостивий, у таку холодну кімнату посадив нас — трохи не померзли.

— Все одно, — каже Ірод, — зараз я тобі голову відрубую, бо я знаю, що ти затрусний і не можеш воювати зі мною!

А сам думає: «Вбити його я ще встигну, давай понумчу ще добре».

Та й каже:

— Ну, от я вам задам задачу; як зробите — пущу живих, а як не зробите — голови всім позрубую. За одну ніч море викосить і у копиці зложить, а ні, то...

Ліг Ірод спати на ніч, а Той, що міг море косить, викосив його за ніч і в копиці поскладав. Прокинувся ранком Ірод, бачить — нема води й каплі ніде. «Гм, — думає, — що за чудасія?» Задає другу задачу:

— Скільки в мене є худоби — я приготую обід, як усе споживете — живі будете, а як не споживете, то голови по-стинаю.

А Іван — мужичий син і думає: «Скоріш би рана гоїлась, скоріш би, я йому покажу, як нас мучить».

А в Ірода була полонена одна, дуже красива дівчина. От

вона і взялась Івана лікувати. Знала вона всякі ліки. Ну, а тим часом наварив цар Ірод стільки котлів, що й у дворі не вміщаються; горілки поналивав кілька тисяч бочок. Посідали вони їсти. Не більш із'їли, як одного вола, а Іван — мужичий син і журиться, «Ми й за три роки всього не з'їмо..» Коли тут нагадали, що є один дід — «їм — не паїмся» і другий дід — «п'ю — не пап'юся». Як почали вони обидва трощить, то казали, що ще й мало, що ще б їли...

Бачить цар Ірод, що нічим їх не візьмеш, хотів уже по-вбивати їх, але вирішив ще помучити.

— Хто завтра, — каже він, — припесе раніш води з моря, — чи моя дочка-скорогонка, чи ви? Як ви — живі будете, а ні, то...

А Іван усе думає: «Скоріш би рана гоїлась, скоріш би...»

А полонена дівчина каже:

— Не журись, скоро вже.

Переночували. Дочка-скорогонка чуть світ наділа чоботи-сороходи, шапку-невидимку, за відерце — й подалась до моря. Вона побігла, а вони всі сидять, думають — котрому бігти? Згадали, що є «біжить — не набіжитьсья». Побіг він, набрав води, раніш Іродової дочки-скорогонки біжить, а вона бачить це та взяла і сипнула йому під ноги сонного порошку, він впав та й заснув біля відра.

Бачить Іван — мужичий син і його супутники, що Іродова дочка вже біжить, а того їхнього «біжить — не набіжитьсья» й не видно ніде. А Той, що на двадцять верст бачить, подивився і бачить, що «біжить — не набіжитьсья» спить. Тоді Той, що на двадцять верст бичем улуча, розпустив свій бич та як потягне того, що спав. Той прокинувся, за відро — як побіжить, і приніс воду раніше, ніж Іродова дочка-скорогонка.

Тоді Ірод бачить, що вже нічого для них важкого нема, вихопив меч і наказав тягти Івана та його супутників на залізний тік. Виводять Івана, а дівчина полонена і каже:

— Уже загоїлась твоя рана.

Вивели Івана. Тільки хотів цар Ірод рубать, а Іван як хватне царя Ірода та як шпурне ним на гострий шпиль його замку, так цар Ірод і здох. Взяв Іван тоді того коня, що Ірод в нього обманом викрав, дівчина полонена теж з ним збирається, а ці діди і кажуть:

— Ну, а ми послужили тобі, Іване — мужичий сину, та тепер підем далі своєю дорогою, іншим добрим людям служити.

Поцілувались з Іваном та й пішли.

Приїжджає Іван — мужичий син в своє царство та її оддає так, як обіцяв, бо завжди любив слова дотримувати, цареві коня того, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя з дубів осипається. Але тут якраз стояли ці два богатирі панської крові, що їх цар послав разом з Іваном, як побачили вони ту дівчину, що Іван із полону у царя Ірода визволив, та зразу до царя:

— Так і так, не гоже Іванові, простому мужичому синові, одружуватись з такою красунею: вона може бути за жінку тільки богатиреві панської крові!

— Молодці, правильно говорите! — каже цар, та до Івана:

— Ти, Іване, — мужичий син, і не гоже віддавати за тебе таку красуню, вона може бути жінкою тільки богатиря панської крові.

Поблід Іван — мужичий син та її каже:

— Я її з полону визволив, вона мене любить, я її люблю, і нікому я її не віддам!

— Ні, віддаси! — каже цар.

Тоді Іван скипів та до царя:

— Ти обіцяв мене нагородити, чим я захочу, і ніякої піколи кривди не чинити! Я трьох зміїв-велетнів убив, їхніх сестер повбивав, стару зміїху в море загнав, царя Ірода на той світ перевів, — та коли ти мені будеш за мою добрість так платити і так слово своє ламати, то я й тебе, і весь твій рід одним махом з світу зведу!

Та як замахнеться своєю палицею — то аж всі дерева нагнулись, а царський дворець аж затрясся. Ну, тоді цар злякався та вже ні слова. А Іван — мужичий син одружився з дівчиною-красунею, та й зажили щасливо.

Але вже ніколи не вірив Іван ні царському, ні панському слову.

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Колись був у Києві якийсь князь, лицар, і був коло Києва змії, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робити, коли давали городяни, треба і йому давати. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змії її полюбили. От вона до нього підлестилась та й питається раз:

— Чн є, — каже, — на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже, — такий у Києві над Дніпром. Як затопить хату, то дим аж попід небесами стелеться, а як вийде на Дніпро мочити кожні (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та її учеплюсь за них, чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене з кожами трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна взяла собі те на думку й думає, як би її вісточку додому подати і на волю до батька дістатись? А при ній не було ні душі, тільки один голубок. Вона вигодувала його, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі й написала до отця:

«Отак і так, — каже, — у вас, панотче, є в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі! Благайте його, панотченьку, і словами, й подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово!»

Написала так, прив'язала під крильце голубові та й випустила у вікно. Голубок злинув під небо та й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голубка.

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чн бачиш — голубок від сестриці прилетів!

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А далі поманив до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав він до себе всю старшину.

— Чн є у нас такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступитись, щоб не образився та послухав?

Ото як-так порадилися та й послали до нього пайстаріших людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері та й злякались. Дивляться, сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною, і мле руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає отакенною білою бородою! От один з тих посланців: «Кхахи!»

Кожум'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

— Отак і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться, й не слухає: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знову давай його просити, давай його благати. Стали навколішки... Шкод! Просили-просили та й пішли, понуривши голови.

Що тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся старшина.

— Чи не послати нам іще молодших?

Послали молодших — нічого не вдіють і ті. Мовчить та сопе, паче не йому й кажуть. Так розібрало його за ті кожі.

Далі надумався князь і послав до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас я роблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж, — каже, — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотавсь коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія. А змія йому й каже:

— А що, Кириле? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться змія та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве; що розбіжиться та вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А Кирило його здоровою булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змія як вогонь горить — так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напитися, та вскочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотавсь коноплями, і смолою обсмоливсь. Ото вискакує з води проклятий ірод і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою луп та луп, аж луна йде. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучче, як коваль леміш у горні: аж пирхає, аж захилинається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А по горах народ стоїть як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли це зміюка — бубух! Аж земля затряслась. Народ стоячи на горах так і сплеснув руками:

— От так Кирило! От так Кожум'яка!

А Кирило, вбивши змія, визволив князівну і піддав князеві. Князь уже не знав, як йому її дякувати. Та вже з того-то часу її почало зватися те урочище, де жив Кирило, Кожум'яками.

ІВАН ПОБИВАН

Унадивсь давним-давно один страшний змії у якусь слободу людей їсти та її поїв чисто всіх, zostався один тільки дід.

— Ну, — каже змії, — завтра посвідаю.

А через ту слободу та йшов один бідний хлопець, та її проситься ночувати.

— А хіба тобі життя надокучило? — питає його дід.

— Як? — каже бідний хлопець.

Дід розказав йому, що тут змії усіх людей переїв і це завтра його з'їсть.

— Е, — каже хлопець, — подавиться.

От прилітає змії, побачив хлопця та:

— О, це добре, — каже, — був один, а тепер двох.

А хлопець:

— Гляди не подавись.

Змії і дивиться.

— Як, — каже, — хіба ти сильніший за мене?

— Авжеж.

— Який же ти сильний. Я он, бач... — Та взяв камінь, як здавив, так з нього мука її посипалась.

— Е, це дурниця, — каже хлопець, — здави так, щоб з нього юшка потекла.

Та тут же взяв ворочок сиру, та як натисне, так з нього сироватка і потекла.

— Отак, — каже, — дави.

— Ну, ходім, — каже тоді змії, — за товариша будеш.

А хлопець йому:

— Хіба за старшого.

Ото й пішли. Питає його змії:

— А як звать тебе?

— Іван Побиван, — каже хлопець.

Ну, змії вже й боїться його. «Щоб ще мене, — думас, — і не вбив».

Стало на обід, змії і каже:

— Піди ж ти, хлопче, та принеси вола, будем обідать варити.

Пішов хлопець. Ходить по змієвій череді та її зв'язує волів хвостами докуп. А змії ждав, ждав, побіг сам.

— Що ти, хлопче, робиш?

— Е, буду ще тобі по одному поситись, я всіх зразу хочу забрати.

— Та ну тебе к бісу, ти мені всю худобу переведеш.

Стяг змії з вола шкуру і поволік. От дає він хлопцеві ту шкуру.

— Іди, — каже, — води принеси.

Узяв хлопець шкуру, насилу дотяг її до колодязя, та як упустив туди, то вже і не витягне. Тоді зробив собі лопату та й ходить кругом криниці, підкопує її. Прибіг змії.

— Що це ти робиш?

— Е, буду я тобі шкурою воду носити! Я зачеплю всю криницю та її приволочу.

— А щоб тебе! — каже змії та й злякався хлопецевої сили. Поніс сам.

— Піди ж, — каже, — хлопче, дров принеси; вирви там сухого дуба, та й буде.

— Е, буду я тобі трошки носити! Якби дубів двадцять разом, то б так! — Та й удав, ніби розсердивсь, не пішов. От змії наварив, сів і їсть, а хлопець ніби сердиться і обидать не йде, бо ж як піде, то змії зразу догадається, що він не сильний, як побачить, що хлопець менше нього їсть. А як зосталось небагато, то він сів і собі посьорбав та й каже:

— Мало.

— Ну, — каже змії, — то ходім тепер до моєї матері, вона нам вареників наварить.

— А як їти, то йти, — каже хлопець, а сам думас: «Тепер пронав».

От як почали їсти, — а вареників стоїть бочок двадцять, — то змії все їсть та їсть, а хлопець усе за пазуху та в штани ховає, усе ховає. Вже казанів з двадцять подали, а він одно ховає. Як поїли, то змії і каже:

— Ходім на камінь крутитись.

— А як їти, то йти, — каже хлопець.

Змії як крутнувся — аж огонь пішов.

— Дурниця, — каже хлопець, — ти так крутнись, щоб юшка потекла. — Та як притисне до каменя ті вареники, що в його одязі, а з них так юшка і бризнула. — Отак, — каже, — крутись. — Та ще, та ще: — От як дави!

Ну, змії вже вкрай злякався Івана Побивана. Але ще каже:

— Ану, давай, хто сильніше засвище.

Змій як свиспе, аж дерева пригнулись.

«Ну,— думає Іван Побиван,— що його робити?» А тут лежала одна залізьяка. Глянув Іван на неї та до змія:

— Зажмур очі, бо я як свистатиму, то тобі можуть очі повилазити.

Змій зажмурился, а Іван Побиван як огріє змія залізьякою, то той аж здригнувся.

— Правду кажеш,— каже змій,— ледве справді очі не повискакували! — Та вже щоб хоч не бути з Іваном укупі, то побудував йому хату на одшибі; а сам давай з матір'ю радитись, як би їм його звести зі світу.

— Давай,— кажуть,— його спалим.

А хлопець підслухав це та десь і сховавсь. От як спалили хату, хлопець прийшов, став коло понелу та її струшується. Приходить змій.

— Що ти, хлопче, хіба ще живий?

— Живий, тільки цієї ночі мене щось піби блоха вкусила.

«Ну,— думає змій,— од такого треба подалі!» Та як дременув з тих країв, то тільки його і бачили.

ІВАН ГОЛИК І ЙОГО БРАТ

Десь-не-десь в тридесятому царстві, в іншій державі жив цар з царицею чи князь з княгинею, і було в них два сини. От князь і каже своїм синам:

— Ходімо зо мною до моря, послухаємо, як морські люди пісні співатимуть.

От вони і пішли. Ідуть гасм. Князь і захотів вивідати у своїх синів: котрий з них на відшибі буде, а котрий на його царстві хазяйнуватиме. Ідуть гасм, коли ж стоїть три дуби; князь глянув та й питає старшого сина:

— Сину мій любий, що б із цих трьох дубів було?

— А що ж,— каже,— батечку? Була б із них добра комора, а якби попилять, то гарні дошки були б.

— Ну,— каже,— синку, ти будеш хороший хазяїн.

Тоді питає й меншого:

— Ну, а ти, синку, що б із цих дубів зробив?

Він і каже:

— Батьку мій любий! Коли б мені була воля та сила, я б третього дуба зрубав, та переклав на ті два, та скільки в князів і панів, я б їх усіх вивішав.

Князь почухав голову і замовк.

От прийшли до моря, стали усі глядіть, як риба грає, а князь узяв та меншого сина й пхнув у море.

— Пропадай же,— каже,— лучче сам, ледащо!

Тільки що батько сина у море пхнув, його кит-риба зараз і вхопила. Він у ній і ходить. Давай та риба хапати вози з волами і кіньми. Ходить він у рибі, перешукує, що є у возах, тим і харчується, та якось і зпайшов в одному возі люльку, тютюн і кресало. Узяв, у люльку тютюну паклав, викресав вогню і давай курити. Одну люльку вкурив, наклав другу — вкурив, наклав і третю — вкурив. От та риба від диму і впилась, припливла до берега і заснула. А на березі ходили мисливці. Ходили мисливці, а один побачив та й каже:

— Отже, братця, по гаях скільки ходили, та нічого не знайшли. Чи ви бачите, он яка риба коло берега лежить? Давайте її стрілять!

От стріляли її, стріляли, потім познаходили сокири й давай її рубати. Рубали-рубали, коли ж чують — кричить у ній усередині:

— Ей, братця! Рубайте рибу, та не зарубайте християнської душі.

Вони з ляку як кинуться! — і повтікали. От він у дірку виліз, що мисливці прорубали, вийшов на берег та й сидить. Сидить собі голій — бо на ньому що було убрання, погнило уже, може, він цілий рік був у рибі,— і думає собі: «Як мені тепер у світі жити?»

А той старший брат зробився вже сам великим паном. Батько вмер, так він і zostавсь хазяїном на всій державі.

Позбирались судді, сенатори, присудили йому женитися, тому молодому князеві, і їде він шукати собі дружби, а за ним великий поїзд. Їде, коли ж сидить голій чоловік. От і посилає він слугу:

— Піди спитай, що то за чоловік?

Той приходить:

— Добридень!

— Добридень!

— Що,— каже,— ти таке?

— Я,— каже,— Іван Голик. А ви хто такі будете?

— Ми з такої й такої землі, їдемо шукати своєму князеві дружби.

— Піди ж ти своєму князеві скажи, що їде він свататися, та без мене не посватається.

Той вернувся до князя — так і так. Князь наказав зараз слугам дати йому сорочку, штани, все, що треба. Той у воду

вскочив, обполоскався. Привели його до князя; він і князеві:

— Уже ж коли мене взяли з собою, так усі мене й слухайте. Ото як будете слухати, то будемо на Русі, а не будете — пропадемо всі.

Князь сказав, що добре, і звелів усім його слухати.

Ідуть собі, коли це — мишаче військо. Князь хотів так іти мишах і йти, а Іван Голик:

— Ні,— каже,— підждіть, дайте мишам дорогу, щоб зайняли ні однісі миші й шерстиною.

Тут усі набік і звернули. Задня миша оберпулась та каже:

— Ну, спасибі тобі, Іване Голику, не дав моему війську пропасти, не дам я й твоєму.

Ідуть далі, коли це іде комар зі своїм військом, що не можна й очима глянути. Надлітає комарський дивізійний генерал:

— Ей, Іване Голику, дай моему війську крові напитися! Як даси, то ми тобі у великій пригоді станемо, а не даси, та не будеш на Русі.

Він зараз сорочку з себе спустив і велів себе зв'язати, щоб не вбити ні одного комара. Комарі пасались і полетіли.

Ідуть понад берегом, коли чоловік піймав дві щуки в морі. Іван Голик і каже князеві:

— Купім оті дві щуки в чоловіка та пустім у море назад.

— Нащо?

— Не питай нащо, а купім.

Купили ті щуки і назад у море пустили. Вони обернулись і кажуть:

— Спасибі тобі, Іване Голику, що не дав нам пропасти. Ми тобі у великій пригоді станемо.

І не так-то хутко діється, як швидко в казці кається. Ідуть вони там, може, тиждень, чи що, приїжджають на іншу землю, на тридесяте царство, в іншу державу. А в тому царстві царював змії. Будинки видно великі, а двір кругом обставлений залізними палями, і на кожній палі усю понастромлювані різного війська голови, а коло самих воріт на дванадцяти палях нема голів. Стали вони доходити, стала князеві туга до серця приступати, і говорить князь:

— А на цих палях, Іване Голику, чи не стриміти,— каже,— нашим головам?

— Побачимо! — говорить.

Приїхали туди, коли ж змії зустрів їх, наче й добрий;

прийняв за гостей; звелів увесь поїзд нагодувати, а князя узняв із собою і повів у будинок.

Ну, там собі г'ють-гуляють, хороші мислі мають.

А в того змія дванадцять дочок, як одна. І вивів їх змії до князя і розказав, котра старша, а котра підстарша, і до послідньої. Так найменша більше всіх князеві піднорів підійшла. Гуляли вони до вечора. Увечері давай прощатися, йти спати. От змії князеві й каже:

— Ну, котра дочка краща?

Князь і відповідає:

— Найменша мені найкраща, найменшу буду сватати.

Змії каже:

— Добре, тільки я дочки не віддам, поки не зробиш усього того, що я тобі буду наказувати. Поробиш усе, так віддам за тебе дочку, а не поробиш, так загубиш свою голову, і поїзд твій тут увесь поляже.— І наказує йому: — У мене є на току триста скирт усякого хліба. Щоб він до світу був увесь перемолочений і щоб було так: солома до соломи, солома до полови, зерно до зерна.

От князь іде до свого поїзда почувати та й плаче.

А Іван Голик побачив, що він плаче, та й питає:

— Чого ти, князю, плачеш?

— Як же мені не плакати? Ото і те загадав мені змії.

— Не плач,— каже,— князю, лягай спати, до світу все буде зроблено.

Як вийде Іван Голик надвір, як свисне на мишей!

Де ті миші понабиралась і кажуть:

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені не кликати вас? Загадав змії, щоб усі скирти, що в нього на току, до світу перемолотити і щоб солома до соломи, солома до полови, зерно до зерна було.

Як запищать ті миші, як шатнулись на тік! Зібралось їх стільки, що й ступить ніде. Як узялись робити — іще й на світ не поблагословилося, а вони вже й кінчили. Пішли, Івана Голика збудили. Той прийшов — скирти як стояли, так і стоять: солома осібно лежить, а зерно теж осібно. Іван Голик і просить їх, щоб подивились, чи нема іще в якому колоску зерна. Вони як метнулись, так ні однієї зернини і не побачили у соломі! Повилазили й кажуть:

— Ні, нема ніде, не бійсь, ніхто не знайде ні зернини. Ну, тепер же ми тобі, Іване Голику, відслужили. Прощай!

Він став і стереже, щоб іще хто шкоди не наробив. Коли це князь іде шукати його. Найшов; дивується, що так ізроблено усе, як змії казав; дякує Іванові Голикові і пішов до

змія. І приходять удвох із змій. І дивується сам змії. І покликав дочок, щоб пошукати у соломі зерна, чи не відірваний де колосок. От дочки шукали-шукали — нема. І каже змії:

— Ну, добре, ходім; до вечора будемо пиль і гулять, а увечері знов роботу загадаю на завтра.

От догуляли до вечора; він і загадує:

— Сьогодні вранці найменша дочка моя в морі купалась і впустила перстень у воду; шукала-шукала — не знайшла. Як найдеш завтра та принесеш, поки сидять обідати, так будеш живий, а не знайдеш, так тут вам і кінець.

Князь іде до своїх та й плаче. Іван Голик побачив його та й питає:

— А чого, князю, плачеш?

— Отака й така, — каже, — напасть.

Іван Голик і говорить:

— Бреше змії: він сам у дочки перстень узяв і сьогодні рано понад морем літав і перстень укинув. Лягай спати. Я завтра піду до моря, чи не дістану.

Наввтра вранці приходять Іван Голик до моря, як крик не богатырським голосом, молодецьким посвистом, так усе море й забушувало. Ті дві шуки припливли до берега і кажуть:

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені не кликати? Змії сьогодні понад морем літав і вкинув перстень. Шукайте всюди. Як знайдете, так буду я живий, а не знайдете, змії згубить мене з світу.

Вони й попливли; і де вже не виплавали по морю, де вже не шукали — нема! Попливли до своєї матері й кажуть, що отаке й таке горе. Мати й каже їм:

— Перстень той у мене. Жаль мені його, а вас іще більше.

Та й викинула з себе перстень. Вони припливли до Івана Голика й кажуть:

— Отже тобі й наша відслуга. Насилу знайшли.

Іван Голик тим двом шукам подякував і пішов. Приходить, аж князь ізнов плаче, бо змії аж двічі прислав за ним, а персня нема. Як побачив Івана Голика, так і підскочив:

— А що, перстень є?

— Є, — каже. — Отже змії і сам іде.

— Нехай тепер іде!

Змії на поріг, а князь і собі, і вдарились лобами. Змії сердитий.

— А що, перстень є?

— От він! Тільки не віддам тобі, а віддам тому, в кого ти взяв.

Змії осміхнувся і каже:

— Добре! Ходім же обідати, бо в мене є гості, і давно тебе дожидаємось.

Пішли. Князь входить у будинок, коли змії сидить одинадцять. Він давай із ними здоровкатися. Тоді підійшов до дочок, вийняв перстень і каже:

— Котрої перстень?

Найменша почервоніла і каже:

— Мій.

— Коли твій, так візьми, бо я все море вибродив, його шукаючи.

Всі засміялись, а найменша подякувала.

І пішли всі обідати. За обідом, при гостях, змії і каже:

— У мене є лук у сто пуд. Як вистрілиш при всіх оцих гостях, так віддам дочку.

Пообідавши, пішли усі відпочивати, а князь скоріше до Івана Голика і говорить йому:

— Отепер пропали: така й така річ!

— Дурниця! — каже Іван Голик. — Як принесуть той лук, так ти подивись на нього і скажи змії, що «я цим луком не хочу соромитися і що в мене кожний слуга із нього вистрілить», та звели мене покликати. Я вистрілю так, що вже більш нікому не загадають.

Князь, поговоривши з ним, пішов до змій. У будинку із дочками й гуляє. Коли це — не скоро — змії виходить із гістьми, і за ним несуть лук у сто пуд. Князь як глянув і злякався. Винесли лук надвір, і всі повиходили. Князь навколо лука обійшов і каже:

— Я цим луком не хочу й соромитися, а покличу кого-небудь із своїх слуг, то кожний з нього вистрілить.

Тут змії один на одного зглянулись і кажуть:

— Ану, ну, нехай поспробує.

Князь і закричав:

— Пошліть мені Івана Голика!

Той приходять. Князь і каже:

— Візьми оцей лук і вистріли.

Іван Голик лук підняв, стрілу заклав; як вистрілить, так шматок у двадцять пуд і відломивсь від лука. Князь тоді, стоячи, й каже:

— От бачите? Якби оце я вистрілив, так ви б мене й осоромили.

Іван Голик тоді пішов до своїх, застромивши шматок лука за халяву, а князь із зміївнами у будинок. Змії ж zostалися надворі і все радилась, що б йому ще загадать зробити. Порадившись, пішли у будинок. Змії, увійшовши, щось шепнув найменшій дочці на вухо. Вона пішла, а він за нею. Там довго говорили, потім виходять, змії і каже:

— Сьогодні вже нерано; нехай завтра. У мене є кінь за дванадцятьма дверима, то як попоїдиш на ньому, так віддам дочку.

От погуляли до вечора, порозходились спати; князь приходить і розказує Голикові. Той, вислухавши, й каже князеві:

— А ти думаєш, на що я взяв той шматок лука? Я вже знав, що це буде. Як же підведуть тобі коня, то ти подивись на нього та й скажи: «Не хочу я на цьому коню їздити, щоб не осоромитися так, як луком, а нехай поїде мій слуга!» А то не кінь буде, а його найменша дочка. Ти на неї й не сядеш, а я її добре провчу.

От устали вранці. Приходить князь у будинок, поздоровкався зо всіма, дивиться — одинадцятьо дочок, а дванадцятої нема. Змії устав і говорить:

— Ну, князю, ходім надвір, бо скоро виведуть коня; будемо дивитися, як вестимуть.

Повиходили всі, дивляться, аж ведуть коня двох зміїв і то з великою силою держать, — так їх обох на голові й носить. Привели перед рундук; князь обійшов кругом, подивився та й каже:

— Що ж ви говорили, що коня приведете? А тепер привели кобиллицю. На цій кобиллиці я їздить не хочу, щоб не осоромитися так, як учбра, а покличу свого слугу, нехай поїде.

Змії каже:

— Добре! Нехай поїде.

Князь покликав Івана Голика й наказує йому:

— Сідай на цю кобиллицю та й прогуляйся.

Іван Голик як сів, змії кобиллицю й пустили. Як понесла ж вона його, то аж під хмару; а відти спустилась і вдарилась об землю так, що аж застогнала. А Іван Голик тоді як вийме з-за халяви дванадцятипудовий кусок лука і давай її чистити. Вона схопилась і понесла його всюди, а він її все б'є! От вай проситися:

— Іване Голику, не бий мене, загадуй мені що хочеш, усе для тебе зроблю.

— Мені, — каже, — нічого робити не треба, а тільки як приїду я до князя, то щоб ти коло нього впала й ноги простягла.

Вона думала-думала:

— Ну, нічого, — каже, — з тобою робити.

І понесла його понад деревом, коло князя спустилась, на землю впала і ноги відкинула. Князь і говорить:

— Бачите, якій сором! А ви хотіли, щоб я на цій кобиллиці їхав.

Змієві сором стало перед ним, та робити було нічого. Походили по саду й пішли обідати. Коли й найменша дочка їх зустріла, давай здоровкатися. Князь дивиться на неї, так-то хороша була, а тепер іще лучча стала. Посідали обідати, змії і каже:

— Ну, князю, вже після обіду виведу я своїх дочок надвір. Як пізнаєш, де найменша, так тоді й весілля будемо гулять.

Після обіду змії повів своїх дочок одягати, а князь пішов до Івана Голика на пораду, що йому робити.

— А то що, — каже.

Зараз засвистав — комар і прилетів. Він йому розказав усе. Комар і каже:

— Ти нам став у пригоді, і я тобі стану. Як виведе змії їх надвір, то нехай князь дивиться — я буду літати над її головою. Нехай обійде навколо один раз — я буду літати, і другий раз обійде — я літатиму, а третій раз як буде обходити, то я сяду в неї на носі, і вона не видержить, махне правою рукою.

Це сказавши, комар полетів у будинок. Коли прислав змії за князем. Князь приходить, коли там стоять усі дванадцять дочок, і на них усе однаково, як лице, як коси, як плаття. Він на них дививсь-дививсь — ніяк не пізнає... От він у перший раз обійшов — не побачив комара; другий раз почав обходити, коли це — літає над головою. Він уже очей не спускає з того комара. Як почав третій раз обходити, той комар на носі в неї сів. Вона рукою — мах! А князь — за неї: «Оце моя», — і привів її до змія. Змії — нікуди дітися:

— Коли пізнав, — каже, — свою молоду, так сьогодні важнемо й весілля гулять.

Почалось весілля. Повінчали їх увечері. Тут гуляли, із гармат стріляли і чого не робили! Уже от скоро спать вести. Тоді Іван Голик відізвав князя та й каже:

— Ну, князю, гляди ж, щоб завтра нам і додому їхати. Та ще слухай, прошу я тебе, не діймай, — каже, — жінці віри до

семи років; хоч як вона буде до тебе ласкатися, а ти їй усієї правди не кажи, а як розкажеш, то й сам пропадеш, і я пропаду з тобою.

Той каже:

— Добре, не буду діяти жінці віри.

От на другий день поодягались молоді й повиходили до зміїв. Тут князь давай просити батька, щоб їхати додому. Змій і каже:

— Як можна так скоро їхати!

— Як собі хочете, а я поїду сьогодні.

От, пообідавши, взяли молоду, сіли й поїхали. Ну, приїхали в своє царство. Тоді вже князь дякував Іванові Голикові і настановив його першим своїм радником. Як Іван Голик скаже, так і по всьому царству й діється. А князь сидить собі й гадки не має ні про що.

От живе молодий князь із своєю жінкою рік і другий. На третій рік приїшли вони собі сина. Молодий князь утішається. От один раз узяв сина на руки та й каже:

— Що є краще на світі, як мені оце дитя?

А княгиня, бачивши, що князь так розніжився, давай його цілувати та розпитувати, згадавши, як він сватався, як він усі її батька накази виконував. Князь і каже:

— Виконував би я й досі твого батька накази на залізній палі, якби не Іван Голик.

Тут вона не показала виду, що розсердилась, і зараз кудись вийшла.

А Іван Голик сидить собі дома, коли летить до нього княгиня. Зараз вийняла з-під поли рушник з золотими кінцями та як махне ним — так його надвое і розрубала: ноги остались тут, а тулуб з головою ізніс дах з будинку і впав за сім верст від будинку. Тоді, упавши, й каже:

— Ах ти, проклятий! Не надіявся я на тебе, щоб ти признався! Я ж просив, щоб не діяв жінці віри до семи років! Ну, тепер пропав я, пропав і ти!

Підняв голову і сидить. Коли це дивиться: жене безрукий чоловік зайця. І жене якраз на Івана Голика. Той зацьп каже: «Мій зацьп!» А той каже: «Мій!» Бились-бились, так ні той тому, ні той тому нічого не зробить. Безрукий і каже:

— Годі нам битися, а вивернемо дуба, і хто далі кине, того буде зацьп.

Безногий погодився.

От безрукий підкотив безногого до дуба: той вивернув і дав безрукому. Безрукий ліг та як кинув ногами, так за три

версти дуб упав. А безногий як кинув, так за сім верст упав. Тоді безрукий і каже:

— Бери зайця і будь мені старшим братом.

От побратались і зробили візок, причепили мотузки, як куди треба, то безрукий запряжеться та безногого й возить. От раз поїхали у якийсь город, де цар живе, до церкви, і поставив безрукий коло старців безногого на візку. Стоять і дожидають. Коли царівна їде. Доїжджав до них і каже:

— Подайте оцим калікам оці гроші.

Фрейліна хотіла подати, а безногий і каже:

— Якби то, ваше добродійство, ви нам своїми руками милостиню подали.

От вона взяла у фрейліни гроші й дає безногому. А він її й питає:

— Скажіть мені, — каже, — чого ви, не во гнів вам, на виду такі жовті?

Вона каже:

— Так мені бог дав! — та й зітхнула.

— Ні, — каже, — я знаю, чого ви такі жовті. Я, — каже, — міг би зробити, щоб ви не були такі.

Коли на цю розмову над'їжджав цар. От того безногого і безрукого із візком — у будинок: роби, що знаєш!

А він каже:

— Що ж, царю! Нехай царівна признається по правді, чого вона така погана стала.

Тоді батько до дочки. Вона й призналась:

— Так і так, — каже, — до мене літає змії і з мене кров тягне.

Побратими й питають:

— А коли він літає?

— Саме перед світом, як усі сторожі поснуть, так він до мене через комин і влетить.

— Постій же, — каже безногий, — ми в сінечках притаї-

мось, а ти, царівно, кахикни, як він прилетить. От притаїлись вони в сінечках. Коли ж щось наче іскрами під стріхою засвітило. Царівна тоді: «Кахи!» Вони до неї, а зміюка й заховавсь під подушки. От царівна схопилась із постелі, а безрукий ліг на землю та безногого й кинув ногами на подушки. Безногий як піймав у руки того змія, давай удвох душити. Той змії і проситься:

— Пустіть мене! Не буду ніколи літати і десятому за-

кажу.

Безногий і каже:

— Ні, понеси нас туди, де є цілюща вода, щоб у мене були ноги, а в брата руки.

Змій і каже:

— Беріться за мене, понесу, тільки не мучте мене. От і вхопились за нього. Той змії як полетів із ними, прилітає до криниці й каже:

— Оце цілюща вода!

Безрукий так і хотів туди вскочить, а безногий кричить на нього:

— Постій, брате! Ось подерж ногами змія, а я встромлю в криницю суху паличку, тоді побачимо, чи цілюща це вода.

Устромив, так поки було в воді, поти й відгоріло. Як узялись же тоді за того змія! Били його, били! Він і давай проситься, що «не бийте: тут є недалеко й цілюща вода».

Повів до другої криниці. Вони там устромили суху паличку, так зараз і розпукуватись стала. Тоді безрукий ускочив і вискочив звідти з руками. І безногий ускочив і вискочив з ногами. Тоді змія пустили й звеліли, щоб більше не літав до парівни.

Іван Голик пішов ізнов до свого брата, до князя: що з ним зробила княгиня? Приходить під те царство, коли бачить — недалеко від дороги пасе свинар свині; свині пасе, а сам сидить на могилі. Він і подумав: «А піду отого свинаря розпитаю, як тут у них діється?»

Приходить до свинаря, дивиться йому в вічі й пізнає свого брата. А той дивиться і пізнав Івана Голика. Довго дивились один одному в вічі, ні той, ні другий нічого не кажуть.

Іван Голик опам'ятався та й каже:

— Це ти, князю, свині пасеш!.. І варт того... А я ж тобі казав, що не діймай жінці віри до семи років!

Князь упав йому в ноги та й каже:

— Іване Голику! Прости мене!

От Іван Голик підняв його та й каже:

— Добре, що ти ще живий на світі остався. Тепер ще поцарствуєш трохи.

Князь став питати в Івана Голика, як він добув собі ноги.

От Іван Голик тоді вже й признався йому, що він його менший брат, і розказав йому все своє життя. Ну, обнялись, поцілувались. Князь тоді й каже:

— Пора ж, брате, свині гнати додому, бо княгиня скоро чай питиме.

Іван Голик і каже:

— Так поженім же вдвох.

А князь каже:

— Тут, — каже, — брате, біда! Ота проклята свиня, що перед веде, як тільки дійде до воріт, на воротах стане як укупана, і поки тричі її не поцілуєш, то не піде з місця. А княгиня із зміями чай на рундуді п'є, на це дивиться і сміється.

Іван Голик і каже:

— Так тобі й треба! Ну, вже ж сьогодні цілуй, а завтра не будеш.

Пригнали свині до воріт. Іван Голик дивиться, та проклята свиня на воротах стала, ноги розставила і не йде у двір. А княгиня дивиться та й каже:

— Он уже мій дурень свині пригнав і буде свиню цілувать.

Той, бідний, тричі поцілував, тоді свиня й пішла в двір, рохкаючи. А княгиня каже:

— Ось подивіться, іще десь і підпасича собі взяв. От князь з Іваном Голиком свині у хлів загнали. Тоді Іван Голик і каже:

— Візьми ж, брате, у ключника конопель двадцять пудів і смоли двадцять пудів та й принесеш до мене в сад.

А князь каже:

— Так не донесу.

А Іван Голик:

— Та йди проси, може, ще й не дасть.

От князь пішов до ключника, став просити. Той довго на нього дививсь, а далі й каже:

— Та робити нічого з вами, треба дати.

Відімкнув він амбар. Іван Голик відважив двадцять пудів конопель і двадцять пудів смоли, в одну руку взяв коноплі, а в другу смолу, і пішли.

Як узяв Іван Голик плести пугу: один пуд виплете конопель, а пудом смоли усмолить, — і виплів до півночі у сорок пудів пугу. А князь давно вже спить на соломі коло хліва.

Уранці-рано повставали, і давай йому Іван Голик казати:

— Ну, до сьогоднішнього дня був ти свинарем, а сьогодні ти будеш ізнов князем. А ходімо поженемо свині в поле.

Князь:

— Ні, ще, мабуть, княгиня не вийшла; а мені гнати тоді, як вийде на рундук та сяде із зміями чай п'є, щоб вона, — каже, — бачила, як я буду свиню цілувать.

Іван Голик і каже йому:

— Уже ж як будемо гнати, то ти не цілуй, а поцілую я.

А князь каже:

— Добре!

От прийшла пора гнати. Княгиня вийшла, чай п'є. Вони поvigанали із хліва свиней і женуть удвох. Тільки що догнали до воріт, — свиня на воротах стала і стоїть. Княгиня із зміями дивиться, а Іван Голик як розпустить пугу, як ударить ту свиню, так і кістки розсипались. Ті змії тоді куди хто втрапив. А вона, клята, й не злякалась та його зачуба. Так він тоді її за коси, та як узяв стьобать, та поти, поки вона неадужала й по світу ходити. Отоді вже вона покинула свої зміївські нориви та й почала хороше жити з чоловіком. Живуть та постолом добро возять.

КОТИГОРОШКО

Був собі один чоловік і мав шестеро синів та одну дочку. Пішли сини в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. Вона й каже:

— А де ж ви будете орати? Я не знаю.

Вони кажуть:

— Ми будемо тягти скибу від дому аж до тієї ниви, де будемо орати, — то ти за тією борозною і йди.

Поїхали.

А змії, що жив за тим полем, у лісі, взяв ту скибу закопив, а свою протяг до своїх палаців. От сестра як понесла братам обідати, то пішла за тією скибою і доти йшла, аж поки зайшла до змієвого двора. Там її змії і вхопив.

Попримходили сини ввечері додому та й кажуть матері:

— Весь день орали, а ви нам не прислали обідати.
— Як то не прислала? Адже Оленка понесла. Чи не заблукала?

Брати й кажуть:

— Треба йти шукати її.

Та й пішли всі шість за тією скибою і зайшли-таки до того змієвого двора, де їх сестра була. Приходять туди, коли вона там.

— Братики мої милі, де ж я вас подіну, як змії прилетить? Він же вас поїсть!

Коли це й змії летить.

— А, — каже, — людський дух пахне. А що, хлопці, битися прийшли чи миритися?

— Ні, — кажуть, — битися!

— Ходім же на залізний тік!

Пішли на залізний тік битися. Недовго й бились: як уда-

рив їх змії, так і загнав у той тік. Забрав їх тоді ледве живих та й закинув до глибокої темниці.

А той чоловік та жінка ждуть та й ждуть синів, — нема. От одного разу пішла жінка на річку прати, коли ж котиться горошинка по дорозі. Жінка взяла горошинку та й із'їла. Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком. Росте та й росте той син, як з води, — не багато літ, а вже великий виріс. Одного разу батько з сином копали колодязь — докопались до великого каменя. Батько побіг кликати людей, щоб допомогли камінь викинути. Поки він ходив, а Котигорошко узяв та й викинув. Приходять люди, як глянули — аж поторопіли. Злякались, що в нього така сила, та й хотіли його вбити. А він підкинув того каменя та й підкопив, люди й повтікали.

От копають далі та й докопались до великого шматка заліза. Витяг його Котигорошко та й сховав.

От і питається раз Котигорошко в батька, в матері:

— Деся повинні бути в мене брати й сестра?

— Е-е, — кажуть, — синку, була в тебе і сестра, і шестеро братів, та таке й таке їм трапилось.

— Ну, — каже він, — піду їх шукати.

Батько й мати умовляють його:

— Не йди, сину: шестеро пішло та загинуло, а то ти один щоб не загинув!

— Ні, таки піду! Як же таки свою кров та не визволити? Узяв те залізо, що викопав, та й поніс до коваля.

— Скуй, — каже, — мені булаву, та велику!

Як почав коваль кувати, то скував таку булаву, що насилу з кузні винесли. Узяв Котигорошко ту булаву, кинув угору та й каже до батька:

— Ляжу я спати, а ви мене збудить, як летітиме булава через дванадцять діб.

Та й ліг. На тринадцяту добу летить та булава! Збудив його батько, він схопився, підставив пальця, булава як ударилась об нього, так і розкошилась надвоє. Він і каже:

— Ні, з цією булавою не можна йти шукати братів та сестру, треба скувати другу.

Поніс її знову до коваля.

— На, — каже, — перекуй, щоб була по мені!

Викував коваль ще більшу. Котигорошко й ту шпурнув угору та й ліг знову спати на дванадцять діб. На тринадцяту добу летить та булава назад, реве — аж земля дрижить. Збудили Котигорошка, він схопився, підставив пальця, булава як ударилась об нього — тільки трошки зігнулась.

— Ну, з цією булавою можна шукати братів та сестру. Печить, мамо, буханці та сушить сухарці, — піду.
Узяв ту булаву, в торбу — буханців та сухарів, попрощався і пішов.

Пішов за тією скибою та й зайшов у ліс. Іде тим лісом, іде та й іде. Коли приходять до великого двора. Увіходять у двір, тоді в будинок, а змія нема, сама сестра Оленка вдома.

— Здорова була, дівчино! — каже Котигорошко.
— Здоров був, парубок! Та чого ти сюди зайшов? Прилетить змії, то він тебе з'їсть.

— Отже, може, й не з'їсть! А ти ж хто така?
— Я була одна дочка в батька й матері, та мене змії украв, а шестеро братів пішли визволяти та й загинули.

— Де ж вони? — питається Котигорошко.
— Закинув змії до темниці, та й не знаю, чи ще живі, чи, може, на попільцях потрухли.

— Отже, може, я тебе визволю, — каже Котигорошко.
— Де тобі визволити? Шестеро не визволило, а то б ти сам! — каже Оленка.

— Дарма! — відказує Котигорошко.
Та й сів на вікні, дождається.

Коли це летить змії. Прилетів та тільки в хату — зараз:
— Ре, — каже, — людський дух пахне!

— Де б то не пах, — відказує Котигорошко, — коли я прийшов.
— Агов, хлопче, а чого тобі тут треба? Битися чи миритися?

— Де то вже миритися — битися! — каже Котигорошко.
— Ходім же на залізний тік!
— Ходім!

Прийшли. Змії і каже:

— Бий ти!
— Ні, — каже Котигорошко, — бий ти спочатку!

От змії як ударив його, так по кісточки і ввігнав у залізний тік. Вярвав ноги Котигорошко, як махнув булавою, як ударив змія, — ввігнав його в залізний тік по коліна. Вярвав змії, ударив Котигорошка, — і того по коліна ввігнав. Ударив Котигорошко вдруге, по пояс змія загнав у тік, ударив утрете, — вовсім убив.

Пішов тоді в льохи-темниці глибокі, відімкнув своїх братів, а вони тільки-тільки що живі. Забрав тоді їх, забрав сестру Оленку і все золото та срібло, що було в змія, та й пішли додому.

От ідуть, а він їм і не признається, що він їх брат. Пере-

ішли так скільки дороги, сіли під дубом спочивати. Котигорошко притомився після того бою та й заснув. А ті шестеро братів і радяться:

— Будуть з нас люди сміятися, що ми шестеро змія не подужали, а він сам убив. Та й добро змієві він собі все забере.

Радилися-радилися та й нарадилися: тепер він спить, не почує, — прив'язати його добре лямом до дуба, щоб не вярвався, — тут його звір і розірве. Як радились, так і зробили: прив'язали та й пішли собі.

А Котигорошко спить і не чує того. Спав день, спав ніч, прокидається — прив'язаний. Віп як рвонувся — так того дуба й вивернув з корінням. От узяв тоді того дуба на плечі та й пішов додому.

Підходить до хати, аж чує — брати вже прийшли та й розпитуються в матері:

— А що, мамо, чи в вас іще були діти?
— Та як же? Син Котигорошко був, та вас пішов визволяти.

Вони тоді:

— Оце ж ми його прив'язали, — треба бігти та одв'язати.
А Котигорошко як пошпурить тим дубом у хату — замалим хати не розвалив.

— Оставайтесь же, коли ви такі! — каже. — Піду я в світ.
Та й пішов знову, на плечі булаву взявши.

Іде собі та іде, коли дивиться — відтіль гора і відсіль гора, між ними чоловік руками й ногами в ті гори вперся та й розпихає їх. Каже Котигорошко:

— Боже поможи!
— Дай боже здоров'я!
— А що ти, чоловіче, робиш?
— Гори розпихаю, щоб шлях був.
— А куди йдеш? — питає Котигорошко.
— Щастя шукати.
— Ну, то й я туди. А як ти звешся?
— Вернигора. А ти?
— Котигорошко. Ходім разом!
— Ходім.

Пішли вони. Ідуть, коли бачать: чоловік серед лісу як махне рукою — так дуби й вивертає з корінням.

— Боже поможи!
— Дай боже здоров'я!
— А що ти, чоловіче, робиш?
— Деревя вивертаю, щоб іти було просторіше.

- А куди йдеш?
- Щастя шукати.
- Ну, то й ми туди. А як звешся?
- Вернидуб. А ви?
- Котигорошко та Вернигора. Ходім разом!
- Ходім.

Пішли втрюх. Ідуть, коли бачать — чоловік із здоровенними вусами сидить над річкою: як крутнув вусом — так вода й розступилася, що й по дну можна перейти. Вони до нього:

- Боже помози!
- Дай боже здоров'я!
- А що ти, чоловіче, робиш?
- Та воду відвертаю, щоб річку перейти.
- А куди йдеїш?
- Щастя шукати.
- Ну, то й ми туди. А як звешся?
- Крутивус. А ви?
- Котигорошко, Вернигора, Вернидуб. Ходім разом!
- Ходім!

Пішли. І так їм добре йти: де гора на дорозі — то Вернигора перекине; де ліс — Вернидуб виверне; де річка — Крутивус воду відверне. От зайшли вони в такий великий ліс, коли бачать — в лісі стоїть хатка. Увійшли — нікого нема.

— Отут ми й заночуємо.

Переночували, а на другий день Котигорошко й каже: втрюх підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернигора наварив їсти та й ліг спочивати. Коли хтось стукає в двері:

- Відчини!
- Невеликий пан, відчиниш і сам, — каже Вернигора.
- Двері відчинились, та й знов хтось кричить:
- Пересади через поріг!
- Невеликий пан, перелізеши і сам.
- Коли влазить дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернигору за чуба та й почепив на гвіздок на стіну. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернигори із спини ремінь шкіри видрав та й подався.
- Вернигора крутивсь-крутивсь, якось зірвався з гвіздка, кинувся знову варити; поки товариші поприходили, уже доварює.

— А чого ти запізнився з обідом?

— Та задрімав трохи. Наїлись та й полягали спати. На другий день устають, Котигорошко й каже:

— Ну, тепер ти, Вернидубе, зоставайся, ми підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернидуб наварив їсти та й ліг спочивати. Аж хтось стукає в двері:

- Відчини!
- Невеликий пан, відчиниш і сам.
- Пересади через поріг!
- Невеликий пан, перелізеши і сам.
- Коли лізе дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернидуба за чуба та й почепив на гвіздок. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернидуба із спини ремінь шкіри видрав та й подався.
- Вернидуб борсався, борсався, якось уже там з гвіздка зірвався та й ну пвидше обід варити. Коли це приходить товариство.

— А що це ти з обідом спізнився?

— Та задрімав, — каже, — трохи...

А Вернигора вже й мовчить: догадався, що воно було.

На третій день зостався Крутивус, — і з ним те саме.

А Котигорошко й каже:

— Ну, та й лівиві ви обід варити! Уже ж завтра ви йдіть на полювання, а я зостануся вдома.

На другий день ті трое йдуть на полювання, а Котигорошко вдома зостається. От наварив він їсти та й ліг спочивати. Аж грюкає хтось у двері:

- Відчини!
- Відчинив двері, — аж там дідок маленький, а борода на сажень волочиться.

— Пересади через поріг!

Узяв Котигорошко, пересадив. Коли той пнется до нього, пнется.

— А чого тобі? — питає Котигорошко.

— А ось побачиш чого, — каже дідок, доп'явся до чуба та тільки хотів ухопити, а Котигорошко:

— То ти такий! — та собі хап його за бороду, вхопив сокиру, потяг його в ліс, розколов дуба, заклав у розколину дядову бороду й зачепив її там.

— Коли ти, — каже, — такий, дідусю, що зараз до чуба берешся, то посидь собі тут, я знову сюди прийду.

Приходить він у хату, — вже й товариство поприходило.

— А що обід?

— Давно впрів.

Пообідали, а тоді Котигорошко й каже:

— А ходіть лише, я вам таке диво покажу, що ну!

Приходять до того дуба, коли ні дідка, ні дуба нема: повернув дідок дуба з коренем та й потяг за собою. Тоді Котигорошко розказав товаришам, що йому було, а ті вже й про своє призналися, як їх дідок за чуба чіпляв та реміння з спини драв.

— Е,— каже Котигорошко,— коли він такий, то ходім його шукати.

А де дідок того дуба тяг — там так і знати, що волочено, вони тим слідом і йдуть. І так дійшли аж до глибокої ями, що й дна не видно. Котигорошко й каже:

— Лізь туди, Вернигоро!

— А цур йому!

— Ну, ти, Вернидубе.

Не схотів і Вернидуб, не схотів і Крутивус.

— Коли ж так,— каже Котигорошко,— полізу я сам. Дайте плести шнурів.

Наплели вони шнурів, намотав Котигорошко на руку кінець та й каже:

— Спускайте!

Почали вони спускати, довго спускали — таки сягнули дна, аж на інший світ. Став там Котигорошко ходити, аж дивиться: стоїть палац великий. Він увійшов у той палац, коли так усе й сяє золотом та дорогим камінням. Іде він покоями, аж вибігає йому назустріч королівна — така гарна, така гарна, що й у світі кращої нема.

— Ой,— каже,— чоловіче добрий, чого ти сюди зайшов? Та я,— говорять Котигорошко,— шукаю діда маленького, що борода на сажень волочиться.

— Е,— каже вона,— дідок бороду з дубка визволяє. Не йди до нього,— він тебе вб'є, бо вже багато людей повбивав.

— Не вб'є! — каже Котигорошко.— То ж я йому й бороду защепив. А ти ж чого тут живеш?

— А я,— каже,— королівна, та мене цей дідок украв і в неволі держить.

— Ну, то я тебе визволю. Веди мене до нього!

Вона й повела. Коли справді: сидить дідок і вже бороду визволив з дубка. Як побачив Котигорошка, то й каже:

— А чого ти прийшов? Битися чи миритися?

— Де вже,— каже Котигорошко,— миритися — битися!

От і почали вони битися. Бились, бились, і таки вбив Котигорошко дідка своєю булавою. Тоді вдвох із королівною

забрали все золото й дороге каміння у три мішки та й пішли до тієї ями, якою він спускався. Прийшов і гукає:

— Агов, побратими, чи ви ще є?

— Є!

Він прив'язав до мотуза один мішок та й сіпнув, щоб тягли.

Витягли, спустили знову мотуз. Він прив'язав другий мішок:

— І це ваше.

І третій їм віддав — усе, що добув. Тоді прив'язав до мотузка королівну.

— А це мос,— каже.

Витягли ті трое королівну, тоді вже Котигорошка треба тягти. Вони й роздумали:

— Нащо його тягти? Нехай королівна нам дістанеться. Підтягнім його вгору та тоді й пустимо,— він упаде та й уб'ється.

А Котигорошко та й догадався, що вони вже надумали,— узяв прив'язав до мотуза камешку та й гукає:

— Тягніть мене!

Вони підтягли високо, а тоді й кинули,— камінь тільки гуп!

— Добрі ж ви,— каже Котигорошко.

Пішов він підземним світом. Іде та іде, коли насунули хмари, як ударить дощ та град. Він і заховався під дубом. Коли чує — на дубі пищать грифенята в гнізді. Він заліз на дуб та й прикрив їх свитою. Перейшов дощ, прилітає велика птиця гриф, тих грифенят батько. Побачив гриф, що діти вкриті, та й питає:

— Хто це вас накрив?

А діти кажуть:

— Як не з'їси його, то ми скажемо.

— Ні,— каже,— не з'їм.

— Отам чоловік сидить під деревом, то він накрив.

Гриф прилетів до Котигорошка та й каже:

— Кажки, що тобі треба,— я тобі все дам, бо це вперше, що в мене діти zostалися живі, а то все — я полечу, а тут піде дощ та град, вони в гнізді й заллються.

— Винеси мене,— каже Котигорошко,— на той світ.

— Ну, добру ти мені загадку загадав. Та дарма, треба л'єгити. Візьмемо з собою шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, то як я л'єгитиму та поверну до тебе голову направо, то ти мені і вкинеш в рот шматок м'яса, а як поверну наліво, то даси трохи води, а то не долечу й упаду.

Взяли вони шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, сів Котигорошко на грифа, — полетіли. Летять та й летять, як поверне гриф голову направо, то Котигорошко йому вкине в рот шматок м'яса, а як наліво — дасть йому трохи води. Довго так летіли, — от-от уже долітають до цього світу. Коли гриф повертає голову направо, а в кадовбах і шматочка м'яса нема. Тоді Котигорошко відрізав у себе литку та й кинув грифові в рот. Вилетіли, гриф і питається:

— Чого це ти мені такого доброго дав аж наприкінці?

Котигорошко й показав на свою ногу:

— От чого, — каже.

Тоді гриф виринув литку, полетів і приніс цілющої води; як притулили литку та покропили тією водою, — вона й приросла.

Гриф тоді повернувся додому, а Котигорошко пішов шукати своїх товаришів. А вони вже подались туди, де тієї королівни батько, там у нього живуть та й сваряться поміж себе: кожен хоче з королівною оженитися, та й не поми- ряться.

Коли це приходить Котигорошко. Вони полякалися, а він каже:

— Ви мене зрадили, — мушу вас покарати.

Та й покарав.

А сам одружився з тією королівною та й живе.

ІЛЛЯ МУРОМЕЦЬ ТА СОЛОВЕЙ-РОЗБОЙНИК

Ілля Муромець родився під городом Муромом, у бідній сім'ї. Батько й мама його ходили в ліс, дрова рубали, обробляли землю і сіяли, скільки могли, там півгектара, чи що. І так годували сина Ілля, бо він слабкий був на ноги. Тридцять літ Ілля на печі лежав, не міг уставать, нічого не міг робить.

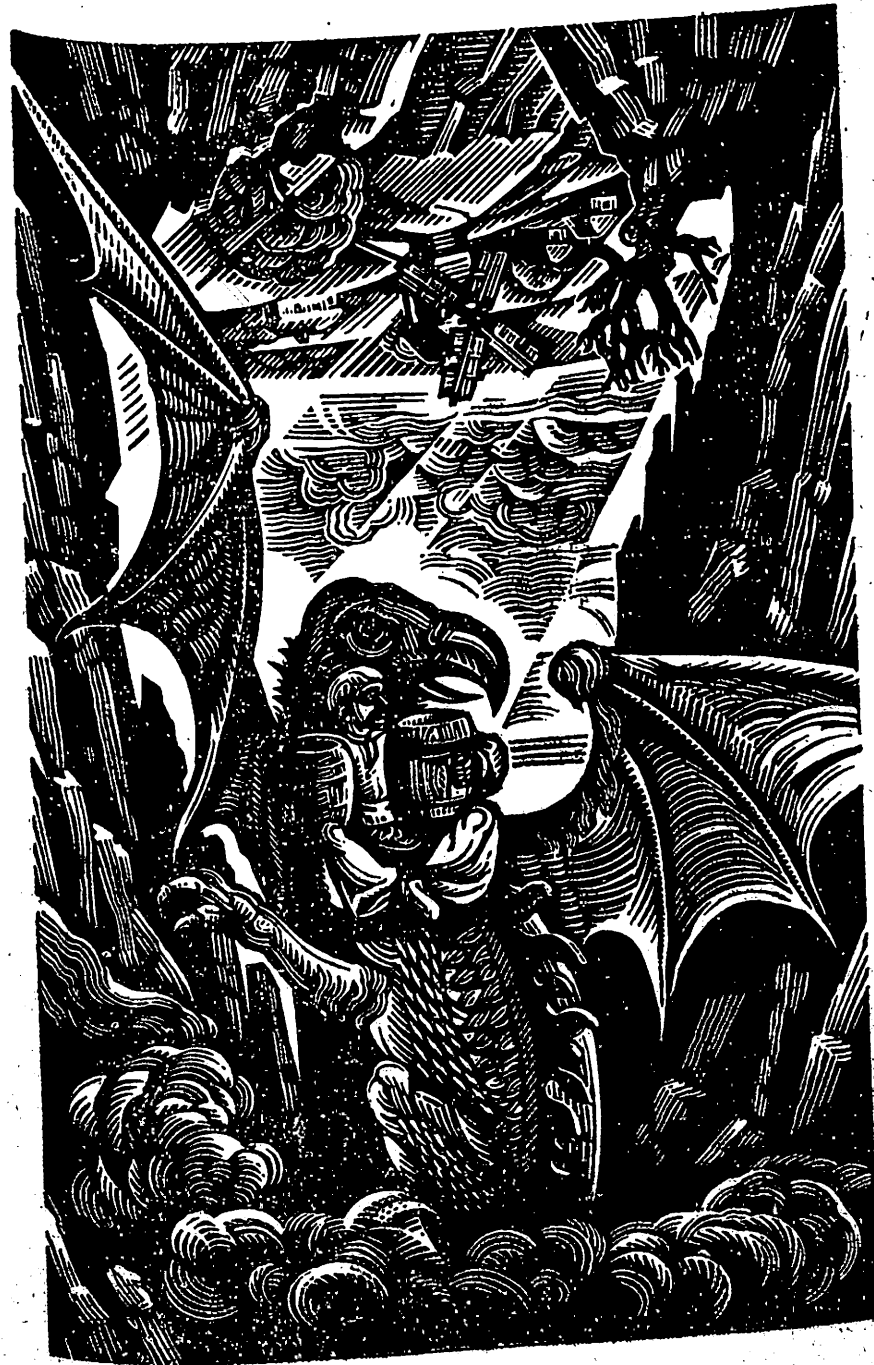
Коли минуло тридцять літ, батько й мати Іллі Муромця були в лісі, на роботі, а Ілля лежав на печі; прийшли три старіки й гукають:

— Ілляшко, Ілляшко, одчини двері!

Він каже:

— Як же я вам відчиню, я слабкий на ноги, я не можу вставать.

— Устанеш, устанеш, ану, понатужся, Ілляшко, ану, встань!

Ілля понатужився, як махнув ногами, так із печі зскочив зразу аж на землю. Зразу пішов, одчинив двері, старики увійшли і сказали:

— Ну, Ілля, ти мав велику хворість і пережив. Тепер ти будеш радіть, твій тато і мати будуть радіть, бо будеш ти здоровий і сильний богатир.

— Подали вони йому кухоль води:

— От на, випий цей кухоль води, і тоді відчуєш, що буде з тобою. Ну, що тепер відчуваш?

— Відчуваю велику силу в собі.

— Добре, ану, потягни іще раз!

Він перекинув, випив ще раз тої води...

— Ну, що тепер відчуваш?

— Таку силу, — каже, — відчуваю, що коли б у сирі землю вставити кільце, то я взяв би за те кільце і всю землю перекинув би.

— Ну, добре. Тепер так, Іллюшко, — вони кажуть, — ти своєю силою не хвастайся і не розкажуй нікому, а роби так, щоб тобою раділи твій тато й мама. Злого нікому не роби, а тільки роби добро.

В той час на Руську землю напали татари. І от Ілля Муромець рішив захищати Руську землю од татар. Якраз була оточена Казань. Ілля Муромець підійшов під Казань (а там були три царі татарські, богатири), вирвав дуба і як почав колотити ті війська їхні. Розбив усе військо, тільки три царі-богатири осталися. Він прийшов до них і сказав:

— Ідіть у своє царство Татарське і зажажіть усім, щоб більше ніколи на Руську землю не приходили. Я б і вас теж тут поклав, ну, оставляю тільки для того, щоб ви всім заявиви, аби більше не приходили сюди. Бо на Руській землі появилася богатир Ілля Муромець, який всіх вас розіб'є.

Пішли ті назад, а Ілля Муромець зайшов у город. Люди поховалися: хто в хати, а найбільше по церквах. Зайшов він у церкву — повно людей, плачуть і моляться богу.

— Що ви тут робите, люди добрі? — питає Ілля Муромець.

— Як, що робимо? Хіба ти не бачив, що в нас за городом татари стоять, зараз нас усіх поб'ють, переріжуть.

— Де ті татари? Ніяких татар нема, вийдіть подивіться, вони як вийшли, як подивились — нема нікого, наче й не було татар. Почали вони веселитися, почали дякувати Іллю Муромця, почали його просити, щоб він остався в них.

А він сказав:

— Ні! Я вас визволив і піду далі визволять, татари ще далі пішли. А ви тепер не бійтесь, до вас ніхто більше не прийде. Працюйте, як ви працювали раніше, і нікого не бійтесь.

Сів Ілля Муромець на коня і поїхав. Взяв путь прямо на Київ. А на Київ дорога була далека, треба було кружлять багато, тому що на прямій дорозі сидів сильний і страшний розбойник — Соловей-розбойник. Там ні птиця не пролітала, ні звір не пробігав, ніякий богатир не проходив — Соловей-розбойник усіх побивав.

Ілля Муромець узяв прямоїжджою дорогою, мимо того лісу, де Соловей-розбойник сидів. А сидів він на трьох дубах, на дев'яти суках. Зробив собі там гніздо, щоб йому видно було по всьому лісу. Як тільки хто іде — він зразу як заревистить по-солов'їному, аж листя з дерев падає. А як заревистить по-звіриному, так дерево ламається, і хто живий там іде — падає на землю і вмирає.

От як помітив Соловей-розбойник, що Ілля Муромець іде, як заревистить по-солов'їному — листя посипалось; як заревив по-звіриному — його кінч на коліна впав.

Ілля Муромець штовхнув свого коня коліном і каже:

— Вставай, а то віддам тебе собакам — нехай з'їдять, що ти злякався Солов'я-розбойника.

Під'їхав Ілля Муромець, а Соловей-розбойник як побачив, як зскочив з дуба до нього... Та Ілля Муромець націлвся, як зскочив з дуба до нього в праве око. Та стріла вийшла через голову і полетіла, а Соловей-розбойник упав на землю. Ілля Муромець підскочив до нього, враз схватив його, здушив своїми руками. І вже розбойник Соловей відчув, що в руки попав сильнішого за нього, думає: «Ну, оце-то я вже не видержу...»

Взяв Ілля од свого сідла одв'язав стремена — реміні міцні, зв'язав Солов'ю-розбойнику руки, зв'язав ноги, прив'язав до сідла, сів і іде прямо до Солов'я-розбойника у двір.

А Соловей-розбойник мав дочку, богатирку-дочку мав. Як побачила та богатирка, що іде Ілля Муромець і батько її прив'язаний до сідла, схватила залізну дошку у дев'яносто пудів і кинула прямо в Іллю Муромця — хотіла убить його. А Ілля Муромець як ударив плечем у ту дошку, вона повернулася назад і — прямо в богатирку, убила її одразу.

А жінка Солов'я-розбойника побачила вже, що біда, почала просити Іллю Муромця:

— На тобі який хоч викуп, золотом чи сріблом, тільки остав мені мужа живим.

Він відповідає:
— Ні-ні! Він своє пережив! Стільки він людей згубив із світу, стільки він дітей осиротив, щоб я оставив його тепер у живих?! Нізащо! Мені викупів не треба, я не йду зароблять гроші, а йду захищати всіх, на кого нападають.
Повернув коня і поїхав прямо в Київ.
У Києві тоді княжив князь Володимир. Як приїхав Ілля Муромець — у князя якраз був пир. Усі богатирі з князем гуляли.

Як він приїхав і сказав, хто він такий, князь спитав:
— Якою ж ти дорогою їхав до нас?

— Я їхав, — відповідає Ілля Муромець, — прямоїжджою дорогою.

Всі богатирі зіскочили з місць, особливо був там поважний богатир Альоша Попович. Попович зіскочив та й каже:
— Ні, ні! Не може бути, неправда, князю, то він бреше. Хто у нас може їхати прямоїжджою дорогою? Там Соловей-розбойник сидить, там ні птиця не пролітає, ні звір не пробігає.

— Ага, такий ти богатир, — каже до нього Ілля Муромець, — ти Солов'я-розбойника боїшся? Ану, — каже, — ходи-мо; я вам покажу, де ваш Соловей-розбойник.
Вивів усіх з князем: і княгиня вийшла, і богатирі. Показав він їм:

Ось ваш силач Соловей-розбойник, ось!
Вони як глянули, що той прив'язаний до сідла, так усі зразу переконалися, що Ілля Муромець справді богатир. Він Солов'я-розбойника біля сідла держить, значить, він його переміг.

Тоді князь Володимир каже (не пита нічого Іллю Муромця, а до Солов'я-розбойника):
— Ану, Соловей-розбойник, засвисти по-солов'їному та закричи по-звіриному!

А Соловей-розбойник відповідає:

— Не ти, — каже, — мене взяв у полон, не маєш права мені й наказувати! Нехай мені накаже той, хто мене у полон узяв.

Тоді князь говорить:

— Ну, Ілля Муромець, накажи ти йому!

От Ілля Муромець і каже:

— Ви станьте тут, — до князя і княгині (накрив їх буркою), — я вас прикрию, щоб у вас перепонки у вухах не полопались, коли він буде свистіть.
А Солов'ю-розбойнику наказав:

— Ану, слухай, Соловей-розбойник, що я тобі наказую, засвисти ще раз по-солов'їному!

Так він як засвистів — листя посипалося з дерев і ті богатирі, котрі були у князя Володимира, попадали і рачки тікають. А він ще як заревів по-звіриному, так ті р-р-р-а-а-чки розбіглися, хто куди попав, князя й княгиню Ілля держав під буркою, щоб не попадали і щоб перепонки не полопались.

— Такі ви знатні, га? — каже Ілля Муромець до богатирів. — Тікаєте? А як же я од нього не тікав?

Тоді взяв вивів Солов'я-розбойника у поле і одрубав йому голову.

Потім остався жить у князя Володимира. От одного разу знов богатирі з'їхалися до князя. Гуляли там, пирували і щось там не помирились, посперечалися з Іллею Муромцем. Підмовили князя, і князь узяв та й посадив Іллю Муромця в тюрму. Посадив у тюрму і ту тюрму обгорнув землею, валом таким. І не послав три роки Іллі Муромцю їсти, думав, що Ілля вже там загинув.

А дочка князя Володимира, щоб батько не знав, таємно носила Іллі їсти. І він собі там сидить, їсть, п'є, а князь думає, що він уже давно помер.

Минуло три роки. Коли це один татарський цар, богатыр, на ймення цар Калін, прислав до князя гінцем листа, писав: «Я татарський цар Калін. Мало мені моїх татар, хоч забрати і твою Київщину. І коли ти мені добровільно не оддаси своє царство, то я прийду з військами, завоюю тебе, і ти будеш із своєю жінкою у мене на кухні воду носити».

Почитав князь Володимир того листа, перелякався. Зразу почав радитися з жінкою:

— Що нам робить, що нам робить?

Привели й дочку:

— Що нам робить?

Дочка каже:

— Ану, пошліть, може, живий Ілля Муромець там?

— Що ти, — каже князь, — здурила, чи що? Три роки він голодний там сидить, він давно помер, його кістки там розсипались, мабуть.

— Та ні, ні, ану, пошліть!

Він оп'ять кричить на неї, а вона далі:

— Та, може, і справді він живий.

Батько бачить, що дочка наполягає, та й каже:

— Ану, пошлю, відіть подивіться!

Пішли, розкопали. Зайшли. А Ілля Муромець сидить, пісеньки наспівує.

Вернулись вони до князя і говорять:

— Ілля Муромець живий, наче з ним нічого і не було.

— Правда?

— Правда.

— Ану, гайда! — князь бігом до нього.

Прийшов, одімкнув усі двері, випустив Іллю Муромця і почав просить:

— Іллюшко, — каже, — Іллюшко, прости за те, що я на тебе прогнівався і посадив тебе у тюрму! Виручай тепер нас із біди!

— Ні-і! — каже Ілля Муромець. — Іди ти собі! Ти хотів заморити мене голодом, ти мене тут томив, щоб я вмер, а тепер хочеш, щоб я йшов виручать тебе? Нема!

Послав князь княгиню.

Прийшла княгиня, просила, просила, знову Ілля відмовився:

— Ні-і! Нізащо вас не буду захищати.

Тоді дочка каже:

— Ану, піду я попрошу.

Прийшла дочка, він не відмовляється, каже:

— Ти мене годувала, ти мене держала на світі, за тебе йду, буду захищати Руську землю! Має, — каже, — твій тато і мама щастя.

І як вийшов Ілля Муромець, як пішов з Каліном-царем воювати! Розбив Калінове військо. А цар Калін був здоровий, сильний богатыр. Коли Ілля розбив його військо, він сам взявся з Іллею боротися. Бились, бились, три дні билась. Цар Калін уже наче зовсім подужав Іллю, кинув його об землю і придушив.

А цар Калін татарський мав три дочки, три красуні, і не хотів він Іллю Муромця убити, а тільки залакати. Витяг кинджал і каже:

— От я з тебе кишки випущу! — А потім: — Ну, ще оставлю тебе живим. У мене є три дочки, вибирай яку хоч заміж і будеш жити у мене, будеш мене захищати. Нащо тобі оті руські князі поздавалися, коли ти сам за них б'єшся, а вони не помагають тобі?

А Іллі Муромцю оті старики, які його оздоровили, сказали: «Ти як будеш на Руській землі, то все будеш од землі сили набиратися. Скільки будеш лежати на землі, стільки будеш сили набиратися». От цар Калін його душить до

землі, а Ілля думає: «Га-га-га, души, души!» Та все став сильнішим і сильнішим.

Цар Калін грозить йому:

— Якщо не хочеш мою дочку заміж узяти, то я тебе зразу ж заколю.

А Ілля спокійно лежить. Лежав-лежав, а вже відчуває, що силу має! Узяв захватив ногами та як кине царя Каліна вгору. Той підлетів метрів на десять угору, а тоді як упав — мало не вбився об землю. Ілля Муромець живо схопив його за ноги і давай ті війська, котрі були ще не добиті, тим царем Каліном колошматить. Крутить кругом себе і його ж військо б'є. І розбив усі війська татарські. Потім вернувся назад у Київ, узяв у князя Володимира дочку заміж і живе собі.

ПРО БОГАТИРЯ БУХА КОПИТОВИЧА

Був собі купець і в купця дочка. За кучера був у нього чоловік, а ім'я йому Копито. І любилася та дівчина із тим Копитом — з кучером. Любила вона його довго-недовго, згодізнались, а сама лежить хвора. Вночі, як старі поснули, запряг Копито коні у коляску, взяли дитину і поїхали вони в степ. Верст за сімдесят від'їхали. Тоді вона взяла того хлопчика, кинула в траву, а він так і бухнув. От вона й сказала:

— Будь ти по імені Бух, а по-батькові Копитович.

А дитина, як тільки народилася, то вже й говорила. І нема на ній шкіри, а все тіло наче копито. Попрощались, поцілувались, дала мати дитині харчів і сказала:

— Сиди тут, а я тобі буду харчі доставлять.

Сиди в Копитом і поїхали. Коні добрі, як гайнули назад — скоро й дома були; вона лягла собі, і не знав купець і його жінка, що вона дитину породила і їздила з конюхом у степ.

Минув місяць, чи два, чи три, повіз Копито своєму синові харчів. Побачились, поцілувались, харчі лешив і поїхав знову назад. І росте той Бух Копитович не часами, а хвилина-вила мати синові харчів і одержі, і поїхали вже обоє на цей раз. Приїхали, а вона й питає сина:

— Чи не треба тобі привезти шаблю або піку?

Він і каже:

— Не треба, мамо, у мене і за шаблю, і за піку кулаки

будуть, тепер через півроку ви мені знову харчів привезіть, а там уже й не треба.

І пробув він на тому місці, де його покинули, шість років. Два аршини з половиною у плечах і два з половиною вишні у того Буха Копитовича, і сили у нього тридцять три пуди з восьминою; три пуди кулака одного. От покинув він те місце — куди дивиться, туди і йде: там доріг нема. Пройшов день, два, як покинув те місце, на третій день їдуть біжать два богатирі йому назустріч кіньми. Прибігли та й не привітались, а мерщій питають:

— Що ти таке?

— Я Бух Копитович. А ви хто такі?

— Ми богатирі.

— Не може бути, щоб ви були богатирі.

— Ні, богатирі.

— Які ж ви богатирі? Богатирі такі нелюдими та непривітні не бувають. Ви негідники!

Скипіли вони і вже готові його посікти, порубати.

— Ми тебе, — кажуть, — з лиця землі зітремо.

— Ні, я вам кажу, ви негідники! І мене з лиця землі вітерти не годні! А хочете сили Буха Копитовича спробувати, так зберіть вісім чоловік; сім чоловік будуть воюватися — оце мені сьомий рік пішов, — а восьмий буде за свідка, буде дивитися, як ми будемо воювати.

— Ти втечеш!

— Ні, я вас не боюсь, я на цьому місці буду. Ви приїздіть з тими богатирями, так ми й повоюємо.

Розбіглись вони на своїх добрих і зізвали богатирів; вони знають, де ті проживають. От зібралось вісім чоловік та й кажуть:

— Ми його могли б і удвох посікти, а він каже, щоб сім чоловік було. Що нам тут і робить сімом чоловікам?

Прибігли, він на тім самім місці.

— Чи ви усі богатирі? — питає.

— Усі, — кажуть вони.

— Які ж ви богатирі? Я думав, що богатирі народ чемний, а ви негідники!

Вони так і скипіли.

— А ти ось як, усіх нас зवेश негідниками! Будем воюватися.

— Ну, а як же ви будете мене воювати? Чи шаблями та піками будете мене колоти, чи як? У мене ніякої зброї нема; у мене тільки кулаки. Мене ваші шаблі і піки не візьмуть, позагинаються. А чи не хочете і ви на кулаки?

— Ми — як ти скажеш. Як на кулаки, так і на кулаки, ми згодні.

— Ну, давайте. Складіть свою зброю на землю, коней попускайте, а ти, восьмий, стій на коні, дивись на нашу битву, ти будеш за свідка і будеш богатырям розказувать, що такі-пшов, — а він з ними став воюватися.

Поскладали вони свою зброю, підходять до нього і кажуть:

— Хто ж буде починать? Ми до тебе приїхали, як у гості, так ти і починай, Бух Копитович, випробовуй перше ти нас!

— Як же ви згодні? Так, як ви тепер стоїте, чи, може, ви станете один проти одного? І як вас бити, чи в груди, чи в плечі?

— Як знаєш!

— Ні, мені по грудях жалко, розіб'ю, бува, груди, я буду бити у плечі.

І стали вони в один ряд усі, в один бік.

— Ану, — кажуть, — нехай Бух Копитович пробує богатырської сили.

Розмахнув він свій кулак та як бухнув у плечі крайнього, так три чоловіка у землю ввігнав, так вони і вгрузли, а чотири звернувшись лежать.

— Ну, йди, — каже він на того, що був за свідка, — дивись, чи живі твої богатырі. А сам не бійся, я тебе не чіпатиму.

Той підійшов, подивився:

— Які там живі, вони вже давно неживі!

— Ну, копай для своїх товаришів яму пікою і шаблею. Не можна їх так кидать, а треба їх у сиру землю загорнуть. Вирив той яму, повкладали, позагортали.

— Ну, богатыр! Чи ти чув про такого богатыря, як я?

— Ні, не чув і не бачив.

— А ви розсердилися, що я вас негідниками обізвав, та хотіли мене погубити! Ні, мене не погубите. Ти тепер по всьому світу їдь і розказуй усім, що ти такого богатыря бачив, що сім пихатих богатырів одним кулаком убив. І щоб ви всі зібрались до мене: я буду коло синього моря. Там мене шукайте, там мене знайдете. А я вам що-небудь там повідаю. Над вами нема старшого. Над вами старший той, хто вас подужає. А тепер буде над вами Бух Копитович старшим.

Богатыр поклонився і поїхав собі.

А Бух Копитович пішов до синього моря. Там скали, гори

великі, камінь на двадцять аршин вгору. Він прийшов і ходив понад синім морем, попід тими скалами. Ходить, а там пісок. І найшов він у піску стежечку, і пішов цією стежечкою. Дійшов до гори, до каменя. Стежка звернула у куточок; він туди, у той закуток, а там нікого нема, камінь тільки. Він став, стоїть та долонею гладить по каменю і наїшов сучечок — як горошинку. Тоді за той сучечок пучками увзяв — одчиняються двері. Кімната велика, золота, так і сяє. Стоїть у кімнаті стіл і стільці, а кімната порожня, нема нікого. Походжає сюди та туди по кімнаті Бух Копитович, руки назад заклад. Ходив, ходив, та тоді богатырським голо-сом як гукне, так аж кімната затряслася:

— Чи тут є хто, озовися!

— Є, дівчинка Лебідка, — відповідає хтось тихенько, — а ти хто?

— Я Бух Копитович. Ану, вийди, дівчино Лебідко, покажися!

І вийшла-вилетіла з-за стіни така гарна та дівчина, що ні в казці сказати, ні пером описати.

— Чи можна мені, Лебідко, їсти подати?

— Можна, — говорить.

Кулаком Лебідка як ударить по столу, так стіл зараз і заставився наїдками та напівками всякими.

— Ну, тепер, Бух Копитович, що ви бажаєте, те й їжте, — каже Лебідка, — що ви скажете, те я й буду подавати.

А сама коло порога стоїть.

Бух Копитович напивсь, найсь добре та й каже:

— Тепер, Лебідко, прибирай.

Лебідка зараз до стола, — прибирає.

— Ні, стій, не прибирай! Я й забув. Сідай же, мила дівчино, і ти поїж.

Налив чарку горілки:

— Пий!

Вона відмовляється.

— Пий, — він каже.

Вона випила та й каже:

— Спасибі вам, Бух Копитович, я своєму хазяїну служила тридцять літ, та за тридцять літ не дав він мені не то чарки горілки, а й кришки хліба, а ви першого дня дали мені випити і їсти дозволили.

— Ти згодна, Лебідко, куди я піду, іти зі мною?

— Згодна, — говорить, — я свого старого хазяїна змія ки-ну, а лучче вам служити буду.

— Ну, Лебідко, а нема у тебе яких-небудь музикантів?

— Є,— каже,— у мене дванадцять чоловік музикантів.

— Поклич їх мені: нехай вони заграють.
Лебідка до стола приступила, б'є кулаком у стіл і кричить:

— Музиканти, вискакуйте, Буху Копитовичу заграйте! Вискакують із шафи дванадцять молодців-музикантів і давай грати Буху Копитовичу. Як заграли, так здалося, що кімната надвоє розділяється. А Бух Копитович по кімнаті ходить, та як ударить ногою, так камінь на дрібен мак сиплеться. Грали, грали, довго-недовго, Бух Копитович: — Годі, музиканти, дякую!

— Перестали грати.

— Лебідко, налий музикантам по чарці горілки.

— Лебідка частує їх...

— Підходьте тепер, закушуйте.

Підходять, закушують. Подякували Буху Копитовичу, а він і питає:

— Ви, музиканти, згодні іти, куди я, щоб ви при мені були?

— Коли Лебідка згодна, так і ми згодні.

— Я давно згодна.

— Підемо ж, хлопці, і як я вас гукну, так щоб ви передо мною і були.

З тим вони й покинули ту кімнату, наче їх і не було. А Бух Копитович вийшов та й пішов собі. Зійшов він на стовпову дорогу, іде стовповою дорогою. Од синього моря та стовпова дорога на п'ятнадцять верст. Пройшов п'ятнадцять верст Бух Копитович від тих скал, дивиться, стоїть стовп кам'яний великий над дорогою. Дійшов до того стовпа, стіни зм'яв, аж по три аршини стіни та дванадцять аршин у наддцять аршин той стовп углиб пішов. І у тому стовпі жили вуть змії. І вигнутий той стовп булавою вгору, а на тій будаві — шапка-невидимка, дорогоцінними камінчиками у п'ять рядів обцяцькована. І того стовпа, скільки не йде людей, так ніхто не бачить. Дійшов Бух Копитович до того стовпа, глине, аж шапка на нього шита, і написано, що вона на нього шита. Гукнув він:

— Лебідко, чи ти тут?

— Я тут,— каже.

— Це моя шапка?

— Ваша.

— Як би її дістати?

— Я полізу, скину, вона не розіб'ється.
Полізла, скинула. Він подивився, а там написано: «Якби цю шапку Бух Копитович знайшов, то всіх зміїв перемиг би».

Узяв він ту шапку, надів, зрадів, що таку шапку дістав.

— Ну, Лебідко, розкинь палатки. Відпочинемо тут.

Вона розкинула палатки. Тоді він каже:

— Нехай тепер музиканти грають. Відсвяткуємо, що таку шапку знайшли...

Аж тут прибігають два богатирі, що його шукають. Коло синього моря вони вже давно його шукали. Бух Копитович і каже:

— Скільки вас є?

— Нас,— кажуть,— сто сімдесят чоловік.

— Щоб ви зараз прибули сюди, до мене.

Вони й поїхали. За три години ідуть усі чисто богатирі — сто сімдесят чоловік.

І привів Бух Копитович усіх богатирів до того стовпа.

— Дивіться, панове, на цей стовп. Хто з вас його може розбити?

Вони подивились, зм'ярили його і кажуть:

— Ми ніяк оцього стовпа не можемо розбити.

— А я,— каже Бух Копитович,— можу його своїм кулаком розбити. Розсиплеться він на дрібен мак.

— Як у вас сила, то у вас і посиплеться, а ми його не розіб'єм.

— Якщо ви його не розіб'єте, так щоб ви присягли мені, щоб були при мені по чотири чоловіка, і щоб знали зміну, (хоч по тижнях, хоч по місяцях), і усе робили б, що я накажу. Тепер підемо в мої палатки, вип'ємо, закусимо, а тоді підем цього стовпа розбивати.

Пішли у палатки — Бух Копитович і усі богатирі. Бух Копитович і каже:

— Лебідко, палаток щоб добавила, бо маю гостей багато! Та їсти нам подавай!

Зараз Лебідка усе і зробила: палаток добавила, напиту, найдки подала. Поїли, подякували, полягали відпочивати.

Відпочили.

— Ну, підемо, панове богатирі, до стовпа. Побачите, як я буду розбивати отой стовп і зміїв. Лебідко, обмахни шовком мені правую руку!

Узяла Лебідка обмахнула добре, об'язала. Тоді й пішли до того стовпа. Прийшли. Бух Копитович і каже:

— Одходьте ж усі на сім верст од того стовпа, а на вось-
мій версті зупиняйтесь. Рівне місце тут, і видно буде.

Одійшли вони і стали на восьмій версті. І гукнув він:
— Котрий не видержить стояти, так припади до сирої
землі; хоч земля і буде трястися, держись за землю, не
бійся.

Вони і слухають, а Бух Копитович ходить кругом того
стовпа, задер голову вгору. А тоді як бухне у стовп, так той
стовп і розсипався на дрібен мак, і земля на сімдесят верст
задрижала. І провалилась безодня на сім верст навкруги,
і зробилось озеро, і вода пополам із кров'ю стала; і хто її
нап'ється, той пропаде. Бух Копитович пішов поверх води
і вийшов на суше. Прийшов до богатирів.

— Що, чули?

— Як не чули, коли ми од землі на два-три аршини од-
скакували, а потім до сирої землі припадали.

І спитав один богатир, чого вода там нечиста.

— То, — каже Бух Копитович, — із кров'ю вода, бо там
були змії із жонами, із дітьми. Прошу тепер знову до па-
латок.

І давай пить, гулять.

— Ну, панове богатири, тепер од'їжджайте собі.

Вони роз'їхались, а чотири чоловіка zostались. Відпочили
вони.

— Тепер у дорогу, — каже Бух Копитович.

У Буха Копитовича коня нема, — він піхотою, а богатири
на конях сидять. Один попереду їде, два по боках, один
позаду, а Бух Копитович посередині їде. Довго-недовго,
пройшли верст десять, аж їде каретою становий, чи що, і
кричить:

— Звертай з дороги!

А Бух Копитович і каже богатырям:

— Хіба він за мене старший? Старшого за мене і у світі
нема. Хіба я йому буду звертати та кланятися?
Добігає той становий і прямо летить на них. Тут передній
богатир і каже:

— Богатири, вперед!

Вони всі й вискочили вперед.

— Хто ти такий, що не звертаєш?

А той кричить:

— Хто ви такі, сучі сини, що не звертаєте?

Бух Копитович і каже:

— Покажіть йому, як звертати!

Вони кинулись, витягли того з карети і як стали бити, так
і сюртук на ньому порвали. Він кричить, проситься:

— Я не знав! Буду звертати і десятому закажу.

— Ну, тепер, — каже Бух Копитович, — киньте його у ка-
рету, нехай собі їде додому.

Вони вкинули, і повіз його кучер назад додому.

Ідуть далі.

— От мого колишнього хазяїна сад, — каже Лебідка, —
найстаршого змія Жеретія; то підемо ж до нього у гості,
щоб ви його пригостили.

Пішли навпростець, дійшли до того саду, а там палати
камінні стоять. Біля воріт два леви люті приковані стоять,
такі, що людей їдять; крім свого хазяїна, нікого вони не
пустять, розірвуть. Дійшли до воріт.

— Не ідіть, це такі леви, що й вас розірвуть, — каже Ле-
бідка, — а надівайте шапку-невидимку, то вони вас не поба-
чать.

Бух Копитович зараз на себе шапку-невидимку. Пішов, ті
леви його й не бачать. Один богатир з одного боку в нього
їде, а другий — з другого; як дійшли, так зараз шаблями
тим левам голови і позрубували, той у того, а той у того.
Пройшли кроків двадцять, — ворота, і два ведмеді люті по-
прив'язувані. Шапку Бух Копитович надів, а богатырям за-
гадав, щоб вони голови тим ведмедям поздіймали. І пішли
вони тоді прямо в сад. Тут слуга змієва побачила, змія роз-
будила і говорить, що прийшли якісь богатири, левів і ведме-
дів покололи, а тепер у сад пішли і все розоряють.

— Не довго розорятимуть, ось я добіжу до них.
Узяв змія шаблю гостру і побіг до них — лютий такий,
огонь з нього так і пашить. А Бух Копитович шапку надів,
богатири в нього по боках. Змії біжить повз них, а їх не
бачить.

— Ну, богатири мої, чи поб'єте змія без мене? Бийте
його! — каже Бух Копитович.

Той з того боку, а той з того боку на шаблі змія як
настромлять, так він на землю і впав, а вони його і посікли,
порубали.

КОЗАК МАМАРИГА

Козак Мамарига служив у багачів двадцять п'ять років;
не заслужив ні вола, ні коня, ні доброго слова. Тоді пішов
у службу, служив цареві двадцять п'ять літ; не заслужив ні

вола, ні коня, ні доброго слова і од царя. Прийшов тоді як увяв їти, іде тиждень або два усе стовповою дорогою. Зустрічає його парубок.

— Здрастуйте, — говорить, — що ви єсть таке?

— Я єсть, — каже, — козак Мамарига; служив у багатія двадцять п'ять літ і не заслужив ні вола, ні коня, ні доброго слова. І царю двадцять п'ять літ служив і не заслужив і у царя ні вола, ні коня, ні доброго слова. Тепер прийшов собі додому та й пішов куди бог дасть. А ти, — каже, — що єсть таке?

— Я, — каже, — у пана у такого-то був за повара, та ніс посуду велику, дорогу, та спіткнувся, упав, побив посуду, так на мене учорашній день поготовили багато різок, щоб мене сікти, так я оце втік. Так прийма мене, брат козак Мамарига, за меншого брата, буду тобі служити.

Побратались вони та ідуть собі. Так не много ішли вони, тиждень чи більше; тепер зустрічає їх третій, з батіжком.

— Здрастуйте, — говорить, — браття. Що ви, — каже, — єсть за люди?

Цей каже:

— Я єсть козак Мамарига.

— А я, — другий одповів, — був у пана за повара, та там як мене мали сікти, так я утік, а оце ми побратались.

— Ну, — каже, — приймайте і мене за третього брата.

— А ти, — каже, — що єсть за чоловік?

— Я, — каже, — чумак був, гнав дванадцять голів чи з рибою, чи з сіллю. Розбійники набігли та й забрали у мене гроші і худобу мою, та в душею тільки я і убрався та от з цим батіжком.

Прийняли. Оце стали три брати і йдуть собі дорогою стовповою; де випросять собі хліба та й ідуть. Дійшли до місця, де стоїть стовп і три дороги нарізно. Подивився козак Мамарига і каже:

— Тут, брати мої, треба нам різнитися. Тепер попрощаємось собі, котрий на котору сторону хоче, туди й ступайте, а мені яку покинете, така й буде.

Теперечки розпрощалися і пішли, той на ту дорогу, а той на ту. Як увяв козак Мамарига ходити, ходив собі годів десяток. Ходив і убрався собі у ліс. Ходив у лісі довго-недовго, — наводить хатку. Кинувся до дверей, — заперті двері.

— Одчиніть, — каже.

А дві жінки сміються, не відчиняють. Просився, просив-

— це відчиняють. Узяв тоді двері виставив і увійшов у хату.

— Здрастуйте! — каже.

Лежить чоловік на печі:

— Що ти за самоволець, що прийшов до мене та двері виставив? От я, — говорить, — як устану, та візьму м'яло, та як помну тебе, щоб ти знав мене. Що ти є таке?

— Я, — говорить, — єсть козак Мамарига.

— Е, — говорить, — прости, брат, що тебе обругав, ти мені єсть брат старший за мене!

— Який же, — каже, — ти мені брат?

— А той, — каже, — що коли я од пана утік, то ти мене прийняв за брата.

Ну, тепер просить за стіл брата, садить його за стіл, їсти пити братові дають.

— Як же ти, брате, досі собі місця не знайшов?

— А ні, — говорить, — не знайшов і досі.

Ну, попили, погуляли там собі.

— Ось, — каже, — брате, у мене дві жінки, так бери яку хочеш собі за жінку.

— Ні, — каже, — брате, дякую, я не хочу.

Побув трое суток у того брата, відхнув, тоді сказав:

— Прощай, брате, піду куди бог дасть.

Пішов од того брата у путь-дорогу та іде собі куди бог дасть. Ішов він днів три або чотири. Дивиться — гонить пан кортами зайця, і біжить той заць дорогою прямо на нього.

Він ударив палкою та й убив і сів там коло нього. Прибігли корти, подивились і полягали коло нього. Добігає пан.

— Здрастуй, — говорить, — мужик! Тут зайця ти не знайдав?

— Ні, — каже, — я ось зайця убив.

Каже пан:

— Що єсть ти таке?

— Я, — каже, — козак Мамарига.

— Е, — говорить, — брат, прости, може, я тебе наругав як-небудь. — Схвачується з коня, береться за руки і цілується.

— Ти, — говорить, — єсть мені брат старший за мене. Помниш, як ви два брати ішли, а мене третього прийняли?

— Так, помню, як же не помнить?

— Ну, прошу, брат, до мене у гості, я тепер живу добре!

Сідай, брат, на коня на мого.

— Ні, — говорить, — дякую, брат, за коня, бо я на коні не звик їздити.

Ну, ідуть собі, побралися за руки, коня закинув пан собі на другу руку. Ідуть і говорять собі.

— Що ти, брат, козак Мамарига, і-досі собі місця не знайшов? Ось я уже вісімнадцять літ як женився і живу тут.

Приїхали додому до того пана. Уводить він його у свій дім. Увійшли, поздрастувалися.

— То, — говорить, — жона моя, я знайшов свого брата у степу, у дорозі.

Тоді посадили його, давай пить, гулять і не знають де його й діти, такі раді вже вони йому.

— Ну, тепер, — присоглашає він брата свого Мамаригу на своє жительство і каже, — я тобі, брате, половину всього віддам. Тебе, брате, оженю. Ось, — каже, — хоч у цих кімнатах будеш, або вистроїмо тобі, або мені.

— Ні, дякую, брате, за твоє слово. Слава богу, що ти собі нажив, а я собі що наживу, то моє буде.

Побув він цілий місяць у цього брата, погостював.

— Ну, тепер, — каже, — брате, краще піду собі куди бог дасть.

Ну, брат і плакав, і уговоряв, щоб остався тут. А він каже:

— Дякую, не хочу.

— Може, — каже брат, — дати тобі коня хорошого на дорогу?

— Дякую, — каже, — за коня.

Тепер дав він йому сот чи дві, чи три на дорогу. Попрошачилися, пішов собі у путь-дорогу оп'ять. Ішов оп'ять довго-недовго, дивиться, аж три чоловіки б'ються на могилі. Він тоді навпростець швидше туди.

— Здрастуйте, господа, та за що ви б'єтесь?

Кажуть:
— За свою батьківщину. Нас три брати єсть.

— Яка ж у вас батьківщина?

— Оце у нас кінь Гивер, та торба волосяна, така, що дає їсти та пити, та чоботи такі, що поверх води ходять. Оце тільки у нас і батьківщина. Так отой каже, що я візьму те, а отой каже, що я візьму те, то ми і б'ємось за це. А ти, — кажуть, — що єсть за земляк?

— Я, — каже, — єсть козак Мамарига.

— Ну, поділи нас, — кажуть, — брате козаче Мамаригу, нашою батьківщиною.

— Я, — каже, — брати, вас розділю; ніхто краще вас не розділить, як я. Согласні ви на це, що я вам буду говорити?

— Согласні, — кажуть вони, — аби ти, козак Мамарига, нас розділив.

— Ну, — каже, — я буду вам, брати, говорити. Ступайте, — каже, — собі за півтори гони од мене, і тоді я махну — і бікить усі разом: хто попереду прибіжить, яка любимая твоя штука, ту й бери, а котрий другим прибіжить, той бере собі теж любимую штуку, а задньому те, що останеться.

Вони пішли собі за півтори гони, тоді він махнув. Кінь Гивер у їх стоїть осідланий, готовий. Тепер він забирає собі торбу волосяну через плече, чоботи обув, тоді у стремено мізку і сідає собі на коня, на Гивера.

— Ей, — каже кінь Гивер, — як, пане, тебе нести, чи по верх дерева, чи по верх комишу?

— Неси, — говорить, — мене по верх дерева.
Брати біжать назад, уєидили, що він подався, а вони підняли руки вгору. А він і крикнув:

— Краще, як я, ніхто вас не розділить!
Він поїхав, а вони почухали собі голови та й пішли собі додому. Як узяв їхати козак Мамарига цим конем, так собі їхали, поки потомились. Тоді стали собі, палатки розбили, торбочку-волосянку тоді він розшморгує.

— Торбочко-волосяночко, дай їсти і пити.
Тут де узявся стіл: найдки, напитки різні і йому, і коневі.

Наїлися, напилися.
— Торбочко, уберись!

Все убралось знову у торбу, нема того нічого.
— Ну, тепер, хазяїне, — кінь пита, — куди будемо їхати?

Каже:
— Я й сам не знаю. Ось як я пішов із свого міста, так ходжу більше двадцяти літ.

— Куди ж, — каже, — ви думаете?

— Та, — каже, — я не знаю сам, куди бог спровадить.

— Ну, — кінь каже, — поїдьмо у чужу землю. Там віддає король свою дочку заміж. Там у його стоїть дуб у двірці, хто може його зрубати, за того віддає дочку свою і царство віддає.

— Можете, — каже кінь, — той дуб зрубати?

— Ну, — каже, — зрубаємо, не зрубаємо, а попробуємо.

Ну, і поїхали туди. Їхали суток трое чи там четверо, підїжджають у ліс, через ліс переїжджають. Чують, що у лісі то рубають, то пиляють, гемблюють; дивляться — не видно ніде людей. Потихеньку ще ближче, устав з коня, не видно його в руках, прислухається ближче; дивиться, аж на дубі торба висить, дротянка. Він ухопив гарапник у руки, як лясне, так луна пішла по всьому лісі, і крикнув тоді:

— У торбу убирайтесь собі!
Тоді бряжчить усе та все у торбинку убирається. Убралося — уже не чуть того нічого. Лізе тоді на дуба, підхоплює ту торбинку в свої руки, сідає на коня і гайда. Прибігає у ту землю, до того короля і оповіщається, що приїхав з такої землі. Потребував король його у свій дім.

— Ну, за чим, господин, ти забився у мою землю?
— Ви, ваше сіятельство, свою дочку віддасте заміж за того, хто може зрубати дуба вашого.

— То вірно, — говорить, — так; аби ти зрубав, то ти мені зяцько будеш; тільки щоб зрубав і коріння з його повитягав, поколов, склав і спалив. Єжели не зробиш того, що я говорю, то бачиш там чоловічі голови, то там і твоя голова буде.

Дав він йому випити, закусити.
— Ну, ступай тепер, заступай у роботу. Ось там дуб стоїть, від крильця недалеко, так іди, зрубай його.

Як пішов до того дуба, розшморгує торбу-дротянку.
— Ну, ступайте, — говорить, — ребята, у той дуб усередку і рубайте його там при низу.

Убралось усе у дуба, так що і не видно. Він собі ліг і спочива. Довго-недовго, а його кличуть обідати. Він узяв і пішов.

— Ви, ребята, трохи спочиньте, поки я покушаю.
Пішов він кушати, а ребята спочивають. Вийшла королівна, дивиться на того дуба, чи він багато його зрубав, коли він і не трогав його. Підходить до батечка і каже:

— Це якийсь ледар до нас прибув. Ось, — каже, — і інші хоч почнуть, а цей не починав і досі.

— Ну, — каже, — нічого, його голова буде там, де й твоя.

Покушавши, цей знов приходить до дуба.

— Що, ребята, — говорить, — одихнули?
— Одихнули, господин хазяїн.

— Ну, беріться, ребята, оп'ять за роботу.
Узялись за роботу оп'ять. Тут довго-недовго, через час дуб брязнув об землю, аж земля здвинулась і каміння забряжчало. Вибігає король на крильце, коли лежить дуб долі.

— Ей, дочко моя, виходь сюди; це, — говорить, — найшовся молодець, дуба ввалив. Підіть його повіть у кімнату мою та дайте покушати.

Приходить він.

— Ну, — говорить, — ти молодець, козак Мамарига, може, будеш моїм зятем. То я голів більше сотні положив за того дуба.

Пошанував його, дав йому стакан водки, балакав з ним.

Усе хорошо. Поївши, пішов знову козак Мамарига до своєї роботи.

— Ну, ребята, відпочили? — говорить він на свій струмент.

— Уже відпочили.
— Ну, старайтесь, ребята, щоб сьогодні його скласти, бо уже нерано, і щоб спалить, і розвіять попіл по вітру.

Ухопились за роботу ребята оп'ять. Через час склали усе у кучу увишки як дзвіниця і підпалили — і згоріло чисто, тоді і попіл розвіяли.

— Ну, тепер, ребята, збирайтесь у своє місце, у торбинку дротянку.

Зібрались вони у місце, узяв він, зашморгнув. Поглядає король та королівна.

— Це, — кажуть, — не з простих, що такий узявся!
Ну, ще сонечко не зайшло. Пішов козак Мамарига на базар, купив собі скрипочку, орішків, півкварти лютого спирту, поскладав собі в торбинку, приходить до короля з базару.

Вечір.
— Дайте, — каже король, — перекусити йому дечого.

Дали йому. Він перекусив. Загадав король своїм жан-дармам:

— Укиньте його у кімнату до ведмеда, то той його, — каже, — оженить.

Узяли його, ухопили силою, і вкинули туди у кімнату до ведмеда, і замкнули його там. Увійшов він до ведмеда і відростається:

— Здрастуй, — говорить, — ведмідь.
Той кивнув головою. Проходжує собі козак Мамарига по хаті туди-сюди. Виймає свою скрипочку із торбочки, торбочку-волосянку знімає з своїх плечей.

— Торбочко волосяна, дай мені їсти і пити!
Тут де узявся стіл, набрався всякими найдками і напитками. Сів, кушає.

— Прошу, — говорить, — ведмедю, кушати до мене ідіть.
Приступив ведмідь ближче до стола.

— Ну, — каже, — що ти єсть таке? Я стільки тут людей поїв, но такого не видав, щоб поставив на стіл найдки і напитки, що і у короля таких немає.

— Ну, дає, ведмідь собі бере, їсть. Наливає того спирту чарочку і козак Мамарига, здоровнається до ведмеда, п'є.

— Що то, — говорить, — ви п'єте таке?
— Це, — каже, — водка, така хороша.

— Для чого, — каже, — ви її п'єте?

— То, — каже, — для смілості ми п'ємо водку.

— А дайте і мені, я попробую.

Налив він стакан йому. Роззявив він рота, узяв, висипав йому у рот. Закусив.

— Ну, — каже, — не розібрав, дайте ще другу.

Наливає він другу, ведмідь випив. Випив, закусив. Тепер козак Мамарига бере свою скрипочку, давай грати. Пішов ведмідь танцювати.

— Ще буде стаканчик, випийте і цей для смілості.

Дав, він випив і той. Та й пішов танцювати.

— Ну, козак Мамарига, коли б ти виучив мене так грати, як сам граєш.

— Я, — каже, — можу вивчити тебе зараз, аби охота.

— Ну, то моя охота, вивчи, пожалуста.

Прошморгує він свою дротянку-торбу, витягає клин за- лізні і молот, а у кімнаті лежить половина дуба ~~заводного~~.

Він узяв, клинами набив, розколов той дуб ~~хорошецько~~.

— Ну, стромляй, — каже, — сюди лапи, я буду тобі ви- правлять, щоб ти перебирав хорошо, так, як я.

Давай він устромлять у коліващину свої лапи. А він каже:

— Іще далі стромляй, глибше стромляй, доти, доки далі нікуди стромлять.

Узяв він тоді клини повибивав, і зступився той дуб, а ведмідь крутить задом і каже:

— Випусти мене, козак Мамарига, уже ти мені повиправ- ляв руки.

— Ні, — каже, — ще не пора тебе випускати. Ось я, — го- ворить, — стіл уберу, то-тоді покажу! Торбочко-волосячко, уберись, — каже.

Торба убралась. Повісив він торбочку, виймає арапник дротяний і давай тоді ведмедя ззаду почищати.

— Ей, — каже, — козак Мамарига, пусти, за що ти мене б'єш?

— А ти, — каже, — нашого брата уже багато попоїв. Як я тебе нагодую, ти більше не схочеш нас їсти!

Тоді став його батогом гостити ззаду так, що шерсть ле- тить тільки. Він реве та проситься, а той гостить. Ну, бив, бив, утомився, ліг відпочити. Відпочив, оп'ять за свою робо- ту, оп'ять б'є. На половині ведмедя з обох боків вибив йому шерсть всю чисто. Ліг, заснув козак Мамарига.

Розвиднілось. Підходять королівські слуги до віконця (ві- конце перегороджено залізом), дивляться у віконце; побачив їх ведмідь. Вони обзиваються до ведмедя.

— Мовчіть, — каже ведмідь, — мовчіть, бо пан мій спить, бо як устане, то буде знову бити.

Вони почули, назад пішли. Говорять:

— Щось обзивається ведмідь, мабуть, козак Мамарига живий.

— Ні, не може бути, а підіть узнайте.

Пішло їх чоловіка чотири, чи що. Підходять до дверей, відмикають двері. Відчинили, коли ведмідь у дубові стре- мить. Каже:

— Мовчіть, бо пан мій спить. Ступайте собі, бо як устане, то буде бити.

Підходять вони до короля, кажуть:

— Козак Мамарига спить, а ведмідь у дубові стри- мить.

— Ні, — говорить, — я не вірю. Хто б його у той дуб заса- див? Ну, підем же тепер.

Узяв собі чоловік із шість і пішов. Підходять, а той собі спить, а ведмідь у дубові стримить, і шерсть лежить ведме- дєві по коліна. Увійшли. Встає козак Мамарига.

— Що, — каже, — куди ви мене, господин, заперли на ніч? Щоб ведмідь мене з'їв? От я його погодував, він більше не схоче нашого брата їсти.

— Ну, козак Мамарига, випусти, пожалуста, ведмедя із того дуба.

— Можна, — каже, — по вашому слову я могу випустить. Виймає клини із торбочки і молот, поставляє у розколіну, розводять дуба оп'ять.

— Ну, висмикуй тепер лапи!

Узяв він повитягав. Повкидав він свій струмент у торбу оп'ять.

— Ну, тепер підем, козак Мамарига, тепер ти будеш моїм в'ятем. Такого нема і у світі, як ти.

Приводить його у дім, угощає його.

— Ну, доч моя, то твій муж, а мій зять. Коли він з ведме- дем переночував, то робить уже нічого.

Цей час убрали козака Мамаригу у одєжу, у саму перву, до священика вінчати. Обвінчали їх. Свадьбу давай гулять. Свадьбу одгуляли. Дав їм кімнату:

— Отут собі живіть, у цій кімнаті.

Одписує козакові Мамаризи половину царства. Козак Ма- марига каже:

— Я не хочу половини царства. У вас царство мале, від- пишіть мені усе царство, так я і согласен, а половини я не хочу.

— Ні, — каже, — я усього не дам, як умру, то тоді буде твоє усе, а тепер твоя половина і моя половина.

— Ні, — говорить, — половини не хочу.

— Не хочеш, то твоя воля, а я другої половини не дам, поки не умру.

Виводить козак Мамарига із конюшні свого коня Гивера, бере жону за руку.

— Прощайте, — говорить, — коли не хочете відписувати усього царства, так я поїду у своє царство з жоною.

Сідає на коня і жону саджає.

— Ей, пане мій милий, як тебе нести?

— Неси поверх дерев.

Поніс кінь Гивер, тільки курява схопилася. Несе його суток двох, на Чорне море зніс. Моря більше, ніж землі. Скільки не їде, все море Чорне. Знайшов камінь серед моря. Остановився на тому камені відпочити. Став відпочивати на тому камені, розбив собі палатку і здіймає торбу-волосянку із плечей із своїх:

— Торбо-волосянко, дай нам їсти і пити.

Тут стіл враз де взявся; наїдки, напитки на столі, що королівна-другівна не видала і у свого батька таких наїдків і напитоків. Наїлись, напились.

— Торбо-волосянко, уберись.

Торба убралась, не стало нічого, все у торбочку убралось. Запморгнув. Тепер собі відпочивають на камені.

— Положіть мені голову на коліна та засніть.

Положив він голову на коліна, заснув. Заснув добре, міцно. Давай вона плаття витягати і назад собі відсовується. Висунулась, а він лежить собі, спить. Вона у стремено ногу.

Кінь Гивер питає:

— Судариня, куди тебе нести?

— Неси мене, — каже, — до мого батька.

І забрала вона ті торбочки, і волосянку, і дротянку. Поніс її кінь до батька. Виспався козак Мамарига, устав, нема ні коня, ні жони.

— Е, козак Мамарига, он коли, — говорить, — пропав.

Пішов по камені туди-сюди. Дивиться, лежать чоботи.

— Е, слава богу, ще козак Мамарига не загине.

Узуває чоботи, пішов собі поверх води. Перейшов морями. Вириває суходол одні гоні. Стоїть куш вишневий із ягодами. Вириває ягідку, кидає в рот, становиться у його ріг у боці. Вириває другу, кидає в рот, стало два роги.

— Е, пропав козак Мамарига, роги по аршину по крамар-

сьому, як я буду жити? Повно їх, скільки я їх буду їсти, то все будуть роги по мені.

Відійшов від тих вишень. Другий кущ стоїть ягід.

— А дай, — каже, — вирвати і цю попробувать, що, — каже, — буде.

Вирвав і з'їв — і спав один рік. Другу вкидає в рот ягоду — і спав і той.

— Ну, слава богу, тепер козак Мамарига вільний. Нарву я цих ягід у платочок, вернусь та нарву і тих.

Нарвав і тих, і тих по платочку і тепер двинув у те царство, де його жона. Підходить туди до крильця, до огорода. Гука:

— По ягоди!

— Піди, — на служанку каже, — подивись, що воно за ягоди.

Та приходить:

— Здрастуйте!

— Здрастуй.

— Які ягоди, звідки, — каже, — чи свіжі?

— Свіжі; у нас хороші ягоди.

— Як у вас рано поспівають! У нас цвітуть, а у вас вже і готові. Дорогі, — каже, — ягоди?

— Хороші, та дорогі.

— Чому?

— По рублю сребра ягідка, — каже.

Пішла вона, відказала королівні.

— Це, — каже, — от такі добрі ягідки.

Віддала вона рублів півсотні.

— На, — каже, — віднеси.

Прийшла вона, віддала гроші, він дав ягоди. Приносить ягідки вона назад. Бере королівна-другівна ягідки, укладає у рот три ягоди, становиться у неї три роги, два по боках, а третій на животі. Жахнулася вона.

— Що це таке? Дай-но ще укинуть у рот.

Укинула ще штучки три, ще стало три роги. Ну, і смаковиті ці ягоди, не могла удержатись. Треба їсти, і вона їла, поки штучок сорок їла. І стали по ній по усій роги. Сорок як їла, і сорок рогів стало по ній. І так вона на тих рогах і висить. Тут зараз до короля:

— Ідіть, що там сталося в бариннею?

Вбігає король, жахнувся.

— Що це таке? Що ти їла?

Каже:

— Купила ягідок, носив якийсь-то мужик, як попоїла, оце і стало по мені.

— Біжіть! — посилав солдат. — Хто носить ягоди, сюди його тягніть!

Шукали, шукали, нікого не знайшли з ягодами. Так і сидить королівна на рогах. Давай король відписувати у чужі царства, щоб були такі доктори і лікарі, щоб оті роги зігнали. Поз'їздилися із чужих царств і із свого царства доктори і лікарі. Подивились-подивились, нічого не зроблять, не спадають роги. Чим там не мазали, однаково. Роз'їхались усі дають роги. Чим там не мазали, однаково. Роз'їхались усі оп'ять по своїх містах, а чоловік ходить по базарі і каже:

— Я можу ті роги зігнати королівні без зілля.

Тут дали знати королю зараз же.

— Де він є, той молодець, представте його у мій дім.

Узяли представили його королю.

— Можеш ти зігнати роги без зілля у мої дочки?

— Можу.

— Ось відписую тобі царство, і ось твоя жона.

— Вивезіть мені возів із два трісок на площу. І виїздіть усі городяни за двадцять п'ять верст від города. Буду такі ліки розпускати, що як зайде, то умре народ увесь. Витягніть її у сад до тієї купи дров.

Витаскали вони її до дров, а тоді вони убралися всі. Узяв він дрова, запалив, три бичі вирубає дубових, запарив, бере тоді бичі і потягає між рогами. Вона кричить.

— Це, — каже, — б'є тебе козак Мамарига, твій муж. Де твоя мого коня Гивера діла?

— Той кінь живий, на станку. Не муч мене.

— А торби — волосянка та дротянка — де?

— То у батечка все поховане. Буде тобі перед лице усе, тільки мене не муч.

— Більше ж мене не будеш кидати?

— Не буду до віку вічного.

Ну, тоді він бере ягідку, роздавлює її у рот — і спадає рік; підіймає вона тоді голову вище. Укидає знову її ягідку дві-три у рот. Поїла, ще три роги спало. Тоді дає їй ще більше. Ті роги на ній осипаються. Їла штучок сорок ягід; осипались роги, стала королева дочка така, як і була.

— Ну, дивись, щоб ти знала, як заміж іти.

Пішли у кімнати, там найшли що пити, що їсти. Попили, поїли. Через час біжать городяни у город. Прибігає король у кімнати, зустрічає його дочка.

— Слава богу, слава богу!

Ну, тепер давай пирувати, пити-гуляти.

— З якої ти землі, хто ти єсть? — питає король того, що вигнав роги.

— Я, — говорить, — єсть козак Мамарига, ваш зять царвий. Мені вінчаться не нада, я уже вінчаний.

— Так то ти?

— Я, — говорить.

— Ну, тепер одписую тобі все царство.

На том основанні і царствує козак Мамарига. Він почитає жону, а жона його, і живуть у тім царстві.

ПЕТРО І МЕЧ-ГАРТОВАНЕЦЬ

Один бідний селянин мав сина Петра. Маленьким хлопчик бігав, грався з однолітками, а як підріс, то весь час майстрував собі кріси. Його питали, нащо він то робить, а Петро відповідав:

— Хочу бути вояком!

Тато йому говорив, що треба землю орати, треба сіяти й не думати про військо, а він не хотів і слухати. Марширував з крісом на плечі й вигукував:

— Раз, два, три! Раз, два, три!

Не було з ним чистої години. Одного разу на дорозі Петра вдибав мудрець. Спитав його:

— Ким ти хочеш бути?

— Вояком!

— Тяжко бути вояком, — відповів мудрець. — Всіляке лихо чекає на тебе.

— Не боюся ніякого лиха! — відрубав Петро.

Тоді мудрець каже:

— Коли ти такий вдався, то вдарся об землю, перекинься на оленя й піди на схід сонця. Придивися добре, як там бідує військо.

— Що ж, може піти!

Петро ударився об землю, перекинувся на оленя й побіг на схід сонця. Дивився, як там вицирюють царських вояків на толоках, мало їсти їм дають, а вночі виганяють з касарні на дощ.

Вернувся Петро у село.

— Ну, ким ти хочеш бути? — спитав його мудрець.

— Хочу бути вояком!

Мудрець подумав і порадив:

— Тепер вдарся об землю і перекинься на зайця. Підеш на захід сонця і подивився, як там маються вояки.

Петро вдарився об землю, став зайцем і поскакав на захід сонця. Там старші вояків мучили, били гарапниками й казачим бігати босими по морозі навколо касарні. Вояки, худі й замучені, їли сухий хліб, сьорбали рідку юшку і проклинали свою долю.

Вернувся Петро до мудреця й каже:

— Хочу бути вояком!

Мудрець похитав головою й мовив:

— Коли так, вдарся об землю ще раз, стань орлом і полети на південь. Подивився, що там робить військо.

Парубок ударився об землю, перекинувся на орла і полетів на південь. Тисячі солдатів ішли одні на одних, як чорні хмари: били й убивали, із крісів стріляли, з гармат бахкали. Небо затягнулося димом, землею текли криваві ріки. Всюди чулися такі крики, зойки й верески, що волосся на голові щіткою ставало.

Парубок вернувся до мудреця й каже:

— Хочу бути вояком!

Мудрець мовчав. Про щось міркував. Нарешті заговорив:

— Виджу, що ти є впертий, а я впертих люблю і допомагаю їм, чим можу. І тобі допоможу. Іди до війська, але знай одне: як важка буде дорога — перекидайся на оленя. Набридне бути оленем — перекидайся на зайця. Не схочеш бути зайцем — перекидайся на орла. Щасливої дороги, легіно!

— Дякую, добрий чоловіче.

Попрощався Петро з татом і мамою й вирокував до війська. Але не сидів довго у касарні, бо король виповів війну другому королеві. Військо йшло полями, горами, лісами, потім плывло морем. Раптом король крикнув:

— Гов, стійте! Я забув удома меч-гартованець. Хто принесе його за три дні, за того віддам свою доньку.

Все військо завмерло. Потім один молодий князь вийшов наперед:

— Хто може тобі принести, світлий королю, як не я? Слова князя вкололи в саме серце графа, який дуже не любив його. Граф почервонів і промовив:

— Це державна справа, світлий королю. Тільки я один можу впоратися з нею. Пошли мене.

Нарешті Петро став гаптах і каже:

— Я принесу, королю!..

Король поміркував і відповів:

— Ідіть усі трое. Хто принесе меч-гартованець — того буде королівна.

Князь, граф і Петро вирушили за мечем-гартованцем. Кожен пішов своєю дорогою. Коли віддалилися від війська, Петро вдарився об землю й перекинувся на оленя. Довго біг полями, горами, ярами. Як ноги заболіли, вдарився об землю і став зайцем. Потім перекинувся на орла. Прилетів до столиці, почав ширяти над королівським палацом. Коли королівна отворила вікно, він залетів до її покою, вдарився об підлогу і знову став Петром. Поклонився королівні й каже:

— Твій тато забув удома меч-гартованець. Велів, аби-сь мені його дала, бо меч потрібний на війні.

Королівна відповіла:

— Не дам, доки не зробишся таким орлом, як був.

— Коли так, най буде так, — погодився Петро.

Вдарився об підлогу й перекинувся на оленя. Королівна висмикнула коло його лівого вуха три волоски. Вдарився об підлогу і перекинувся на зайця. Королівна висмикнула коло його лівого вуха три пучечки пуху. Вдарився об підлогу й перекинувся на орла. Королівна висмикнула з його лівого крила три пір'їнки. Ще раз ударився об підлогу і знову став Петром.

Королівна дала меч-гартованець і сказала хлопцеві:

— Коли закінчиться війна — вертайся до мене.

— Чого? — спитав Петро.

— Я хочу бути твоєю жінкою.

— Ти — файна дівчина, королівно. Може, вернуся...

Легінь поклонився, вирушив у дорогу. Як вийшов у поле, вдарився об землю і став оленем. Довго біг, аж ноги заболіли. Вдарився об землю і став зайцем. Довго скакав і доскакав до моря. На березі вдарився об землю і став орлом. Перелетів море і побачив здалеку королеве військо. Вдарився об землю і знову став солдатом.

Та не спішив до короля, бо минула тільки одна днина. А був стомлений. Ліг під дубом і заснув.

Гонорний князь, що йшов за мечем-гартованцем, заблукав в полі. А граф якраз дійшов до дуба. Побачив сплячого Петра, витягнув шаблю і перетяв йому шию. Потім забрав меч-гартованець і поніс королю. Схилив перед ним голову й промовив:

— Я сповнив, світлий королю, твій розказ. Тут маєш меч-гартованець!

— Дякую, графе. Як закінчимо війну, то відгуляємо весілля, — моя донька чекає тебе.

Король виграв війну і вирушив з військом до столиці. На

другий день сповістив людей, що його донька віддається за графа.

Королівна плаче:

— Не піду за графа, бо то не він приніс меч-гартованець.

То був легінь...

Тим часом мудрець не забув про впертого Петра. Прийшов до дуба, приклав голову легіня до тулуба і полив цілющою водою. Петро ніби прокинувся, глипнув на мудреця і проказав:

— Ото добре-м спав!

— Спав би-сь цілу вічність, якби не я...

— А де меч-гартованець?

— У короля.

— А де король?

— Уже у столиці. Віддає свою доньку за графа, який приніс йому меч-гартованець.

— А я де був?

— Лежав без голови. Граф стяв її тобі.

— Що ж маю робити? — зажурився парубок.

— Біжи до столиці!

Петро щиро подякував доброму чоловікові, вдарився об землю і перекинувся на оленя. Побіг лісом, як вихор. Коли ноги змучились, вдарився об землю й перекинувся на зайця. Поскакав кущами напраці. Як задихався і впрів, ударився об землю і став орлом. Полетів, як стріла, просто до столиці. Залетів до покою. Там сиділа за столом і плакала королівна.

Дівчина взяла три пір'ячка й пішла з орлом до короля.

— Ади, — сказала, — цей орел прилітав за мечем-гартованцем. Я висмикнула тоді три пір'їни з його лівого крила.

Орел вдарився об підлогу і став зайцем.

— Цей зайчик теж приходив за мечем-гартованцем. Я висмикнула три пучечки пуху з-за його лівого вуха.

Зайчик ударився об підлогу і перекинувся на оленя.

— І олень приходив за мечем-гартованцем. Я вирвала коло його лівого вуха три волосочки.

Олень ударився об підлогу і перекинувся на солдата.

Петро витягся перед королем:

— Вельможний королю, виконай свою обіцянку...

— Добре, легіню, завтра ваше весілля, — погодився король.

Увечері з'явився мудрець.

— Чому мені допомагаєш, як рідний тато? — спитав його Петро.

— Бо ти є упертий, а я люблю таких легінів.

На весіллі була сила-силенна гостей. Під час танців великий мудрець розбив мальований горнець, тому прийшов ка-вочці кінець.

ПРО ХЛОПЦЯ, ЩО НЕ ЗНАВ СТРАХУ

Хто не вірить, той хай перевірить, а було це в сімдесят сьомій державі, за скляними горами, за молочними ріками. Жила-була там жінка, і мала вона сина. Син ріс сміливим, відважним. Куди б його не послали, всюди спокійно йшов. Коли хлопець виріс, сказав матері:

— Піду в світ, хочу пізнати страх.

Мати умовляє:

— Сину, не залишай мене одну. Що я без тебе робитиму? Та хлопець не послухав. Зібрала мати його в дорогу.

У торбу поклала ошипка, попрощалась. Іде він, іде, а дорозі кінця-краю не видно. Не так воно швидко діялося, як в казці розповідається. Зустрічає в полі чоловіка, що оре волами. Поклонився хлопець:

— Добрий день!

— Доброго здоров'я! Куди, синку, шлях тримаєш?

— Іду світом. Хочу страх пізнати.

— А ти до мене на службу не найнявся б?

— Чому ж ні, наймуся. Тільки з тією умовою, що ви познайомите мене із страхом.

— Це можна! В моєму хліві кожної ночі два повішеники таке витворяють, що просто страх.

Хлопець став на службу до газди.

Одного дня орали вони в полі, і сталася біда: воли стали, плуг наче в землю вріс. Почали лагодити. Полагодили, а сокиру загнали в стовп, на якому ті два чоловіки повісилися.

Увечері вернулись додому, розпрягли волів, дивляться — а сокиру забули.

— Мусиш, небоже, повертатися в поле за сокирою, — наказав газда.

Приходить хлопець в поле, де орали, підходить до стовпа, на котрому ті двоє повісилися, бере сокиру й хоче іти, коли чує людський голос:

— Синку, подай води!

— Ні в чому тобі подати, та й не пригадую, щоб десь тут вода була.

— Подай в шапці, а вода ген там, в кущах!

Та тільки назоїв одного, як чує другий голос!

— Подай, сину, й мені води.

— Я подам!

Подав і другому, взяв сокиру, хоче відходити.

— Чекай, ми тобі віддячимо!

— Що там дякувати за воду?

Перший повішеник сказав:

— Я тобі подарую палицю, що сама б'є!

Другий простягнув мішок:

— Ось тобі мішок, що сам розв'язується й зав'язується.

Додому хлопець повернувся пізно. Вже всі спали. Тільки хазяїн не спав. Коли повечеряли, газда й каже йому:

— Спати йди в хлів, якщо не з боягузів.

Ліг хлопець в хліві спати, та так міцно заснув, що нічого не чув, нічого не видів.

— Що ти чув, що ти видів? — питають рано хлопця.

— Нічого не чув, нічого не видів! — відповідає хлопець.

Збирається знову газда в поле й питає хлопця:

— Підеш зі мною?

— Піду, якщо пізнаю страх! Коли ні, то й не піду!

Газда нічого не сказав, та й що казати, коли той двох повішеників не злякався?

Прощалися. Газда завернув на поле, а хлопець — на широку дорогу, що вела до царського міста. Назустріч ба-буся.

— Добрий день!

— Доброго здоров'я!

— Що у вас нового, мамко! Нечиста сила занадилась до нас. Кожної ночі забирає одного вояка. Багато-багато людей забрала, а зараз черга дійшла до самого царя.

— Піду я замість царя!

Показала бабуся, де живе цар.

Коло палацу сторожа зупиняє:

— Хто ти й куди йдеш?

— Хочу зустрітися із смертю замість царського вояка.

Сторожі сподобалась відповідь. Донесли цареві, що хло-пець має до нього справу.

Цар велів привести хлопця до себе.

— Що ти думав тут робити? — запитав цар.

— Хочу вечерю готувати на тому місці, де гинуть ваші вояки.

Цареві сподобалась смілива відповідь.

— Добре! А що ти за це хочеш?

— Нічого! Дайте тільки кусок хліба і кусок сала.

Коли настала ніч, привели хлопця на те страшне місце. Розклав хлопець вогонь і пече сало. Опівночі прискочив до нього чорт:

- Що ти тут робиш?
- Не видиш, що сало жарю?
- Іди звідси, сюди чорти на зборище сходяться.
- На зло залишусь.
- Підеш, коли нас збереться багато.
- Хоч би й тисяча, не піду.

Розізлився чорт, свиснув, і з-під землі вискочило багато-пребагато чортів. Проганяють вони хлопця, загрожують йому.

А він питає:

— Ви вже всі тут, чи ще когось чекаєте?

Чорти переглянулися від здивування, а один каже:

— Ще хромого старого біса нема.

— От коли він прийде — й поговоримо.

Прийшов і хромий біс, прискочив до хлопця й кричить!

— Тікай звідси, щоб мої очі тебе не бачили!

А хлопець спокійно:

— Розв'яжися, мішок!

Мішок розв'язався.

— Палице, зажени всіх чортів до мішка!

Палиця загнала всіх нечистих до мішка. Мішок зав'язався.

— Бий їх, палице!

Б'є палиця, чорти пищать, верещать, як несамовиті, просять помилувати:

— Відпусти нас, що захочеш — все твоє.

— Хочу, щоб на цьому місці я газдою був.

— Добре, добре! — погоджуються чорти.

— А документ підпишете?

— Бери так, без документа.

Тут хлопець знову наказав:

— Бий їх, палице!

Душить палиця чортів. Гинуть вони в мішку й знову просять хлопця:

— Підпишемо, підпишемо, тільки відпусти!

— Розв'яжися, мішок!

Мішок розв'язався, і чорти висипалися з мішка, як бджоли з вулика. Хромий біс склав угоду.

— А ключі від царського палацу?

Тут чортяка висипав стільки ключів, що возом не повеш. Гукнув хлопець до чортів:

— Ідіть звідси, й щоб більше ніколи сюди не поверталися!

Чорти щезли.

Поніс хлопець документ до царя.

Всі палати освітилися, зачитали документ. Хлопець висипав ключі й повідчиняв усі двері. В кімнатах знайшли багато людей — мертвих і живих. Живих випустили на волю, мертвих поховали.

Привів цар хлопця до себе й питає, чим його винагорода.

— Не хочу нічого, тільки хочу пізнати, що таке страх.

На прощання цар мовив сміливцю:

— Дай нам знати, в якій стороні помреш, щоб по тобі всі дзвони дзвонили.

Наказав хлопець закопати під вікном царя стовп й обтесати його з чотирьох сторін.

— Слушайте, світлий царю! З якого боку на стовпі по-явиться кров, у тому напрямку мене шукайте.

З цим хлопець пішов собі. Потрапив у країну, де нестерпно палило сонце. Виломив хлопець гілляку з куща ліщиного, підійшов до ями, з якої паром несло.

«Що б могло бути в цій ямі? — думає собі. — Треба подивитися».

В яму вела драбина. Спустився хлопець драбиною, дивиться — в трьох величезних казанах смола кипить, а в тій смолі грішники варяться. Підходить хлопець до казана, а навстріч йому чорт:

— Що ти тут шукаєш?

— Та ось хочу гілку вмочити.

— Не можна! Іди звідси!

Та хлопець не йде.

— Ви всі тут?

Чорти переглянулися. Найстаршого, хромого біса не було між ними.

Коли появилася найстарший біс, хлопець наказав:

— Розв'яжися, мішок! Палиця, йди по колу!

Мішок розв'язався, і палиця загнала всіх чортів до мішка.

— Зав'яжися, мішок! Бий їх, палице!

І почала палиця молотити чортів. Вони пищать, верещать, просяться:

— Відпусти нас, ми тобі дозволяємо — роби, що хочеш!

Хлопець тільки цього й чекав. Підійшов до казана, опустил гілку, й до неї вчепилося безліч комахок. Коли

тілку витягнув, всі комашки стали вівцями. Радий хлопець, що тепер блукатиме по світу не один.

Коли вже до вітки нічого не чіплялося, підійшов до мішка:

— Розв'язися, мішок!

Коли чорти вилізли, палиця ще вдарила кожного на прощання.

Вийшов хлопець в поле, а вівці за ним. Та так багато було тих овець, що не полічити їх й ста писарям.

Ідуть вони, йдуть, і раптом перед ними — великі ворота. Хлопець відкрив їх, і всі вівці зайшли в огорожу. З'явився тут незнайомий чоловік й каже:

— Тобі не можна сюди заходити. Ти не гідний цього!

Хлопцеві стало боляче від цих слів, і він пішов.

В полі знайшов криницю, сів біля неї, щоб поїсти й води напитися. Коли нахилився води зачерпнути, стрибнула жаба й заховалася під кущем. Налякався хлопець жаби й помер.

Залишило тут хлопця й підемо до царя.

Слуги донесли цареві, що з одного боку стовпа потекла кров. Наказав цар своєму війську розшукати сміливого хлопця. Знайшли його там же, коло криниці.

Коли принесли його в золоту палату, наказав цар дзвонити в усі дзвони, а хлопця поховати з усіма почестями.

А біля могили наказав поставити варту, щоб ніхто ніколи не порушував його спокою...

От і вся казка. Все це я сам видів. Коли я сів на весло, воно мене сюди принесло. А хто не вірить, той най перевірить.

ПРО ЛЕГІНЯ, ЩО ПОВЕРНУВ ЛЮДЯМ СОНЦЕ, МІСЯЦЬ І ЗОРІ

А ото колись жив великий пан, що мав велику паню. Були дуже багаті, але як зістарілися, то засумували, бо не було кому маєтки лишити. Пані пішла до знахарки, аби їй порадила, що має чинити.

— У морі є чарівна рибка, — сказала їй знахарка. — Жінка, що її з'їсть, народить хлопчика.

Пані прийшла додому, розповіла панові й просить:

— Купи мені ту рибку.

Приїхав панисько на берег моря і спитав рибалок:

— Чи не зловили б ви мені ту рибку, від якої моя пані народить дитину?

— А чого ні? Але треба нам дати бочку горілки, аби хлопчина веселий був, бочку меду, аби дівчатам подобався, і бочку врошей, аби у нього багатство водилося.

— Все тото вам дам. Коли прийти за рибкою? Треба якнайскоріше...

— Скоро байка мовиться, але не скоро рибка ловиться. Прийдіть через тиждень.

Минув тиждень. Пан привіс усе, що хотіли рибалки. Дали йому рибку.

У пана була за кухарку вже старша гудулка. На пательні так файно запахло, що в гудулки слина потекла. Було гришно не покуштувати хоч кавальчик рибки. Та і яка кухарка готує й не куштує. Відламала трошечки і з'їла, решту понесла пані.

Минули місяці. Кухарка народила сина, а через кілька днів і пані мала сина.

Як панський син підріс, його віддали до школи, а гуцульський пас гуси на толоці. Його не впускали навіть до покою, де грався панич.

Так минуло багато років. Гуцульчин син став таким легінем, як сонечко. Гуцулка не могла натішитися ним.

Одного разу сталося так, що на небі сонце не зійшло, а ввечері місяць десь пропав і зірки не світили. Люди ходили сумні, як перед кінцем світу. Кажали, що сонце, місяць і зірки украли чорти.

Цісар розіслав по всій державі такий розказ: «Хто знайде сонце, місяць і зірки, за того він віддасть свою царівну».

Гуцульчин легінь каже своїй мамі:

— Піду до цісаря й подивлюся, яка тота царівна, бо не знаю, чи варто через неї зачіпатися з чортами.

Пришов до столиці. Став перед престолом і каже:

— Я врятую, вельможний цісарю, сонце, місяць і зорі, але приведи сюди царівну, аби-м видів, що вона за одна.

Привели царівну. Легінь викресав вогню, запалив якусь тріску, обдивився царівну й сказав:

— Що ж, файна дівка, може бути... Можна за неї і в пекло скочити.

Опівночі гуцул поскакав на коні до великого мосту, що був за темним лісом. Прив'язав коня до верби, а сам вирвав дошку з мосту і кинув у ріку. Присів за корчем і чекав.

Раптом чув гупання копит. Хтось став коло мосту і почав кричати:

— Хто розбирає мені міст? Ану, де той псуймайстер!

— Я псуую твій міст, — відповів легінь з-за корча.

— То що, будемо битися?

— Ти, чорте, не пужай мене своїм копитом, а віддай, людям сонце, місяць і зірки, бо зараз із тебе порохи поринуться.

— Не віддам. Мусимо битися!

— Нащо кров проливати? — вів своє легінь. — Ліпше буде, як ти станеш вогнем, а я дощем. Побачимо, хто кого переможе.

— Згода! — крикнув нечистий.

Раптом загорівся великий вогонь і пішла густа злива. Вогонь горить, а дощ його гасить. Дощ тече, вогонь пече. Дощ цебенить, а вогонь шипить. До знаку, як у пеклі!

Потім вогонь почав згасати, а дощ лляв ще дужче, ніби десять хмар урвалося. Нарешті вогонь погас, пара розвіялася геть, і залишилася на місці лише купа попелу. Легінь розкидав попіл і побачив, як під ним заблищало сонечко. Схопив сонце під пахву, сів на коня і бігом до цісаря.

Коло дороги він побачив хатку і захотів знати, хто у ній живе. Дивиться у вікно, а там одні відьми: дріт прядуть, олово зливають, на бобах ворожать. А одна з них співає над картами.

Легінь перекинувся в муху, залетів у хатку і сів на стіну. Відьма, що спінала над картами, шепотіла собі під ніс:

— Карта показує, що якийсь легінь убив мого чоловіка і забрав сонце. Я тому легіневі віку вкоротаю! Стану грушею серед поля. Як він буде їхати і з'їсть одну грушкву, то подавиться.

Муха вилетіла з хати і знову стала гуцулом. Хлопець побіг до цісаря. Повечеряв і ліг спати. Тільки наказав:

— Най мене ніхто не будить. Сонечко має розбудити...

Уранці люди прокинулися від гарячого веселого сонечка! Почулося гойкання, защебетали птахи.

На другу ніч легінь сів на коня й поїхав до мосту.

Прив'язав коня до верби, вирвав другу дошку з мосту і шпурнув її в ріку. Присів за корчем і чекає.

Через якийсь час знову почувся стукіт копит. То був другий чорт. Він підійшов до мосту, оглянув його і заверещав:

— Агій, хто вкрав дошку? Ану, покажися!

— Це я! — легінь вийшов з-за корча.

— Нащо шукаєш собі гудза з нами?

— Віддайте людям місяць.

— Без бійки не віддам!

Легінь подумав і відновів:

— Нащо кров проливати? Радше ти стань каменем, а я

стану слупом. Покотишся з гори і вдаритися до слупа. Як він розлетиться на тріски — ти переміг, а як ні — то давай місяць.

Так і зробили. Величезний чорний каменище розігнався в гори і так гримнувся до слупа, що розсипався одразу на дрібний пісок. Легінь розгріб пісок і знайшов там місяць, що аж засміявся від радості. Гуцул його не поніс у цісарський палац, а шпурнув на небо. Всюди стало весело. Затьохкав соловей, загавкала пси й заквакали жаби у болоті.

Легінь сів на коня, подався до палацу. Коло відьминої хати став і подивився у вікно. Там прями дріт, відливали олово, ворожили, а найстарша відьма вгадувала на картах. Гуцул перекинувся в блоху, поскакав у хату і скік тій відьмі на голову. А та бурмотіла:

— Цієї ночі якийсь лапайдух розбив другого чорта. Я віддячуся йому! Скажу сонцеві, аби воно сказалося, а сама стану криничкою в полі. Як він нап'ється в неї, то має луснути на штири кавалки.

Блоха вискочила з хатки і знову стала легінем. Він сів на коня — і гайда просто до палацу.

А на третю ніч знову був на мості. Вирвав останню дошку і шпурнув її в ріку.

Чорт не забарився. Прискакав, почав кричати:

— Хто тут мені газдує?

— Я, — і легінь вийшов з-за корча.

— Чого ти причепився до нашого моста?

— Хочу, аби-сь повернув на небо зірки.

— Ні. Спочатку мушу поборотися з тобою!

— Май розум, дідьку, — сказав гуцул. — Я вже двом тачкам, як ти, скрутив в'язи. Бігме, скручу й тобі. Віддай зорі доброму.

— Мусимо поборотися!

— Коли так, то зв'яжи мене моцно найгрубшими волов'ячими. Побачиш, що я пірву їх, як павутину.

Чорт обмотав його грубевними мотузками і так загудзував, що сто дідьків то не розв'язали б.

— Як не пірвеш їх, кину тебе в ріку, — пригрозив.

— Добре. Та відвернися...

Чорт повернувся до нього плечима. А легінь мав у жмені нежик-чепілик. Умлівіч перерівав на собі мотузку, виставився і сказав:

— Ади, я вже!

Дідько трохи не зомлів зі страху. Поблід і почав трястися, як у пропасниці.

— Тепер в'яжи мене, — пробелькотів.
Гуцул пообсотував чорта мотузками, як горшкодрай драк-
тивий горнець. Відвернувся й крикнув:

— Рви!

Дідько так натужився, що мало очі не повилазили. Дувся,
кидався до землі, терся до каміння, скавулів від люті, як
скажений пес. Але нічого не допомогло.

— Тобі треба ще одну кулешу з'їсти, аби розв'язатися, —
кепкував легінь. — Давай зірки, як не хочеш, аби жаба дала
тобі цицьки.

— Можеш забрати, — погодився чорт.

— Де вони є?

— На коні, під сідлом.

Легінь витягнув зорі й почав рахувати. Довго їх перекла-
дав із купи на купу. Скільки їх там було — годі вже сказа-
ти, але однієї гуцул таки не дорахувався.

— Де вона? — гримнув на чорта.

— Там є всі.

— Брепеш, однієї бракує! Як не скажеш, то шпурну тебе
туди, де раки зимують.

Чорт зрозумів, що в нього кепські справи, бо гуцул знав,
що до чого. Взяв та й зізнався:

— Я подарував одну зірку своїй любасці — відьмі.

Легінь довго не думав. Висадив зв'язаного чорта коневі на
спину, сів у сідло і — вїо! — до відьми. Стали під вікном
і слухають, як відьма мудреє над розкладеними картами:

— Пек сему лиху! Десь пропав і третій чорт. Віддай, його
запропастив гуцул.

— Я тутечки, — крикнув чорт.

— Ой, Антипку мій коханий, ходи-но до хати.

— Не можу, любонько, бо-м зв'язаний. Віддай легіневі
ту зірку, що я тобі подарував, і попроси, аби мене відпу-
стив.

Гуцул увійшов до хати. Відьма дала йому зірку.

— Розв'яжи мого коханого, — попросила.

— Він мені ще є потрібний.

Легінь цілу ніч шпурляв зірки на небо. Хотів, аби кожна
була на своїм місці. Як закінчив роботу, надворі розвидніло-
ся. Він дідька — в опалку й поїхав до столиці.

Люди йому дякували за сонце, місяць і зірки. Тільки корч-
марі, цісарські міністри та злодії не дякували, бо, коли
темно, легше шахраювати.

Легінь розв'язав дідька і сказав:

— Ану, Антипку, збери корчмарів, міністрів та злодіїв.

Обмасти їх смолою, обкачай у пір'ї і води три дні і три ночі
по ярмарках.

Чорт вискочив з опалки і побіг виконувати розказ.
Легінь пішов до палацу. Став перед престолом і сказав:
— Вельможний цісарю, я все вже зробив. Сонце, місяць
і зорі — на своєму місці. Тепер поїду за своєю мамою, аби
вона подивилася й сказала, чи хоче такої невістки, як твоя
царівна.

— Гай, най буде, — погодився цісар.

Гуцул пустився в дорогу до Коломиї. Сонце пражило, як
скажене. Побачив групу з доспілими грушками, але навіть
не підійшов до неї. Спрага не давала йому жити. Але дарма,
не побачив криницю з чистенькою, як кришталь, водою, — про-
йшов мимо неї.

Забрав свою маму й вернувся до цісаря. Царівна їй сподо-
балася.

Було таке весілля, якого світ не бачив. Аякже!

ЧАБАНЕЦЬ

Був собі чабанець, та такий, що як він ще ізмалку вівці
пас, то й нічого не знав. От раз і випав йому з неба камінь,
не який там камінь, а у вісім пудів. То він, було, усе і
грається тим каменем; оце причепе до батога та як кине
у гору, а сам спати ляже на цілий день; прокинеться, аж ось
камінь летить, та як упаде, так, було, по коліна у землю
і вгрузне. А то возьме покине серед степу сіряк, тим каме-
нем навале, то хіба три чоловіки або й більш, то не візьмуть.
Мати, було, його лає:

— Що ти, дурний, тягася з такою каменюкою? Ще пі-
дорвешся!

А йому й байдуже: качає та й качає той камінь. От до-
того царя, у яким царстві той чабанець був, та став підступа-
ти під город змії: таке, пудів по тридцять, каміння ворочав;
кида та дворець собі строе, і потребує, щоб той цар за його
свою дочку оддав. Цар перелякався, давай засилати скрізь
по царству, по судах, по волостях, чи не знайдеться де такий
богатыр, щоб того змія знищив. Шукали-шукали, не знахо-
диться. А той чабанець прочув та й похвалився:

— Я б того змія, — каже, — батогом забив.

Він же, може, сказав на глум, а люди взяли на ум, доста-
вили цареві у вуха; той і потребує його. От приступивсь він до

царя, цар подививсь на його, що він такий малий, та й каже:

— Що ти кажеш! Ти ще молодий!

А він, звісно, хлоп'я:

— Нічого, — каже.

Ну, ото дає йому цар два полки солдат (полк пісельників, а полк музикантів). Чабанець вийшов до тих солдатів та як скомандував, то неначе він уже год двадцять, як у тій службі служив. Тоді цар сплеснув тільки руками та:

— Боже мій! — каже.

От не доходя за стільки там гін до того змія, покида він свої полки і приказує:

— Глядіть, — каже, — як з змієвого дворця з труби піде дим, то я його побив, як піде полум'я, то він мене.

Покинув те військо, а сам і пішов. А той змій та такий був сильний, що за гони до себе не підпуска, так духом і побива. От як зобачив його змія, зараз дмухнув, аж ні, той і не зворухнеться.

— Ну, — пита, — за чим, добрий молодець, зайшов? Чи будем битися, чи мириться?

— Не з тим добрий молодець ходе, щоб мириться, а з тим, щоб битися.

Той йому каже:

— Та ти піди ще три годи погуляй, та тоді і приходи.

— Ні, — каже, — я вже своє відгуляв.

— А чим ти, — пита, — мене будеш бити?

— А оцим батогом.

А у його батіг так, може, з цілого вола сплетений, і камінь той на кінці прив'язаний.

— Ну, — каже змія, — бий мене!

— Ні, бий ти мене попереду.

От у змія меч у три сажени залізний чи сталевий, як ударе ж він того чабанця, так той меч на цурки і ровско-чивсь.

— Держись же, — каже, — тепер я тебе ударю.

Як змагане його тим камінцем, — змія так і розпластавсь, а дим і пішов у трубу. Тут його військо таке раде, музиканти грають, пісельники співають, цар його стріча, бере зараз під руки, веде у дворець.

От оддав цар за його дочку, построїв їм дворець на одділі, живуть вони собі. А другі царі та й почали розбалакувати, що «як-таки свою рідну дочку та оддати за чабана!». Цареві вже і самому жалко. І засила він скрізь бумага, чи не найдеться де такий богатир, щоб його міг стрібити.

Скоро і найшлось двов. От зібрали їх, і пішли вони до того чабанця, а він сидить за столом, книжку чита і зачув уже, що це до його биться йдуть. Прийшли вони, він і пита:

— З чим, добрі молодці, прийшли, чи будем биться, чи мириться?

— Авжеж, — кажуть, — що биться.

— Стривайте ж, — каже, — я богу помолюсь.

Помоливсь та й сів знов за стіл і голову руками підпер.

— Ну, — каже, — тепер бийте!

От один як ударе через ліве плече, так меч і розсочивсь. А другий як ударе навхрест через праве — тільки сорочку перерубав. Тоді він устав, узяв їх обох, як адавив докупи, так маслаки в їх і посипались. Набрал він тоді тих маслаків у кулаки, та так йому досадно на царя стало. Пішов він до його і не велича, а прямо каже:

— А що, бачиш це? Оце ж і тобі буде!

Тоді і годі цар його чіпати.

ІВАН-ВІТЕР

Був собі король і мав одну дочку. Дуже беріг її, щоб вона не знеславила себе, і замурував її в мур. Дав їй служницю, щоб вона там жила, і караул поставив довкола.

От стала та королівна раз біля стіни, а в тім мурі була дірка, і вітер повіяв. І вона від того вітру привела хлопця. Росте він не по роках, а по минутах, і за п'ять місяців зробився великим.

А один з караулу доніс цареві, що «ваша дочка має сина».

Цар наказав розбити той мур і питає її:

— Де ти його взяла?

А той хлопчик каже:

— Я з вітру.

І дав піп йому ім'я Іван-Вітер.

Віддав його цар до школи. Школярі читали по книжках, а він все напам'ять. Директор розсердився чогось і вдарив його. А він як дмухнув вітром, то й дахи купцям поперевертав.

Дали знати цареві, що «ваш син весь город поперевертав».

Цар приїжджає до нього і каже:

— Що ти робиш?

— А я бавлюся.

— Покинь те, і ходім додому.

Забрали його додому.

Посилають його в ліс по дрова. Іван-Вітер каже:
«Зробіть мені ланцюг сорок тисяч саженой.
Зробили. І він узяв обкинув тим ланцюгом ліс і несе весь додому. Дивляться з города, щось іде так, як хмара, і дають знати цареві, що «ваш син несе цілий ліс».

Цар виїхав навпроти і каже:

— Покинь те.

Той покинув, взяв ланцюг і пішов.

Приходить цар з ним додому і посилав його до моря по воду. Але він каже:

— Зробіть мені з того усього лісу два відра.

Зробили з того цілого лісу два відра, і він наказав собі зробити коромисло з двадцяти тисяч пудів заліза. І пішов до моря. Набрал у ті відра води, а за ним уся вода йде. Цар виїхав наперед до нього і просить його:

— Покинь те.

Той як вдарив відрами в землю, і зробився став. От той цар плаває з конем і просить його:

— Іван-Вітер, рятуй!

— Тримайся.

Він його врятував, і приїхали додому.

Той цар уже боїться його, щоб він його коли не вбив. І посилав його до пекла за грішми. Що ніби йому були винні чорти шість мільйонів. Той іде, але каже:

— Зробіть мені два капшuki із шкур: двісті волів забийте.

І вони зробили ті капшuki і ще булаву, яка вісімдесят пудів важила. І пішов Іван-Вітер у пекло. Пришов туди і каже:

— Віддайте мені шість мільйонів грошей мого діда. А старший чорт не дає. От він як узяв бити чортів. І чорти йому насипали тих два капшuki повно, і він пішов додому, оддав гроші цареві і матері. І каже своїй мамі:

— Іди у той двір, де ти мене мала, і постав на столі черожню шклянку, а на стіні нагайку повісь.

І дає їй цілющу і живлющу воду. І ще їй дав коня і візок і сказав:

— Як тільки буде цей візок трястись, а кінь почне ржати і стане на столі шклянку кров'ю наповнитись, а нагайка почне ворухитись, то ти сідай на той віз, і їдь, і бери з собою ту живлющу та цілющу воду.

А сам пішов у світ і зайшов у пушу. Надибав палац. Зайшов у той палац, а в тім палаці змії безсмертний Козьо-

лок жив. І в тім палаці була дуже ладна пані. І каже та пані до нього:

— Де ти тут узвся, Іван-Вітер?

А вона йому сподобалась. І каже вона йому знов:

— Ей, Іван-Вітер! Тут як прилетить змії, то тебе з'їсть.

— Фе, фе! Прісна душа смердить! Хто тут є?

— А то мій брат прийшов.

І каже Козьолок:

— Швагре, вилітай, де ти там?

Той виліз. Наїлися, напилися. І Козьолок каже:

— На тобі трохи грошей, і підеш додому.

Але Іван-Вітер відповідає:

— Ходім, швагре, на мідний тік поборемось.

І дає йому той Козьолок руку і каже:

— На! Потисни!

Іван-Вітер як потиснув його, то Козьолокові тільки поза пазурами посиніло. І як кинув його до землі, то той ледве встав. Але бере тисне знов Івана-Вітра Козьолок за руку. І як потиснув його, а Іванові-Вітрові кров потекла поза нігтями. Як кинув ним, то так кістки порозліталися. Козьолок узвся ті кістки, згорнув під деревом.

А там дома у мами той кінь ірже, кров в шклянці наповняється, нагайка б'ється по стіні. От мати сіла на візок, і той кінь привіз її на те саме місце, де лежав забитий її син. Взяла мама покропила його цілющою водою, він і ожив. Покропила живлющою — і зцілвся. І каже матері:

— Ідь, мамо, додому, а я ще піду в світ.

І він знов прийшов до того палацу, до тієї пані і каже:

— Спитаї змія, нехай він тобі скаже, де його сила.

А сам сховався в лісі.

Вона питає в змія:

— Скільки літ ти зі мною живеш, а ніколи мені правди не скажеш.

Він каже:

— Якої ж ти правди хочеш?

— Скажи мені, де твоя сила?

— Моя сила в комині.

І та пані взяла і тішиться, а Козьолок каже:

— Яка ти дурна! Де б я тримав свою силу в комині!

Вона знов питає:

— Де ж твоя сила?

А він каже:

— Моя сила в коцюбі.

Вона тішиться тою коцюбою, а змії сміється з неї і каже: — Ну де б я свою силу тримав у коцюбі! Моя сила в полі, там стоїть рота солдатів, в середині лежить камінь великий, під тим каменем скриня, в тій скрині заць, в тім зайці качка, а в тій качці яйце, і там моя сила.

На другий день Козьолок поїхав на полювання, а Іван-Вітер приходить до неї, і вона йому все розказала.

Він туди їде з ружжом. Дивиться, лежить хорт. Він того хорта хотів забити, а хорт проситься у нього:

— Ей, Іван-Вітер! Не стріляй в мене, я тобі колись у пригоді стану.

Дивиться, коли летить шуліка. Він хотів її забити, але вона каже:

— Не стріляй в мене, я тобі колись у пригоді стану.

От приходить він туди до тих солдатів і каже:

— Здрастуйте, ребята!

— Здравія желаєм, ваше сіятельство!

— Підніміть той камінь.

Взялися солдати і не можуть його зрушити з місця. Іван узвся і перекинув його. Добував звідти скриню. Заць ви-скочив з скрині та й побіг. Але дивиться, а вже хорт несе того зайця. Розпорів він зайця, качка ур-р-р! — і полетіла. Але дивиться — несе шуліка качку. Іван качку розпорів, виїняв яйце. І той безсмертний Козьолок вже зовсім з сили спав. Приходить Іван-Вітер до палацу і сидить з тою панією. Коли приходить безсмертний Козьолок та й каже:

— Ей, Іван-Вітер, почекай ще хоч зо дві години.

— А, ні! Не почекаю!

І взяв те яйце, розбив собі на голові, і вся сила пішла по нім. А той Козьолок відразу вмер. Тоді Іван-Вітер взяв його порубав і викинув собакам.

Забрав ту пані і їде до своєї мами. Приїжджає — справляє весілля.

А я в одного генерала служив денщиком, приїхав з ним, і він там сидів за столом. А я стояв за порогом, пиво пив: по бороді текло, а в горлі сухо було. І я ниткою підперся, а во-солomoю підперезався, і як напився, в землю зарився. А во-ни набили тією землею гармати і як вистрелили, то я аж сюди вилетів і вам оце розказав.

КАЗКА ПРО КОЩІЯ БЕЗСМЕРТНОГО,
ЯК ЙОГО УБИЛИ
ІВАН-ЦАРЕВИЧ І БУЛАТ-МОЛОДЕЦЬ

У одного царя був син по імені Іван-царевич. Ріс він не по днях, а по часах. На сьомий год він уже був настоящим богатыр. Попросив у батька й матері прощення, попрощався, сів на доброго богатырського коня і поїхав. Їхав, їхав, заїхав в одно царство, віддав свого коня на присмотр, а сам піхотинцем пішов по городу погулять.

Іде і дивиться — що за чудо? Коло дерева прив'язаний чоловік, і кожний, хто проходить повз нього, бере лозину і б'є його. Іван-царевич підходить і питається:

— Що це за чоловік, чого він тут прив'язаний і за що ви його б'єте?

А люди відповідають:

— Це в нас такий закон: хто задолжався в казну і в строк не виплатив, то його так наказують.

Іван-царевич спрашує:

— А скільки задолжався?

— Десять тисяч рублів.

Івану-царевичу стало жалко того чоловіка, і він сказав:

— Одв'яжіть його, я заплачу за нього.

А люди його предупреждають:

— От ми забули тобі сказати: хто за нього заплате гроші, у того Кощій Безсмертний жінку вкраде.

Іван-царевич подумав, подумав: «У мене жінки нема, що він у мене вкраде?» — витяг, заплатив гроші і пішов далі.

А той чоловік, як тільки його одв'язали, почав бігти і кричати:

— Стой, Іван-царевич, стой, Іван-царевич! За те, що ти мене викупив, я повинен тобі одплатити.

— Чим же ти мені одплатиш?

А він відповідає:

— Я знаю, куди ти їдеш, ти без мене задуманого не зробиш. Ти їдеш шукати невесту, без мене ти її не знайдеш, а я поможу тобі. Дав ти за мене десять тисяч, то купи ще й коня, поїдем удвох.

Іван-царевич питає:

— А як же тебе звуть?

— Булат-молодець.

Купив Іван-царевич Булатові коня, сіли і поїхали.

А Булат-молодець знав, що в одного царя єсть дочка красавиця, і замкнена вона у високій башні на сім замків, і на землю зовсім не сходе.

А Булат-молодець, як-то раніше була розрив-трава (чудодейна), мав ту траву і пішов до царівни попереду, переговорив із царівною, чи желає вона піти за Івана-царевича, а потім вернувся, узяв траву, усі замки одімкнув, царівну украв, сіли на коні і почали тікати. Тікали, поки стала ніч. На ніч стали віддыхати. Булат-молодець і говорить:

— Я ляжу віддыхну до півночі, а з півночі ти ляжеш віддыхати, а я стерегтиму.

Ще північ не прийшла, як Іван-царевич розбудив Булата-молодця і плаче. Булат-молодець схвативсь:

— Що таке?

— Нема невести. Я задрімав, а Кощій Безсмертний прив'язав і її вкрав.

— Я говорив, стережи зорко. Це нічия робота, як Кощій Безсмертний. Вернімось назад шукати його.

Сіли на коні Іван-царевич і Булат-молодець і поїхали об'ратно. Їхали, їхали, дивляться — пасеться сила-силенна худоби. Питається Іван-царевич Булата-молодця:

— Чия це худоба?

Булат-молодець відповідає:

— Це худоба Кощія Безсмертного.

А Булат-молодець усе знав: у тому табуні була одна коза, котру царівна доїла і її молоком умивалась.

Взяли Іван-царевич і Булат-молодець убили Кощієвих пастухів, оділись у їхню одягу і погнали худобу до Кощія Безсмертного. Тільки пригнали, вискочила царівнина служанка, здоїла козу і понесла молоко царівні умиватись. Коли служанка доїла козу, Булат-молодець узяв і укинув у діяницю перстень, який подарувала Івану-царевичу царівна.

Приносить та служанка молоко і говорить царівні:

— Щось наші пастухи вже сьогодні веселі, стали зо мною шуткувати і вкинули в молоко перстень.

Царівна наче догадалась і закричала:

— Дай сюди молоко, я сама процідю!

Процідила, як глянула, а то перстень той, що вона подарила Івану-царевичу.

— Біжи, — сказала вона служниці, — і поклич їх сюди! «Пастухи» прийшли, царівна їх узнала і стала питать:

— Як ви сюди забрели?

— Тебе шукали, як бачиш, і під землею найдем. А де ж був Кощій?

— Десь полетів по світу.

Вони її просять:

— Як він прилетить, випитай у його гарненько, де його смерть.

Царівна відповідає:

— Добре. Пристану до нього гарненько, все випитаю.

Як прилетів Коцій Безсмертний, царівна стала його випитувати:

— Який ти сильний, нікого не боїшся, де ж твоя смерть?

А Коцій відповідає:

— Ніхто ще в світі мою смерть не находив і не найде, ніхто мене не вб'є. А смерть моя на морі на окіяні, на острові на Діянні. На тім острові є дуб, а під тим дубом сундук, а в тім сундуку заєць, у зайці утка, а в утці яйце, у тому яйці моя смерть.

На другий день приїхав Іван-царевич і Булат-молодець, а царівна їм розказала їм, де Коцієва смерть. Сіли вони на добрих коней і поїхали шукать Коцієву смерть. Їхали вони, їхали, кончили всі продукти, стали голодувати. Дивляться — біжить собака. Булат-молодець і каже:

— Уб'ю я цю собаку, та з'їмо її.

А собака відповідає чоловічим голосом:

— Не убивай мене, добрий молодець, я вам у пригоді стану.

Їдуть далі, на дереві сидить орлиця.

Булат-молодець каже:

— Уб'ю я цю орлицю, з'їмо її.

Орлиця відповідає:

— Не вбивай мене, добрий молодець, я тобі в пригоді стану.

Дійшли до самого берега, на березі лізе рак. Булат-молодець говорить:

— Давай хоч цього рака з'їмо.

Рак відповідає:

— Не їжте мене, добрі молодці, з мене толку мало, а краще я вам велику службу сослужу.

Покинули вони й рака. Дивляться — плывуть рибалки.

Булат-молодець почав гукати:

— Перевезіть нас на острів!

Рибалки не отказалися, взяли їх обох і перевезли.

Їдуть Іван-царевич і Булат-молодець по острову і бачать — недалеко росте сильний дуб. Булат-молодець схватив і одним махом вирвав дуб із корнем. Глянув, а внизу сун-

дук. Булат-молодець дістав сундук, зірвав кришку, а з сундука вискочив заєць і побіг. Іван-царевич як крикне:

— От коби це була собака, вона б зловила зайця! Не вспів крикнути, коли та сама собака, що вони її не вбили, вже спіймала і несе в зубах зайця.

Булат-молодець схватив, розірвав зайця надвоє, а з зайця вилетіла утка і полетіла під небеса.

Іван-царевич каже:

— От якби оце була та орлиця...

Дивляться, — а орлиця вже несе утку.

Булат-молодець схватив утку, розірвав надвоє, а з утки вилетіло яйце і покотилося в море.

Іван-царевич говорить:

— От щоб був той рак, ми б дістали яйце з моря.

Глянули, — а той рак уже котить яйце.

Схватив Булат-молодець яйце, поклав у карман, і стали вони знов рибалок гукать, щоб перевезли їх до берега. Ті перевезли.

Сіли вони на коней і поскакали до Коцієвої хати. Приходять, а Коцій якраз дома розходжує і хвалиться своєю силою синові.

А ці підкралися та:

— Ах ти, хвастун, ти думав, що твою смерть ніхто не знайде?!

Та тільки цок! — тим яйцем Коцієві по лобі, а він перекинувся і здох.

Забрали вони царівну і давай тікати. Їхали вони, їхали, поки застала їх ніч. Булат-молодець говорить царівні:

— Лягайте ви відпочити, а я стерегтиму.

Прошло время так як до півночі, прилітають три голубки. Вдарилися об землю, поробились красавицями (а то були Коцієві сестри) і почали говорити:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали невісточку царівну, не буде і вам добра: як приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися царівні сво-

їм добрим конем, котрим він усе время їздив, кінь вирветься і вб'є Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той по коліна

кам'яним зробиться.

Сказали, перевернулись знов голубками і полетіли.

Іван-царевич і Булат-молодець рано встали і двинули в дальню дорогу. Їхали-їхали, поки не застала їх темна ніч.

На другу ніч Булат-молодець каже:

— Лягайте відпочити, а я знов стерегти буду.

І знов, як опівночі, прилітають ті самі три голубки. Вдарились об землю, поробились красавицями і говорять:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра. Приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися царівні своєю коровою, з котрої змалечку молоко їв, корова вирветься і заколе Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той по пояс кам'яним стане.

Сказали, перекинулись голубками і полетіли.

На третій ранок Іван-царевич і Булат-молодець знов їдуть далі. Настигла їх і третя ніч.

Булат-молодець каже:

— Лягайте відпочивати, а я стерегтиму.

Знов так, як опівночі, прилітають ті самі три голубки. Ударились об землю, зробились красавицями і говорять:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра: приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися царівні своєю собачкою, з якою все время змалечку гуляв, собака збіситься і порве Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той весь кам'яним стане.

На четвертий день вони вже дома. Спершу Іван-царевич хоче похвалитися царівні своїм конем:

— Давай я покажу тобі свого коня, на якому я змалечку їздив.

Вивели коня, кінь як скоче, аркан порвав і прямо на Івана-царевича. А Булат-молодець як побачив — вихватив саблю і зарубав коня. Спас Івана-царевича від вірної смерті — кінь би задавив його.

Іван-царевич нічого не знає, що той спас, і дуже розсердився на Булата-молодця.

На другий день Іван-царевич хоче царівні похвалитися своєю коровою, котра змалечку давала йому молочко. Корова порвала аркан, заревла і наставила роги прямо на Івана-царевича.

Булат-молодець вихватив саблю, зарубав і корову.

Ще більше розсердився Іван-царевич, насилу його царівна вгамувала.

На третій день хоче Іван-царевич похвалитися царівні своєю собакою.

Вивели собаку, а вона вирвалася і роззявила рот прямо на Івана-царевича. Булат-молодець вихватив саблю і перерубав надвоє собаку.

Іван-царевич розлютувався, вирвався від своєї царівни і закричав:

— Прикажую казнить Булата-молодця!

А Булат-молодець і говорить:

— Чим ти маєш мене казнить, краще я сам помру, стой — розкажу тобі всю правду. Як ви першу ніч спочивали, а я стеріг вас, налетіли голубками Коцієві сестри і сказали: «За те, що ви убили нашого брата і забрали нашу невісточку, не буде вам добра: як тільки схоче Іван-царевич дома похвалитися царівні своїм конем, кінь одірветься і уб'є його...»

Тільки то промовив Булат-молодець — і зразу зробивсь по коліна кам'яним. А сам далі продовжує розказ:

— На другу ніч, як ви спочивали, а я стеріг вас, ті Коцієві сестри знов прилетіли і сказали: «Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра: як тільки схоче Іван-царевич дома похвалитися своєю коровою, з якої змалечку молоко їв, корова одірветься і заколе його...» — Тільки то промовив — і враз став по пояс кам'яним.

Побачила те царівна і почала гірко плакати, а Іван-царевич закричав:

— Буде, буде, я тобі все прощаю!

А Булат-молодець говорить:

— Що мені за польза жити тепер по пояс кам'яним, краще я все розкажу. — І продовжує: — На третю ніч, коли ви спочивали, а я стеріг вас, знову прилетіли ті Коцієві сестри і сказали: «Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде й вам добра: як схоче дома Іван-царевич похвалитися царівні своєю собачкою, собака збіситься і порве його...» — Тільки то промовив — і враз зробився весь кам'яний, закам'янів весь, нема Булата-молодця.

Тужили-тужили, плакали-плакали Іван-царевич з царівною за Булатом-молодцем, ну, що робити? Нема вже його.

Живуть год, живуть другий. Родилось у них двоє дітей. Живуть рік, живуть другий. А камінь відповідає:

— Що ти коло мене заводиш? Мені й так тяжко, а ти коло мене плачеш. Якщо тобі мене жалко (скажи тільки правду), якщо хочеш, щоб я ожив, я тобі скажу лікарство.

Іван-царевич говорить:

— Скажи, усе зроблю!

Камінь говорить:

— Іди заріж своїх дітей і кров'ю мене помаж, я вря-
оживу.

Іван-царевич пішов, щоб царівна не знала, порізав дітей,
помазав кров'ю камінь, і, як тільки помазав, з того камня
ожив Булат-молодець і вийшов такий, як і раніше був.

Покликав Іван-царевич царівну, і стали радуватись.
А Іван-царевич і радується, і печалиться: нема ж дітей —
порізав. Що ж буде, як царівна узнає?

А Булат-молодець вгадав, що думав Іван-царевич, та й
каже:

— Не печалься, Іван-царевич, підем, і побачите ваших
діток.

Іван-царевич завмер од страху, думав: «Що ж буде — діти
неживі?»

Царівна побігла попереді, а Іван-царевич з Булатом-мо-
лодцем ззаду ідуть.

Тільки одчинили двері, а діти качаються в люльках живі-
здорові, як нічого їм і не було.

Так царівна і не узнала, яким лікарством Іван-царевич
оживив Булата-молодця.

Всі раділи, веселились, гуляли, мед-вино кружляли. І я
там сидів, горілку пив, по вусах текла, а в роті не була.

ЗАЛІЗНИЙ ВОВК

У одного царя росла золота груша. Але з неї користі не
мав, бо врожай щось крало.

І примусив цар синів доглядати грушу.

Прийшов старший син під грушу і лежить. Прилізла до
нього мишка:

— Царевичу, чи не дав би ти мені поїсти?

Він її прогнав. Переспав ніч, а рано встав і бачить — на
дереві знову нічого нема.

Середущий так само не доглянув грушу.

Був у царя й третій син — Мишко, простий собі, домаш-
ній. Він сказав:

— Няню, піду я доглядати грушу!

Прийшов до груші, розклав вогонь, сів і пече сало.

І приповзла до нього мишка:

— Мишко, дай трохи хліба.

Хлопець дав їй скибочку із салом.

— Тепер лягай спати, а у дванадцять годин ночі я тебе
розбуджу. Прилетить золота пташка із золотим кошиком,

буде рвати груші. А ти виліз так, аби не почувла, може, її
і апіймаєш. Вона не боязка.

Опівночі мишка розбудила хлопця. Він устав і дивиться:
на груші прекрасна золотопера пташка. Поклала собі коши-
на межі гілки і дзьобиком рве золоті груші.

Мишко помалу-помалу вибрався на грушу, притягся до
пташки і схопив її за хвіст. Але в руках лишився один
хвіст — пташка полетіла.

Вранці Мишко вернувся додому. І питає його цар:

— Ну, доглянув грушу?

— Доглянув, та що з того! Ухопив я золоту пташку за
хвіст, але вона вирвалася. Лише хвіст і кошик залишилися.

Тоді цар розсердився на старших синів, дав їм коні й
наказав:

— Ідіть геть по світу! Я вас не хочу знати, коли не зумі-
ли доглянути грушу!

Старші сини поїхали.

Але і молодший сідлає коня, збирається у дорогу.

— Куди ти, Мишко?

А він каже:

— За золотою пташкою. Мушу її спіймати, бо буде знову
крати від нас груші.

Іде, іде. І в одному місті побачив братів: вони в корчмі
пили і гуляли. Мишко на них не зважав. Поїв хліба, напив-
ся води і іде собі далі.

Дістався на розпуття, а там написана табличка: «Підеш
прямою дорогою — загинеш. Підеш наліво — не вернешся.
Підеш направо — з'їсть Залізний вовк».

Став Мишко та й думає: що діяти — вертатися додому чи
іти на смерть? На жодній дорозі не вказано життя.

Та лише додумався, що він піде третьою дорогою: «Якби
ішов вовк, то дам йому коня, — коня з'їсть, а мене лишить».

І взявся направо.
Прийжджає під великі гори. Чує, щось гуде. Подивився —
грубий вовк з відкритою пащею на нього біжить.

Хлопець скочив із коня і крикнув:

— Не їж мене, а на тобі коня!

— Вовк з'їв коня і питає хлопця:

— Куди ти доробиш?

Мишко розповів:

— Так і так, шукаю золоту пташку, що крала наші
груші.

— О, то дуже далека дорога! Сам не доберешся. Сідай на
мене і держися добре...

І приїхали вони у другу державу, до поганого царя. Вовк став коло лісу:

— Ну, Мишку, йди в палац. На воротах тебе не побачать — так я учинив. А під хлівом у клітці сидить пташка. Та аби ти клітку не чіпав, бо тоді тебе почують і спіймають. Мишко пройшов царськими воротами. Там стояли аж чотири стражники, але його не бачили. Прийшов до хліва, дивиться — у золотій клітці сидить золота пташка. Вийняв собі пташку, а далі подумав: «Яка красна клітка, шкода її лишити!»

Почав брати клітку — нараз почувся крик. Царські слуги спіймали Мишка та й привели до царя.

— Хто ти такий? — питає його цар.

Мишко відговорується і сьак, і так.

Цар сказав Мишкові, що він його відпустить, але тоді, коли той поклянеться, що приведе від другого царя золотогривого коня.

Мишко прийшов до вовка.

— Ну, чи я тобі не говорив, щоб не чіпав клітку? Мало не загинув! Що ж, ходімо за конем до другого царя. Що поміняв, то мусиш дати.

Прийшли до другого царя, і знову вовк наказує Мишкові:

— Сторожа на воротах тебе не помітить, і зайдеш невидимо у хлів, де стоїть золотогривий кінь. Та не смій торкатися вуздечки, бо тоді тебе почують, побачать і спіймають.

Пройшов Мишко воротами, відчинив хлів і бачить: стоїть прекрасний кінь. Узяв коня, але подумав так:

«Ей, візьму й вуздечку! Така красна...»

Лише поклав руку на вуздечку, як зчинився крик, і сторожа спіймала Мишка.

Цар розсердився на хлопця:

— Злодю! Та ти хотів украсти золотогривого коня? Попадеш під смерть!

Мишко усе йому розказав — з котрої він держави і чому сюди прийшов.

Тоді цар проговорив:

— Є в одній державі золотоволоса дівка. Якщо ту дівку приведеш — відпущу тобі вину, не приведеш, то я тебе знайду і на краю світу!

Мишко поклявся, що все зробить. Приходить він до вовка.

— Знову не послухав? — говорить йому вовк. І нараз розмахнувся, лягнув його по писку. — Ну, сідай на мене, та ідемо у третю державу за золотоволосою.

Приїхали у третю державу під царський палац. Вовк наважує:

— Чекай мене тут, я сам іду за дівкою, бо ти не приведеш її. А як тебе тут схоплять, то вже загинеш.

Вовк перемінився у красного пса. Ходить він коло воріт, лащить до сторожі. І стражники його завели до царського двору. Побачила песика царівна та й почала просити, аби дали їй. Старший стражник дав царівні пса.

Ходить вона з песиком по садку, гуляє.

Раз, коли всі інші пішли до палацу полуденкувати, пес оглянувся навколо, чи його не бачать, і знову обернувся в Залізного вовка. Тоді схопив дівчину, кинув собі на спину й тікає.

Прибіг до Мишка, і хлопець сів на вовка разом із царівною.

А цар осідлав татоша з дванадцятьма ногами і летить за ними. Мишко почав йойкати:

— Ой, пече у плечі!

Вовк дає пораду:

— Тягни із хвоста волос, пускай позад себе і не оглядайся.

Мишко витяг волос і кинув за собою. Там нараз постала залізна гора. Поганий цар не міг перелізти...

Ідуть вони далі. Вже приїхали до гір, де на Мишка напав колись вовк. У тих горах вовк їх залишив, а сам пішов за золотою пташкою і золотогривим конем.

Скоро приніс пташку і привів коня. Передав Мишкові й каже:

— Я встаюся тут, а ти йди у свій край. Та дивися, щоб десь не заснав, бо тоді загинеш.

Мишко і царівна сіли на коня. Приїхали на велике поле й вирішили трохи відпочити. Зійшли з коня, лягли собі на землю і відпочивають. Але так відпочивали, що здрімалися.

А в той час до них прийшов один песиголовець. Закляв Мишка і його коня, що сталися камінням, а дівчину і пташку забрав із собою. Привів дівчину до себе і страшно силує її, аби за нього віддалась. А дівчина не хоче, бо любить Мишка.

І то, велося довгий час. Раз Залізний вовк скликав усіх вовків, бо він був їх царем. Один вовк говорить, що ходив туди, другий — що туди. А кривий повідомив:

— Я коло дороги бачив чоловіка і коня, що закам'яніли. Тоді Залізний вовк почав розпитувати всіх:

— Котрий із вас знає, де тут є цілюща й живлюща вода?

Ніхто не знав, лише кривий вовк: вона була у Лихому лісі, межі такими горами, котрі билися, тільки на полудні переставали битися. Кривий вовк заскочив і зачерпнув води. Залізний вовк покропив два камені цілющою й живлющою водою, і вони ожили.

— Ну, пам'ятаєш, Мишко, що я тобі наказував? Не послухався — утратив дівчину і пташку, сам мало не загинув. Тепер поїдь дорогою до дев'ятої гори. А там живе баба, котра тобі порадить, що треба робити. Песиголовець має страшну силу, може тебе згубити.

Мишко приїхав на дев'яту гору, поклонився бабі. Стара мала які п'ятсот років. Ледве відкрила очі:

— Що, сину, шукаєш?

— Так і так, — розповідав хлопець. — То чи годен буду взяти назад дівчину і пташку?

— Як будеш мати щастя, то візьмеш. Але я не знаю, чи повернешся живим. Бо на кого і за п'ятсот метрів песиголовець гляне, той нараз умирає. Але не журися. Коло його хижі ти побачиш бука. Під буком, під корінням, закопана паличка — песиголовця сила. Коли ту паличку знайдеш, то довго не радься, нараз переломи. Тоді песиголовець утратить страшну силу, буде лежати у постелі при смерті.

Так і сталося.

Мишко розкопав землю і під буком знайшов красну паличку. Нараз її переломив. Заходить до хижі, а песиголовець помирає. За п'ять хвилин він уже не дихав. А дівчина така суха і чорна, ледве у шкірі держиться, — так її песиголовець змучив.

Узяв Мишко пташку і царівну. Сіли на коня і подорожують.

Приїхали у свою державу, зайшли в ту корчму, де колись гуляли Мишкові брати. Вони дожилися до того, що замітали порохи по вулицях. Упізнали молодшого брата, але ховалися від нього, бо ганьбилися. І що собі дорадили?

— Убиймо Мишка, а пташку із царівною привеземо нянькові на золотогривому коні та й скажемо, що то ми здобули.

Мишка зсадили із коня і почали йому грозити, аби побожився, що не скаже нянькові, як вони зробили. Мишко не мав що вибирати і дав слово, що він за два роки не приїде додому і не скаже нянькові нічого. Брати взяли від нього золотогривого коня, золотоволосу дівчину й золотоперу пташку і приїхали додому.

Старий цар усе це перебрав і прийняв на ласку вигнаних синів.

Але дівчина сумна, бо вона жаліє за Мишком, а не сміє назвати цареві, що брати зробили. Ходить одна і ні за кого не хоче віддаватися.

А через два роки вернувся Мишко — бідний, голодний, обідраний. Коли його побачила дівчина, то дуже зраділа: обняла і привела до старого царя. А цар дуже дивується, як то його син доходився до такої бідності.

— Я вам, няньку, не скажу нічого. Най розповість дівчина.

І царівна усе розказала.

Старших братів розтягнули кінями, а молодшому, Мишкові, справили весілля. Цар передав на нього державу, і так він востався на престолі батька.

ПРО ЖАР-ПТИЦЮ ТА ВОВКА

Було в одного царя три сини — два розумних, а третій дурень. От прийшли вони до батька до свого та й просять, щоб він відпустив їх поїздити по світу, подивитися на інші царства. Батько вислухав їх і каже:

— Вибирайте собі коней з табунів, яких завгодно (а в нього багато було: звісно, цар!), і їдьте, куди хочете.

От пригнали ті табуни; почали вони вибирати. Обидва старші вибрали коней цюнайкращих, а менший, дурень, узяв найпоганішого коня. Зібравшись, виїхали вони усі троє однією дорогою. Ідуть та ідуть. Коли дивляться —

стоять три стовпи і від кожного стовпа йде дорога: одна прямо, друга наліво, а третя направо. На тих стовпах було щось написано; вони і підїхали прочитати. На одному стовпі значилось: «Хто поїде дорогою цією, той сам буде ситий, а кінь його голодний»; на другім: «Хто поїде цією дорогою, той сам буде голодний, а кінь ситий»; на третім: «Хто поїде цією дорогою, у того вовк коня з'їсть», а кінь голодний; ситий по тій дорозі, що сам буде голодний, а кінь його ситий; середульший по тій, що сам буде голодний, а кінь його ситий; а менший, дурень, — по тій, що вовк коня з'їсть.

Тільки що менший трохи проїхав, іде вовк назустріч йому і каже:

— Злазь з коня, я його з'їм!
Нічого робити — узяв дурень сідло на плечі та й пішов собі дорогою, а коня покинув. Коли це доганяє його знову той же самий вовк:

— Сідай, — каже, — на мене і кажи, куди тебе везти?

А дурень йому відповідає:

— Вези куди сам знаєш!

Привіз його вовк у великий ліс, а посеред того лісу стояла хата велика; біля тієї хати стоїть стовп, на стовпі висить клітка, а у тій клітці сидить птиця така, аж сяє. От дурень як уздрів її та й каже вовкові:

— Як би мені украсти цю птицю?

— Іди, — каже йому вовк, — та полізь по стовпу, та не берись за вірвочку, а прямо бери клітку.

Пішов дурень, зліз на стовп та замість клітки і зачепив рукою вірвочку. Коли це дзвоник: дзень-дзень-дзень! Вибігають сторожі, що стерегли птицю, та до нього:

— Чого тобі треба?

— Хотів, — каже він їм, — птицю вкрасти.

А сторожі й кажуть йому:

— Це не проста птиця, а жар-птиця. Коли хочеш, щоб ми тобі її дали, приведи нам коня до половини золотого, до половини срібного.

Пішов від них дурень, а вовк і питає його:

— Де ж птиця, що ти хотів украсти?

— Нема! — каже дурень.

Розказав йому все, як було, і що треба привести коня до половини золотого, до половини срібного.

— Сідай же, — каже вовк, — швидше, та поїдемо.

Сів дурень на вовка, і поїхали. Їхали, їхали, — от вовк і привіз його знов-таки у ліс, а в тім лісі стоять усе кам'яні конюшні, а в конюшнях коні іржуть. Вовк і каже дурневі:

— Іди ж в оцю конюшню та бери першого коня, та не за уздечку, а за гриву.

Пішов дурень у конюшню та й забув знову, що йому наказував вовк, бере коня за уздечку, а удила тільки — брязь-брязь...

Тут зараз і вискакують сторожі та до нього:

— Чого тобі треба?

— Хотів украсти коня.

— Е, привези нам панну, що живе за сім верст відсіля у дубовім гаю, тоді візьмеш коня.

З тим і пішов дурень від них. Прийшов до вовка, а він його і питає:

— Де ж кінь?

— Нема! — Та й розказав йому, як було і чого вимагали від нього сторожі.

— Сідай же швидше, та поїдемо, — каже вовк.

От поїхали. Вовк і привіз його знов у гай дубовий. Коли

дивляться — аж по горі ходить панна з дівчиною, своєю слугою.

— Іди ж, — каже йому вовк, — до тієї панни та скажи їй, що тобі дуже хочеться пити: нехай вона пошле ту дівчину по воду, а ти бери її скоріш на оберемок та й неси до мене.

Пішов дурень до панни та й просить її:

— Пошліть, панно, по воду: дуже пити хочеться.

Вона, почувши це, стала просить його зайти у хату; він відмовляється, що йому не можна зайти.

— Візьміть та пошліть дівку по воду.

Та й послала, а дурень тоді як ухопить її на оберемок та мерщій до вовка, сів на нього і полетів, як птиця. Прибігли до того місця, де він крав коня до половини золотого, до половини срібного, вовк став та й каже йому:

— Я ж перекинувся панною, а ти мене відведи і віддай сторожам, та як візьмеш у них коня наполовину золотого, наполовину срібного, то сідай на нього та й їдь швидше по цій дорозі, що до жар-птиці; я дожену тебе.

Так і зробили. Вовк перекинувся панною; дурень узяв його, підвів до сторожі та й проміняв на коня до половини золотого, до половини срібного.

Потім посадив на коня панну, ту, що вкрав собі, сів і сам та й поїхав тим шляхом, що йде до жар-птиці. А сторожі узяли ту панну, що він залишив їм, принесли їй яблук, ягід і усього-усього та й давай годувати. От наївсь наш вовк гарно та й каже їм:

— Випустіть мене трохи погуляти.

Вони й випустили його, та тільки що випустили — він раз і перекинувся вовком, вони не уздріли й як, та й побіг собі скільки видно, тільки курява знялась. Біг-біг він, а далі й наздоганяє дурня аж там уже, де була жар-птиця, та й знову каже йому:

— Я ж знову перекинувся — конем, а ти відведи мене і віддай сторожам, та як візьмеш жар-птицю, то сідай на коня та й їдь аж до тієї дороги, де ти розпрощався з братами, там і підождеши мене. Та тільки не спи, а то брати уб'ють тебе.

Дурень так і зробив, як казав вовк: виміняв жар-птицю, сів на коня, взяв панну та мерщій і дременував. От приїздить на те місце, де три дороги сходяться в одну, та й сів відпочити, а коня пустив пасти. Жар-птиця сидить у клітці та й співає, а панна й просить його:

— Не засни ж, будь ласка, а то брати уб'ють тебе і мене.

Коли дивиться вона — їдуть два парубки; вона зараз до дурня — аж він уже спить. Давай вона його будить; будила-

будила — ніяк не розбудить. От підїхали туди ж і ті парубки.

— Дивись-но,— каже один,— це ж наш брат-дурень. Давай уб'ємо його, а коня, жар-птицю і красну дівицю візьмо собі.

Так і зробили, як сказали: убили брата і покинули там, а коня, жар-птицю і красну дівицю узяли та й поїхали. Незабаром прибігає й вовк. Дивиться, аж дурня вже клює сорока, а гадюка ссе з нього кров. От він зараз гадюку убив, а до сороки й каже:

— Як ти мені не принесеш води цілющої й живлющої, то й тебе уб'ю.

— В чому ж я тобі принесу? — питає сорока.

Він узяв зробив з листя дві коробочки, одну прив'язав сороці до однієї ноги, другу до другої та й пустив її. На другий день прилітає вона до нього в полудень і приносить воду. Тоді він узяв полив дурня цілющою водою, зцілив його, а далі живлющою — оживив.

— Та й довго ж як я спав,— каже дурень.

— Якби не я, заслув би ти навіки,— обізвався вовк.— Сідай швидше, та поїдемо, а то старший брат обвінчається з панною.

Сів дурень на вовка, і поїхали.

Приїжджає додому, коли дивиться — стоїть перед ганком коляска; а в тій колясці запряжений його кінь, до половини золотий, до половини срібний. Як побачив його кінь той, так і кинувся до нього, поволік з собою і коляску ту; а як побачила його жар-птиця у вікно, так і пурхнула до нього: розбила й вікно, вилетіла та й сіла йому на плече. Коли це виходить і панна та з його братом, така заплакана,— їхати до вінця. Як угледіла ж вона дурня — вараз до нього так і кинулась.

— Ось хто мене вкрав,— каже,— за нього й виїду.

Дивиться на це диво батько і сам не знає, що воно робиться. Тут дурень і розказав йому все дочиستا, як було діло. А батько йому й каже:

— Роби ж з братами, що хочеш...

Тоді дурень поїхав до вінця, повінчався з панною, братів простив, а вовкові зжарив цілого барана.

От вам казка, а мені бубликів в'язка.

МОЛОДИЛЬНА ВОДА

Був один цар і мав трьох синів. Два були розумні, а один дурний. Той цар був уже в глибокій старості. Одної ночі мав він красний сон: снилося йому, що є така вода, коли вмитися нею, то можна стати молодим. Рано пробудився він, став оповідати своїм синам і сказав:

— Котрий з вас дістане мені тої води, наполовину царства матиме.

Відозвався старший син:

— Я вам, тату, дістану води тої.

Зараз наказав майстрам робити корабель. В той час зробили корабель. Взяв він собі кілька жовнів і поїхав за тою водою.

Вже рік немає його. Середульший син каже до тата:

— Я їду, аж я вам, тату, тої води дістану.

Поїхав і другий.

Нема і того вже рік, а старшого два роки.

Тепер каже третій:

— Тату, я поїду, аж я вам тої води дістану.

Відповідає йому тато:

— Іди, дурню! Ті розумні поїхали, та й стільки часу їх нема.

Почав просити тата. І дозволив йому цар їхати. Поїхав він, взяв собі лиш два стареньких жовніри.

Ну, їдуть вони морем, їдуть місяць, ба й два місяці, нема ніде чужої землі. Їдуть далі, зобачили гору, таку високу, що аж страшно дивитись на неї. Каже царевич до своїх воївків:

— Будемо під нею ночувати.

Приїхали під неї, стали і уздріли світло в тій горі. Прив'язали корабель, а царевич пішов до того світла. Приходить туди, баче старичка і каже:

— Добрий вечір, татуню!

Старичок відповів йому і питається його, звідки він там з'явився. Той почав йому розказувати всю правду, який татові сон снився за воду.

Каже йому той пустельник:

— Є така вода, але далеко. Я тут уже сто років живу, а ще не видів я ні пташки, ні мурашки, аж тебе перший раз. Що б тобі подарувати? Подарую тобі це весло — що раз порнеш ним, то й сто миль проїдеш.

Подякував старичкові, а старичок каже:

— Ідь попід цією горою, там іще моїх два брати сидять (живуть), щось і вони подарують тобі.

Подякував і поїхав.

Приїхав до другого знов надвечір. Приходить до другого старичка і каже:

— Добрий вечір!

Відповів йому старичок і питає його так, як той перший старий.

Він і тому всю правду каже.

А старий йому відповідає:

— Є вода, але ще далеко. Двісті років тут живу, не видів нікого, аж тільки ти до мене в гості прийшов. Треба тобі щось подарувати. На тобі цю сопілочку. Як приїдеш до тої води (а та вода на дуже високій горі), то заграєш, і все зсунеться на долину.

Взяв царевич ту сопілочку і пішов. Але, як відходив, казав йому той дідок:

— Ідь до мого найстаршого брата, він також тебе нагородить, а як усе зробиш, поверни до нас звідти.

Він пообіцяв, що поверне.

Поїхав королевич до третього старичка. Приїздить він до нього, той старичок вздрів та й каже:

— Де (куди) ти, королевичу, в далеку дорогу пустився?

А він зачав розповідати, що за молодильною водою татові. Старик каже йому:

— Є вода молодильна, вже не дуже далеко. На ж тобі три пляшечки: як приїдеш до тої води, набереш одну — буде миша, — кинь; набереш другу — буде щур, — кинь і другу; набереш третю — буде чиста, — сховай!

Ще каже:

— Королевичу дорогий, триста літ тут живу, не видів ні пташки, ні мурашки, аж тебе перший раз бачу, то прошу тебе, королевичу, будеш вертатись назад, вступи знов до мене.

Ну, і поїхав. Приїздить під гору, як подивився на неї, а вона така висока, більше як тисячу сажень. Наказав відїхати кораблем трохи, вийняв ту сопілочку, що йому дав старичок, як заграв у неї, а гора ізсунулася на долину. Приїздить королевич до берега, виходить з корабля, бере одного вояка з собою і йде на ту гору. Приходить до криниці, зачерпнув однією пляшечкою — є миша, — кинув; зачерпнув другою — щур, — знову кинув; зачерпнув третьою — чиста вода, — сховав її до кишені.

Іде уже звідти, дивиться: такий палац — самим сріблом і золотом оббитий, що він аж здивувався та й каже до того вояка:

— Мій тато багатий і не має такого палацу, ану, зайду подивлюся.

Приходить до палацу, відкриває, входить до покоїв. В одному покої лежить сіно, в другому — жито і пшениця в великих мішках. Входить до третього покою — стоїть стіл, на ньому стоїть три пляшки вина і лежить три хлібини. Сідає коло столу, п'є з одної пляшки і крає одну хлібину, п'є з другої, крає і другу хлібину, і так третю, і хліба знов, напився і наївся.

Дивиться — лежить папчочка в ліжку, спить. Будить і будить, — не встає. Що робити? Бере перо в руку, пише картку, що такий-то був тут. І виходить до корабля; сідає і їде додому, утишений тим, що є вода. Як раз погорне веслом, то сто миль проїде. Їде він, їде, і приїхав до залятої гори, і вздрів здалека своїх братів на вій, що вже там пасуться, бо не було у них ні хліба, ні до хліба.

Тоді крикнув він до них:

— Видіте, аж я татові дістав молодильної води. Ну, ходіть уже додому і нате вам їсти.

Посідали разом і їдуть. Але старші радяться між собою.

— Тато нас похвалять за воду, — каже старший до середнього, — будемо татові казати, аби зробили бал, та й, може, уп'ється найменший, а ми вкрадемо у нього тую воду.

Інакше як з'явимося на очі татові. Той сарака дуже струджений (стомлений) заснув. Брати добралися-таки якось до тої шклянки і вкрали, а йому положили другу.

Приїжджають додому, каже той наймолодший:

— Аж я вам, тату, дістав воду.

Тато каже:

— Ану, дай, умюся!

Дав той сарака, умився тато — однаково старий.

Тепер кажуть ті:

— Що ви, тату, дивитесь на дурного! То ми воду дістали, а не він.

Дали татові, умився — став молодий.

Тоді тато так зненавидів того наймолодшого, що він не може вдержатися коло тата. Такий став татові брудний, що не хоче тато й дивитися на нього. Біда йому...

Одного разу пішов тато з мамою на прогулянку і забули ключі від каси. Наймолодший син взяв три череси, набрав повні самих червоних дукатів. (А тато уже наказав старшому синові, аби стратив наймолодшого). Той царевич обпер-

зався одним чересом наголо, другим поверх сорочки, а третім поверх камізельки і хотів іти в світ. Коли входить кат до покою і каже:

— Прошу царевича, підем на полювання.

Той царевич утішився і каже:

— Зараз ідем.— (Гадав, що тато подобришав до нього).

І пішли. Ідуть лісом, зайшли уже далеко. Тепер каже той кат:

— Знаєте, королевичу, що з вами маю робити?

Питається той:

— Що?

— Маю вас стратити.

Царевич відповідає йому:

— Знаєш що, маємо тут пса, серце з нього виймем, а я палець дам утяти. Я до тата не признаюся ніколи.

І так зробили.

Царевич замотав руку, на якій відрізали палець, і пішов у світ. Той кат взяв серце і палець, приніс і віддав цареві.

Пішов царевич далеко в світ і найнявся в одного купця, який мав три кам'яниці. Перепродував різні речі, пустив дешево все. Як почули люди, що так дешево, то йшли дуже покупці. Спродав він все до вечора і замкнув sklep. Тоді зняв з себе черес червоних дукатів і додав до вички.

Прийшов додому, пан його питає:

— Чому прийшов?

А він відповідає, що спродав все. Пан здивувався:

— Там речі лежали понад два роки, а ти за один день спродав?

Прийшов гроші рахувати, порахував і каже:

— Якби мені ще і тих два skleпи так продати...

Але там пробудилася та панночка, якій він залишив картку, коли воду брав, і пише вона до його тата, аби царевич прийшов до неї, а тут його нема...

Тепер цар просить того ката, що царевича мав стратити:

— Може, ти його не стратив.

Той відповів, що ні. Тоді цар розписав по краю, де є такий без мизинного пальця, аби дали йому знати. Ксьондзи оголошували то по церквах, і той купець відозвався, що є в нього. Зараз подали диліжанс, і він поїхав.

Тато як увдрів його, обцілував.

От сів царевич у свій корабель і поплив. Припливав під гору, як заграв у сопілочку — гора всунулась, він вийшов і забрав панночку.

Прийшли до його тата, побралися, погостилися і відїхали до свого дому.

Тепер живуть собі, уже й синок у них є.

Одного разу синок розплакався. Батько не міг нічим його забавити і дав йому свою сопілочку, щоб дитина собі грала. А сам узяв стрільбу (рушницю) на плечі і пішов у ліс на полювання та й забув сопілочку тую, що від неї гора всува-лася.

Вертається назад додому, а гора стала знов висока. Вадрів, що вже не вилізе на гору.

Та й пригадав, що мав три сестри. Він собі гадає: «Деся вони тут недалеко». Пустився в дорогу.

Іде, знайшов одну сестру наймолодшу. Приходить на по-двір'я, а там миша з карабіном бігає. Вийшла сестра, оборо-нила. Почав він їй розповідати все, як було, та й каже:

— Сестро, я хочу знати, де інші мої сестри.

Вона йому каже:

— Іди, миша тебе поведе.

Іде миша спереду, а він за нею. Приходить до другої сестри, а там щур з карабіном. Щур підбіг до нього, сестра вийшла, оборонила. Увійшов до хати. Розповів і цій так, як тій сест-рі, і каже:

— Я був би радий знати, де моя старша сестра.

Вона каже:

— Ці двоє звірят тебе поведуть.

Привели його до найстаршої сестри. Дивиться, а там кіт з карабіном. Кіт няквав, вона вийшла, оборонила. Увійшли до хати, почав розповідати всю правду: як він їздив за во-дою татові, як оженився, як пішов на полювання, все розпо-вів. Вона каже йому:

— На тобі цих трох звірят, як вони тобі не дістануть тої сопілки, то ніхто тобі уже не дістане.

— Взяв він їх з собою і пішов з ними до тої гори. Прийшов і каже:

— Ідїть, лїзьте на гору.

Пішли, але треба було трохи через воду плисти, забрав кіт усіх звірят на себе і поплив. Вилізли на гору. Каже кіт до миші:

— Ти верти діру малу, а щур за тобою більшу. При-провертіли, прогризли двері, взяли сопілку і пішли. Щур ходять до води, взяв кіт на себе знов собох, і плывуть. Щур сів котові на середину спини, а миша на голову, і плывуть. А миша з радості бігає по голові, кіт хотів сказати: «Сиди тихо!» — та тільки розкрив рота, а сопілка і впала у воду.

Вийшли на берег і сваряться. Питає їх царевич:

— Є сопілка?

Вони кажуть, що втопили.

А він каже їм:

— Як не буде, то я вас поб'ю.

Пішли вони понад берегом, і найшов кіт рака, схопив його лапами, а рак каже:

— Королевичу, не їж мене, бо я маю дрібні діти!

А він відповідає:

— Найди мені сопілку, що я втопив, тоді не з'їм.

Рак пішов, шукає, нема. Виходить і каже:

— Нема!

Кіт посварився на нього і каже:

— Іди шукай, бо як не знайдеш, то я тебе розірву на шматки, де б не був, то знайду!

Пішов рак і знайшов. Виносить. Взяв кіт сопілку і віддав царевичу. Як загравав той царевич, гора зсунулася, і він увійшов до свого палацу...

І з того часу жили вони собі в добрі.

СИНИ СЛІПОГО ЦАРЯ

Жив десь недалеко від кінця світу один старий цар, а в того царя було три сини. Двоє були спритні й поставні легіні, а третій недолугий, боязкий ще й придуркуватий. Старий захворів і осліп. Хлопців занепокоїло, бо він почав дуже нарікати, яких має синів, що про хворого не дбають. Тепер будуть змушені поперемінно доглядати сліпого царя, водити його. Журяться вони, журяться, коли приходять один сивий дідо та й звідає їх:

— Що то ви зажурилися?

— Шкода вам, діду, говорити, бо й так не допоможете, — відповіли легіні.

— Не знати, не знати, — сказав на те старий. — А може, й допоможу.

І легіні йому розповіли, що старий осліп, а жоден доктор у їх царстві не в силі його вилікувати.

— Чи ви, діду, могли би зарадити? — завідали царевичі разом.

— Сам-один я нічого не вдію, — пояснив старий дідо. — Але пораду можу дати. Учинити те, що я пораджу, — і велике, й невелике діло. Послухайте лише! Десь на світі є скляна гора, а на тій горі — одне потятко. Скільки разів воно

защобече — стільки краплин крові витече в нього з дзьобика. Коли тими краплями помастите вітцеві очі, то паразити прозріє.

Подякували царевичі за добру пораду, і двоє старших почали збиратися в дорогу. І молодший брат попросив старого, аби його відпустив на скляну гору знайти чудо-пташку. Сліпий цар ніяк не давав згоди, але хлопець за всяку ціну хотів піти з братами.

— Ну, раз так дуже хочеш, то йди, синку мій, — сказав йому старий. — Але ти — нещасник, ти десь там загинеш... Ліпше не лишав би мене самого!

Сліпий цар даремно просив його зостатись, хлопець не слухав, та й готово! Він осідлав собі стару шкапу і рушив за братами, котрі сиділи на порядних конях. Та й не взяв на дорогу нічого, а брати напхали повні кишені грошей.

Неслися три царевичі на конях і могли би нестися ще швидше, але що було робити, коли шкапа того недотепи не встигала бігти за двома парадними кіньми. Старший та середній час від часу мусили ставати й причікувати хлопця. Ввійшли на одну дорогу, і старший брат увидів мертвого чоловіка. Тоді сказав братам:

— Хлопці, допоможіть мені поховати мерця!

Брати не хотіли йому допомогти.

— То не твоє діло! Видиш перед собою дорогу — і гайда!

Добре, вони поскакали далі й натрапили на здохлого пса. Придуркуватий хлопець зійшов із коня і шаблею почав копати яму. Брати стали йому дорікати:

— А се що таке? Мертвого чоловіка ти не хотів ховати, а здохлому псові копаєш могилу?

І почали сміятися з дурня.

На те молодший брат відповів:

— Чоловіка хоч хто закопає, а сього пса — ні. Між тим перехожі будуть вдихати сморід, а то небезпечно для людського здоров'я.

— Най буде так, ти непогано думаєш, — мовили два брати і допомогли йому закопати здохлого пса.

Поскакали далі, та невдовзі стали на розпутті, звідки вже дорога вела в три боки. Тут вони попрощалися. Старший і середній рушили дорогами, котрі пролягали одна попри одну, і скоро зійшлися, так що далі два брати скакали знову разом. Якось понадвечір добралися до одного міста і навіч найняли собі зручне пристановище. Спершу пили й гуляли, а потім грали в карти і до рана програли усе, що мали

в кипеннях. І вже не могли пускатися в дорогу, бо не було з чим.

А третій брат плентався на шкапі своєю дорогою і заночував у густому лісі. Розклав собі ватру та й помалу заснув коло неї. Коня пустив пастися, а вночі вовк його роздер. Уранці хлопець пробудився і хоче рушати далі в дорогу, але розглянувся і видить, що вовк уже доїдає шкапу. Нещасник націлив на нього рушницю, та вовк йому каже:

— А який тобі хосен, якщо мене застрілиш? Залиши мені коня, і я тобі вдячно допоможу — понесу тебе туди, куди ти зібрався.

Хлопець сів на вовка, і незабаром вони вже були під скляною горою. Скочив молодший брат на землю, а вовк йому каже:

— Далі я тебе нести не можу, але тут зачекаю, доки ти повернешся. Потя спіймати там неважко, але до клітки не підходь, бо там тобі смерть!

Діставши поради, молодший царський син швидко вибрався на скляну гору. Вартівники спали, і справді легко було взяти пташку. «Яке красне потятко! — захоплювався хлопець. — Йой, але клітка ще фاینша! А що мені з потяти без клітки?» Хлопець дотулився рукою до клітки — й вона так задзвеніла, що всі вартівники прокинулися, схопили недотепу і повели до короля. Той дивувався, як хлопець міг пройти мимо стількох вартівників. І ще звідав, нащо йому потя.

— Мій нянько осліп, а кажуть, що одною краплиною крові, яка впаде із дзьоба сього потяти, можна йому повернути зір.

Король подарував гостеві життя, та потя не віддав. Він обіцяв зробити се тоді, як царський син приведе йому коня-татоша, який там і там, у тому й тому замку, в того й того короля. Хлопець дав слово привести чарівного коня.

Спустився він із гори, а вовк дорікає:

— А де потя? Видиш, видиш! Чи я не наказував, аби ти клітки не чіпав, лиш потя зловив!

Царський син почав просити вовка, най понесе його до того замку, звідки треба привести чарівного коня, бо за нього він дістане потятко. Вовк відговорювався тим, що дуже голоден, але хлопець так його просив, так його благав, що вовк узяв його на плечі й каже:

— Ну, з'їв я твою шкапу, то понесу тебе й туди, куди рвешся. Можеш легко вкрасти звідти татоша, але не дотуляйся до кантара.

— Добре, я не буду дотулятися, заберу собі коня і без кантара.

Скоро добралися до замку. Хлопець пройшов у двір, подивився на коня. Татош був дуже красний, але його кантар виглядав ще фاینшим!

«Раз уже я добрався сюди — най буде, що буде! А яке то — кінь без кантара?» — зміркував царський син.

Ледве дотулився він до кантара — татош нараз почав гупотіти. Вартівники, що спали, посхоплювалися і спіймали злодія. Привели його до короля, а той каже:

— О, ти славний витязь, якщо міг пройти у хлів попри стількох вартівників! Я тебе помилую, віддам тобі й татоша, та приведи мені сюди доньку-одиначку того й того царя!

Легінь узявся те зробити і попросив поради у вовка, куди податися. Вовк узяв його на плечі й уже в дорозі пояснив:

— Ти можеш дуже легко зробити й се діло. На зорі царська донька звикла йти по воду. Коли вона нагнеться над колодязем, ти вийди з-за корча, обними її і приведи до мене — я віднесу вас куди треба.

Усе було так, як говорив вовк. І поверталися назад до того короля, від котрого хлопець мав дістати татоша. Але по дорозі вовк почав казати:

— Правда, було би добре дістати й красну дівчину?

— То неможливо, — мовив хлопець.

— А я кажу, можливо. Слухай сюди, я сам обернуся на одну красну дівку. А ти, царівно, зачекаш нас! Ми піднімося в замок, і там король візьме дівку, а передасть за неї коня з кантарем. Лише коли, хлопче, будеш передавати мене королеві, то не забудь йому сказати, аби одне вікно лишилось відкритим, бо дівці, котра звикла до іншого повітря, могло би зашкодити в запертій кімнаті.

Так і сталося. Молодий король був нежонатий і дуже зрадив дівчині. У світлиці, куди увійшли, відкрив усі вікна. Молодий витязь рушив у дорогу з конем-татошем, якого він дістав разом із кантарем. А дівка, як тільки zostалася сама, знову обернулася на вовка, який вискочив у відчинене вікно і наздогнав хлопця.

Тепер уже молодий царевич мав молоду царівну. Разом із добрим вовком він радо поспішав до скляної гори.

Раз лишень вовк каже:

— А правда, царевичу, добре, якби zostавсь у тебе і кінь із кантарем? Будеш мати їх. Я обернуся на коня, і віддаси мене королеві скляної гори. Тільки попроси його, аби мене

одразу не прив'язував, бо якщо прив'яжуть, то там уже й залишуся.

На татоші, що постав із вовка, хлопець вибрався на скляну гору й передав королеві чарівного коня з каптарем, а сам дістав від нього потя й клітку. З великої радості легінь забув сказати, аби татоша спочатку держали неприв'язаним. І що там довго говорити — коня прив'язали! Та він дотисмакався, мотав головою, доки не зірвався, а тоді побіг у поле, там став знову вовком і догнав царевича.

— Видиш, видиш, — почав докоряти, — казав я тобі, що маєш робити, а ти забув за мене попросити, і я ледве зірвався із прив'язі.

— Перебач мені, добрий вовче, то сталося з великої радості. Я дуже тобі вдячний. А тепер мені скажи, чим можу заплатити за твою вірну службу, за добрі діла?

— Много не прошу. Раз на рік закликати мене на гостину. Тоді подаруєш мені дев'ять овець.

— Дуже мала віддяка. Від себе я міг би дати більше.

— Айбо не забудьмо і про те, що показує нам час, — нагадав добрий вовк. — Відколи ми мандруємо, минули не три дні, а цілі три роки. Скажу тобі дещо і про твоїх братів. У тому місті, через котре будеш проїжджати, твоїх братів, як боржників, замкнули у темницю і хочуть повісити. Ти можеш врятувати їх, і будете разом вертатися додому, але по дорозі вони тебе уб'ють — самі понесуть нянькові радісну новину. Словом, май розум при собі.

Хлопець ще раз подякував вовкові, й вони розійшлися.

Завертає царевич у місто і видить, що старшого й середнього братів уже ведуть на шибеницю. Ой, пожалів їх хлопець та й виплатив борги. Потім кожному з братів купив красного коня, і всі троє рушили додому. Та справді, в дорозі старші брати вбили молодшого царевича і закопали під деревом. А царську доньку, котру хлопець віз із чужини, татоша і потя забрали із собою.

Але з того часу дівка не говорила, татош не іржав, потя не щебетало — і кров не капала із дзьоба. Слепого царя ніхто не міг вилікувати. У царському дворі стало дуже сумно. Ніколи ще так сумно не було.

Минув рік, і вовк прийшов у гості. Царські сини спустили на нього псів. Вовк прийшов удруге, а вони так само прогнали його.

По нюху вовк дізнався, де поховано вбитого царевича. Найшов він те місце і вигріб тіло хлопця. Поніс його до озера, що мало чарівну силу, скочив до води і, струшуючись,

побризкав нею вбитого. Молодший син сліпого царя відразу ожив. Потому вірний вовк поніс його додому. І відразу двір повеселів — дівка заговорила, татош заіржав, потятко заспівало. Краплинами крові з пташиного дзьобика хлопець змастив вітцеві сліпі очі, й той параз прозрів. А молодий знявся не міг надивитися на свою красну дівчину, на красного коня та й не міг наслухатись, як щебетало потя, бо, чуючи його щебетання, раділи і люди, і звірі.

Молодший син розповів цареві, що вчинили з ним брати. Цар страшенно розсердився і виголосив присуд — смертну кару старшому й середньому. Але молодший син не захотів своїм братам смерті й прогнав їх із дому — най ідуть, куди видять!

А тоді царевич повінчався з красною дівцею. Старий передав йому царство. І казці кінець.

БІДНИЙ ЧОЛОВІК ТА ЙОГО СИНИ

Жив собі бідний чоловік. Мав він трьох синів. Найстаршого звали Петром, середнього — Гаврилом, найменшого — Іваном.

Коли хлопці підрости, батько покликав їх до себе й каже: — Старий я, діти мої, не можу вас прогодувати. Ви вже вирости, ідіть собі в світ, шукайте роботи. Та за рік повертайтеся додому. Хто з вас найбільше заробить, той і залишиться при мені.

Розійшлися сини в різні сторони, й кожий знайшов для себе службу.

Минув рік.

Повернувся до отчого дому найстарший син, приніс з собою багато грошей. Другого дня повернувся середнього син. Цей приніс кілька шматків золота. На третій день повернувся наймолодший і не приніс нічого.

Розсердився батько на наймолодшого сина і прогнав його з дому. Пішов хлопець світ за очі. Ішов, ішов, поки не став вечір. Зайшов хлопець до темного лісу, сів на пенек і вийняв останній шматок хліба, що взяв з дому, і їсть. Їсть і думає, що йому тепер робити, куди подітися. Так задумався, що й не помітив, як перед ним з'явився велетень.

— Що ти, хлопче, журишся? — питає велетень.

Іван про все йому розповів.

— Коли хочеш, ходи до мене в найми! — запропонував велетень Іванові.

Погодився Іван і пішов за своїм новим господарем. Прийшли в саму гущавину лісу, де у велетня була хата. І поселився Іван у хаті велетня.

Жилося йому добре. Роботи було небагато. Велетень навчив Іванка їздити на коні, володіти шаблею. Навчив також свого слугу рахувати, читати, писати.

Минув рік. Приходить одного дня велетень додому й каже Іванкові:

— Приготуй, Іване, коня, зброю, й поїдеш на південь, і там, за двома горами, знайдеш великий замок. Навколо того замку — стіна, і проживає в ньому упир, котрого ти мусиш забити.

Зібрався хлопець в дорогу, попрощався з велетнем, поїхав на південь.

Три дні був він у дорозі й нарешті побачив страшний чорний замок, оточений такою ж чорною стіною. В'їхав Іван за огорожу, бачить — сидить упир і тримає в руді залізна палицю.

Помітив упир Івана і заревів страшним голосом:

— Що тобі тут треба? Як ти смів прийти на мою землю?

— Я приїхав битися з тобою! — відповів Іван.

Упир розреготався і кинув у Івана залізною палицею. Відскочив Іван, і палиця полетіла повз нього. Тоді вхопив палицю Іван, прицілився добре та як шпурне палицею в упиря — й забив його до смерті. Увійшов Іван до замку чорного, знайшов у ньому чорного коня, чорну зброю. Сів Іван на чорного коня, а свого прив'язав поводом до сідла й рушив у дорогу.

Велетень уже чекав Івана. Коли побачив свого слугу, похвалив, взяв коней і завів до стайні.

Минув якийсь час. Хлопець ріс і ставав усе мудрішим, усе дужчим. Покликав його одного разу велетень і каже:

— Тепер мусиш їхати на північ. Проїдеш непрохідні ліси, непрохідні болота і там побачиш замок. У тому замку живе упир ще один. Багато він лиха робить для людей. Треба його забити. Заб'єш упиря — болота висохнуть, люди на тих місцях посіють хліб.

Іван довго не готувався і вже на другий день виїхав на північ.

Іхав, іхав, поки не заїхав у густий, непрохідний ліс. Нелегко було пробиратися тим лісом, та Іван взяв до рук меч і став собі прорубувати дорогу. Цілий день Іван прорубував дорогу в лісі, поки його не застала ніч. Довелось

заночувати в лісі. Спугав Іван коня, щоб далеко не пішов, а сам ліг на моху й заснув.

Та недовго спав. Прокинувся й бачить, що дерева довкола нього розступилися. Все навколишнє сяє чарівним сяйвом, земля вкрилася пахучими квітами. На деревах незвичайні пташки співали так, що подібного співу ніколи не чув Іван.

З гущавини лісу на той спів виходять мавки, з озер вилітають водяні й танцюють, співають. Навколо них зібралися всілякі звірі. І жодна сильна звірина не чіпає слабшої. Над головою Івана, на гілляці дерева, сидить стара сова, біля сови примостилася маленька горлиця. Сова розповідає щось горлиці, горлиця слухає.

Прислухався до мови сови й Іван. З розповіді довідався, що ліс цей був заклятим, що в ньому все було мертвим.

І тільки коли в цей ліс прийшов Іван, прорубавши дорогу, і дійшов до середини, — в лісі все ожило. Тому для птахів і звірів настало таке радісне свято.

Дивився Іван, дивувався баченому, потім знову заснув. Прокинувся Іван, коли зійшло сонце. Глянув довкола й побачив, що він на краю лісу, а перед ним простелилося широке поле, вкрите запашними квітами.

«Еге, дивися, вже й болота повисихали! — подумав Іван. — Треба поспішати, щоб чимшвидше покінчити з упирем».

Осідлав Іван коня й понісся. Недовго треба було мчати, щоб побачити чарівний замок. Навколо замку того — велика стіна. Влетів Іван на двір замку й відразу ж зустрів упиря-чародія, котрий вже чекав Івана.

Почали вони битися. Швидко покинула упиря сила. Забив його Іван, забрав і понісся назад.

Іде Іван і дивується: на полях люди працюють — косять траву, сушать сіно, орють плугами. Іванові стало весело на серці, й поспішив він додому, щоб потішити господаря.

Зрадів господар, побачивши Івана. Взяв від нього коня й зброю і сказав, щоб Іван ішов на відпочинок.

Та недовго Іван відпочивав. Довелось їхати на схід, щоб добороти третього упиря. На цей раз Іванові довелося їхати безводними степами, пустелями. Величезні гадюки перегидали йому дорогу, загрожуючи смертю. Нападали на Івана й страхіття-павуки, намагаючись заплутати його в павутиння, з'являлися різні примари, що хотіли збити Івана з шляху. Бачить Іван озеро, бачить річку, хоче напиться, а вони від нього все віддаляються, скільки б не йшов.

Вирішив Іван іти тільки на схід, нікуди не звертаючи. Так і вчинив. Нарешті прийшов до великого білого замку, обведеного стіною. Тут Іванові довелося витримати найбільший бій. Та зборов він і третього упиря, забрав від нього білого коня, його зброю й повернувся назад.

По дорозі додому Іван побачив, що пустелі зазеленіли, в глибоких яругах з'явилася вода, наповнилися водою озера й заблищали на сонці дзеркалом. На деревах співали птахи.

Іван приїхав додому, передав велетневі коня й зброю, а сам ліг відпочивати. Відпочивши, взявся за науку і ще багато чому навчився.

Не давала Іванові спокою думка: чому його господар сам не ходить боротися? От він і спитав велетня:

— Ви на мене не сердьтеся, але я хотів би знати, чому ви, такий дужий і спритний, самі не пішли боротися з упирями, а посилали мене?

Велетень посміхнувся і відповідає:

— Бачиш, сину, коли велике діло скоїть дужий і мудрий, воно не має тої вартості. Пам'ятай, що великі справи часто вершать не ті люди, які багато знають і мають багато сили, а ті, що мають велику волю і бажання.

Відповідь господаря цілком задовольнила і заспокоїла Івана.

Одного разу велетень запросив Івана піти погуляти. Сіли вони на коней і поїхали. Приїхали до великого міста й бачать, що все тут у траурі.

Спитали Іван з велетнем, що за смуток впав на місто. Їм відповіли:

— Прилетів до нашого міста страшений дракон. Він з'їв половину худоби, яка у нас є, і, певно, з'їсть усю, коли не дамо йому царської доньки. Царська дочка була дуже добра й погодилася йти до дракона, щоб врятувати решту худоби. Шкода царської дочки, але й худоби шкода — без худоби жити не можна. От чому у нас такий смуток. Коли б знайшовся молодець, який би зборов дракона, цар віддав би за нього свою дочку, а потім віддав би і своє царство.

— Іване, ти мусиш врятувати царську дочку від загибелі й звільнити край від напасти, — каже велетень.

Повернулися вони додому. Відв'язав Іван чорного коня, котрого відвоював від упиря, попрощався з велетнем і поїхав до міста.

Прибув до міста й дізнався, що царська дочка вже пішла в ліс до дракона. Настиг Іван дракона саме тоді, коли той прямував з царською дочкою до великої печери.

— Стій, царівно! — гукнув Іван. — Ще рано тобі гинути! Висохли сльози на обличчі дівчини. Посміхнулася вона до Івана, вітаючись з ним. Іван підійшов до печери, в якій зник дракон, й гукнув:

— Ей, ти, вилазь, буду з тобою битися!

— Зачекай мало, я ще не готовий! — почувся гучний голос з печери.

Минуло небагато часу, як з печери з грізним гуком і громом вискочив дракон. Іван стрибнув на свого коня й кинувся драконові назустріч.

Зав'язався страшний бій. Іван сміливо рубав драконові голови одна за одною, та не встигав одрубати одну, як на її місці виростали нові. З кожної пащі виривається полум'я, палить Івана. Чує Іван, що ще трохи — і він втратить силу.

В одну мить дракон звалив Івана разом з конем під себе і почав душити. Та Іван підставив меч і розпорів драконові черево. Так зойкнув дракон, аж листя посипалося з дерев. Та це був останній зойк.

Глянув Іван: недалеко стоїть царівна.

— Чому ти зажурилася? — спитав Іван. — Бачиш, дракон же загинув. Можеш іти додому, до своїх батьків.

Дивиться царівна й очам своїм не вірить.

— Ні, одна я додому не піду! Піду тільки з тобою, — адже це ти врятував мене і моїх людей.

Взяла царівна Івана за руку, сіли вони на коня й прибули до міста. А тут люди побиваються, плачуть за царівною.

— Годі плакати! Я жива, а Іван — мій і ваш рятівник! — сказала дівчина.

Зрадли люди. Пішли супроводжувати Івана з царівною в царські палати. Цар саме оплакував свою єдину дочку, а коли побачив її веселою і щасливою, заплакав з радості. Коли ж цар довідався, хто врятував його дочку від загибелі, видав царівну за Івана. Почався такий бенкет, якого світ не бачив. Іван запросив і свого господаря велетня, та, може, й донині веселяться, коли не померли.

ПРО ВІРНОГО ТОВАРИША

Жив колись один цар. Він мав сина-одинака. А держава в нього була дуже багата. Цар і не знав, чим більше пишатися: державою чи сином.

Але багатство принесло йому біду: сусідський король позаздрив цареві й оголосив війну. Цар якраз збирався ожени-ти сина. Тепер сказав:

— Но, сину, інша карта впала. Тепер не до одруження, усимо державу боронити. А твоє весілля відкладаємо, хоч треба би у хату молоду господиню. Я рушаю з військом до кордону, а ти зостанешся удома й будеш моїм заступником. Кермуй цілою країною, доки я не вернуся, але кермуй так, аби не було скарг. Будь справедливий і суди по правді. Як війна минеться, оженимо тебе. Без мене ж не сміш і думати за свадьбу! Зробиш злочин проти свого батька, як сам знайдеш собі наречену й поберетесь. Пам'ятай на сі слова!..

І вони розлучилися. Старий цар сів на коня й поперед війська вирушив на ворога. А син удома кермує державою.

Минув місяць, минув рік — війна не кінчається. Весь час підходить нове, свіже військо. Ворог дуже сильний, й перемагає його нелегко. А царевич добре кермував державою.

Ніхто не скаржився на нього. Вже й другий рік доходив місяця, а війна тривала. Він думає собі:

«Ой, се не добре... Я обіцяв нянькові, що не ожениюся, поки не буде мир, і треба няню слухати, але хто знає, коли війни буде край? Роки проходять, я старію, а за старого дівчата не підуть!»

Так подумав собі раз, удруге і вирішив, що чекати далі вже не годен, ожениється без батька.

Порадився зі своїм товаришем-помічником. А той був його однолітком, з бідної родини, дуже розумний чоловік. Змалку досли вкупі, любили один одного і добре розумілися.

Як царевич поділився наміром, помічник сказав: — Переступити волю вітця — то не красне діло. Але: й меневі треба оженитися. А як візьмеш жінку із царського роду, то гаразд буде не лише тобі, а й нашій державі, бо дістане поміч.

Зійшлися на тому, що відкладати одруження нічого, треба, щоб царевич шукав собі жінку. Багато дівчат знали, а вибрали доньку сусідського короля.

Приготувалися сватачі в дорогу, а з молодим рушило й військо, аби родина нареченої одразу побачила, що царський син — з багатой і сильної держави, що його не просто бубок висидів.

Всі посідали на коней і ідуть. Ще не дійшли і до кордону, як зустріли старого царя, котрий програв війну і з рештками розбитого війська відступав. Цар дуже врадів синові, бо думав, що той поспішає йому на допомогу.

— В щасливу хвилину з'явився ти, сину, — сказав батько. — Зі свіжим військом вигразмо війну!

— Няньку, се військо не озброєне.

— Та чом не озброєне? Як ти на війну вирушив без зброї?

— Я не на війну йду... Скажу правду: їду сватати дівчину, бо не міг дочекатися вас...

Коли таке почув старий цар, то так розсердився, наче на нього хто кинув вогню.

— Та тобі у голові одруження, коли наша держава висить на волоску?! Знай, ти мені не син! Іди вже, куди розігнався. Я тебе не спiniaю. А твоє військо забери собі. Дам йому зброю й виграю війну!

Так і вчинив. Воїнів озброїв і повів на війну. А царевич залишився сам. Лише вірний помічник у тяжку хвилину не кинув його.

Так два товариші zostалися самі серед поля. Царевич смутно проговорив:

— Непогано почався наш задум, айбо зле закінчився. Ні батька, ні держави — голі ми з тобою!

— Не треба журитися. Рушили ми на сватанки, то й підемо далі. Не все ще пропало. Котра дівка тебе покохас, буде любити й без багатства.

— Добрі, добрі... Раз ми забрели у воду, мусимо її перебрати.

І пішли до короля сватати дочку.

Царевич вклонився, розповів, хто він за один і з яким наміром приїхав. Не замовчав і зустрічі з батьком. Сказав, що батько розсердився й відрікся від нього.

Коли вислухав король, пошкодував хлопця й почав його втішати:

— Не журися, не журися. Твоє діло ще можна поправити. Нянько з часом забуде свій гнів й відпустить провину. Як треба, то дамо йому і допомогу. А тобі час женитися!

І згодився віддати за царевича доньку. Справили весілля. Зійшлися керманічі сусідніх країн, крім тих, що на війні. По весіллі каже король зятеві:

— Спокійно живи в мене. Держава моя багата й велика. Не журися нічим. А я сам подікавлюся, як сватові справи. Спробую помирити вас. Може, сват потребує од мене допомоги?

Й одразу послав гінців до старого царя. Написав йому, що так і сяк сталося — його донька віддалася за царевича. Тепер вони сватове, й треба їм жити в мирі. «Одпусти провину синові. А як треба поміч проти ворога, я зараз надішлю...» — пропонував король.

Але поміч була не потрібна, бо цар зі свіжим військом переміг і щасливо вернувся додому.

— Дуже вам радію, — сказав старий цар посланцям короля-свата. — Радію, що мій син знайшов порядну дівчину й добре оженився. Дякую сватові за ласку. Відпускаю синові провину. Може повернутися разом із дружиною, мовою невісткою. Раз жонатий, най ціла сім'я живе у мене.

Та ці слова він нібито процідив крізь зуби, і посланці бачили, що цар говорить не з щирого серця.

Царське слово — наказ; посланці погостилися, красно подякували й вернулися у свій рідний край. Вдома вони передали королеві свою бесіду з царем. Усі дуже раділи, а найбільше царевич, котрий мав дяку одразу вертатися до нянька.

— Почекай мало, — радить йому король. — Не таке вже оце пильне діло. Ще повеселися, а потім вас зберемо у далеку путь.

Так і вчинили. Молоді з півроку пожили в короля. Нудьга йла царевича, не давала спокою. Думав про домівку. Жінка бачила, як чоловік пудиться, і сама захотіла чимскоріше їхати. І старий король погодився відпустити їх.

Відклонилися від нянька і сіли усі троє в золоту колісницю: царевич, його дружина й вірний товариш. Проводжало їх аж ціле військо.

Ідуть, ідуть. Як були на кордоні, помічник говорить: — Ніколи я тобі не хотів поганого. Тепер раджу: охорону поверни назад, навіть кучера.

— Слухав я тебе завжди і тепер послухаю, хоча не дуже маю дяку завертати військо, — відповів царевич і наказав, аби охоронці вернулися додому.

А помічник сів на місце кучера. Коли вже смеркало, доїхали до лісу. На узліссі — корчма.

— Далі не поїдемо. Тут переночуємо, — сказав помічник і загнав коні у двір.

Найняли кімнату. Хазяїн обслуговував їх добре, бо бачив, що приїхали якісь високі гості.

Коли настала ніч і молоді полягали спати, помічник узяв рушницю й став під дверима на сторожі. «Буду цілу ніч вартувати, — думає собі, — корчма край глухого лісу, може всяко статися».

Ходить довкола будинку. А ніч темна, хоч ріж її пожем. Нараз коло півночі на стріху будинку сіли три ворони і — чудо чудес! — почали можи собою говорити.

— Гарна пара молодих заночувала у цьому заїзді, — каже

перший ворон.— Таких славних гостей ся корчма ще не приймала.

— Та що воно варт,— каже другий ворон.— І красні, і славні, а завтра погинуть, бо старий цар дізнався, що його син вертається, і наказав на річці міст підрізати. Як будуть проїздити, заломляться й затопляться.

— А хто се чув і скаже комусь іншому, той по коліна стане соляним,— проговорив третій.

З тим ворони знялися й полетіли.

А на те місце сіли три соколи й також розмовляють:

— Ой прекрасна пара! Хоч би й оминула біду на ріці, та смерті не мине. Бо старий цар хитрий. Як почує, що не затопилися, пошле синові золоту карету. А як хто в неї сяде, вона відразу загориться, і люди в ній погорять на порох. А хто се чує й скаже комусь іншому, той до попідплека стане соляним каменем.

Соколи знялися на крила й полетіли.

На їх місці сіли три орли й говорять межи собою:

— Красні й розумні молодята, що вчують тут. Годні би, може, обійти і міст, і золоту карету, та смерті не минуть. Бо старий цар, як будуть наближатися до головного міста, пошле синові в дарунок золоту шаблю на золотому поясі, а для невістки золотий пояс і золоті персні. Дуже дорогий подарунок, але зроблений так, що, як підпережуться, їх вихухом рознесе на порох. А хто нашу бесіду іншому передасть, той станеться цілий соляним стовпом.

— Я хоч і стану каменем, айбо розповім! — скрикнув товариш королевича, але орли його вже не чули, бо знялися й полетіли геть.

А як розвиднялося, всі троє поснідали, помічник впряг коні в колісницю, й рушили в путь.

Ідуть, ідуть... Бачать: ріка, а через неї — міст. Помічник спинив коней, відчинив дверці й каже:

— Виходьте!

— Що таке? — зачудувався царевич.— Ти ніби наказува- ти хочеш? — І засміявся.

— Виходьте з карети! — повторив помічник.

Зганьбився царевич перед жінкою, але послухав вірного товариша.

— У нього така манія,— говорить,— коли прийде на нього, треба його слухати.

Пішки перейшли міст. А помічник оглянувся направо-наліво: броду нема. Побачив бідних людей і віддав їм коней з колісницею, а сам теж перейшов міст.

— Що ти наробив? — дивується царевич.— Як ти смієш роздавати моє майно іншим!

— Слухай мене — добре буде... — А далі товариш не сказав ні слова, пішов уперед.

Царевич з жінкою — за ним. Ідуть, ідуть... Нараз дивляться — назустріч їм цілий загін війська, а напереді цареві посланці. Вклонилися царевичеві та його дружині й кажуть:

— Пресвітлий цар послав молодим золоту карету, аби не йшли пішки.

Зрадив царевич, бо усе ще думав, що батько сердиться на нього.

— Тепер уже вірую, що нянько відпустив мені вину. Із такою славою зустрів нас на кордоні! — й хоче сідати у золоту бричку.

Але товариш перегородив йому дорогу. В його руках сокира, — й не знати звідки роздобув її, — і почав рубати цареву карету. Молоді постовпіли. Думають: розум втратив. Але не нажуть нічого.

Як порубав все на тріски, царевич проговорив:

— Досі я завжди тебе слухав, і добре було. А тепер сумніваюся у тобі. Ти все чиниш проти мене і проти волі мого няня. Й ганьбу мені робиш перед високими особами. Як так і далі буде, можемо розійтись. Нашій дружбі настане кінець!..

— Я тобі добра хочу, — каже вірний товариш.— Ти мене слухав і не шкодував. Дай слово, що ще одну пораду послухаш.

— Ні! Як такі будуть поради, не можу тебе слухати...

І з тим рушили далі. Ідуть, ідуть... Дійшли до столиці, де жив царевич старий. А перед містом і сам цар з великою процесією зустрічає сина та невістку. Почав їх обіймати, цілувати, а тоді на radoцях передає молодим пакунок. А в пакункові шабля із золотим поясом — для сина — і золотий пояс з самоцвітами та дорогі персні — для його дружини.

Молоді аж цвітуть з радості. Але тої хвилини підскочив друг царевича, вихопив пояс з шаблею із рук свого товариша й золотий пояс та персні з рук молодої жінки, кинув на землю і посік.

Старий цар, молода пара і всі присутні аж пополотніли: такі дорогі подарунки знищив! Царевич злий, а його жінка плаче з жалю та ганьби.

— Нічого, нічого, — каже старий цар, — се діло вдома

розберемо. А тепер, сину дорогий, і ти, невістко, ходімо до мене. З радістю вас приймаю, як батько.

І повів їх у свої палати. А приятель царевича — за ними, без слова, як пімій.

Старий цар приготував велику гостину, ніби спові й невістці друге весілля правив. На гостині були й міністри, й командири, й судді, всякі високі урядовці. Ідять, п'ють, веселяться. Коли ж гостина була в розпалі, старий цар піднявся:

— Слухайте, чесні гості! Я, батько, відпустив своєму спові провину. І з дорогими подарунками його зустрічав. А мій син замість подяки мене зганьбив — золоті й сріберні подарунки перед очима всіх понищив. Най відповідає за такі свої вчинки!

— Так, так! — закричали. — Най відповідає!

Царевич встав і каже:

— Я не хотів свого нянька ганьбити та його подарунки нищити. То все вчинив мій помічник. Спитайте його...

Всі очі обернули на помічника. Той дотепер мовчав, а зараз заговорив:

— Так. Я все знищив своєю рукою. І якби таких подарунків було більше, я й оті понищив би. І не каюся. Що вчинив, за те відповідаю.

Тоді старий цар каже:

— Всі чули, що признався. Розсудіть це діло. А після суду гостину продовжимо.

Й судді одноголосно заявили, що помічник заслужив смерті.

— Та і я так думаю, — погодився цар. А в думці звідав себе: «Звідки оцей чоловік знає мої секрети?»

І наказав серед двору поставити шибеницю. Повели під неї засудженого. Судді посідали на свої місця і ще раз прочитали винесений вирок.

— Я не боюся смерті, — заговорив приятель царевича. — Я помру, але своєму другові, із котрим ріс змалку, врятував життя.

Сказав і кладе голову в мотуз:

— Вішайте!

— Почекайте! — закричав царевич. — Якщо зберіг мені життя, то най розповість як!

Тоді помічник розказав, що почув від воронів. Але, як тільки ці слова договорив, до колін стався соляним.

Далі сказав, що почув від соколів. І тої ж хвилини став соляним каменем уже до пощиплеч.

Як розповів те, що чув від орлів, катові вже не було кого вішати, — перед ним стояв соляний стовп.

Люди зі страху аж помліли. Одні проклинали царя, інші йойкають над помічником. А цар із ганьби втік у чужий край.

Царевич поклявся, що доти не заспокоїться, доки не знайде ліки, аби врятувати товариша.

Минуло лівроку. І якось царевич натрапив на жінку, яка йому порадила, куди йти по ліки:

— Ти, сину, знайди Долю. Сама Доля нічого не вдіє, тільки її донька допоможе. Але я не знаю, де та Доля, — шукай її по цілому світі.

Царевич почав готуватися в дорогу.

Дружина умовляє:

— Чоловіче, вже не допоможеш! Товариша вже не воскресити, а собі знайдеш біду. Не ходи нікуди, заспокойся.

— Ні! Не заспокоюся ніколи! Мушу знайти ліки!

І того ж дня рушив у путь. Іде і всюди розпитує:

— Де буває Доля з дівчиною?

Ніхто не може відповісти. Коли вже десь із лівроку поблукав по світу, натрапив на млин і тут заночував. Як сіли вечеряти, мельник його питає:

— А куди ти йдеш?

— Шукаю Долю та її доньку, — і розповів усе, чому ходять по світу. — Чи ви за них не чули?

— Не чув, хоч і мені вони дуже потрібні. Будь добрий, як знайдеш їх, позвідай і за мене. Сім каменів мелють — усього в вдосталь, а спокою не маю. Що мені робити?

— Добрі, питаю.

Переночував у млині, а рано — далі в путь.

Другого вечора припросився на ніч до хижі, де жили три дівчини. Хижа чистенька, дівки прядуть. Прийняли вони по-дорожнього, розговорилися із ним, розповів свою біду. А рано, як прощався, його попросили:

— Позвідайте Долю і за нас: чому ми такі красні та робітні, а не віддаємося? Що нам треба робити, аби ми вийшли заміж?

— Добрі, позвідаю й за вас.

Йде далі. І дійшов до великої ріки. Броду нема, вода глибока. Став із собою говорити, а ріка озвалася:

— Як знайдеш Долю, спитай і за мене: чому в мене немає ні риби, ні рака, хоч вода чистенька?

— Добрі, позвідаю й за тебе.

Ріка розступилася, й царевич по сухому перейшов на другий бік.

Іде, йде... Минув не один тиждень... Якось зайшов у густий ліс. Тут стояла невеличка хижка, а коло хижки винниця. Все добре оброблено. «Щасливі люди тут живуть!» — подумав царевич і відчинив двері. А в хижі одна жінка ввечерю ладить.

— Добрий вечір! — вклонився.

— Добрий вечір і тобі! Що шукаєш, сину?

— Навперед прошу вас: прийміть мене на ніч.

— Прийму, сину, прийму. Сідай до столу й повечеряй. Виджу, ти дуже втомлений.

Сів царевич їсти і розказує, що шукає Долю та її дочку.

— Якщо так, сину, тоді ти натрапив на потрібне місце. Я Доля, та вже постаріла, й мене заступає донька. Її зараз немає, помежи люди ходять. Але часом і вдома буває, обробляє винницю й завтра буде копати. Тільки вона не хоч кому допоможе. Навперед дізнається, чи заслужив той чоловік, котрому треба допомогти, на її прихильність.

Тоді царевич розповів про свою біду. Так смутно говорив, що господарка його пошкодувала.

— Добрі, синку, добрі. Лягай і спи, а рано я скажу тобі, що маєш робити.

Так і вчинив. А рано встав і бачить: жінка знов сама.

— А де ваша донька?

— Вона вже давно перекопує винницю. Ти теж візьми мотику, йди у винницю й копай. До полудня копай і мовчи. Не говори жодного слова, хоч би як розпитувала. А ополудні розкажи про свою біду.

Царевич взяв мотику і пішов на виноградник. Дівка на вид не така красна, але працює — аж горить. Він і не вклонився, став коло неї і почав копати. Копає, копає... Дівка його то се, то те звідусь, але він мовчить. Як настав полудень, затила мотику в землю й каже:

— Н-но, багато світу походила-м і з багатьма людьми мала-м діло. Кожний лащить, прибріхує, канючить. Тому одне треба, тому інше. А такого чоловіка, як ти, ще-м не зустрічала. Хто ти за один? Може, ти німий?

— Ні, я не німий. У мене великий тягар на серці, через те й мовчу, — і розповів геть-чисто всю свою пригоду.

— Ну от, бачиш, міг же й раніше розповісти. Якщо ти за свого товариша не шкодував стільки сил покласти, то заслужив помічі. Вертайся додому. Доки прийдеш, у твоєї жінки народиться хлопчик. Розріж малому ліву руку, і потече

кров. Тою кров'ю помасти соляному стовпові коліна, плечі й чоло — тоді оживе!

Зрадів царевич, подякував і поспішає йти. А дівка спинає:

— Чекай, чекай... За роботу пополуденкуєш.

А під час полуденку їх бесіда стала веселішою.

«Ой, — здогадався царевич, — добре, що я не втік. Таж у мене є ще що спитати». І пригадав:

— Там і там є річка, чому в ній немає ні риби, ні рака, хоч вода чистенька?

— Тому, бо в тій воді ніхто не втопився. І ти міркуй: дай відповідь річці аж тоді, як перейдеш на другий бік.

— Там і там є хижка, де живуть три дівки. Чому вони не віддаються, хоч такі робітні й красні?

— Тому, що сміття з хижки проти сонця мечуть.

— А як це розуміти?

— Так, що пізно встають. Допізня роблять й довго не встають. А люди собі думають, що вони ліниві. Радше най

скорше ідуть спати і скорше встають. Тоді матимуть щастя.

— Там і там є мельник. Чому він нещасливий, хоч має всього доста?

— Бо за ціле життя бідному ще ніч не дав. Усе собі збиває багатство, усе йому мало. Коби не так, совість би мав

чисту і був би щасливий.

Як вислухав царевич відповіді дівчини, подякував і рушив додому.

Іде, йде... Добрався до ріки.

— Но, що? — звідусь ріка.

— Усе гаразд.

— А за мене чи спитав?

— Спитав.

— Кажі!

— Перепусти мене на той бік, тоді й розповім.

Ріка розступилася, й царевич по сухому перейшов на другий бік. Виліз на дуба й крикнув:

— Через те нема у тобі ні риби, ні рака, бо у твоїй воді ще ніхто не втопився!

Ріка, як це почувла, розлила свої води, що аж піднялися до середини дуба. Але до царевича вона не досягла й вернулася в свої береги.

Зліз царевич з дуба і йде далі. Дійшов до дівчат. Розповів їм, через що вони не віддаються. Зустрівся і з мельником і теж сказав, що має той робити, аби був щасливий. Іде і все думає: чи є в нього дитина?

Коли прийшов додому, ледве його впізнали — так обідрався і обріс...

А тут відразу йому сповістили, що народився син. Побіг до дружини — запорошений, обдертий, босий. Нікому нічого, лише схопив ножа і до дитини.

Жінка закричала... Збіглися люди...

— Що ти робиш?

А царевич швидко розрізав ручку хлопчика, взяв крові й побіг на двір до соляного стовпа.

Помастив коліна, плечі й чоло, і — чудо чудес! — соляний стовп заворушився, загойдався й... ожив!

Люди тільки ойкнули. Старий цар, коли про се дізнався, упав і помер.

Царем одностайно обрали молодого й зажили щасливо. Розбився горнець — нашій казці кінець...

МУДРИЙ ІВАНКО

Раз був, де не був, у тій землі, де уже край світу, один чоловік: бідненький, худобненький, як церковна миша. А мав трьох синів. Поставні, вродливі, міцні, як дуби, хлопці. А надто Іванко — такий красний і гречний, що з нього лиш радіти, якби був достаток. Але тут злидні, а де злидні, там і краса не тішить.

Так чоловік та його сини жили з дня на день, із року на рік і все чекали, що невдовзі обернеться світ і щастя загляне й до їхньої хижки. Айбо світ не хоче обернутися, а щастя обходить хижку бідняка.

Одного ранку повставали, і хочеться їсти. А в хаті ні крихти. Тоді чоловікові спало на думку обдурити хлопців. Каже старшому:

— А що, сину, снилося тобі?

— Ой няньку, мені снилося, що я був у самого царя на гостині. Їв там всілякі добрі страви: поливку, м'ясо, калачі, — пив добрі напої: паленку, вино, мед, — і порахувати не можна все те... Так я там погостився, що мало мені черево не трісло...

— Гаразд. Ти був на добрій гостині, тепер тобі не треба і снідати...

Хлопець тільки ковтнув собі слину.

— Но, а тобі, сину, — питає батько середущого, — що наснилося?

— Гей, няньку, мені снилося, що я був у царя, та не

лише наївся й напився, а й після гостини цар ще прибрав мене у панське плаття, дав чоботи з острогами, шаблю на бік прив'язав. Шкода, що се лиш сон...

— Ні, не шкода, сінку! Будь задоволений і тим, що тобі приснилося... А тобі, Іванку, чи снилося щось? — питає наймолодшого.

— І мені, няньку, наснилося добре, але я нікому не розповім, що.

— Своему вітцеві не розповіси?

— Нікому!

— Я тебе примушу!

— Не примусите!

— Гей ти, шибенику! — скочив чоловік, як пожалений. — Я тебе навчу, як з вітцем говорити!

Вхопив ломаку і почав лупити по голові, по ногах, по хребту... Б'є і все запитує:

— Чи розповіси, що тобі приснилося?

— Не розповім!

— Ні? То на тобі! — й далі молотить палицею сина.

Іванко терпів, доки міг, а як припекло, вискочив у двері та на вулицю! Батько за ним з ломакою в руках. Так досягає сина, що аж шкіра на хлопцеві тріщить.

Коли несподівано котиться карета: парадна, сріблом-золотом блищить. Спереду запряжені аж шість пар коней. Коні як соколи летять!

— Гов, гов! — Коні стали.

Віконечко брички відчинилося, й висунулась голова у царської корони. Цар дивиться й звідує:

— Егей, чоловіче, за що лупцюєш хлопця?

— Се мій син, пресвітлий царю, і я маю право карати його. І ви свого, напевне, караєте.

— Гм... То не так, бо сина у мене не є. Маю лиш доньку.

Але скажи, за яку провину так дуже б'єш хлопця?

— А отак, пресвітлий царю. Старші два хлопці розповіли, що їм снилося, а цей шибеник, Іванко, нізащо не хоче...

Подумав цар і каже:

— Знаєш що, чоловіче? Дай ти свого Іванка мені. У мене йому не буде біди. Думаю, мені він розповість свій сон.

Чоловік знизав плечима:

— Най буде по-вашому! Берить його, доста мені і двох дармоїдників.

Зрадів старий цар:

— Но, Іванку, лизь сюди, в карету... А ти, чоловіче, вставайся здоровий! — і дав йому мішок срібла-золота.

Возій луснув батоном, і коні стали аж у царському дворі. Слуги відчиняють дверцята карети, щоб зняти царя, а при цареві сидить хлопець. Не розуміють, що таке, чому поряд з царем розсівся простак.

А цар говорить:

— Хлопця поважайте, як мого сина...

Взяли слуги Іванка й одягли в царську одіж. Коли його повели на полуденок, то і сам цар аж рота роззявив — ледве його впізнав. Іванко тримався, як уроджений царевич.

Усі коло столу дивилися на хлопця, а царівна просто не зводила із нього очей.

Від того дня Іванко став у царя як свій. Що лиш захоче, все для нього є: і їсти, і пити, і царська одежа. Цар полюбив його, як рідного сина.

А царська дочка? Боже мій! Так залюбилася в Іванка, що і жити без нього не може! Приїздили сватачі з усіх країн та земель — королі, герцоги, барони. Але дівка й чути не хотіла за якогось нареченого.

Так ото тяглося з півроку. Іванко жив при царському дворі у великій честі.

Одного дня цар з хлопцем сиділи біля столу й говорили, як батько із сином. Говорили про державні справи. Цар дивиться на Іванка й не може натішитись: такий прекрасний парубчина, що пари йому не знайдеш у цілій державі, — рослий, сильний, розумний. Ніхто з ним не може рівнятися в бою, ніхто так міцно не держить у руці шаблю, ніхто так влучно не вмє стріляти...

Цар милується витязем і думає — що із нього буде?

Задумався глибоко і згадав, як він зустрів хлопчину в одному селі, як батько бив його за те, що не хотів розповісти сон.

— Іванку! А тепер скажи, що снилося тобі тої ночі, коли нянько тебе так лупцював ломакою?

— Пресвітлий царю, на всі ваші біди я вам дам пораду, виконаю всі ваші накази, але той сон, котрий мені приснився у няньковій хижі, не можу розповісти.

Цар розсердився:

— Іванку! Мусиш розповісти!

— Не розповім...

Тоді цар схопився і вже аж затрусився:

— Я тобі страшну загибель вигадую. Накажу замурувати у стіну живим!

— І тоді не скажу!

Цар закликав мурників і дав їм наказ замурувати хлопця.

Цариця й донька дуже налякалися, але не наважились просити за Іванка.

Мурники збудували в царському дворі вежу, кинули в неї хлопця, ще йому й руки зав'язали. А той отвір, через який кинули Іванка у вежу, теж замурували, щоб хлопець помер без їжі, без води і без повітря...

Але, коли мурували вежу, царівна крадькома зустрілася із головним майстром і пообіцяла йому багато золота, якщо зробить таємний хід у вежу. Майстер боявся царського гніву й довго відмовлявся, а потім дав згоду: зробив підземний хід, а нагорі вежі залишив малу дірку, щоб могло проходити повітря. За це дістав від царівни повну тайстру золота.

Минув місяць, минув рік, минули два роки...

А царська донька не хоче й не хоче віддаватися. Про замурованого хлопця у палаці помалу й забули. Але вона кожного дня приходила потай до Іванка, приносила йому їсти й пити.

Одного разу до царя прибіг вісник од песиголовця. Приніс страшну новину: вороги збираються напасти на цареву державу, знищити все — майно і людей. Лиш царську доньку залишати живою, і песиголовець візьме її за жінку.

Вісник подав палицю, пофарблену так, що один кінець був точно як другий. А цар мусить вгадати: котрий од кінців, котрий од верха дерева. Якщо не вгадає, одразу війна!

Ой, зажурилися і цар, і цариця, і їхня донька. Що тепер чинити? Песиголовці не кидають слів на вітер: нікого не помилують.

Скликав цар раду — що робити? Встрявати у війну з песиголовцями не можна, бо у них війська вдесятеро більше. Треба-бо інакше полагодити діло.

Почали мудру палицю у руках крутити. Оглядали до самого вечора. Та не знайшлося чоловіка, який би твердо сказав: цей кінець од коріння, а оцей од верха.

Рада розійшлася ні з чим. Журяться цар, плачуть цариця і царівна, трясеться весь народ, бо старі люди пам'ятають випад песиголовців.

Коли настала ніч, царівна взяла їжу й повесла таємним ходом Іванкові. Хлопець говорить з нею, а вона мовчить.

— Що сталося? Чому така смутна?

— А отак... Песиголовець іде на нас війною. — І все розповіла. — Я радше вмру, аніж буду жінкою кровожерливого дикачуна!..

— Не треба вмирати,— сміється Іванко.— Лягай спокійно спати, а рано скажи нянькові, що тобі приснилося: палицю най покладуть у воду і подивляться: котрий кінець зануриться — отой від коріння, а другий від верха.

Так і було. Рано-вранці донька підійшла до зажуреного царя й каже:

— Няньку, мені дивний сон приснився: палицю, яку прив'язав песиголовець, треба кинути у воду, й котрий кінець зануриться — той буде від коріння.

— Чудний сон, донько! Але варто його перевірити.

Принесли корито із водою і поклали палицю. Справді, один кінець занурився, другий плаває.

І рада позначила: той кінець од коріння, а той — од верха.

Тоді палицю із знаком послали песиголовцеві.

Гей і розсердився дикун, що відгадали його таємницю! Тоді послав цареві такого листа:

«Мої слуги приведуть дев'ять коней, схожих, як близнята. Але один від одного старіший на рік. Мусиш угадати, котрий скільки років має, й позначити цифрою — прив'язати на коня табличку. Як не вгадаєш, то їду на тебе війською!»

Привели до царя тих дев'ять коней. Біленькі, як сніжок, усі на зріст — сто сімдесят сантиметрів, а довгі на два метри. Хвости, ноги, гриви, голови — все однакове.

Як дізнатися, котрому скільки років?

Ще раз зійшлася рада. Цілий день і вечір думали-гадали, а нічого вдіяти не можуть.

Знову зажурився старий цар, знову в тривозі люди...

Царівна вночі зустрілася з Іванком і зі сльозами розповіла про нову біду.

— Ніякої біди ще не є! — говорить Іванко.— Най насиплють в окремі посудини різного вівса — однорічного, дворічного, трирічного і так аж до дев'ятирічного, тоді най посудини покладуть перед кінями. Кожний кінь підійде до свого вівса: однорічний — до однорічного, дворічний — до дворічного і так усі інші.

На зорях дівчина побігла до царя — сміється, чомусь рада.

— Чому се ти така весела, коли всі засмучені?

— Няньку, мені знову приснився чудний сон! — І розповіла йому все, як казав Іванко.

Цар крутить головою:

— Хоч перший сон справді був правдивий, тепер мені не віриться, що і цей сон сповниться.

— Спробувати не пошкодить.

Зібралася рада. Цар дав наказ знайти від одного до дев'ятирічного вівса. Принесли, паспали із кожного в окрему посудину, поклали серед двору й привели коней.

Коні поскакали по дворі, а далі спокійно кожний пішов до свого вівса.

Тут наготові вже стояли копярі з табличками й прив'язували їх коням на шпі: позначили, котрий з них котрого року.

Ще того ж дня цар послав коні песиголовцеві.

Гей, і розсердився дикун! Заскавучав, як скажений пес, скопив величезний лук, вибіг на вежу і пустив стрілу. Стріла, свистячи, злетіла й забилася у вежу царського палацу, аж мури потряслися. Усі перелякалися і вибігли вон. Виявляється — у мур забита стріла, а на ній лист. Ледве витягли стрілу й понесли цареві. Той прочитав листа:

«Першу і другу таємницю ти таки вгадав, айбо вже не зробиш те, що я вимагаю: завтра в мене день народження, і я обідатиму в себе на веранді; цією стрілою мусиш вибити в мої руки погар із вином. Як ні, піду на тебе війською».

Аж тепер зажурилий наш цар!.. Де він знайде витязя, котрий міг би зробити се чудо: на сімдесят сім миль стріляти й потрапити в погар?! Таке може вчинити лиш сам песиголовець, що має силу аж за сто людей.

А царівна понесла на вечір Іванкові їсти й усе розповіла.

— Гм... — покрутив головою хлопець. — Тут справді біда. Тепер без мене уже не обійдеться. Біжи до няньки і скажи, що тобі приснилося, ніби се діло міг зробити хлопець, котрого замурували. Може, що він востався живий...

Дівчина швидко до царя.

— Ну, донько, двічі ти нас витягла з біди. Айбо тепер і ти нічого не придумаєш.

— Не плачте, няньку! Мені снився сон, що таке важке діло годен би зробити отой хлопець, що замуруваний у вежі.

— Значить, усе пропало, — схилив голову цар. — З Іванка вже, напевне, лиш порох зостався.. Два роки, як похований у мурі.

— Няньку, спробувати можна. А може, і третій мій сон таки здійсниться?

— Най буде по-твоєму! — І дав наказ привести найліпших мурників; наказав так розбити вежу, щоб жодна порохина не впала на Іванка, якщо ще живий.

Помалу, обережно розмурували вежу. Дивляться, а

хлопець сидить собі, здоровий і сильний, ніби ніколи і не був у страшній в'язниці.

Цар радіє... Обійняв Іванка, поцілував і просить, щоб не сердився на нього, виручив з біди.

— Тут ніколи журитися і плакати, — каже йому Іванко, — треба братися до діла.

Почали швидко готувати все, що було потрібно. Пошили на Іванка багатирський одяг, роздобули сильний лук, далекозор та десятилітрову пляшку доброго вина. Як наближався полудень, Іванко виліз аж на верх царського палацу, поклав коло себе важкий лук і стрілу, п'є вино й позирає в далекозор у бік песиголовців.

Нараз бачить: цар песиголовець і його гості сходять на веранду, сідають до столу, наливають погари. Іванко взяв у руки лука, налагодив стрілу і чекає. І тої хвилини, коли песиголовець поклонив гостям налитим погаром й хотів випити вино, вистрілив із лука. Стріла потрапила в погар.

Песиголовець і не сподівався, що у царя є такий витязь, і перелякався. Розгніваний, продиктував такого листа: «Знаю, що не ти мудрі діла зробив, не ти стрілою вибив мені з рук погар. У тебе є витязь. Хочу його видіти своїми очима. Цього тижня має бути в мене. Як ні, піду на твою державу страшною війною».

У царя була велика гостина: їли, пили, гуляли, співали, веселилися. Цар радів, що буде мати доброго заступника, на котрого передасть державу, за котрого віддасть свою доньку, — витязя сильного, гордого, прекрасного. Але, коли прочитав листа песиголовця, нараз його лишила радість і веселість. Підпер голову й журився. Зажурилася й цариця, плаче за Іванком, як за рідним сином.

Айбо найбільше жаль розриває серце доньки. Вона аж умліває.

Засмутилися всі люди. Що тепер буде? Лютий ворог нападе і знищить країну.

Лиш Іванко один не зажурений — їсть, п'є й веселиться, ніби ніщо не сталося.

А другого дня відновів песиголовцеві: через тиждень чекай такого й такого легіня.

Передав вісникові листа, а сам пустився межі війською підбирати точно таких хлопців, як і сам. Вибрав одинадцять вояків таких, як близнята: всі схожі на нього.

Всіх одягли в однаковий одяг. Іванко взяв таке ж саме плаття і замішався межі хлопців. Сам цар не міг впізнати його серед інших витязів!

Іванко навчив своїх побратимів, що мають робити і що говорити, коли будуть у песиголовця.

Посідали хлопці на коней і — гайда!

Ухали три дні, а на четвертий здалека побачили палац.

Песиголовець на чолі цілої залізної дивізії вийшов перед них і дуже здивувався, що з'явився не лиш один витязь, котрого він чекав, а дванадцять — і всі як близнята!

Нараз дав команду, аби його дивізія обступила хлопців, а сам з помічниками пару кроків зробив уперед і гукнув прибулим:

— Котрий з вас мудрий витязь?

— Я! — відповіли всі дванадцяттеро разом.

Здивувався цар песиголовців і знову крикнув:

— Котрий мудрий витязь? Най виступить наперед, подам йому руку!

А хлопці всі ступили наперед.

Дакун не знає, що чинити, як упізнати витязя. Каже:

— Запрошую всіх вас до свого палацу. Там переночуєте. А рано продовжимо нашу бесіду.

Дав команду військові, щоб марширувало назад у казарма, а сам з нашими хлопцями вернувся в палац.

Там виділив для них окрему кімнату. Сюди принесли їсти.

А по вечері їм приготували парадні постелі, щоб почували себе, як удома.

Хлопці їли, пили і добре загуляли.

Коли веселилися, песиголовець радився зі своєю матір'ю-відьмою. Все розповів їй і просить поради. Вона відповіла:

— Не бійся, сину, діло впорядкую. Вранці будеш знати, котрий з них мудрий витязь.

І коли наші хлопці перед сном купалися, вона шмигнула в їх кімнату й сховалася під постіль.

Помилися хлопці і, сміючись, жартуючи, роздягаються та лягають спати. Говорять межі собою:

— Браття, паскудний сей песиголовець, але почаствував нас непогано! Калачі в нього предобрі!

— Чому би були не предобрі, якщо вони замішані на материнським молоці.

Відьма собі позначила, хто ці слова сказав.

— Браття, я ще не пив такого доброго вина!

— Де би не добре, коли в ньому людська кров замішана!

— Чудуюся, — говорить і третій, — що народ тут терпить такого скарідного царя. Не знайшлося би у них ліпшої людини?!

— Не чудуйся, сей песиголовець з чортового покоління, тому так безжалісно він мучить людей.

Так собі говорячи, витязі заснули. А відьма, котра все запам'ятала, вилізла з-під постелі, тихенько підійшла до сплячого Івана й ножичками прорізала йому волосся навхрест. Так його позначила й тихенько, крадучись, вийшла із кімнати.

Все, що чула, розповіла синові.

Рано встають хлопці, миються, причісуються... Й Іванко помітив, що у нього волосся пострижене. Зразу здогадався, що це якась хитрість. Узяв ножички і вирізав такий самий хрест на голові всім товаришам.

Одяглися хлопці, взяли шаблі і вийшли надвір. А там уже чекав їх песиголовець з військом.

Поставали в ряд. А дикун знову звідає:

— Котрий з вас мудрий витязь?

— Я! — відповідають усі разом.

Тоді песиголовець сказав, щоб зняли шапки.

Хлопці познімали свої шоломи. Дивиться песиголовець — у кожного вистрижений хрест.

Страшенно розгнівався і закричав:

— Я виджу, що той із вас, котрий себе вважає наймудрішим, ховається за других, не сміє показатися мені на очі. Боягуз!

Іванко далі вже не міг мовчати. Виступив і сказав:

— Сам ти боягуз! Я — той, котрого ти шукаєш! Чого хочеш від мене?

— Як смієш казати, що я з чортового покоління?

— Про се твоя мати розповість тобі.

Прикликали матір, і вона розказала все песиголовцеві: був, і якось я сказала: «Хоч би чорт прийшов, то віддала б тебе йому». І чорт справді з'явився, але не взяв тебе, лиш нагородив чортівською ласкою. Від того часу на всіх твоїх справах видно чортів знак, і ти сам став чортом.

Песиголовець мало не задушив матір. Обернувся до Іванка й крикнув:

— Я не потерплю, аби хтось на світі мудріший був од мене! Зараз тебе вб'ю! — І вихопив шаблю.

Айбо й Іванко не дрімав. Витяг свою шаблю, і почали битися, аж земля тремтіла.

Шаблі поламалися. Почали боротися. Та ні один, ні другий не могли перемогти.

Але таки дикун наладився, закрутив Іванком і вдарив ним

так, що до колін застряг хлопець у землю. Розсердився Іванко, вискочив із землі, вхопив песиголовця і вдарив ним так сильно, що увігнав у землю до пояса. А тоді — хап за голову! — і відкрутив її, як курчаті.

Іванко підняв голову песиголовця й кинув межі військом. А солдати підняли шаблі й дружно закричали:

— Ура-а!

І тут же на місці вони оголосили, що признають своїм царем Іванка.

Витязь красно подякував, прийняв царську корону і каже:

— Відтепер оцей народ не буде вести війни з сусіднім народом. Складемо вічний мир!

Другого дня молодий цар проголосив: хто хоче йти в сусідню державу на свято миру, за того всі видатки заплатити казна.

Гей, і зібралося понад мільйон людей і рушили в путь.

Іванко на чолі війська з десяти дивізій також рушив у свою країну.

Дійшли до кордону і отаборилися, зробили гостину. Коли старого царя сповістили, що на кордоні чуже військо, котре не можна й полічити, він дуже злякався. Думав, що песиголовець убив Іванка і напав на його державу.

Скликав раду, взяв дружину, доньку і з хлібом-сіллю пішов на кордон, щоб перепросити лютого напасника і піддатися його волі. «Не варто, — гадає, — проливати кров...»

Іванко, одягнений у залізну зброю, сидів на коні сперед свого війська й чекав старого царя. А той з хлібом-сіллю у руках підійшов до нього й упав навколішки. Цариця вмила ноги Іванкові й обтерла рушником. Цар передав хліб і сіль. А міністри почали просити, щоб не допустив кровопролиття і не нищив край.

Іванко дивився, дивився, а далі зняв із себе залізний убір, відкрив своє лице і заговорив:

— Ми ж не прийшли до вас із війною, ми принесли вам вічний мир!

Гей, коли цар упізнав Іванка, й цариця, й царівна — не було кінця радості!

Не відкладали і гостину. А коли нагостилися доста, цар поклонив погар на Іванка і сказав:

— Ти хочеш мир межі двома народами, а я додаю до того: пай тоді не буде і кордону — з'єднаємо обидві держави. А ти візьмеш мою доньку за жінку. Чи добре буде так?

— Гей, чи добре! Тут же посвадьбуємо!

Знайшлися на місці й гудаки-цигани. То було весілля! Цілий місяць люди веселилися. Привезли й Іванкового нянька та братів.

Іванко каже нянькові й старому цареві:

— Но, тепер я вже вам розповім, що мені приснилося.

— Не треба, не треба! — загойкали і батько, і цар.

— Ні, розповім! Мені снилося, ніби я буду такий великий чоловік, що ви переді мною навколішках будете милості просити, а цариця буде мої ноги мити й рушником втирати. І се сталося. Якби я тоді відкрив свою тасмницю, ви б мене з гніву вбили.

Засміявся цар:

— Правду маєш, Іванку!

І з радості продовжили гостину ще на один місяць. А може, й тепер гостяться, тільки казку час уже кінчати.

СОН ГЕРАСИМА

Чоловік поставив будинок і положив до нього спати трьох синів. Положив на три кути й чекає, що котрому присниться.

Іванові снилося, що буде з нього швець. Михайлові — що буде кравець. Питає батько наймолодшого:

— А тобі що снилося?

— Няньку, мені не снилося нічого, — говорять Герасим.

— Як то нічого не снилося? Коли снилося тим двом, то й тобі щось мусило наснитися!

А хлопець знову:

— Няньку, мені не снилося нічого.

Батько взяв сокиру і хотів відтяти йому голову. А його мамка заплакала:

— Чоловіче, не вбивай дитину. Ліпше понеси його у ліс, та не буде на душі гріха. Там сама звірка його з'їсть.

Чоловік послушав жінку — поніс хлопця до темної хащі і пустив живого. А хлопчина мав так з дев'ять років. Вибрав він з лісу до державної дороги. Сів серед дороги й спочивав. Бачить, їде у колясці цар зі своєю донькою. А дівчина теж мала дев'ять років. Цар об'їздить хлопця на дорозі, а царівна каже:

— Няньку, візьми хлопчика для мене, аби мені не було нудно.

Цар зупинив коней і покликав хлопця:

— Хлопче, скажи ти мені, як тебе зовуть?

— Я називаюся Герасим.

Цар далі питає:

— Чому ти ходиш блудячи по таких глухих краях?

— За те ходжу, бо не сказав нянькові, що мені приснилося, та він мене поніс у густий ліс і пустив, аби мене з'їв звір.

— А мені розповіси, що тобі приснилося?

Герасим відповів:

— Нянько не такий великий, як ви, а я йому не розповів, та й вам не розповів!

Цар тільки мовив хлопцеві:

— Йди долі з коляски. Не повезу тебе, коли не скажеш, що тобі приснилося.

А дівчина просить:

— Няньку, не жени його з коляски. Не снилося ж йому не знати що!

Цар відвернувся і мовчав. Як приїхали додому, хлопчик красно бавився із царською донькою. Але через три дні пришло цареві на думку знову запитати:

— Хлопче, скажи, що тобі приснилося. Як не скажеш, накажу відрубати голову.

— Відтинайте голову, а я не скажу!

А дівчина, царева дочка, не відговорювала хлопця, лише сказала батькові:

— Няньку мій дорогий, не відтинай Герасимові голову, а заклади його у мур: він там умре сам, та не будеш мати за нього гріха.

У царя була одна-єдина дитина, і він її послушав. Закликав мурників і наказав замурувати хлопця. Але, коли мурники обклали Герасима стінами, дівчина попросила:

— Липіть мені сліпі двері й зробіть місце, аби хлопець міг посидіти й лягти. Щоб у мурі не стояв навіки.

Мурники послушали царівну і все так зробили, як вона казала.

Дівчина носила Герасимові три рази в день їсти і подавала в оті сліпі двері, що ніхто не бачив. І так вона годувала хлопця одинадцять років.

А в одинадцятім році поганський цар написав листа її батькові: «Коли не вгадаєш, що я запитаю, — починаю з тобою війну!» І прислав красну палицю, котра була зроблена на фабриці, аби угадав: котрий кінець від кореня, а котрий від вершка. А дівчина слухав накази, що написав поганський цар. Приносить Герасимові полуденок у мур та подає йому, а хлопець питає:

— Маріко, що там нового?

Це він раз її спитав за одинадцять років, відколи був у мурі. Царівна сказала:

— Недобрі новини, бо поганський цар виголосив пнянкові війну. Прислав йому палицю, аби вгадав, котрий кінець від вершка, а котрий від кореня. Як не вгадає, то — війна.

А Герасим каже:

— Іди додому та ляж спати. Устанеш — скажи пнянкові, що тобі приснилося: най понесе палицю на воду. І котрим кінцем палиця буде за водою, та той від вершка, а другий — від кореня.

Цар так і зробив, як йому порадила дочка. Послав добру відповідь поганому цареві.

Тоді поганин розсердився. Прислав йому трьох коників однакової шерсті, однаково великі, щоб угадав, котрий із них старший, котрий середуший, а котрий наймолодший.

Цар дуже зажурився і розказує дочці, яка на нього біда впала. А дівчина зібралася з полуденком до хлопця. Герасим питає:

— Маріко, що нового?

— Ой, є нове, бо поганин-цар прислав нянкові трьох коней однакової масті, однаково великих і наказав йому вгадати, котрий із них старший, котрий середуший, а котрий наймолодший.

Герасим їй каже:

— Ото мале діло! Іди додому й лягай спати. Вранці скажи нянкові, що тобі приснилося, аби поклав тим коникам їжу в три посудини. В одну — кукурудзу, у другу — овес, а в третю — молоко. До кукурудзи прийде старший, до вівса — середуший, до молока — молодший.

Цар усе те виконав, що казала дівчина. Так і було: до кожної посудини прийшов окремий коник. Цар написав поганинові, котрий старший, котрий середуший і котрий молодший.

Поганин розсердився ще гірше і прислав листа:

«Коли ти такий мудрий, то вистріли зі сходу на захід у той час, коли простягну виделку до тарілки. І вистріли так, аби мені влучив у палець».

Цар дуже зажурився.

— Ой, тепер біда! — каже своїй доньці.

А донька взяла полуденок і прийшла до Герасима.

— Що є, Маріко, нового?

— Велика біда! поганин прислав листа, аби нянько вистрілив зі сходу на захід, коли той протягне виделку до тарілки, і щоб влучив йому в палець.

Герасим поради:

— Іди додому спати, а потім скажи пнянкові, що тобі приснилося: ото ніхто не годен зробити, лише хлопець, котрого ви дали замурувати того й того року.

Цар дуже пожалів, що він такого хлопця дав закласти в мурі, аби там загинув. Закликав мурників і наказав їм розібрати мур, аби на порох Герасима не впала ані грудочка.

Мурники розмурували й бачать, що там не порох з Герасима, а стоїть такий хлопець, що вже ледве вміщається в мурі. І скоро дали знати своєму цареві. Цар наказав, щоб хлопця обстригли, поголили, вмили і красно убрали. Коли прийшов Герасим у палац, цар поклав на нього свою корону і говорить:

— Царюй віднині ти.

І віддав за хлопця свою доньку, котра годувала його в мурі.

І Герасим розказав цареві свій дитячий сон.

— Мені тоді снилося, що я візьму царівну і на спій шаблі буду нести царську голову.

Він зробив собі дерев'яну гармату, аби з неї бити в ту хвилину, коли поганин наказав стріляти зі сходу на захід. І коли прийшла ота хвилина, Герасим нараз вистрілив із гармати і вибив поганинові виделку з руки, ще й руку відбив.

Поганин дуже розсердився і написав йому: «Приходь до мене в гості. Маєш поїсти, що тобі наложу, а як ні — то зложу смертю загинеш!»

І Герасим убрався як цар, запряг коні й зі своїм слугою подорожує до поганина. Іде він дорогою і під'їхав до води. Бачить, якийсь чоловік п'є воду. Сперед нього вода є, а за ним уже нема.

Герасим дуже дивується: що то за чоловік? А чоловік оглянувся:

— Чого ти дивуєшся, що я собі п'ю воду? Еге, я не дивуюся, що цар вистрілив і нараз відбив поганинові руку!

Герасим сказав:

— Ото був я. А ти хто такий?

— Перепийвода, — відповідає чоловік. Та й питає: — Куди ти ідеш, царю?

— До поганина на гостину.

— А чи буде там дещо випити?

— Буде, буде. Лише ти ходи, Перепийводо!

— Дуть уже трое. Бачать вони: на одному полі оре двана-

дцять плугів, а за плугами ходить чоловік і поїдає усі скиби. Герасим знову зупинився і дивується:

— Як можна стільки їсти?

Орач оглянувся і каже:

— А чого дивуєшся? Еге, я не дивуюся, як цар вистрілив та відбив поганинові руку.

— Та то був я, — говорить Герасим. — А ти хто такий?

— Я — Сирозем. Куди ідеш, царю?

— До поганина на гостину.

— Чи йти і мені з вами, чи буде там що їсти?

— Ходи, буде досить!

І йдуть уже четверо. Йдуть вони й бачать: горять чотири купи дров, межі ними чоловік гріється, але йому холодно. А то був Мороз. Він оглянувся на Герасима:

— Чого ти так дивуєшся, що чоловік змерз? Еге, я не дивуюся, що цар вистрілив зі сходу на захід і вибив поганинові виделку з руки, а заодно відбив і руку.

Герасим сказав:

— То був я.

— Куди ідеш, царю?

— До поганина на гостину.

— Чи йти і мені з вами? Чи буде там що поморозити?

— Ходи, буде!

І подорожують: Герасим із слугою і три леви-велети — усіх п'ятеро. І бачать: ступає з гори на гору якийсь Валигора. Герасим здивувався, що то за чоловік. А той обернувся.

— Чого ти так дивуєшся? Еге, я не дивуюся, що цар вистрілив зі сходу на захід і нараз відбив поганинові руку.

Герасим відповів:

— Ото був я і їду тепер до поганина на гостину.

— Чи йти і мені з вами?

— Ходи.

Зібралися вони і заходять у поганську державу. А в тій державі повно м'яса обабіч дороги, і все воно сире. Леви просять, що дуже голодні. Герасим дозволив їм поїсти. Їли, пили, курили — і так їм не досить. Прийшли вони до поганина й кажуть:

— Давай нам іще, бо того, що ти приготував, не вистачило.

А він більше не дав їм нічого, лише сказав Герасимові: — Як твій слуга принесе води із криниці скоріше, аніж моя служниця, то добре. Як ні — втрапиш державу.

А в поганина служницею була повітруля. Взяла вона кухоль і полетіла до криниці. Герасимів слуга Валигора сидів

дивився. А коли побачив, що служниця вже коло криниці, простяг руку та її притис, а другою рукою взяв кухоль і подав поганинові.

Тоді їм дали спати одну залізну хижку. Поганин їх там замкнув. Потім закликав своїх слуг, аби обклали хижку соломою і дровами й запалили вогнище. Скоро так розпекли хижку, що Герасим уже не міг дихати, одяг на ньому почав тліти. І гримнув на Мороза:

— Уставай, Морозе, бо велика біда — горимо! А Мороз прокинувся і зняв із себе шубу. Як потрусив, то вогонь погас, іній укрит стіни.

Рано поганин посилає служницю, аби пішла принести хлістки із гостей. Служниця взяла ключа і відімкнула хату. Давиться, а гості собі сплять. Скоро повернулася і каже поганинові-цареві:

— Не згоріли, лише сплять. А вони тим часом підвелися і приходять до злого царя. Герасим витяг шаблю і нараз відтяв поганинові голову. Настромив її на шаблю і їде з левами у свою країну. Приїхав додому і добре потім жив зі своєю жінкою і дітьми, доки не помер.

ПРО БІДНОГО ХЛОПЦЯ І ЧАРІВНИЙ ПЕРСТЕНЬ

Діялося це давно, в далекій країні. Жив один бідний чоловік, а дітей не мав. Був він лісорубом. Хоч від ранку до ночі і працював важко, та дуже хотів мати дитину. А дітей нема й нема. Журився бідний чоловік, сумував. Жінка також не рава, не двічі гірко поплакала. А коли виділа, як інші жінки, несуть на руках дівчину чи хлопчика, милуються ним, місяць не знаходила.

Одного разу бідному чоловікові прийшло на думку: «Будемо постити, молитися, щоб і у нас була дитинка». Довгий час постили, а дитини не було й не було. Прийшло так, що постили перестали, і молитися перестали. Та жінка відігнула себе тяжкою.

— Чую, що буду мати дитину! — сказала чоловіку. Радіють чоловік і жінка, бо вже не залишаться одні. Чоловік ходить на роботу, як і ходив, працює багато, ще більше, ніж працював. Жінка хазяйнує дома.

Минали тижні, минали місяці. Настав час родити. Одного ранку, коли чоловік був у лісі на заробітках, жінка відігнула

біль на дитину. А в давніх часах не було того, щоб жінки родили в лікарні. Народжували дома, дома проводили і час після родів.

Жінка швидко попросила сусідку, щоб та покликкала породну бабу. Повитуха прибігла, коли роди почалися. Народилася одна дитина, а мати чує, що буде й друга. Так жінка народжувала цілий день, і прийшло дітей на світ стільки, що не було їм ліку...

Увечері повернувся з роботи чоловік. Відчинив двері, ступив через поріг, а породна баба до нього крикнула:

— Помалу! Не стопчи дитину. Дивися, на землі хлопчик лежить.

Хоче дитину чоловік обійти, а бабка знову кричить:

— Не поточчи дитину!

Обійшов чоловік громадку дітей, роздягається, хоче одяг покласти на лавицю, а до нього знову:

— Там дитина, туди не клади одяг!

Всюди діти та діти. Дивується чоловік:

— Та скільки вже дітей народилося?

— Скільки? Ми й самі не знаємо! Полічити не можемо.

Чоловік і радий, і не радий, бо страх його бере. Думає: «Як стільки дітвори виховати?» Важко заробляти хліб для великої родини.

Не раз діти голодніли, не раз і біди навиділися, доки підросли.

Хлопчик, що народився останнім, був найсильніший і наймудріший.

Так воно вже й буває: старший слабий, наймолодший — дужий.

Не може чоловік заробити стільки, щоб собі, жінці, дітям купити який одяг. Великій родині треба їсти, а їсти не вистачає.

Діти ходять дома голі — як народилися.

Молодший хлопчик був наймудрішим. Каже він одного разу своєму батькові:

— Няньку, я їду світом! Буду служити десь, дещо зароблю.

— Як, сину, будеш служити, коли ти голий? На тобі ніякого одягу нема!

— Якось буде. Знайду такого газду, який мене приодягне...

Дуже хотів молодший хлопчик іти на заробітки. А родичі не можуть дати йому на дорогу ні копійки, ні окрушка хліба.

— Ну, коли так хочеш іти, іди.

Хата бідного чоловіка стояла на краю села, під лісом. Хлопець попрощався з батьком, з матір'ю, з братами і сестрами, рушив у дорогу. Іде він полем. Недалеко від хати втямив опудало — таке господпні звикли класти в коноплі, щоб птиця насіння не їла. Узяв хлопець шапку, що висіла на опудалі.

— Ну, гаразд! — каже сам собі. — Вже є що на голову покласти.

Іде далі, все далі. Дивиться: в капусті знову опудало — поношений одяг на жердці. Вітер віє, а опудало гоїдається, як живе. Боїться його і звірина, боїться і птахи.

Взяв хлопчик рваний одяг. Вже не зовсім голий. Яке є, таке є, а все ж — одежина.

Іде хлопчик через села, через ліси, поля, ріки і гори. Зустрічає на дорозі глибокі і широкі води... Так заплив хлопець до густого темного лісу. Нелегко пробиратися від дерева до дерева. Та хоче він піднятися на високу гору. А згоднів так, що вже сил нема.

Коли хлопчик перейшов гору, ліс, на дорозі увидів світло. Нахилився, а світло блиснуло в очі. Підняв хлопець побачився. А то був золотий перстень. Подібне хлопець до кишені, уперше, не знає, для чого він. Поклав перстень до кишені, щоб не загубити. Іде хлопець далі, видить: стоїть прекрасний явір. Під деревом криниця з чистою водою. Сів відпочити. Голоден, вже давно не їв, та бодай води напиться хоче.

— Нап'юся, марно я і не ситий. Вода додасть сили! — промовив собі, припав до джерела.

Напився, сів під явора. І прийшло на думку подивитися на те, що він знайшов, чому воно кругле, чому світиться. Вийняв персня з кишені, обертає ним, дивиться ззовні, зсередини. Крутив перснем доти, обертав доти, що одягнув його на палець. Пальці оглядає, дивується: «Яка краса!»

Крутнув перснем довкола пальця. Тут же з'явився Чорний чоловік і промовив:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

Хлопчик так налякався Чорного чоловіка, що впав на землю й зомлів. Довго лежав як мертвий. Полежав, полежав, потім отямився. Видить: Чорного чоловіка нема. Коли опам'ятався, почав думати: «Що то може бути за чоловік?» Думає про Чорного чоловіка, дивиться на перстень. Доти дивиться, що знову крутнув ним. Знову з'явився Чорний чоловік й спитав:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?
Хлопчик налякався, але вже не так сильно, як перший раз. Та на запитання відповісти не міг.

Чорний чоловік знову постояв, почекав і зник.
Думає хлопчик після того, як отямився: «Що за чоловік являється? Чого називає мене царем? Який я для нього цар?» І додумався до такого: «А може, тому Чорний чоловік явився, що я крутнув світлим коліщатком? Та коли він ще раз спитає мене, що я хочу, попрошу їсти, бо я такий голоден, що з ніг паду. Попробую ще раз покрутити коліщатком».

Обернув хлопець перснем довкола пальця. Тут же з'явився Чорний чоловік.

— Що потребуєш, пресвітлий царю? Я вже третій раз приходжу й питаю тебе, а ти не відповідаєш. Знай: я твій слуга! Що загадаєш, все для тебе зроблю. Звуть мене Вуріаш.

— Я дуже голоден! — з страхом промовив хлопчик.
Як тільки це хлопець сказав, перед ним явився красний столик і стільчик, щоб хлопець мав на що сісти. На столику такі страви, яких душа бажає. Добре поїв хлопець, води напився і знову задумався. «Може, Чорний чоловік мені дасть якого одягу, не буду по світу ходити обідраним?»

Крутнув хлопець перснем, з'явився Чорний чоловік:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Хочу якусь одежину, щоб не ходив цуравим.

І з'явився на столику одяг. Хлопець вже не такий голодний, вже не такий обідраний. Весело співаючи, рушив по-лем. Коли проходив коло села, знову крутнув на руці перснем.

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Треба мені грошей. Хотів би я собі купити щось, а платити не маю чим.

Відразу з'явився на столику мішечок золотих. Зайшов хлопчик до села й обдарував таких бідних, яким був сам...

Ходив хлопець з села до села, з міста до міста, потрапив до столиці, в якій жив один цар. Надоїло хлопчикові блудити по світу, хотів він залишитися в столичному місті.

— Треба братися до якоїсь роботи! Я йду просити до царя службу! — сказав собі й пішов.

Прийшов до царських воріт. А тут стражі не пускають. Сказав про те, що хоче найнятися до царя на службу. Тут його і впустили.

— Добрий день, пресвітлий царю!

— Доброго здоров'я, хлопчику! Що ти хочеш від мене?

— Глядаю роботу.

— У мене якраз звільнився садівник. А мій сад прекрасний, квітів у ньому багато. Треба мені садівника. Коли можеш бути садівником, я радо тебе прийму.

Хлопчик не знав ніякої роботи, та сподівався на перстень.

— Беруся бути у вас садівником!

І цар призначив його садівником. Понад вечір хлопець крутнув перснем:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Я взявся бути садівником у царя. А такої роботи ніколи не виконував. Вчини так, щоб у царському саду був порядок.

— Не журися нічого. Лягай спокійно спати. Ранком, як піднімешся, іди в сад, бери мотуку, лопату, щось ніби копай.

Увидиш, що дерева, квіти рано ще кращі будуть, як тепер.

Ранком хлопчик пішов до царського саду, щось ніби робить. А дерева, квіти стали такими прекрасними, що подібних ніде в світі нема.

Полубив цар хлопчика. А ще більше полубився хлопець царевій дочці. Коли вона увиділа прекрасні квіти, що росли в саду, прекрасні дерева, весь час ходить коло хлопця. Навіть спати їй не хочеться увечері. Весела, щаслива, співає...

Роки минали. Хлопець ріс, став легінем. Час йому вже і в армії служити. Покликали його на військову комісію, отримували і взяли до армії. Став він рекрутом.

Цар мав канцелярію, в якій різні урядові справи зберігалися. А канцелярія була страшна, бо до неї сам чорт заходив. Скільки сторожів не ставали, чорт їх забивав, урядові папери розкидав, непорядок чинив. Уже багато вояків погинуло в тій царській канцелярії — щонаочі погибав один вояк.

Бояться йти на варту хлопці, знають, що тут смерть чекає кожного.

Зажурився цар: якою силою прогнати нечистого? Покликанав різних ворожбитів і ворожок, знахарів і знахарок. Ворожбики, заклинали, преклинали, та не помагало. Тоді цар огорився:

— Котрий вояк або офіцер прожене чорта, того буде царівка дочка.

Та і вояки, і офіцери бояться. Нікому не хочеться помирати.

Погодився вартувати канцелярію хлопець-садівник. Цар призначає хлопця, бо знає, що може позбутися мудрого робітника. І питає:

— Берешся прогнати нечистого?

— Беруся, якщо дасте мені те, що буду просити.

— А що тобі треба?

— Дайте карти, всіляких міцних напоїв, кілька пляшок води, щоб була по цвіту така, як вино. Дайте скрипку, велику дерев'яну колоду, свердел, десять залізних клинів і залізу довбню.

— Та це невелике діло!

Приготували для хлопчика-садівника все, що просив, і внесли до канцелярії. Коли настала ніч, хлопець зайшов до приміщення без зброї. Взяв карти, сів коло стола, грає сам з собою.

Ураз хлопець чує: щось гуде. Хоч двері були на замку, той зайшов. А чорт, відомо кожному, картам радий. Бо карти — чортова гра. Тільки увидів у руках хлопця карти, як говорить:

— Що чиниш, друже?

— Забавляюся, та шкода, що не маю з ким. Я один.

— Давай до тебе сяду, будемо разом грати.

— Якщо знаєш, сідай!

— Та де би я не знав?

Сів чорт за стіл, почалася гра в карти. Грали кілька хвилин, а хлопець каже:

— Насухо грати не хочу. Справжні картярі звикли собі і випити.

Піднявся хлопець-садівник, взяв пляшку міцної паленки, поставив перед чортом. Перед собою хлопець поставив пляшку води. П'ють, попивають. Чорт грає в карти, п'є паленку, хлопець грає в карти, п'є воду.

Коли чорт випив літр паленки, хлопець підсунув йому пляшку міцного вина. До себе поставив пляшку підфарбованої води. П'ють далі, б'ють карти. Так довго грали, пили, що чорт сп'янів і почав співати. Співав і хлопець. Співали, співали обидва, а ранком хлопець каже:

— Я насухо співати не буду. Я заграю на скрипці.

Вхопив хлопець скрипку, потягнув смичком. Чорт співав за скрипкою. Полюбилося нечистому, бо вже до співу в музику.

— Ой друже мій! Я хотів би навчитися грати.

— Я навчив би тебе, але треба потерпіти... Для того, щоб грати на скрипці, мусай помучитися.

— Я терпіти буду, тільки навчи.

Вхопив хлопець чортові руки, дивиться на них і каже:

— Короткі твої пальці для скрипки... Треба їх витягнути...

— Витягни!

— Витягну, але мусиш терпіти. Коли буду витягати, буде боліти. І сам я до того часу не міг навчитися грати, доки не витягнули мої пальці.

Догодився чорт.

Взяв хлопець свердла, ввертив у колоді десять дірок та каже:

— Сунь пальці.

Чорт пальці засунув. Хлопець забив залізні клини попри пальці. Спершу мало, а далі більше, більше, так, що всі чортові пальці чітко імів залізними клинами в дірах. Коли чортові пальці були в колоді затиснуті, хлопець-садівник вхопив залізу довбню і б'є по колоді. Чорт кричить, верещить:

— Дай мені спокій! Не треба вже скрипки!

— Ой, ти дуже швидко навчився грати на скрипці! — сміється хлопець. — Я тобі говорив, що треба терпіти муки... Та хочеш, не хочеш, а тепер ти у моїх руках.

Б'є хлопець-садівник залізною довбнею чорта по голові. Чорт верещить так, що мури дрижать.

— Ой, пусти мене! Будь такий ласкавий і добрий! Не хочу більше музики!

Хлопець не слухає, б'є, періщить.

— Ой, пусти мене, пусти!

— Відпуцу тільки так, коли підпинешся, що сюди ніколи більше не прийдеш. А коли не підпинешся, буду бити до загибелі.

Взявся чорт і підписав договір, що ніколи більше не явиться в царській канцелярії.

— Але чи ти знаєш, що я не можу бути без служби? Коли я не місце кину, мушу іськати інше. Бо я не можу без того жити, щоб не чинити людям зла. Коли сам підпинешся, що мені даш спокій, не прийдеш до мене на інше місце, згоду даю. Бо коли прийдеш і туди, там я тобі вчиню смерть.

Думає хлопець: «А чого я маю іти на інше місце? Най іде чорт, куди хоче. Треба, щоб його тут не було!»

— Добре, я підпишу, що не прийду, де ти будеш порядкувати.

І підписали вони угоду. Хлопець звільнив одного пальця чортової лівої руки, нечистий кров'ю поклав печатку. Хлопець знову ткнув чортового мізинця до дірки в колоді, знову клином прибав. Знову вхопив залізу довбню і натиснув на чортові. Верещав, стогнав чорт так, що мури дрижали. Ледве чорт живий залишився.

Не так швидко все проходило, як в казці говориться. Бо уже і північ минула, а хлопець нечистому каже:

— Я йду спати, а ти мовчи! Щоб я голосу твого не чув. Бо тільки мене пробудиш криком, піднімуся і буду бити доти, доки не погинеш.

Відчинив хлопець-садівник вікно, викинув чорта. Висить чорт на мурі за вікном, а колода залишається в канцелярії. Ліг хлопець спати.

Чорт терпить, мучиться, бо дуже його болить. Та мовчить, бо знає: як тільки застогне, як тільки заплаче, хлопець буде бити до смерті.

Хлопець солодко заснув, а чорт далі на мурі висить.

Настав день, вранці цар іде дивитися, що сталося з вояком у канцелярії. Сходи повели наверх. Цар і не втямив, що на мурі висить чорт. А нечистий почув царя, коли той чоботами стукав по східцях. Чорт кличе, просить:

— Чоловіче, змилуйся! Не йди до канцелярії, бо прокиветься пан, а тут вже смерть буде і твоя, і моя. Бо той пан такий злий, що кінця його злості нема. А коли він так примудрував, що мене імив, тебе легко погубить.

Цар тільки посміхнувся, коли увидів, як висить чорт. Не слухав чорта, тільки пішов далі, постукав у двері. Хлопець не чує, бо спить солодко. Постукав цар знову, той не чує. Догадався цар, що «пан» спить, і почав бити у двері голосніше. Вояк почув, відчинив двері, впустив царя досередини. Коли цар увидів, що хлопець живий, зрадив.

— Що нового?

— Так і так, пресвітлий царю! — І все розповів, як перехитрив і піймав чорта. Радіє цар, а хлопець йому подає документа й каже:

— Тут маєте підписаний договір на те, що нечистий до вашої канцелярії більше ніколи не прийде.

Прочитав цар договір, похвалив вояка:

— Вчинив ти добре.

Сягнув хлопець рукою крізь вікно, захопив чорта за волосся, потягнув до кімнати. Взяв залізну довбню знову і на очах царя дубасив чорта.

— Це даю тобі на прощання, щоб ти не забував: сюди ніколи не смієш являтися.

Звільнив хлопець чортові пальці з колоди, зник нечистий, і ніхто не знає, куди подівся.

Вояк і цар пішли з канцелярії.

— Ну, — говорить цар, — я своє слово дотримаю: пообіцяв доньку тому, хто прожене нечистого з канцелярії, обіцянку

співаю. Ще сьогодні заручишся з моєю дочкою, й будемо готуватися до весілля.

Молоді повінчалися. На гостину зібралися з цілого світу царі, королі, міністри. Там така гостина була, така музика була, такі співи лилися, що їх було чути аж до нас, на Закарпатську Верховину, ще й до мого рідного села Дулова, на Тячівщині.

Запросив молодий на весілля свого батька і маму, всіх братів, сестер. Рідним хлопець дав велику нагороду — таку, що їм уже не треба було нічим журитися. Братів послав до школи. Коли вони вивчилися, дістали добру службу, пожеглися і добре собі жили. Вельможні пани заздрили їм і ненавиділи їх. Після весілля молоді жили щасливо, у любові і згоді. Обое були красні, розумні, батько й мати мали з них радість, а простий народ їх любив.

Час минав.

Через п'ять-шість літ після весілля задумав молодий піти жінкою на прогулянку. Сіли вони на бричку. Коні як орли, голови несуть верхом, летять з бричкою так, що з-під коліс полум'я сапає.

Досить від міста віддалилися, коли видять: широка ріка. Вода в ріці вирує, аж страшно дивитися. Коли наблизилися до моста, чорт вискочив і став перед бричкою. Бо чорт давно знайшов під мостом місце й звідси чинив людям різні біди — лякав худобу, перевертав вози. Каже чорт:

— Ти підписав договір, що не будеш мені ставати поперек дороги. Слова ти не здержав, бо договір порушив, тому тепер я тебе погублю.

Хлопець говорить:

— Та що чинити? Коли так, така моя доля... Роби, що сам хочеш. Тільки я прошу тебе: послухай мене, як я послухав тебе, коли ти був у біді...

— Ну, кажи, що просиш? Хочу чути! Бо ти великий мудряк і хитрун.

— Я дурити тебе не буду. Тільки я хотів би, щоб ти мені дозволив ще погратися з моєю жінкою. Вона прекрасна, і я дуже люблю її.

— Дозволю!

Чорт дуже боявся хлопця й уважно придивлявся, що той буде чинити. Ураз чорт несамовито закричав:

— Ага! Ти мене ще раз не обдуриш! Я добре виджу, що ти на мене діри вертиш!

І відразу зник чорт так, що тільки вітром подуло.

Прогриміла бричка мостом, а коли Іван повертався, чорта не було.

Від того часу люди щасливо переходили міст, ніякої біди з ними не ставалося.

Іван жив з жінкою в новій палаті. Цю палату їм побудував цар після весілля, була вона недалеко від давньої.

Царівна — Іванова жінка — майже кожного дня ходить до батька, до своєї матері. Якось вона прийшла до старого царя, а той читає телеграму. Читає і плаче. Сльози залили скатерть на столі.

— Пресвітлий царю, милий наш батьку! — каже вона. — Що ви читаєте і чого ви плачете?

— Ой дитинко моя дорога! Плачу я не з радості. Плачу з великого смутку. Погине наш народ, всі ми погинемо. Поганий цар оголосив нам війну. Вже завтра наступить на нашу країну, почне палити, вбивати, нищити. Ворог дужий і лютий, оборонятися від нього не можна.

Заплакала царівна і з сльозами на очах повернулася до чоловіка.

Івана, чоловіка царівни, страх взяв, коли побачив заплакану жінку.

— Чого ти, небого, плачеш? Може, я тобі лихо чинив? Чи хтось інший тебе образив? Скажи, я з ним порухуюся!

— Ні ти, ні інший, ніхто мені кривди не чинив. Та мушу тобі сказати сумну новину: поганий цар оголосив нам війну. Вже зараз іде мобілізація війська...

— То дійсно страшна новина.

Вийшов Іван-садівник з свого будинку до саду, став за кущем, покотив перснем:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Завтра почнеться війна. Мені треба коня, зброю, одяг. Хотів би я полетіти під самим небом і розбити погану армію.

— Станеться так, як хочеш.

Хлопець вчинився хворим. Швидко покликали лікарів, дали повезти його до лікарні. Коли везли, він по дорозі став, крутив перснем.

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Срібного коня, срібну шаблю і рушницю, срібний одяг! Відразу все з'явилося. Іван скочив на коня, знявся в повітря і над військами, що марширували на фронт, полетів до границі. Через кілька хвилин він побив погане військо, забив поганого царя, повернувся на місце, де стояла бричка, що везла його до лікарні. А лікарня була під горою. Тут були всілякі мінеральні води, купелі. Лікарі покладали Івана

до лікарні, дають йому ліки. Стало Іванові краще, і ще того дня він повернувся додому. Зраділа жінка Іванові.

Старий цар з своїми військами вертається з фронту. Першим ділом цар зайшов до зятя.

— Як тобі є, Іванку?

— Уже ліпше! Як ви маєтеся?

— Добре, бо війна виграна.

— Як?

— Звідкись явився витязь на срібному коні, з срібною шаблею й через кілька хвилин порубав погану армію.

— Звідки той витязь?

— Я теж хотів би знати. Та він полетів, як стріла, і не говорив з нами.

Переночували ніч, а на другий день старий цар знову дістає телеграму: «Готуйся до війни».

Царівна знову знайшла свого нянька в сльозах.

— Чого плачете, няньку?

— Плачу, донечко, бо інший поганин — брат першого — оголосив нам війну. Цей сильніший уже. Вчора нас врятував славний витязь, а тепер хто нам допоможе? Погинемо всі, пропаде наша країна.

Царівна з сльозами на очах розповіла чоловікові сумну новину.

Вийшов Іван до саду погуляти, заховався в кущах, крутив перснем.

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Поганий цар оголосив нам війну. Мені треба золотого коня, золоту шаблю, золоту одягу, щоб я міг знищити вороже військо.

— Станеться так, як просиш.

Іван знову прикинувся хворим, знову везуть його до лікарні. По дорозі піднявся, крутив перснем:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Златогривого коня, золоту шаблю, золотий одяг. Відразу жадане з'явилося. Іван скочив на коня, знявся над військами, що марширували на фронт, і полетів до границі. За кілька хвилин посік погане військо, порубав поганого царя.

Закінчилася війна... Наш цар радіє, кличе витязя, але той його не слухав, іде собі геть. Прилетів Іван на місце, де стояла бричка. Зійшов з коня, сів до брички, привезли його додому, покладали «хворого» лежати.

Жінка журиться, плаче.

Повернувся старий цар з фронту, поспішив до зятя.

— Як ти маєшся?

— Уже ліпше... що нового у вас? — відповідал і питає Іван.

— Добра новина! Ми війну виграли... Знову прилетів на златогривому коні славний витязь, розбив ворога...

Переночували ніч. Рано-вранці царівна знайшла свого батька в сльозах.

— Чого ви плачете, няньку?

— Як не плакати, коли поганий цар — старший над цілим світом — оголосив війну. Тепер всі погинемо.

Про все чоловіку царівна розповіла.

— Віда!.. — сказав він.

Похворівся знову молодий цар. Везуть його до лікарні. По дорозі зійшов з брички, крутнув персьнем.

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Потребую діамантового коня, діамантову шаблю, діамантовий одяг. Поганий цар напав на нашу державу... Чи переможемо його?

— Переможемо!..

І з'явився діамантовий кінь, діамантова шабля, діамантовий одяг. Одягнувся Іван, взяв до рук шаблю і скочив на коня...

Піднявся Іван під самі небеса, полетів на границю. Військо дивиться й думає, що то, певно, сонце впало з неба — таке велике сяйво залило світ. Лицар спустився над поганським табором, порубав військо, забив поганого царя. Та в тій битві був поранений в ногу. З рани дуже потекла кров, наш цар розірвав хустку і перев'язав лицареві рану...

Розійшовся фронт, закінчилася війна. Іван на діамантовім коні прилетів на місце, де стояла бричка, що везла його до лікарні. Зійшов з коня, сів до брички, привезли пораненого додому й поклали до ліжка.

Минув якийсь час. На чолі з царем військо повернулося з фронту, по цілій державі радість і свято. Всі веселяться, музика грає, на будинках — прапори.

Іван лежить. Жінка вночі весь час коло нього. Втімнила вона, що нога його перев'язана.

— Що сталося?

— Так і так... лікарі випустили нездорову кров.

Приглядається жінка й видить, що рана перев'язана батьковою хусткою. Питає вона вранці царя:

— Няньку, чому Іванова нога перев'язана вашою хусткою?

— Що за хустка?

— Кривава... бо в Івана рана на нозі. Тільки тепер догадався цар, що він перев'язав витязеві рану на нозі своєю хусткою. Схопився й побіг до зятя:

— Ану, покажи ногу! Що тебе болить?.. Іван мусив показати поранену ногу... Впізнав цар свою хустку й дуже зрадів:

— Як видно, славний витязь на срібнім, золотім і діамантовім коні — це ти! Я вже, Іванку, старий, мені важко прavitи великою державою, передаю царство на тебе.

Перебрав Іван державу, і з того часу настав мир в цілому світі. Війни вже більше не було. Люди жили щасливо.

На цьому і казка закінчилася.

ПРО СИНА ВДОВИЦІ

В далеких краях жила собі вдовиця. Малася бідно, бо окрім двох рук нічого в неї не було. Айбо важку працю з радістю переносила, бо тишив її син: він був прекрасний, якого на світі треба пошукати!

Але, як каже приказка, красу сховати у мішок не можна. І розійшлася слава про красу вдовичиноного сина по цілому світу. Хлопець міг дістати багату наречену, але все відтягав. Вже й мати просила:

— Сину, оженися. Мені треба поміч.

Айбо хлопець ще чогось очікував.

А одного разу пішов він на поле косити пшеницю. Стояли жнива, сонце припікало. На полудне хлопець сів у холодок, аби перепочити. Бачить: спустився до нього орел. Приглянувся хлопець, а на нозі у птаха прив'язаний лист.

Прочитав адресу — лист до нього посланий.

Розпечатав хлопець і почав читати: «Прекрасному Павлу від царівни. Почула я за твою красу. Я дотепер незаміжня. Як сього листа дістанеш, одразу рушай у державу Тюндер, бо я хотіла б стати твоєю дружиною». І підпис: «Олена».

«Йти чи не йти?» — роздумує Павло.

Довго не вагаювався, що робити. А потім таки досудив, що йде, хоч і не знає, де ота держава. Лише втімив, у котрий бік полетів орел.

Більше пшеницю не косив, зібрався й — додому.

— Мамко, я збираюся шукати мою суджену.

— Не йди, синку, нікуди. Ти можеш і тут оженитися. Маєш на кожний палець по дві дівки... Хто знає, що

тебе чекає в далекому краї. Лінше зробиш, як вдома оженився.

Айбо Павла не можна переговорити. Взяв собі у голову, що мусить іти світом, і ще того вечора рушив у дорогу.

Йде, йде... Тиждень, місяць... Уже півроку в дорозі, а державу Тюндер не годен знайти. Вже й надію втратив і хотів вертатися додому. Дивиться, а до нього летить великий птах — той самий орел, що приніс листа.

— Сідай мені на плечі, бо путь ще далека.

Сів Павло на птаха, й під вечір були у державі Тюндер. Як тільки приземлилися серед царського двору, одразу дали знати царівні Олені. Вона вибігла до Павла, сподіваючись зустріти гарного молодця. А посеред двору стояв обдертий і оброслий простий хлопець. Не сподобався царівні, і сказала:

— Будеш годувати трьох коней, що стоять у хліві.

А Павло переодягся і просто — до стайні. Коні були за-недбані, нечесані, смердючі. Роботи по вуха.

Найперше почав виносити гній. Носив, аж зморився, хоч і половини ще не вичистив. Сів на поріг і сам собі скаргить-ся на долю:

— Чи треба було мені йти у світ? Чи не лінше було послухати маму й оженитися в селі?

Із жалю аж сльози з'явилися в очах. Тоді несподівано озався старий кінь:

— А ми раді, Павле, що ти коло нас. Не журися, лиш сумну думку. Лягай собі на сіно й відпочинь. А як поспши, увидимо, що далі чинити.

Так і зробив.

А коли прокинувся, очам своїм не вірує: стайня просто світиться своєю чистотою, і коні такі красні, що впізнати тяжко, чистенькі, аж блищать!

Хлопець повеселішав. «Не буде біди!» — думає собі.

Царівна зайшла поглянути на його роботу. Дуже здивувалася, але раз не каже ще нічого.

Минали дні, тижні, — Павло все лише слуга.

Одної неділі зібралася царівна до церкви. Запрягли два-надцять лебедів у золоту бричку, лебеді знялися у повітря й повезли царську дочку.

— Но, Павле, — сказав старий кінь, — настав і твій час. Посягни у моє ліве вухо: там для тебе срібний одяг є. Одягнися, осідлай мене, і ми також полетимо до тої церкви, де царівна. Айбо кінця відправи не чекай, а поспши вийти, скоч на мене, і я швидко принесу тебе сюди.

Хлопець вийняв з коневого вуха дорогу шкатулку, відімкнув — а там таке прекрасне плаття, що й не розповісти. Красно вбрався, осідлав коня, сів на нього й піднявся в повітря. За пару хвилин були вже на місці. Павло лишив коня на дворі, а сам зайшов до церкви. Всі погляди на нього затихли, бо такого витязя ще ніхто не бачив!

А надто задивилася на нього молода царівна.

Як його помітила, забула й за молитву й думає собі: «Дуже подібний на мого слугу. Але то не може бути він. Слуга вдома лишився, а так швидко не міг тут з'явитися, або мій палац звідси за сімдесят сім миль. Айбо дуже схожий. Я мушу дізнатися, хто він за один. Той витязь буде моїм чоловіком».

Павло й не оглядається — витягнувся і стоїть, як стовп. Коли наближався вже кінець відправи, протиснувся у двері й скочив на коня. Піднявся, й за пару хвилин були біля палацу.

Швидко переодягся й у стайні чистить коні.

Але й царівна за той час не спала. Як побачила, що витязя нема, вибігла і собі скочила у бричку і так гнада лебедів, що ледве не замучила. А коли сіли на дворі, вискочила з брички і — просто до стайні. Чи там є слуга? А хлопець робить спокійно роботу.

Царівна глянула на нього, повернулася й пішла.

«Все одно дізнаюся, що то був за витязь, — подумала про себе. — Од мене не втече!»

І ледве дочекалася наступної неділі.

Павло посяг у вухо коневі і витяг шкатулку із ще кращим платтям.

— Тепер осідлай мого старшого сина, — проговорив кінь-віщівник. — Уважай на себе, бо царівна буде намагатися ввіймати тебе. Не попадися їй у руки. Треба її помучити за гордість!

Павло добре все запам'ятав. Як відправа ішла до кінця, непомітно вбрався помежи люди вон, скочив на коня й пустився тікати!

Царівна за ним! Але не наздогнала, пропав їй з очей. Побігла до стайні, оглянула слугу уважно зі всіх боків і сердито пішла у палату. А з голови їй не виходить:

«Коби ще раз зустрівся мені, не вирветься він із моїх рук!»

Дочекалася третьої неділі.

— Но, Павле, — радить кінь-віщівник хлопцеві, — сьогодні мусиш бути надто обережним, бо царівна з тебе не спустить!

очей. Полетиш на моєму молодшому синові. Він найбистріший. Та вважай на себе!

Павло посяг у вухо коневі, витяг шкатулку із багатим платтям і, коли одягся, став таким прекрасним, що на сонце можна було глянути, а на нього — ні!

Осідлав коня, і знялися вгору. За хвилину вже були на місці.

А царівна сиділа у церкві, як на тернячках. Тепер не молитви були їй у голові, а чудесний витязь. Коли той з'явився, всі очі повернулися на нього.

Шепочуться межі собою люди. Нікому слухати попа.

Царівна одразу побігла до дверей.

Айбо Павло перехитрив її: підбрав мить, коли вона глигнула убік, і шмигнув повз неї. Скочив на коня і полетів. Царівна за ним! З усієї сили жене лебедів. Та Павлів кінь бистріший, скорше приніс додому свого витязя.

Коли царівна приземлилася й прибігла до стайні, Павло вже встиг переодягтися й робив свою роботу.

— Куди ти ходив? — закричала на нього сердито.

— Я? Нікуди! — сміючись, одповів їй хлопець. — Я слуга і мушу вдома бути.

Царівна аж захворіла. Лежить у постелі, й трясє нею пропасниця з жалю, що тричі коло неї був прекрасний витязь, а навіть не дізналася, хто він за один.

У неділю вже й не йшла до церкви. Зосталася вдома й через вікно дивиться у сад.

— Но, Павле, готуйся! — сказав кінь-віщівник. — Сідай на мого старшого і їдь у царський сад. Там будеш гарцювати на коні перед вікном царівни. Почне тебе кликати у свої палати, але ти не йди. Вважай, аби не впав із сідла!

Хлопець посяг коневі в ліве вухо, витяг шкатулку і одягся у прекрасне плаття. Сів на коня й спустився на прогалину, що була серед квітів у царському саду. І почав конем так вигравати, аж страшно дивитися.

Царівна просить витязя у свої палати. Але він не слухав її, лиш гарцює на коні.

Піднявся високо, до самого вікна, в котрому стояла молодда царівна, але знову спустився на землю. Не вдержався у сідлі і впав. З лица потекла кров.

Царівна закричала і сходами побігла у сад.

Айбо доки вибігла, витязь пропав без сліду.

У стайні кінь-віщівник хухнув Павлові у лице, й від рани навіть знаку не зосталося.

Прибігла царівна.

— Ходи сюди, Павле! — закричала сама не у собі. І почала його оглядати, але не побачила ніякої рани. Сердито обернулася й пішла. А в палаці упала на постіль й ще гірше захворіла.

— Но, — каже кінь-віщівник, — доста ми помучили царівну за її несправедливість. Другої неділі сядеш на мого молодшого сина. Теж понесе тебе у сад, і будеш гарцювати. Але вже не ховайся від царівни, зайді в її палати і подай їй руку. Поженитесь. Лиш нас не забувай, приходь за порадами.

Настала неділя. Павло одягся у прекрасне плаття, сів на коня й полетів у сад. Почав гарцювати...

Царівна підкралася і вхопила витязя за руку:

— Тепер я вже тебе не пущу, мусиш стати моїм нареченим!

Павло не виривався. Зліз із коня й каже:

— Най буде по-твоєму! Ти доста покарана...

Взяв її під руку й повів у палати.

А царівна з радощів забула й запитати, як він у церкві опинявся, як у царському саду з'являвся блискавично. Тої ж хвилини скликала законників і одружилася із хлопцем.

Павло став царем держави Тюндер. Та жінка розумно порадила йому:

— Доки познайомишся із нашими законами, я сама буду керувати справами.

Так і було. Жінка дає накази, стежить за порядком, а Павло допомагає і вчиться царювати.

Минуло десь з півроку, і цариця каже:

— Но, вже можеш перебрати владу. Сьогодні я наостанок поїду по країні, подивлюся, як живе народ, перевірю наших урядовців, а тоді все передам тобі. Тут маєш дванадцять мідних ключів од дванадцяти кімнат. Ходи по палацу, мисли, яке у нас багатство. Знайдеш усе, що лиш людині треба. Та у дванадцятій кімнаті не відкривай двері. Як порушиш ці мої слова, будеш шкідувати до самої смерті!

— Послухаю тебе, не загляну в дванадцятку кімнату. Тоді цариця сіла в бричку, і лебеді понесли її в подорож по державі.

Павло зостався дома, ходить по палатах. Заглядає то в одну, то в другу. Як усі одинадцять оглянув, став перед дверима дванадцятого залу. Думав: «Сюди зайти не можна. Се заборонена кімната». Хочє повернутися й іти собі далі, але якась сила його притягає, не дозволяє відірватися од

загадкової палати. Хотів би знати, що там є. Чому туди не сміє заглянути? Чому до смерті буде шкодувати, як відчинить двері?

Стояв і думав, аж доки не вирішив відомкнути двері і глипнути бодай одним оком до тої кімнати.

Вклав ключа в замок і повернув. Двері відчинилися. Хлопець заглянув у палату і застиг на місці: побачив на стіні семиголового дракона. Страшними гаками були прибиті його крила й лапи, і вже ледве дихав.

Павло, переляканий, хотів замкнути двері, але змії озвався:

— Царю, царю, не тікай од мене, не лишай мене, бо вже помираю. Радше поможи мені. Принеси відро води, й за се я тобі подарую світ.

Павло собі подумав:

«Дам йому одне відро води, і так скоро здохне».

Набрав у колодязі свіжої води й подав змієві. Той одним ковтком випив... і крило звільнилося од цвяха.

— Гей, Павлику, коби ти приніс ще одне відро, подарував би я тобі уже й другий світ!

І, не довго думаючи, хлопець знову пішов до колодязя.

Тепер змії вивільнив лапу.

— Принеси, Павле, і третє відро. Не пожалій, дістанеш третій світ.

Хлопець послухався й на цей раз, і змії звільнив одразу друге крило і другу лапу.

Павло злякався. Та вже було пізно. Змії вилетів крізь двері і знявся, як хмара.

Зі страху Павло й не замкнув кімнату, а побіг до стайні, до коней, і розповів, що сталося.

— Біда, хлопче... Може, свою жінку ніколи й не побачиш. Той шаркань три роки був прибитий до стіни. Зробив се старий цар, бо шаркань хотів викрасти Олену. Тепер він звільнився і першим ділом схопить молоду царицю.

— Що ж мені робити? Почекаємо, може, чи вернеться цариця?

Понад вечір вернулися лебеді з порожньою бричкою. Змії поніс Олену!

Павло аж заплакав. Сльози заливають йому очі й лице. Прийшов до стайні, похиливши голову.

— Не журися, Павле,— заспокоює старий кінь-віщівник.— Збирайся у путь, і йдемо шукати царицю Олену.

Другого дня рушили у змієву державу.

— Знай, Павле: перед нами дуже тяжка путь. Може, й не

вернемося з неї. Мушиш бути готовий на все. Але наша повинність визволити молоду царицю.

Піднявся в повітря й летять. Летіли, летіли. Нараз кінь ударив копитами об землю і говорить хлопцеві:

— Но, ми в державі шарканя. Бачиш, там його палац. Підкрався, візьми свою жінку, й будемо тікати.

Павло помалу підступив до мурів. Бачить, під ними тече річка, а на її березі Олена! Пере плаття, а з її очей капають у воду такі, як горох, сльози.

Павло вхопив дружину за руку і шепоче:

— Оленко, тікаймо!..

— О, в добрий час прийшов ти! Шаркань якраз спить. Вони добігли до коня, сіли на нього і летять.

Але триногий зміїв татош почав у стайні так бити копитами, аж земля затряслася. Прибіг його хазяїн:

— Гей, вовки би тебе з'їли, чому не давш мені відпочити?! Сіна й вівса не маєш?!

— І сіна, й вівса доста! Але твої жінки вже не є! Доки ти спав, викрали її.

— Швидко за ними!

— Ні, не поспішай. Ще встигнеш віко горіхів натовкти й поїсти, бочку вина випити, то й так їх доженемо.

Так і було. Семиголовий змії поїв віко горіхів, випив бочку вина й аж потім сів на татоша. Павло вже наближався до своїх кордонів. Але дарма: змії вирвав йому з рук царицю і каже, посміхаючись:

— Я обіцяв тобі три світи за три відра води. Один тоді тобі подарував, коли зірвався із гаків. Другий світ тепер тобі дарую, бо живим пускаю. Але більше щоб не смів заходити у мою державу!

З тим повернув татоша і полетів назад.

Прилетів Павло додому із великим жалем. Не миле йому нічого на світі.

— Не треба так журитися,— втішає його кінь.— Тут діяти треба. Осідлай на завтра мого старшого сина. Він од мене у три рази швидший. Може, із ним поцастить визволити царицю.

Другого дня, ще лиш розвиднялося, Павло осідлав собі молодшого коня і полетів знову до змієвого царства.

Коли кінь спустився, засмучена жінка якраз ходила по дворі. Павло посадив її до себе, й почали тікати.

Але татош знову копитами б'є, аж земля трясеться. Змії прибіг до нього:

— Чого тобі, вовки б тебе з'їли?! Нічого їсти, пити?

— У мене всього досить. Але твою жінку знову викрали. Можеш лиш піввіка горіхів натовкти, півбочки вина випити, бо зараз нам треба скоріше вирушати: під утікачами вже бистріший кінь.

Змій наскоро натовк і поїв піввіка горіхів, поквалливо випив півбочки вина, вискочив на татоша і доганяє нашого Павла. Той уже перелетів кордон й був у своїй державі. Та змії вирвав царицю і грізно заричав:

— Не послухав ти мого наказу. Дарую тобі й третій світ — живи. Айбо як ще ступиш у мою державу, злою погібеллю загинеш.

З тим повернув татоша й полетів, як вихор.

Павло ще смутніший добрався додому. Питає коня-віщуху, що тепер робити?

— Тут я поради не годен. Мій молодший син у три рази бистріший за старшого, айбо я не знаю, чи пощастить тобі й на ньому врятувати жінку. Чини що хочеш. Нічого не раджу. Тут смерть тобі грозить.

— Та я свою жінку не лишу шарканю нізащо! — відповів Павло. — Завтра знову рушаю у путь.

І рано, на зорях, осідлав найменшого коня. І другі два рушили за ним. Пополудню були вже на місці.

Цариця Олена плачучи ходила в загороді помежи квітів. Уже й надію втратила на волю.

Павло вхопив жінку, і тікають.

А татош так дубоче, так б'є ногами, аж розкидав поміст. На те прибіг змії:

— Голоден ти, пив би? Псам тебе дам розірвати!

— Всього у мене доста, а ти лишився молоді жінки.

— Чи можу ще горіхів натовкти і вина напитися?

— Ніколи їсти й пити! Відразу вирушаймо і, може, ще доженемо їх.

Летять, як вихор. Але і Павло не спав за той час. Вже майже-майже добивався до свого палацу, коли налетів змії. Вхопив царицю, а Павла лиш кинув зі страшної висоти на землю. Айбо коні сторожили клопця: як падав, підлетіли, аби не розбився.

«Що чинити? — думає Павло. — Вірні коні мене врятували, але жінки не в. А без неї не варто і жити...»

Уже цілий тиждень був у страшній журі. А коли найтяжче стало на душі, озвався кінь-віщівник:

— Павле, ще одна надія в. Чи вдасться, чи ні — спробувати треба.

— А яка надія?

— На краю нашої держави жис баба-відьма. Наймися ти до неї служити. В баби-відьми три дні — цілий рік. Як ті три дні вислужиш, дасть тобі, що тільки забажаєш. Буде тебе звідати: чим тобі віддячити? А ти попроси того худого коника, котрий у стайї прив'язаний в найтемнішому куті і вже такий кволий, що здохнути має. Баба тобі всячину буде обіцяти, аби лиш того коника не дати. Але стій на своєму. Скажи їй наостанок: «По вашій совісті най буде вам заплачено!» Не думай, що у відьми легко відслужити. Там кожну хвилину твоє життя буде висіти на волоску. Айбо ти не бійся — ми всі троє будемо на помочі тобі...

Другого дня Павло рушив шукати бабу-відьму. І справді, на кордоні потрапив на місце. Побачив страшну хижку, що була вкрита верхом із людських голів. Лише одної голови ще не вистачало.

Павло не злякався й просто пішов до баби. Відьма дримала на печі.

— Добрий день, бабко!

— А, добрий день, синку! — пробудилася стара. — Як ти сюди потрапив?

— Я службу шукаю.

— Мені треба слугу. У мене три дні — рік. Як видержиш, заплачу тобі, що лиш будеш просити. А ні — видів стріху? Вже лиш одної голови хибить. Там буде твоя.

— Добрі, буду служити.

Поставила баба на стіл добру вечерю. А як лягав спати, вакавала:

— Завтра на полонину поженеш трьох коней. Але то такі коні, що ще ніхто не міг їх доглянути — кожний тільки заплатив життям. Гадкуй, аби й ти не стратив голову.

Павло пробудився й погнав бабині коні. Сам не спускав з них очей. Айбо на полудне зломив його сон, і коні пропали!

Хлопець зажурився... Нараз прибіг кінь-віщівник. — Не журися, Павле. Иди до водопою. Там на березі в сітка. Закинь її у воду й піймаєш три риби — ото й будуть три бабині коні. Та доти не пускай їх, доки знову не стануться кіньми.

Так і вчинив. Закинув сітку в річку і витяг три риби. Кидують собою, а Павло не пускає. Й до вечора вони сталися кіньми. Пригнав їх додому і замкнув у стайню.

А баба вже чекала його на воротах. Аж руками сплеснула:

— Такого не бувало!

Похвалила хлопця, та в серці проклинала.
Пішла в стайню і так біла коней, що шерсть із них летіла.

На другий день вони обернулися на сполоханих зайців, але Павлові коні нараз сталися псами і піймали їх. Увечері Павло пригнав бабиних татошів і замкнув у стайні. Знову стара відьма перелічила коням усі ребра. Третього дня вони несподівано сталися мотиллями і сіли на квіти. Але кінь-віщівник допоміг Павлові зловити й мотилів, і ввечері вони мусили знову перемінитися в коней.

Відьма вже не може начудуватися:

— Но, та се okazія! Такого слугу я іще не мала. Проси, що тобі треба, все віддам: золото, срібло і дороговцінності.

— Не хочу я ні золота, ні срібла, ні дороговцінностей. Лиш дайте мені худенького коника, що в темному кутку в стайні стоїть.

Умовляє баба легіня:

— Ти собі шукаєш баламуту: коник скоро здохне. Візьми міх-два золота...

— Ні, лиш того коника.

— Того коника я тобі не дам! — Уже сердито каже відьма.

— Що ж, най по вашій совісті вам буде й заплачено, — відповів Павло і йде собі геть.

Баба дивиться, дивиться. А коли побачила, що він відкрив ворота і вже не вертається, вигукнула:

— Но, зачекай, сину! Я свою совість не хочу чорнити. Бери того коника...

І завела його до стайні. Коник слабенький, ступить крок і падає. Та Павло лиш тягне його за собою.

Баба вернулася до хижі й од злості вдарила собою об землю. Не могла змиритися, що вимудрував з нею простий хлопець. Схопилася, осідлала віник й ачинила таку бурю, що аж потемніло. Почало гриміти...

Буря наздогнала Павла у дорозі. Посипався град — такий густий, великий, що все сік. А крізь хмари чувся голос відьми і кінське іржання.

— Чуєш, мене кличуть! — проговорив коник. — Але ти не бійся. Се ми переживем, я тобі допоможу.

Почекали, доки минулася буря. Тоді коник здригнувся і став чарівним татошем.

— Но, сідай на мене і подумай, куди хочеш їхати. Я знаю, що у тебе думки про дружину. Та шаркань дуже пильнує царицю. Підбери час, щоб вийшла на двір.

Рушили в путь і ще того дня були у зміській державі. Сховалися й чекають. Ось Олена вийшла із палацу. Павло схопив дружину — і на татоша.

Драконів кінь почав у стайні дубкати. Змій рпчить на нього:

— Вовки би тебе з'їли! Голоден ти, пив би?

— Не їв би, не пив би, а даю тобі знати, що твою жінку вкрали. Але сього разу на моєму братові, татошеві, мчать. Того я вже догнати не годен.

— Гей, цигани би з тебе шкуру здерли! Годен ти, лиш не хочеш!

Скочив на татоша й жене. Почали настигати, бо Павлів татош і не поспішає, ще й половини шляху не зробив.

— Но, кінець нам! — говорить Павло, побачивши змія.

— Не бійся! — каже коник.

Коли змій так наблизився, що було чути його голос, Павлів татош голосно гукнув своєму братові:

— Кінь шарканем долу!

А той піднявся в небо, обернувся догори ногами, і змій упав на землю. Так собою гепнув, що розсипався на порох.

— Но-но, тепер ми вільні, — каже Павлові татош. — Шарканя не є. А його мати, баба-відьма, без мене безсила. Я і мій брат будемо служити тобі.

Павло і його жінка вернулися додому. Не забули й за бідну вдовицю — стару Павлову матір, узяли її д'собі у державу Тюндер.

І всі живуть щасливо, як ще не повмирали.

ІВАН-ЦАРЕВИЧ І КРАСНА ДІВЧИНА — ЯСНА ЗІРНИЦЯ

Був собі цар та цариця, а у них три сини. От їх мати цариця та ніколи з двірця не виходила. Стали сини у школу ходити, почали з їх школярі сміятися, що як їхня мати та ніколи й з двірця не виходить. Вертаються вони додому та й жаліються матері, що як з них у школі сміються через неї. Вона ото взяла та раз і вийшла. Де не взявся чорний ворон з чорного царства, підхопив її і поніс. Пожурились вони трохи, а там і кажуть:

— Благословіть нас, тату, підемо ми матері шукати.

Цар знярядив їх і відпустив.

От ідуть вони та ідуть, аж дивляться — стоїть хатка, а в тій хатці бабка; вони до тієї бабки:

— Чи не знаєш, бабко, як пройти до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, хіба моя прислуга знає.

От як свисне, як крикне — біжить усякий звір: вовки і леви.

— Чи не знаєте ви,— питають,— шляху до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— кажуть,— не знаємо.

Пішли вони далі. Ідуть та ідуть, аж стоїть друга хатка, а в тій хатці бабка.

— Чи не знаєш ти, бабко, шляху до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, хіба моя прислуга знає.

Зараз як свисне, як крикне — біжить усякий гад: ящірки й гадюки.

— Не знаєте ви,— питають,— де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Не знаємо,— кажуть.

Пішли вони далі, аж стоїть знов хатка, а в хатці третя бабка.

— Чи не знаєш ти, бабко, де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, хіба моя прислуга знає.

От як свисне, як крикне — летить усяка птиця; орли й горобці, шуліки й гави.

— Чи не знаєте,— питають,— де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— кажуть,— не знаємо, хіба, може, тирка знає.

А то в неї була та така вже тиркава та задрипана якась птиця, що з одним тільки крилом.

— Послать,— каже,— по неї.

Зараз метнулись, притаскали її.

— Знаєш ти, де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Знаю,— каже.

— Так відведи оцих людей та гляди мені, прямо доправ до красної дівчини — ясної зірниці, а не то і друге крило відріжу.

От подякували вони та й пішли, а та тирка попереду, то скоком, то льотом поперед ними, та привела; аж стоїть та вогненний щит, так вогнем і пашить.

— Тепер,— каже тирка,— прощайте, йдіть собі сміло.

Старші ж брати острахнулись та й zostались, а Іван-царевич пішов та їм і наказав:

— Ждіть,— каже,— або мене, або матері, хто-небудь вже з нас, а прийде.

Увійшов у той щит — щит розступивсь, Іван-царевич і пройшов.

От іде та й іде, коли це стоїть дворець, а на воротах шість левів, язички повисолоплювали, пити хотять. Він зачерпнув води, сам напивсь і їх напоїв; вони йому поклонились та й пропустили дорогу. Пішов він у той двірець, аж там така гарна спить красна дівчина — ясна зірниця. Він, як з дороги наморивсь, склонивсь на руку та й заснув. От вона як прокинулася та до нього, ухватила шаблю, хотіла зарубати, а далі й одумалась: «Він мене не рубав, за що ж я його буду?» Розбудила його, стала питати, чого він сюди зайшов.

— Та чорний ворон з чорного царства та украв нашу матір, так це я й пішов її доставати.

— То ж,— каже,— мій батько; іди ж ти до другої сестри, так та тебе направить.

Подякував він і пішов.

Приходить — аж стоїть другий дворець, а на воротах двадцять левів, язички повивалювали, пити хотять. Він зачерпнув води, сам напивсь і їх напоїв; вони йому поклонились і пропустили дорогу. Ввійшов він у той дворець, коли там ще красна дівчина — ясна зірниця. Він полюбував на неї, схиливсь на руку та й заснув. А вона як прокинулася, за шаблю та до нього, а далі: «За що я його буду рубати? Він же, як я спала, мене не рубав». Розбудила його, розпиталась.

— Ти ж,— каже,— наш тепер брат.

Ото погуляли.

— Іди ж ти,— каже,— до третьої сестри.

Попростились, він і пішов.

Приходить, аж знов дворець, а коло нього вже двадцять чотири леви на порогах, язички повивалювали, пити хотять. Він зачерпнув води, сам напивсь і їх напоїв. Вони і пропустили йому дорогу. Пішов він туди, аж там ще лучча красна дівчина — ясна зірниця. Він полюбував на неї, схиливсь на руку і заснув. От і ця хотіла його зарубати, та одумалась і розбудила, а як розпитала, дає вона йому яблучко.

— На,— каже,— це яблучко, та де воно котитиметься, іди за ним прямо, якраз і дійдеш.

От подякував він і пішов. А те яблучко і привело його якраз аж у воронів двір. Пішов він туди, аж там і мати.

— Добридень, мамо!

— Добридень, сину!

Ото побалакали, розпитались, вона і дає йому швайку та булаву.

— Стань, — каже, — он за тим стовпом; то ворон, як прилетить та сяде на стовпі спочивать, то й не побачить тебе.

От заховавсь він за тим стовпом, аж ось і ворон летить. Сів на стовпі та й озирається, чи не побачить де чого в'їсти, та й побачив його.

— Ха, — каже, — ось і закуска є.

А він:

— Брешеш, псине м'ясо, подавишся; я сам тобою закушу.

Чорний ворон як кинеться до нього, а він відскочив та йому на спину, ту швайку угородив та булавою все потягає. Як поніс же його ворон, вже й під хмари, і за хмари, а він все булавою його почащає, та бив, аж поки той упав та й лопнув. Пішов він тоді до матері.

— Вбирайтесь, — каже, — мамо, будемо у свій край податись.

От мати убралась, запрягли вони вогненну коляску, тих красних дівчат позабирали й поїхали. Тільки-но доїхали до вогненного щита, а Іван-царевич їм і розхвастався, що ось-то він і сам без вогненної коляски пройде крізь той щит. Ті ж своєю коляскою проскочили, а він і зоставсь. Ходив він, ходив, блудив-блудив, а далі й думає: «Вернусь на старе місце, може, хоч що попоїсти найду». Прийшов, — аж нічого нема, саме тільки те яблучко, що найменша красна дівчина дала. Сів він та й заплакав, аж тут де не вискочить Стрижений Іван.

— Якого ти чорта плачеш? — питає.

— Та нема в мене нічого, саме тільки яблучко.

— Чого ж тобі треба? Давай його сюди!

Зараз покотив те яблучко: явились напитки й найдки і три музиканти ріжуть.

Пообідали вони. Стрижений Іван і каже:

— Ходім заберемо коні та й поїдемо до тебе.

Полізли у погріб, розбили дванадцять дверей, порвали дванадцять ланцюгів, вивели двох коней — як огонь. Як посідали та як поїхали, не зуздріли, коли той і вогненний щит пролетіли.

А ті його два брати, як переїхали вже до них мати та красні дівчата, побачили, що нема Івана-царевича («Це ж, — подумали, — вже його і довіку не буде»), та й наказали їм, щоб вони сказали, що то вони їх вирятували. От вернулись додому, давай весілля грати, а на той самий час приїздять

і Іван-царевич із Стриженим Іваном. Ото як приїхали, наїняли собі десь квартиру у вояка та й прислухаються, що люди говорять. А ті готовляться до весілля; красні дівчата не хотять за них, кажуть:

— У нас і плаття такого як треба нема; як зробите таке плаття, як у нашого батька було, та не глядячи і не міряючи, точка у точку, стрічка у стрічку, так підємо.

Скликають вони тоді всіх кравців, всіх швачок — ніхто не береться. А Стрижений Іван і каже до того вояка:

— Іди, берись.

Той відмагається.

— Іди, — каже, — та вимагай мірки золота.

Вояк пішов і об'явивсь, а Стрижений Іван на коня та туди у чорне царство, забрав там їх плаття, а к світові й дома став.

— На, — каже вранці воякові, — неси!

Красні дівчата як подивились, та одна на одну тільки морг-морг, а нічого не кажуть. Ото понадівали.

— Це, — кажуть, — якби нам до цього плаття та черевички.

Кинулись вони до шевців, знов ніхто не береться. Вони до вояка. Вояк відмагається, а Стрижений Іван:

— Берись, — каже, — та вимагай паровицю золота.

Поки вояк ряд убрав, а Стрижений Іван у чорне царство злітав і їхні черевички привіз. Побачили їх красні дівчата, ще дужче зраділи.

— Він, — кажуть, — десь тут. Ну, тепер, — кажуть, — зробіть нам ще по такому ж платочку.

Вони вже ні до кого й не йдуть, а прямо до вояка:

— Роби, сякий-такий!

Стрижений Іван, як дізнавсь, ік світові і платочки при-таскав.

Тоді давай красні дівчата того вояка допитувати, хто та й хто це все йому поробив. Він і розказав. Вони тоді до царя.

— Он хто, — кажуть, — нас спас, а це його злодії.

Прикликали його, розпитали, аж так. Тоді цар їх до пеньків прив'язав та й розтаскав, а Іван-царевич собі найменшу забрав, та й живуть. Там горіло три финарі, ішли три пани, лежало трое яблук, одно мені, друге Лазуреві, а третє тому, хто казки казав.

ПРО СІМОХ БРАТІВ-ГАЙВОРОНІВ І ЇХНЮ СЕСТРУ

Жили на світі чоловік та жінка, і в них було сім синів, але ті сини не жили в згоді, а завжди ворогували та билися поміж собою. Мати сердилася за те на них.

Одного разу поїхав батько у ліс по дрова, а мати лишилася вдома з хлопцями — та за щось так розсердилася на них, що не знала, як і вилаяти, та з гніву сказала, щоб вони гайворонами поставали. Але не встигла вона ще й сказати цього, а хлопці вже поставали гайворонами та й зникли десь далеко в лісі. Там була якась порожня хата, в якій вони і посідали; а в тій хаті зробилося так, що вони могли знову стати людьми. Крім них, нікого більше не було у тій хаті. Оселилися вони там і почали працювати та господарювати всі гуртом.

Був між ними один такий мудрий, що поробив усім братам рушниці, вони ходили на полювання та вбивали там різних птахів та звірів; з того мали вони м'ясо, а на хліб заробляли. Якого їм знаряддя треба було, то все самі собі робили.

Довго та гірко плакала мати, як полетіли сини з дому.

Незабаром після того народилася в неї дочка. З того часу, як полетіли хлопці від своїх батька-матері, минуло вже тринадцять років. Дівчинка підросла і гонила худобу па пашу. А там чужі діти дражнили її гайвороненням через те, що брати її гайворонами поставали.

Покинула дівчина волів пасти та й пішла по світу шукати братів. Ідучи лісом, зайшла вона далеко, так що назад уже годі вертатися, та, блукаючи по лісі, натрапила якось на одну хатину, де жила стара Місяцева нецька.

— Звідкіль ти, дитино? Зостанься тут жити! — каже їй Місяцева мати.

— Не можна мені тут жити, бо я йду братів своїх шукати! — відповіла їй дівчина.

— Не знаю ж я, де живуть твої брати, — каже дівчині знову Місяцева мати, — ось як прийде додому син мій, то я спитаю його, в яким краю твої брати!

Прийшов Місяць додому, питає мати його, він і каже:

— Я ще там не був, але, здається, вони в тім краю, де Сонце гуляє!

На другий день Місяцева мати, нагодувавши дівчинку, звеліла синові випроводити її до Сонця. Прийшла вона до

Сонечка в хату; там теж була дуже старенька Сонечкова нецька.

— Куди ж ти йдеш, дитино моя? — питає вона дівчину.

— Я йду братів своїх по світу шукати, яких моя мати прокляла, а вони поробилися гайворонами та й полетіли! — відповіла їй на це дівчина.

— Не чула я про це нічого, хіба, може, Сонце знає, — каже Сонцева мати.

Прийшло Сонце додому, мати й спитала у нього про братів-гайворонів.

— Ні, не знаю! — відповіло Сонечко. — Певно, мені ще ніколи не доводилось гріти в тому краю.

Нагодувала дівчину Сонечкова нецька та й загадала синові відвести її до Вітрової нецьки. Прийшли вони до Вітрової нецьки, вона теж нагодувала дівчину, а потім і спитала, куди вона йде.

— Іду своїх братів шукати, — відповіла дівчина.

Вітрова мати теж нічого не чула про це і, як прийшов її син додому, спитала його, чи не знає він, у якому краю живуть сім братів, що стали з людей гайворонами.

— Знаю, — каже Вітер, — бо як змочив мене дощ, то я роззався та повісив сушити онучі біля комина у тих братів, а сам оце прийшов додому спочивати.

— Тут є одна дівчина, що зве їх своїми братами. Треба, щоб ти завтра вранці відвів її до них! — каже вона синові.

Вранці, як дівчина встала, Вітрова мати нагодувала її, а потім Вітер узяв її на плечі та й поніс до тієї хати, де жили брати. Але їх на той час не було дома: певно, пішли десь у ліс з рушницями. Вітер лишив тут дівчину, а сам забрав онучі та й пішов собі гуляти по світу.

Опівдні повернулися брати додому. Наймолодший з них, що варив сьогодні обід, вийняв із печі страву та побачив, що хтось її їв.

— Еге, брати мої, здається, хтось наш обід куштував, — каже він.

— Хто ж то міг куштувати? — кажуть йому брати. — Ми вже скільки років тут пробуваємо, але, окрім нас, здається, ще нікого тут не бачили!

Пообідали вони та й знову пішли. Зостався дома другий брат вечерю варити, бо у них уже було так заведено, щоб в півдня готувати собі страву на вечір. Зваривши вечерю, подався й він за братами в ліс. Як він вийшов з хати, то дівчина, що була сховалась під ліжку наймолодшого брата, вийшла звідтіля, з'їла тієї страви та й знову заховалась, але

вже під ліжко другого, старшого брата. Як зібрались брати на вечерю, то й другий брат, що варив вечерю, каже, що страву хтось їв.

— Певно, знову хтось куштував! — каже він братам.

— Брехня! То тобі так здається! — каже третій брат.

Повечеряли брати та й полягали спочивати. І спилося одному, що начебто до них сестра прийшла в гостину. Як повставали брати вранці, то почали розповідати, кому що снилося вночі, той і розповів їм свій сон. Зготувавши собі снідання й обід та поснідавши, подалися вони на роботу. Дівчина вилізла із схованки, з'їла трохи страв, а потім знову сховалася, але вже під ліжко третього брата. Опівдні походилися брати на обід.

— Знову, брати мої, страви менше стало! Здається, що хтось-таки куштує її потроху, — каже їм уже третій брат, що варив обід сьогодні.

— Та хто там має її куштувати, коли ми живемо тут уже скільки років, але за цей час ніколи не бачили в цих краях ще ні однієї живої людини! — загули в один голос всі брати. Пообідали вони та й подалися знову в ліс. Четвертий брат лишився варити вечерю, а зваривши, пішов і собі за братами.

Зібралися вони на вечерю додому, але бачать, що знову страви менше, ніж зварено. Посідали вечеряти та й балакають поміж собою.

— Це диво! Вже кілька разів хтось поділяє з нами і снідання, і обід, і вечерю. Тут щось таке та є! Давайте-но пошукаємо!

Почали дивитися скрізь по хаті, а потім і під ліжко заглядали. Аж під ліжком третього брата знайшли дівчину.

— Встань, дівчино! Чого ти тут шукаєш? — питають вони у неї.

— Я шукаю братів своїх, яких мати прокляла, щоб вони стали гайворонами, а воно так і сталося. Це мені батько казав, але його тоді не було вдома, він поїхав у ліс по дрова, — почала вона розповідати братам.

— Давно ж це мати так прокляла, що аж дітей збулася? — питають вони.

— Та коли вже твої брати гайворонами поставали, то нащо ж ти батька покинула? — каже один дівчині.

— Бо мене діти гайвороненням дражнили, як я, бувало, гонила волів на пасовисько!

Тоді упевнились брати, що дівчина правду їм каже і що вона справді-таки сестрою їм доводиться.

— Зоставайся тут жити з нами, — кажуть вони їй, — варитимеш нам їсти, а ми всі гуртом будемо на полювання ходити.

Лишилася вона. Брати дуже ласкаво поводитися з нею, шанували її та одягали у розкішну одіж, як личить молодій гарній дівчині. Жила вона так років зо три. Аж по трьох роках сталося в тім лісі нещастя. Раз убили брати дику козу, а то не коза була — то була дочка Баби Яги. От Баба Яга і поклялася відомстити їм. Одного разу, коли дівчина була сама вдома, прийшла туди погана баба, принесла з собою коралі, показала їй через вікно та й каже:

— Дівчино, може б, ти купила у мене оці коралі?

— Добре! — відповідає їй дівчина.

Вона взяла грошей і віддала бабі, а та взяла їх та й пішла собі геть. Як наділа ж дівчина ті коралі собі на шию, то вони відразу й задушили її.

Повбиралися брати на обід і бачать, що сестра їх лежить нерухома на землі. Розуміючи дещо в лікарських справах, зараз заходилися вони гуртом біля неї: найшли коралі, розірвали їх. І вона стала помалу дихати, а потім почали розтирати їй тіло і таки врятували дівчину від смерті. Як встала вона, то брати сказали їй, щоб вона нікому й ніколи не показувалася.

Зосталась вона знову господарювати, як і перше. Минуло півроку, а та проклята баба знову прийшла, принесла з собою хороше яблуко та й каже:

— Може, ти бажася яблук, дівчино, то на тобі оце одне!

Знову дівчина дістала грошей та віддала бабі за яблуко. Потім одкусила шматочок його та й подавилася: упала на долівку, та по одному тільки й можна було примітити, що вона жива, бо ще дихала, хоч і дуже рідко.

Прийшли брати з поля, почали оглядати її, щоб довідатися, що це таке вдруге пошкодило їх сестрі. Пошукали, та так нічого й не знайшли. Дуже жалко їм стало сестри, та що ж мають діяти? Зробили вони з кристалю труну із срібними ланцюжками, поклали туди мертву сестру, але не ховали труни в землю, а повісили у лісі, неначе колицку, поміж двома деревами на тих ланцюжках, а самі з жалю та туги за сестрою померли.

А один царський син, ще нежонатий, пішов із своїм челядником на полювання у той ліс та й заблудився там. Так проблукали вони по лісі аж три місяці і за цей час ані однієї живої людини не бачили тут. Ненароком якось наблизилися вони до того місця, де між деревами висіла кристалева

труна, і заночували там недалеко. Уночі той царський син побачив, що між деревами неначе щось миготить, та й каже челядинцеві:

— А ходімо лиш та подивимось, що то таке мигтить між деревами!

Пішли на те місце, аж бачать, що то кришталева труна, і як розкрили її, то побачили, що там лежить дуже гарна мертва дівчина. Почали вони прислухатись, чи не дише часом, і довідалися, що вона ще не зовсім умерла, бо у неї під плечима ще було тепло.

Звелів царський син челядинцеві відв'язати від дерев ланцюжки, щоб спустити труну на землю. Як відв'язав він один ланцюжок, то той якось несподівано висунувся у нього з рук, і труна впала, та так сильно вдарилася, що у дівчини той шматочок яблука відразу вискочив. Встала вона та й розповіла їм, як це трапилося з нею. Потім поховали вони у землю братів, що тут недалеко лежали, та й пішли всі троє геть із лісу до міста, де жив царевич.

Незабаром після цього царевич одружився з дівчиною, але у нього була мачуха, що дуже ненавиділа його. От раз вона й каже цареві, своєму чоловікові:

— Чи ти бачиш, що твій син робить? Якусь жебрачку надибав собі та й одружився з нею! Хіба ж можна нам тримати її у своїх покоях?

Дуже хотіла мачуха згубити з світу невістку, але піяк це не вдавалось їй, бо царський син дуже кохав свою жінку і доглядав за нею, як за своїм оком.

— Як не згубить твій син своєї жінки, то згуби їх обох! — каже мачуха цареві. — Звели повішати їх або розстріляти! А як не зробиш цього, то я тобі не жінка, ти мені не чоловік.

Мусив-таки цар послухати її.

— Слухай, сину! Як ти не відведеш своєї жінки туди, звідкіль узяв її, та не уб'єш її, а до того ще не принесеш із неї серце, очі й обидві руки по лікті, то я мушу вбити тебе самого! — каже він своєму синові.

Покірний був царевич, заплакав він гірко та й пішов із своєю дружиною на край лісу. Слідком за ними побігла й царська собака. Вистрілив він і вбив собаку. Потім виїняв з неї серце та очі, але не знає, де йому ще й руки дістати, щоб не відрубувати у жінки. А вона й каже йому:

— Коли вже моя така доля, що я мушу так мучитись, то відігни вже мені руки, бо без цього ти сам маєш загинути!

Дуже плакали вони обоє, як царевич відрубав їй руки. Шкода їм обом було тих гарних білих рук, та що ж діяти? Скінчивши цю справу, царевич пішов додому й приніс із собою руки, очі та серце, щоб показати батькові та мачусі, що вже убив свою кохану дружину. А та, сердешна, пішла собі, плачучи, без рук. Як же вона житиме на світі, коли їй немає чим навіть страви до рота покласти?

Блукаючи отак, прийшла вона до однієї річечки, пахлилася та напилася води, а потім лягла собі на бік відпочити. Несподівано якось обрубок руки, що був обкутаний рядном, зсунувся та умочився в воду; і вмить рука у неї вирости. Побачивши це, вона й другий обрубок вже сама намочила, і так у неї знову вирости обидві руки. «Тепер, — подумала вона, — піду до тієї хати, де я жила з братами, та й зостанусь там жити».

Живе вона та й журиться про те, що їй доведеться робити, як родиться у неї дитина, бо вона дитини чекала. Певно, загинуть обоє! А якби не дитина, то вона б, здається, зосталася тут навіки жити!

Прийшов час, і вона родила двоє дітей відразу, та обидва хлопчики. І такі гарненькі були сини її! Один мав на чолі такий знак, як сонечко, а другий — як місяць.

Минуло кілька часу, і старий цар та мачуха померли. Зостався тільки син їх та й почав царювати. Але невеселе було йому те царювання без своєї дружини. «Якби я знав, — каже він сам до себе, — де вона тепер, то хоч у неї і немає рук, але взяв би її та годував власними руками, бо сам же й відрубав їх у неї».

— Ходім лиш шукати її! — каже раз молодий цар своєму челядинцеві.

Та й пішли обоє у ліс. Отак шукаючи, дійшли вони лісом аж до того місця, де він найшов її у кришталевій труні. Тоді вже вечоріло. Він і згадав, що тут недалеко є та хата, в якій жили перше брати-гайворони, та й пішов з челядинцем туди на ніч. Тепер у тій хаті жила якась жінка з двома хлопчиками. Постелила вона цареві на полу, а челядинцеві — долі, сама ж лягла на лаві, а дітей обох поклала на лежанці, бо їх вона завжди клала на окремій постелі. Цілу ніч у хаті горіла свічка.

Дуже гарно було молодому цареві спати на полу, але зате його челядинцеві було гірше на твердій долівці, і він часто прокидався вночі. Як заснув цар, то одна рука його якось звислася додолу. Тут один з хлопчиків почав чогось плакати та кликати маму, а вона й каже, начебто сама до себе:

— Не плач, сину, я зараз підійду до тебе! Треба йти батькову руку, що звислася, на постелю положити.

Челядинець і почув це.

Ранком вона хутко встала, щоб гостям снідати зварити. Цар з челядинцем повставали, поснідали, а потім і пішли знову в ліс. Прийшли вони до того місця, де вчора були. Тут цар і каже челядинцеві:

— Ох, тяжко жити на світі! Ти знаєш, що якби оце я побачив свою жінку, то, здається, зараз би polegшало та повертало на серці!

— А чи впізнали б ви її, якби оце побачили? — питає той царя.

— Впізнав би! — каже цар. — От і та пані, в якій ми ночували, теж трохи скидається обличчям на неї, але у мові жінки рук немає.

— А нащо ж то, як ви спали та рука у вас звислася додолу, то вона казала своїй дитині: «Не плач, сину, треба батькову руку знов на постелю положити?»

— То знаєш ти що?! — зрадівши, каже йому цар. — Посидьмо тут, а під вечір підемо знову до неї почувати!

Дуже засумувала господиня, побачивши, що цей несподіваний гість, якого вона з великою радістю приймала в своїй господі, не впізнав її, та й пішов знову в ліс, та, певно, вже й не вернеться ніколи, щоб хоч спитати: хто вона і звідкіля тут увиялася? Вона вже навіки втратила надію побачити свого коханого, без якого була одинокою сиротою на світі.

Але настав вечір, і вони прийшли знову. Господиня поклати їх так само, як і вчора. Вона аж затремтіла від радості. Серце віщувало їй щось дуже хороше... Незабаром цар навмисне звисив руку на долівку. Вона підійшла, взяла його руку та й поклати біля нього як слід. Тут він обняв її, пригорнув до себе, а потім і питає ласкаво:

— Чого ж ти так піклуєшся про мене, господине? — Ти ж мій чоловік, що відрубав мені руки! — відразу відповіла вона, зрадівши, що її спитали про це.

— То скажи ж мені, серце, як це сталося, що у тебе знову є руки? — спитав її здивований цар.

— Я добула їх в одній річечці, до якої схилилася воду пити, — каже вона.

— А діти?

— Діти — це ж наші діти, близнята! Тоді прийняв цар молоду царицю свою. Прийшли вони додому й поклялися обоє довіку не розлучатися.

ЦАРІВНА-ЖАБА

Де-не-десь, у якімсь царстві, жив собі цар та цариця, а в них — три сини, як соколи. От дійшли вже ті сини до зросту — такі парубки стали, що ні задумати, ні загадати, хіба в казці сказати! Дійшли літ — час їм женитися. Цар, порадившись гарненько з царицею, покликав синів та й каже:

— Сини мої, соколи мої! Дійшли ви літ — час уже вам подружжя шукати.

— Час, — кажуть, — таточку, час!

— Забирайте ж, — каже, — діти, сагайдаки срібні, накла-
дайте стрілочки мідяні й пускайте в чужі землі далекі: хто
до кого влучить у двір, там тому й молоду брати.

От вони повиходили, понатягали луки та й нум стріляти.
Старший стрельнув — загула стріла попід небесами та й упала
аж у іншому царстві, у царя в садочку. Царівна на той час
по саду проходжувалась, підняла стрілку, любується. При-
йшла до батька, хвалиться:

— Яку я, таточку, гарну стрілку знайшла!

— Не віддавай же, — каже цар, — її нікому, тільки віддай
тому, хто тебе за дружину візьме!

Коли так: через який там час приїздить старший царенко,
просить у неї стрілку.

— Не дам, — каже, — цієї стрілки нікому, тільки віддам
тому, хто мене за дружину візьме.

— Я, — каже царенко, — тебе візьму.

Намовились. Поїхав він.

Середульший царенко стрельнув — звилась стріла нижче
від хмари, вище від лісу та й упала у княжий двір. Князівна
на той час на рундучку сиділа, побачила, підняла стрілку
і понесла до батька:

— Яку я, таточку, гарну стрілку знайшла!

— Не віддавай же її, — каже князь, — нікому, тільки хіба
віддай тому, хто тебе за дружину візьме.

От приїздить і другий царенко, середульший, просить
стрілку. Вона відказала так, як і та. І цей каже:

— Я тебе візьму.

Погодились. Поїхав.

Приходиться найменшому стріляти. Іван-царенко, — його
звали Іваном-царенком, — як стрельне — загула стріла ні
високо, ні низько — вище хат, та й упала ні далеко, ні
близько — коло села в болоті. На купині сиділа жаба і взяла
ту стрілку. Приходить Іван-царенко, просить:

— Верни мою стрілку!

— Не дам я, — каже жаба, — цієї стрілки нікому, тільки
віддам тому, хто мене за дружину візьме.

Іван-царенко подумав: «Як-таки зелену жабу та за дру-
жину брати?» Постав над болотом, пожурився, пішов додо-
му плачучи.

От уже їм час до батька йти, казати, хто яку собі молоду
знайшов. Ті ж два — старший і підстарший — такі раді,
що господи! А Іван-царенко іде та й плаче. Батько питає в
них:

— Ну, розкажіть же, сини мої, соколи мої, яких ви мені
невісток познаходили?

А старший каже:

— Я, татку, знайшов царівну.

Підстарший:

— Я — князівну.

А Іван-царенко стоїть та й слова не вимовить: так плаче,
так плаче!

— А ти чого, Іване-царенку, плачеш?

— Як же, — каже, — мені не плакати, що у братів жінки
є, а мені доведеться з болота зелену жабу брати...

— Чи вона мені рівня?

— Бери, — каже цар, — така вже, видно, твоя доля.

От і поодружувались царенки: старший узяв царівну, се-
редульший — князівну, а Іван-царенко — зелену жабу з бо-
лота. От вони одружились та й живуть собі. А це якось цар

забавив: яка з невісток уміє краще рушники ткати. Загадує:
«Щоб на завтра, на ранок, рушники виткали і принесли
показати: яка з них краща ткаля?»

Іван-царенко йде додому та й плаче, а жаба вилізла на-
встріч, питає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Та як же мені не плакати, що так і так: загадав наш
батько, щоб на завтра, на ранок, кожна невістка йому руш-
ник виткала.

— Не плач! Усе гаразд буде; лягай та спи!

Він ліг, заснув, вона взяла козушок жаб'ячий з себе ски-
нула, вийшла надвір, гукнула, свиснула — тут де не взялись
дівчата-служниці, виткали рушники, гарно орлів понашива-
ли і віддали їй. Вона взяла, поклала біля Івана-царенка,
як і була.

Іван-царенко наділа — і стала такою жабою, як і була.

Прокидається Іван-царенко — аж такі рушники, що він
ще й не бачив таких зроду! Він зрадів, поніс до царя. Бать-
ко йому дякує за рушники дуже. Тих же рушники — так

собі, простенькі — цар на кухню повіддавав, а жабині в себе на образи почепив.

От батько знов загадує, щоб невістки напекли гречаників і принесли йому: хто краще пече? Іван-царенко йде додому та й знову плаче. Жаба вилізла проти нього, квакає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Як же ж мені не плакати: загадав батько гречаники пекти, а ти не вміш!..

— Не плач, напечемо! Лягай та спи!

Він ліг, заснув. А ті дві невістки пішли під вікно, дивляться, як вона буде робити. От вона взяла ріденько вчинила, ріденько підбила, ріденько й замисила; потім вилізла на піч, пробилла дірку, вилила туди, — гречаники так і розплились по черені... Ті невістки швидше додому та нум і собі так робити. Напекли таких гречаників, що хіба тільки собакам повикидати. А вода, як ті пішли, кожушок з себе, вишпила надвір, гукнула, свиснула — тут де взялись дівчата-служниці. Вона їм загадала, щоб до світанку були гречаники! Ті незабаром принесли їй гречаники — як сонце, такі гарні! Взяла вона, положила коло Івана-царенка, а сама кожушок на себе — і знов стала такою зеленою жабою, як була.

Іван-царенко прокидається, бачить: біля нього гречаники, як перемиті. Він зрадів, поніс до царя. Батько йому дуже вдячний. Тих же невісток гречаники собакам повіддавав, а ці звелів до страви подавати.

От знов загадав цар своїм синам, щоб у такий і в такий день «були до мене з жінками на бенкет». Ті ж, старші брати, радіють, а Іван-царенко йде додому, похнюпивши голову, та й плаче. Жаба вилізла назустріч, питає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, батько загадав нам із жінками на бенкет прийти. Як же я тебе повезу?

— Не плач, — каже, — лягай та спи, якось поїдемо.

Він ліг, заснув. От діждали того дня, що бенкет, Іван-царенко знов зажурився.

— Не журись, — каже, — Іване-царенку, їдь попереду сам!

А як стане дощик накрапати, то знай, що твоя жінка дощовою росою вмивається; а як блискавка забліскає — то твоя жінка в дороге убрання вбирається; а як грім загримить — то вже їде.

Іван-царенко убрався, сів і поїхав.

Приїздить, аж старші брати з своїми жінками вже там. Самі повбирані гарно, а жінки у волоті, в оксамиті, у наймістах дуже дорогих. Брати стали з нього сміятися:

— Що ж ти, брате, сам приїхав? Ти б її хоч у хустку зав'язав та привіз!..

— Не смійтесь, — каже, — потім приїде!..

Коли це став дощик накрапати, Іван-царенко каже:

— Це моя жіночка люба дощовою росою вмивається!

Брати сміються з нього.

— Чи ти, — кажуть, — здурів, що таке торочиш?

Коли це блискавка блиснула, Іван-царенко й каже:

— Це моя жіночка в дороге убрання прибирається!

Брати тільки плечима здвигують: був брат такий, як і треба, а то здурів.

Коли це як зашумить, як загримотить грім, аж палац затрусився, а царенко й каже:

— Оце ж уже моя голубонька їде!

Коли так, приїхав під рундук берлиш шестерма кіньми — як змії! Вийшла вона з берлина... Аж поторопіли всі — така гарна!

От посідали обідати; і цар, і царця, і обидва старші брати — не надивляться на неї: сказано — така гарна, така гарна, що й сказати не можна! Обідають, то вона оце шматочок у рот, шматочок у рукав; ложку в рот, ложку в рот, ложку в рот, шматочок у рукав.

Невістки дивляться на неї та й собі: ложку в рот, ложку в рот, шматочок у рот, шматочок у рукав.

Ото пообідали; вийшли в двір; почали музики грати — батько став запрошувати в танець. Ті невістки не хочуть:

«Нехай вона танцює!» От вона як пішла з Іваном-царенком у танець, як зачала танцювати, то й землі не черкнеться — легко та гарно! А це: махнула правим рукавцем, що шматочки кидала, — став сад, у тому саду стовп і по тому стовпу йт ходить: догори йде — пісні співає, а донизу йде — казки каже. Танцювала, танцювала, далі махнула й лівим рукавцем — у тім саду стала річка, а на річці лебеді плавають.

Усі так дивуються тим дивом, як малі діти. От потанцювала вона, сіла спочивати; а це й ті невістки пішли у танець. Танцюють, так як махнули правим рукавцем — кістки виляють, та просто цареві в лоб; махнули лівим — цареві очі повабризували.

— Годі, годі, ви мені очі повибиваєте!

Вони й перестали. Посідали на прив'язі всі; музики грають, двораки царські вже танцюють.

А Іван-царенко дивиться на жінку та й собі дивується, як така в такої зеленої жаби та зробилась така гарна молодичка, що й очей не відірвеш! Далі сказав дати собі коня, махнув додому довідатися: де вона все те понабирала? Приїз-

дять, пішов у світлицю, де вона спить, — аж там лежить жаб'ячий тулубець. У грубі топилося: він той тулубець у вогонь — тільки димок пішов... Він тоді знову вертається до царя — саме поспів на вечерю. Довго вони ще там гуляли — перед світом уже пороз'їхались. Поїхав і Іване-царенко з своєю жінкою.

Приїздять додому, вона ввійшла в світлицю, огляділася — аж кожухка й нема... Шукала-шукала...

— Чи ти, — питає, — Іване-царенку, не бачив моєї одежі?

— Якої?

— Тут, — каже, — я кожухок скинула.

— Я, — каже Іване-царенко, — спалив!

— Ох, що ж ти наробив мені, Іване! Якби ти не займав, то я б навично була твоя, а тепер доведеться нам розлучитися, може, й навіки...

Плакала-плакала, кривавими слізьми плакала, а далі:

— Прощай! Шукай мене в тридесятім царстві, у Баби Яги — востяної ноги!

Махнула рученьками, перекинулася возулею; вікно було відчинене — полинула...

Довго Іване-царенко побивався за жінкою, довго плакав гірко, розпитувався: що йому робити? Ніхто нічого не радив. От він узяв лучок срібний, набрав у торбину хліба, тикви побічав через плече — пішов шукати.

Іде та й іде, коли зустрічає його дід, такий, як молоко, сивий, і питає:

— Здоров, Іване-царенку! Куди тебе бог несе?

— Іду, — каже, — дідусю, світ за очі, шукати свої жінки; вона деє у тридесятім царстві, у Баби Яги — костяної ноги, іду; та й не знаю куди... Чи ви, дідусю, не знаєте, де вона живе?

— Чому, — каже, — не знати? Знаю.

— Скажіть, будь ласка, дідусю, й мені!

— Е, що тобі, синку, казати: кажи не кажи, не потрапиш!

— Потраплю не потраплю, скажіть. Я за вас увесь вік буду бога молити!

— Ну, коли вже, — каже, — тобі так треба, то от тобі клубочок, пусти його — куди він буде котитися, туди й ти за ним іди: саме дійдеш аж до Баби Яги — костяної ноги.

Іване-царенко подякував дідові за клубочок, узяв, пустив; клубочок покотився, а він пішов.

Іде та й іде таким густим лісом, що аж темно. Зустрічається йому ведмідь. Він наложив мідяну стрілу на срібний лучок — хотів стріляти. Ведмідь йому й каже:

— Іване-царенку, не бий мене! Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалував його — не вбив.

Іде далі, вийшов на край лісу, — сидить сокіл на дереві.

Він наложив мідяну стрілу на срібний лучок — хотів стріляти. Сокіл йому й каже:

— Іване-царенку, не бий мене! Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалував його — не вбив.

Іде та й іде, клубочок попереду котиться, а він позаду йде за ним та й дійшов до спнього моря. То й бачить: на березі лежить шука зубата, без води пропадає на сонці. Він хотів її ваяти та з'їсти, а вона і просить:

— Іване-царенку, не їж мене, кинь лучче в море. Я тобі за те у великій пригоді стану!

Він її вкинув у море, пішов далі.

Отак і зайшов уже аж у тридесяте царство. Аж стоїть хатка на курячій ніжці, очеретом підперта, а то б розвалилася... Він увійшов у ту хатку — аж на печі лежить Баба Яга — костяна нога, ноги на піч відкидала, голову на комин поклала.

— Здоров був, Іване-царенку! Чи по волі, чи по неволі? Чи сам від кого ховаєшся, чи кого шукаєш?

— Ні, — каже, — бабусю, не ховаюся, а шукаю свою жінку пубу — жабу зелену.

— Знаю, знаю! — каже Баба Яга. — У мого братика за ваймичку служить.

От він як узявся просити, щоб сказала, де її брат живе, вона й каже:

— Там на морі є острів, там його й хата. Тільки гляди, щоб тобі лишенька там не було: ти її як побачиш, то хапай швидше та й тікай з нею, не оглядаючись.

От він подякував Баби Язі, пішов.

Іде та йде, підійшов до моря, глянув — море, і кінця йому не видно; і де той острів, хто його зна!.. От він ходить понад морем, голову похнюпивши, журиться.

А це впливає шука:

— Іване-царенку, чого ти журишся?

— Так, — каже, — і так: на морі є острів, та ніяк не можу туди дістатись.

— Не журись! — каже.

Ударила хвостом об воду — став такий міст, що й у царя нема такого: палі срібні, побічніці золоті, а поміст склом

настелений, — як ідеш, так мов у дзеркалі. Іван-царенко і пішов тим мостом та й дійшов аж на острів.

Дійшов на острів, аж там такий ліс густий, що ні пройти, ні просунутися, та темний-темний... Іван-царенко ходить по-під тим лісом та й плаче, ходить та й плаче. А тут уже й хліба не стало — нічого їсти. От він сів на піску та й зажурився. «Пропає!» — думає. Коли це біжить зацьп пова-нього; тут де не взявся сокіл, ударив зайця, вбив. Іван-царенко взяв того зайця, оббілував, витер огню дерево об дерево, спік, з'їв.

От наївся та й став думати: як його до палацу добитись? Знову ходить по-під лісом; а ліс — сказано — просунутися не можна. Ходив, ходив, коли зирк! — іде ведмідь.

— Здоров, Іване-царенку! Чого ти тут ходиш?

— Хочу, — каже, — як-небудь у палац дістатись, та не можна за лісом.

— Я тобі допоможу!

Як узяв той ведмідь дуб'я троцяти; такі дуби вергав, що по півтора обіймища! Вергав, вергав, аж утомився. Пішов напився води, як зачав знову ламати!.. От-от стежечку проламає! Знову пішов води напився, знову ламає. Проламав стежечку аж до палацу; пішов Іван-царенко.

От пішов Іван-царенко тією стежкою — аж серед лісу така гарна долина, а на тій долині скляний палац стоїть. Він туди пішов, у той палац. Відчинив одні двері, залізні, — нема нікого; відчинив другі, срібні, — і там нема нікого; як відчинив треті, золоті, — аж там за золотими дверима сидить його жінка, мички миче — і така зажурена, що й дивитися на неї страшно... Як побачила Івана-царенка — так і впала йому на шию:

— Ти ж мій голубе сизий, як я за тобою скучила! Якби ще трохи, небагато, — може б, ти мене більше й не побачив ніколи...

Аж плаче з радощів! А він то вже не знає, чи на цім, чи на тім світі... Обнялись, гарненько поцілувалися; вона знову перекинулася возулею, взяла його під крило — полетіли!

От прилетіли у його царство, вона перекинулася знов людиною й каже:

— Це мій батенько мене прокляв і зміюці завдав аж на три роки на послуги; а тепер уже я свою покуту відбула!

Прийшли додому та стали гарно собі жити і долю хвалити, що їм помагала.

КОБИЛЯЧА ГОЛОВА

Як був собі дід та баба. У діда була дочка і в баби дочка; обидві вже були дівки. Дідової дочка баба не любила. Усе, було, лас її, сердешну, та знущається над нею, та ще, було, діда підцьковує, щоб згриз голову своїй дочці. Оце, було, підуць обидві дівки на досвітки; бабина ж дочка усе тільки зажує з хлопцями, поки ті й мички попалять, і пряду по-пряду, а дідова дочка усе робить — пряде там або що інше, а вже ні часиночки не згуляє. Оце ж уранці йдуть додому; йдуть до перелазу, то бабина дочка й каже дідовій:

— Дай я тобі, сестричко, починки подержу, поки ти пере-їдаєш!

Та возьме та й оддасть їй починки, а вона мерцій вско-путь у хату до матері:

— Дивись, — каже, — мамо, скільки я напрула; а та, сяка така, усе тільки з хлопцями жирувала.

А матері того й треба — напуститься зараз на ту сердеш-ну: ти сяка й така, ти й ледащо, ти й робити не вмійш.

А вона, бідна, вже тільки плаче.

Що дальше — баба все гірше й гірше ненавидить свою пасербицю. Раз і каже дідові:

— Одведи-таки та й одведи свою дочку в ліс: нехай її там звіряки з'їдять. Вона, ледащо, не хоче нічого робити, — нехай пропада.

Дід довго одмазувався: жаль було йому дочку, — та що ти зробиш з бабою?.. Вона й його добре держала в руках, і він боявся, як той ладану.

— Збирайся ж, дочко, та й ходім, — каже дід.

А баба така вже рада, мов її на вилах підсадило: мотається так проворно по хаті та лагодить харчі.

— Оце ж тобі, дочко, й борошенця нав'язала: в одному кушалку пшеничне — галушечку або що коли зварити, а оце пшениця на кулешик і сало.

Забрала вона ті харчі, заплакала та й пішла з батьком.

Йшли-йшли, дійшли до лісу; дивляться — доріжка. Бать-ко й каже:

— Ходімо ж оцією доріжкою. Куди вона нас приведе, там тобі й жити.

Пішли. Далеко вже одійшли од краю, а ліс густий-густий, такий, що й не проглянеш; коли це дивляться — дощанка, а там пасіка й землянка.

Увійшли вони в землянку.

— Добрий день!

А дід встає з печі та:
 — Здорові, люди добрі!
 Ото розпиталися там, що за люди і чого сюди забилися.
 Отак і так, розказують. І просить батько того діда, щоб при-
 йняв його дочку.
 — Та й зоставайся, — каже, — дочко, будемо тут удвох
 жити. Літом я буду у пасіці сидіть, а ти тут займеш собі
 огородець та будеш куйовдитись й на зиму дбати всячину;
 а зимою хоч бджоли й забирають додому, а я все-таки тут
 живу, — то й буде нам з тобою охітніше, аби твоя охота.
 Батько ще трохи поговорив з дідом та й каже дочці:
 — Роздивись же там, дочко, що тобі мати дала, та захо-
 дись — навари вечеряти, а я піду дровець урубаю.
 Кинулась вона до тих вузликів, гляне: в одному — попіл,
 а в другому — печина. Вона так і заголосила.
 — Не плач, дочко, — каже дід, — піди в комору: у мене
 всячина є; набери борошна пшеничного й сала візьми, та
 й наварить галушок.
 Пішла вона, набрала борошна, замісила, затопила в печі
 й почала варити вечерю.
 Дід пішов на ніч додому в село: йому там треба було
 взяти вузликів і деяких харчів, — а батько її сказав, що пере-
 ночує цю ніч тут, а завтра раненько піде додому. Він сказав
 це тільки на те, щоб дочка не плакала. Вийшов з землянки,
 взяв колодочку, прив'язав до вугла, а сам потяг додому.
 То оце тільки вітер повіє, то колодочка стук-стук, а дочка
 в хаті:
 — То мій батечко дровця рубає.
 Уп'ять вітер повіє, а колодочка стук-стук, то вона:
 — То мій батенько дровця рубає.
 Уже й вечеря постигла, а батько не йде в хату. Ждала
 вона, ждала, далі дума: «Піду подивлюсь, де він».
 Вийшла, обійшла кругом хати — нема батька. А надворі
 поночі, хоч око виколи... Вернулась у хату — не хочеться
 самій вечеряти. Походила-походила по хаті: «Піду, — ду-
 має, — буду кликати: може, хто озветься».
 Вийшла, стала на порозі та й гукає:
 — Ой хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!
 Не чути нікого. Вона й удруге:
 — Ой хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!
 Не чути нікого. Вона й утретє.
 Аж обізвалась кобиляча голова. Стукотить, гримотить, до
 дідової дочки вечеряти йде.
 — Дівко, дівко, одчини!

Вона одчинила.

— Дівко, дівко, через поріг пересади!

Вона пересадила.

— Дівко, дівко, зсади мене на піч!

Вона зсадила.

— Дівко, дівко, дай мені вечеряти!

Вона подала їй вечеряти.

— Дівко, дівко, влізь мені в праве вухо, а в ліве вилізь!

Як заглянула ж вона в праве вухо, а там усякого добра і видимо, й невидимо! Чого там тільки й не було!.. І убрання всякі, коні, карети, кучери. А золота та срібла! А грошей!..

— Бери ж, що тобі треба і скільки хоч, — каже кобиляча голова, — це тобі за те, що мене слухала.

Вона набрала собі всякого добра і вилізла в ліве вухо. А голова так і загула, де й ділась, мов крізь землю провалилась...

Вранці вернувся дід. Увійшов у свою землянку — так куди! Й не пізнати ні землянки, ні дідової дочки: в землянці, як у світлиці, прибрано та чисто, а дідова дочка сидить, як панянка пишна, убрана в шовкове плаття та в золото, а коло неї лакеї та служебки ходять, і тільки вона очима проведе — уже й знають, чого їй треба. Як увійшов дід, вона зараз розказала йому все, що було, дала йому грошей:

— Оце, — каже, — дідусю, за те, що ти прийняв мене, нещасну сироту.

Потім звелла запрягти карету і поїхала до свого батька. Її там не пізнали, і як уже вона розказала все, то мачуха аж об полі вдарилась, що, бач, вона думала її з світу зігнати, а тут зовсім не так вийшло... Вона погостювала трохи, дала батькові грошей та й поїхала в город, купила там собі будинок і зажила панією. Як тільки вона поїхала, баба давай торочити дідові:

— Одведи да й одведи й мою дочку туди, де була твоя: нехай і вона стане такою панією.

— Та й нехай же збирається; я одведу.

Вона зараз налагодила харчів — не попелу та печини, як дідовій дочці, а борошна, пшона і всяких ласощів. Поблагословила дочку:

— Слухай, — каже, — батька: куди він вестиме, туди й іди за ним.

Пішли, увійшли в ліс. А ліс темний-темний, дуби такі товсті, що чоловік не обніме, і хоч би де стежечка, так, немов там ніколи чоловіча нога не була, аж сумно якось.

Йшли-йшли, дивляться — стоїть хата на курячій ніжці. Вони увійшли в ту хату.

— Помагай біг!

Не чути нікого. Заглянули на піч — нікого.

— Ну, зоставайся ж тут, дочко, а я піду тобі дровець нарубаю, а ти тут поки звари вечеряти.

Вийшов і вп'ять прив'язав до вугла колодочку, а сам потяг додому. Вітер повів, то колодочка стук-стук, а бабина дочка в хаті:

— То мій батенько дровця рубає.

Наварила вечеряти. Жде-жде — батька нема. От вона вийшла та й гукає:

— Ой хто в лісі, хто за лісом, ідіть до мене вечеряти!

Не чути нікого. Вона вдруге, втретє — не чути. Аж стукотить, гримотить кобиляча голова.

— Дівко, дівко, одчини!

— Не велика пані — сама одчинил.

— Дівко, дівко, через поріг пересади!

— Не велика пані — сама перелізеш.

— Дівко, дівко, зсади мене на піч!

— Не велика пані — сама злізеш.

— Дівко, дівко, дай мені їсти!

— Не велика пані — сама возьмеш.

— Дівко, дівко, влізь мені в праве вухо, а в ліве вилізь!

— Не хочу.

— Коли ж ти, — каже, — не хочеш мене слухати, так я тебе з'їм.

Ухватила її, полізла на піч, забралась аж у самий куточок та й з'їла її, а кісточки забрала в торбинку й повісила на жердочці.

А баба жде дочки ось-ось, як не видно — приїде в кареті панночкою.

У баби була сучечка, та така, що все правду казала. От раз та сучечка бігає коло хати та й дзявкотить:

— Дзяв, дзяв, дзяв! Дідова дочка як панночка, а бабиної кісточки в торбинці.

Баба слухала-слухала, розсердилась, перебила сучечці ногу. А сучечка скака на трьох ногах та знов своєї:

— Дзяв, дзяв, дзяв! Дідова дочка як панночка, а бабиної кісточки в торбинці.

Баба перебила їй і другу ногу. Не вгамувалась сучечка — дзявкає та й дзявкає, аж поки поперебивала баба їй усі лапки. Вона тоді вже качається, а все-таки своєї — дзяв і йще... Розсердилась баба і вбила сучечку.

— Оце тобі,— каже,— за те, щоб не віщувала, проклята личина!..

Увійшов дід у хату.

— Піди-таки та й піди, діду, навідайся до моєї дочки може, її вже й на світі немає.

Пішов дід, найшов ту хатку, де кинув бабину дочку. Увійшов — нема нікого. Він заглянув на піч — там висить торбинка. До торбинки — повна кісток.

— Правду, бачу, казала катова сучечка,— сказав він.

Прийшов додому, показав бабі кісточки. Баба давай його лаяти:

— Ти, сякий-такий, нарощне оддав її звірякам, нарощне з світу зігнав.

І не було вже сердешному дідові просвітку до самої смерті...

Як був собі цар да цариця, а в їх у дворі криниця, а в криниці — корець, моїй казці кінець.

ЛЕТЮЧИЙ КОРАБЕЛЬ

Був собі дід та баба, а в них було три сини: два розумних, а третій дурний. Розумних же вони й жалують, баба їм щонеділі білі сорочки дає, а дурника всі лають, сміються з нього, а він знай на печі у просі сидить, у чорній сорочці, без штанців. Як дадуть, то й їсть, а ні, то він і голодує. Аж ось прийшла чутка, що так і так: прилетів такий царський указ, щоб зібралися до царя всі на обід, і хто постройть такий корабель, щоб літав, і приїде на тім кораблі, за того цар дочку віддає. Розумні брати й радяться:

— Піти б то, може, там де наше щастя закотилося!

Порадилися, просяться в батька та в матері:

— Підемо ми,— кажуть,— до царя на обід: загубити нічого не загубимо, а може, там де наше щастя закотилося!

Батько їх умовляє, мати їх умовляє... Ні!

— Підемо, та й годі! Благословіть нас на дорогу.

Старі,— нічого робити,— взяли поблагословили їх на дорогу, баба надавала їм білих паляниць, спекла поросю, пляшку горілки дала,— пішли вони.

А дурень сидить на печі та й собі проситься:

— Піду і я туди, куди брати пішли!

— Куди ти, дурню, підеш? — каже мати. — Десь тебе й вовки з'їдять!

— Ні,— каже,— не з'їдять. Піду!

Старі з цього спершу сміялись, а то давай лаяти. Так пі! Вони бачать, що з дурнем, мовляв, нічого не зробиш, та й нажуть:

— Ну, йди, та щоб уже й не вертався і щоб не признавався, що ти наш син!

Баба дала йому торбу, наклала туди чорного черствого хліба, пляшку води дала й випроводила його з дому. Він і пішов. Іде та й іде, коли зустрічає на дорозі діда: такий сивий, борода біла, аж до пояса!

— Здорові, діду!

— Здоров, сину!

— Куди йдете, діду!

А той каже:

— Ходжу по світу, з біди людей виручаю. А ти куди?

— До царя на обід.

— Хіба ти,— питає дід,— умієш зробити такий корабель, щоб сам літав?

— Ні,— каже,— не вмію!

— То й чого ж ти йдеш?

— А хто його знає,— каже,— чого! Загубити не загублю, а може, там де моє щастя закотилося.

— Сідай же,— каже дід,— та спочинеш трохи, пополуднуємо. Виймай, що там у тебе в торбі!

— Е, дідусю, нема тут нічого, самий черствий хліб, що ви й не вкусите.

— Нічого, виймай!

От дурень виймає, аж з того чорного хліба та такі стали паляниці білі, що він ізроду й не їв таких: сказано, як у панів!

— Ну що ж,— каже дід,— як його не пивши пополуднувати? Чи немає тут у тебе в торбі горілки?

— Де б то вона в мене взялась? Є тільки води пляшка!

— Виймай! — каже.

Він вийняв, покуштував — аж там така горілка стала!

— От бач! — каже дід.

От вони розіслали свини на траві, посідали, давай полуднувати. Пополуднували гарненько, подякував дід дурневі за хліб, за горілку та й каже:

— Ну, слухай, сину; йди ж тепер ти в ліс, та піди до дерева, та й удар сокирою в дерево, а сам мерщій падай

ніць і лежи, аж поки тебе хто не розбудить; тоді,— каже,— тобі корабель збудується, а ти сідай на нього й лети, куди тобі треба, тільки по дорозі бери, кого б там не стрів.

Дурень подякував дідові, і розпрощалися. Дід пішов своєю дорогою, а дурень пішов у ліс.

От увійшов у ліс, підійшов до дерева, цюкнув сокирою, упав ниць та й заснув. Спав, спав... Коли це за якийсь там час чує — хтось його будить:

— Уставай, уже твоє щастя поспіло, вставай!

Дурень прокинувся, коли гляне — аж стоїть корабель: сам золотий, щогли срібні, а паруси повкові так і понадимались — тільки летіти! От він не довго думавши сів на корабель, той корабель знявся й полетів. Як полетів та й полетів нижче неба, вище землі, й оком не зглянеш!

Летів-летів, коли дивиться дурень — припав чоловік на шляху до землі вухом та й слухає. Він і гукнув:

— Здорові, дядьку!

— Здоров, небоже!

— Що ви робите?

— Слухаю, — каже, — чи вже позбирались до царя на обід люди.

— А хіба ви туди йдете?

— Туди.

— Сідайте зо мною, я вас підвезу.

Слухало сів. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться — іде чоловік шляхом, одна нога за вухо прив'язана, а на одній скаче.

— Здорові, дядьку!

— Здоров, небоже!

— Чого ви на одній нозі скачете?

— Того, — каже, — що коли б я відв'язав другу, то за одним ступнем увесь би світ переступив. А я, — каже, — не хочу.

— Куди ж ви йдете?

— До царя на обід.

— Сідайте з нами.

— Добре.

Скороход сів. Знов полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться — на дорозі стрілець стоїть і прицілюється з лука, а ніде не видно ні птиці, нічого.

Дурень і крикнув:

— Здорові, дядьку! Куди ви цілитесь, що не видно ні птиці, нічого?

— То що, що не видно? То вам не видно, а мені видно!

— Де ви її бачите?

— Е, — каже, — там за сто миль, сидить на сухій грушці!

— Сідайте з нами!

Він і сів. Полетіли.
Летіли-летіли, коли дивляться — іде чоловік і несе за спиною повен мішок хліба.

— Здорові, дядьку!

— Здорові!

— Куди ви йдете?

— Іду, — каже, — добувати на обід хліба.

— Та в вас і так повен мішок!

— Що тут цього хліба! Мені й на один раз поснідати не стане.

— Сідайте з нами!

— Добре!

Сів і Об'їдайло. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться — ходить чоловік коло озера, мов чогось шукає.

— Здорові, дядьку!

— Здорові!

— Чого ж ви тут ходите?

— Пити, — каже, — хочеться, та ніяк води не знайду.

— Та перед вами ж цілісіньке озеро, чому ви не п'єте?

— Е, що тут цієї води! Мені й на один ковток не стане.

— Так сідайте з нами!

— Добре.

Оббивайло сів. Полетіли.

Летіли-летіли, коли глянуть — аж іде чоловік у село й несе куль соломи.

— Здорові, дядьку! Куди це несете соломі?

— У село, — каже.

— Ото! Хіба в селі нема соломи?

— Є, — говорить, — та не така!

— А хіба це яка?

— А така, — каже, — що яке б душе літо не було, а тільки розкидай цю соломі, то зараз де не візьметься мороз і сніг.

— Сідайте з нами!

Морозано сів. І полетіли далі.

Летіли-летіли, коли дивляться — іде чоловік у ліс і несе в'язку дров за плечима.

— Здорові, дядьку!

— Здорові!

— Куди ви дрова несете?

— У ліс.

— Ото! Хіба в лісі нема дров?

— Чому нема? Є, — говорить, — та не такі.

— А які ж?

— Там, — каже, — прості, а це такі, що як тільки розкидав їх, так зараз де не візьметься військо перед тобою!

— Сідайте з нами!

І той згодився, сів, та й полетіли.

Чи довго вони летіли, чи не довго, а прилітають до царя на обід. А там серед двору столи понаставлені, понакривані, бочки меду та горілки повикочувані: пий, душе, їж, душе, чого забажаш! А людей — сказано, півцарства зійшлося: і старі, і малі, і пани багаті, і старці убогі. Як на ярмарку. Дурень прилетів із товариством на тім кораблі, спустився в царя перед вікнами, повиходили вони з корабля й пішли обідати.

Цар дивиться у вікно — аж хтось прилетів на золотім кораблі. Він лакеєві й каже:

— Піди спитай, хто там золотим кораблем прилетів!

Лакей пішов, подивився, приходить до царя.

— Якась, — каже, — мужва обідрана!

Цар не вірить.

— Як, — каже, — можна, щоб мужики на золотім кораблі прилетіли? Ти, мабуть, не допитався!

Взяв та й пішов сам між людьми.

— Хто, — питає, — тут на цім кораблі прилетів?

Дурень виступив.

— Я! — каже.

Цар як подивився, що в нього свиточка — латка на латці, штани — коліна повилазили, то аж за голову взявся: «Як-таки, щоб я свою дитину та за такого хлопа видав?!»

— Що його робити? І давай йому загадки загадувати.

— Піди, — каже на лакея, — скажи йому, що хоч він і на кораблі прилетів, а як не добуде води живлющої й цілющої, поки люди пообідають, то не то царівни не віддам, а оце меч — а йому голова з плеч!

Лакей і пішов.

А Слухало, той самий, що припадав до землі вухом, підслухав, що цар казав, та й розказав дурневі. Дурень сидить на лаві (такі лави кругом столів пороблено) та й журиться: не їсть, не п'є. Скороход побачив.

— Чому ти, — питає, — не їси?

— Де вже мені їсти! І в пельку не йде. — І розказав — так і так: — Загадав мені цар, щоб я, поки люди пообідають, добув води живлющої й цілющої... Як я її добуду?

— Не журись! Я тобі дістану!

— Ну, гляди!

Приходить лакей, дає йому царський наказ; а він уже давно знає, як і що.

— Скажи, — говорить, — що принесу!

От лакей і пішов.

А Скороход відв'язав ногу від вуха та як махнув — так в одну мить і набрав води живлющої й цілющої.

Набрав, утомивсь.

«Ще, — думає, — поки обід, вернуся, а тепер сяду під млином, відпочину трохи».

Сів та й заснув. Люди вже обід кінчають, а його нема. Дурень сидить ні живий ні мертвий. «Пропав!» — думає.

Слухало взяв приставив до землі вухо — давай слухати. Слухав-слухав:

— Не журись! — каже. — Під млином спить, вражий син!

— Що ж ми будемо тепер робити? — каже дурень. — Як би його збудити.

А Стрілець каже:

— Не бійся, я збуджу!

От як нап'яв лук, як стрельне — як торохне стріла в млин, аж тріски полетіли! Скороход прокинувся — мерщій туди! Люди обід тільки що кінчають, а він приносить ту воду.

Цар — що робити? Ну загадувати другу загадку:

— Як із'їсть із своїм товариством за одним разом шість пар волів жарених і сорок печей хліба, тоді, — каже, — віддам свою дитину за нього, а не з'їсть, то от: оце меч — а його голова з плеч.

Слухало й підслухав та й розказав дурневі.

— Що ж мені тепер робити? Я й одного хліба не з'їм! — каже дурень.

Та й знов зажурився — аж плаче.

А Об'їдайло й каже:

— Не плач, я за вас усіх поїм, ще буде й мало!

Приходить лакей: так і так.

— Добре, — каже, — нехай дають!

От зажарили дванадцять биків, напекли сорок печей хліба. Об'їдайло як почав їсти — усе дочиста поїв і ще просить.

— Ех, — каже, — мало! Хоч би ще трошки дали!..

Цар бачить, що нічого не вдіє, — знову загадав загадку: щоб сорок сорокових кухов води випив за одним духом і сорок сорокових кухов вина. А не вип'є: мій меч — його голова з плеч!

Слухало підслухав — розказав; дурень плаче.

— Не плач! — каже Обпивайло. — Я, — каже, — сам вип'ю, ще й мало буде!

От викотили їм по сорок сорокових кухов води й вина. Обпивайло як узяв пити — все до каплі випив, ще й підсміюється.

— Ех, — каже, — мало! Хоч би ще трохи — ще б випив! Цар бачить, що нічого не вдіє, та й думає: «Треба його, вражого сина, зо світу звести, а то він мою дитину заващатить!»

От і послав до дурня лакея:

— Піді скажи, що сказав цар, щоб перед віпцем у баню сходив.

А другому лакеєві загадує, щоб пішов сказав, щоб баню чавунну напалили: «Так він, сякий-такий, зажариться!» Грубник натопив баню — так і пащить: самого чорта, мовляв, можна зажарити!

Сказали дурневі. От він іде в баню, а за ним слідом іде Морозко в соломою. Тільки що ввійшли в баню — аж такий жар, що не можна видержати! Морозко розкинув солому — й відразу так стало холодно, що дурень насили обмився, та швидко на піч, та там і заснув, бо намервся таки добре!

Вранці відчиняють баню, думають: тільки в нього попільцець зостався!.. Аж він лежить на печі! Вони його збудили.

— Оце, — каже, — як я міцно спав!

Та й пішов із бані.

Доповіли цареві, що так, мовляв, і так: на печі спав, і в бані так холодно, наче цілу зиму не топлено. Цар васмутився дуже: що його робити? Думав-думав, думав-думав...

— Ну, — каже, — як дістане мені на ранок полк війська — то вже дам свою дочку за нього, а не дістане, то от: мій меч — йому голова з плеч!

А сам думає:

«Де-таки простому мужикові полк війська добути? Я цар, та й то!..»

От і дав наказ.

Слухало ж підслухав і розказав дурневі. Дурень знову сидить та й плаче.

— Що мені тепер робити на світі? Де я того війська добуду?

Іде на корабель до товариства:

— Ой виручіть, братця! Виручали не один раз в біди і тепер виручіть! А то пропав я на світі!

— Не плач, — каже той, що ніс дрова, — я тебе виручу. Приходить слуга.

— Казав, — каже, — цар, як поставиш завтра на ранок цілий полк війська, тоді твоя царівна!

— Добре, зроблю! — каже дурень. — Тільки, — каже, — скажи цареві, як не віддасть ще й тепер, то я на нього війною піду й силою царівну візьму!

Уночі повів товариш дурня в поле й поніс із собою в'язку дров. Як почав ті дрова розкидати, як почав розкидати, то що кине — то й чоловік, що кине — то й чоловік! І такого війська набралось, господи! На ранок прокидається цар, аж чує — грають.

Він питає:

— Що там так рано грає?

— То, — кажуть, — той своє військо муштрує, що на золотім кораблі прилетів.

Цар тоді бачить, що нічого не вдіє, і звелів його покликати до себе.

Приходить лакей, просить. А дурень такий став, що його й не пізнаєш: одяга на ньому так і сяє, шапочка золота, а сам такий гарний, що й не сказати! Веде він своє військо, сам на воронім коні попереду, за ним старшина. Підступив під дворець.

— Стій! — крикнув.

Військо у лаву стало — як перемите! Він пішов у дворець; цар його обіймає, цілує:

— Сідай, мій зяту любий!

Вийшла й царівна; як побачила — аж засміялась: який у неї гарний чоловік буде!

От їх швидко й повінчали, такий бенкет задали, що аж до неба дим пішов!

ПРО МОРСЬКОГО ПІВНЯ

Було чи не було, а жив собі в сімдесят сьомій країні бідний чоловік. Хата в нього була стара, в землю запала, і ніхто ніколи до неї не хотів заходити. А в хаті тій тільки й достатку, що багато дітей.

Каже син Іван одного разу батькові:

— Піду я, няню, в білий світ. Ачеї дещо зароблю.

Згодилися батько й мати. Зібрався син і пішов. Прийшов до того міста, де жив цар. Довго шукав роботи, а потім найнявся мішки з борошном переносити.

Напрацювався Іван, увечері купив собі булку й кусок ковбаси, сів під царським палацом і їсть. Дивиться царева до-

ча на парубка, як той смачно їсть, дивиться, а далі сходить вниз, щоб ближче подивитися на нього. А парубок був дуже красний, такого красеня царева дочка ще ніколи не виділа.

Проїшла царівна біля Івана, випустила з рук сто срібних на землю, обережно, щоб парубок не помітив, і пішла собі далі. А Іван побачив ті гроші, взяв їх і знову пішов носити мішки. Ті гроші Іван послав додому й радіє, що домашнім не доведеться голодувати.

Так сталося і на другий день, і на третій.

На четвертий день царева донька каже батькові:

— Няню, я вам щось скажу.

— Що, донечко?

— Тут є один парубок, і якщо він не буде моїм, я загублю себе.

— А де той парубок?

Сказала донька, де Іван носить мішки з борошном. Пішов цар на те місце і велів Івана арештувати й замурувати так, щоб той не міг ні сидіти, ні стояти, ні лежати. Коли мулярі це робили, царева донька дала їм повне решето грошей, щоб залипили в стіні отвір, крізь який вона могла б парубкові подавати їжу.

Носить царська донька Іванові їжу день, другий, носить довгий час. Живе Іван в тому мурі.

Одного разу Поганин прислав батькові царівни три палиці. А палиці ті були однакової товщини, як в одному, так і в другому кінці. Й поставив Поганин таку умову: якщо цар не впізнає і не визначить, котрий кінець палиці важчий і товщий, він погубить цілу його державу, так що на її місці тільки вода залишиться.

Закликав цар майстрів, мудреців, міністрів, просить, щоб розгадали загадку. Та ніхто з мудрих людей загадки розгадати не може. Приносить царівна бідному чоловіку їжу, за-смучена, зажурена.

— Що з тобою сталося? — питає Іван.

— Ой горе, Поганин хоче погубити нашу державу. — І розповіла царівна Івану про Поганинового листа.

— Шкода людей! — відповідає Іван. — Та не журися. Іди додому і лягай спати. Вранці, коли встанеш, скажи батькові, що тобі приснився сон: треба налити до корита води й кинути палиці в воду. Котрий кінець палиці буде глибше порина-ти, той і є товщим і важчим.

Так і вчинила дівчина. Лягла в ліжку, виспалася, а вранці каже батькові:

— Няню, мені приснилося, як можна розгадати загадку Поганина. Налийте до корита води і опускайте палиці на воду.

Налили води до корита, опустили палиці на воду. І сталося так, як говорив парубок: товщій кінець пішов до дна. Зрадив цар, звелів запечатати палиці й послати разом з відповіддю назад Поганину.

Розізлився Поганин, доставши таку посилку. Прислав цареві тріє коней, затягнутих чорним полотном. Цареві треба було впізнати, якої вони масті. А не впізнає — тільки вода залишиться на місці його царства.

Прочитав цар того листа і розіслав послів по всій державі, щоб знайти таких мудреців, які б розгадали цю загадку. Та хто не приходив, не міг впізнати, якої вони масті.

Понесла царська дочка Івану обід.

— Чого ти так сумуєш? — питає парубок.

— Як мені не журитися, коли Поганин прислав мому нянькові трієх лошаків. Ніхто не може впізнати, якої вони масті, і, коли нянько не дасть відповіді, Поганин погубить нашу державу.

— Шкода губити народ! Іди додому, лягай спати. А коли пробудишся, скажи нянькові, що ти можеш розгадати загадку. В одно корито намери пшениці, в друге — вівса, в третє — проса. Котре лоша піде до пшениці — буде чорної масті, те, що прийде до вівса, — рижої, те, що підійде до проса, — сірої масті.

Повернулася дівчина, лягла спати. Вранці розповідає батькові, що їй приснилося. Так все і зробили, як вона сказала. І знову цар розгадав загадку Поганина.

Ще дужче розізлився Поганин і надіслав такого листа: завтра, коли він буде обідати і нестиме виделку до уст, цар повинен вистрілити, та так, щоб вибити ту виделочку йому в руки. Коли не виб'є, то Поганин погубить всю державу.

Понесла дівчина парубкові обід.

— Що ти засмучена, зажурена? — питає Іван.

— Як мені не журитися, коли Поганин наказав, що йому завтра в обідню пору вибити виделку з руки. Всі думають, як це зробити, й ніхто не знає! А Поганин загрожує знищити нашу державу.

— Тут вже без мене не обійдеться! Іди додому й скажи нянькові, щоб розмурував мене.

Нічого цар не міг вчинити. Послав він мулярів, щоб розібрати мур, та так, щоб на парубка й палинка не впала.

Потім сам приніс парубкові одяг, бо той на ньому зовсім вітлів.

Каже хлопець цареві:

— Дайте мені гармату й снаряд.

Дали парубкові гармату й снаряд. Покликав парубок царя і царівну. Дивляться вони в далекогляд і бачать: Поганин саме сідає обідати. В мить, коли ніс до рота виделку, парубок вистрілив з гармати. Снаряд потрапив до руки Поганина і розбив півпалати. Почав Поганин шукати того чоловіка, котрий стріляв з гармати. Шукав, шукав, та знайти не міг. І написав Поганин листа цареві, щоб прислав того стрільця до нього на обід. Коли не пришле, знищить всю державу.

Питає цар Івана:

— Чи підеш, Іване, в гості до Поганина?

— Піду! — каже Іван. — Тільки дайте мені дванадцять таких парубків, як і я, щоб були всі одного росту, одного обличчя.

— Іди, вибирай поміж моїми вояками! — каже цар.

Пішов Іван між вояків, вибрав дванадцять таких, як він сам, і каже їм:

— Коли прийдемо до Поганина, то всі йому поклонимся. Він буде запрошувати старшого сісти. Ми візьмемо стілець, розламаємо його й скажемо, що сідати не будемо, бо ми всі старші. Коли Поганин буде частувати нас з одної склянки, ми візьмемо склянку, розіб'ємо й скажемо, що ми не п'ємо з одної склянки, бо ми всі старші.

Прийшли парубки до Поганина, вклонилися йому. Дивиться той і не може впізнати, хто з них старший. Подає стілець і каже:

— Хто між вами старший — сідай!

Розламали парубки стілець, посідали кожний на свій кусок й кажуть:

— Ми всі старші.

Подає Поганин склянку вина й каже:

— Хто між вам старший — пий!

Парубки розбили склянку й кажуть:

— Ми всі старші.

Так і не зміг впізнати Поганин, хто з них старший. Розсердився і послав парубків спати до амбара.

А сестра Поганина каже братові, що вона впізнає старшого. Пішла вона увечері до парубків у амбар й каже одному:

— Коли скажеш, що ти старший, буду спати з тобою.

— Скажу, тільки спи! — відповів парубок.

На світанку сестра Поганина пішла з амбара. Встав парубок, дивиться, а в нього на гудзику написано: «Старший». Взяв Іван крейду й кожному парубку написав на гудзику: «Старший».

Дивиться вранці Поганин і бачить, що в кожного парубка на гудзику написано: «Старший». Розізлився і кричить:

— Та хто з вас старший, відрубай мені голову!

Кинувся Іван до Поганина, вихопив шаблю, розмахнувся — і покотилася Поганинова голова. Заволодів Іван Поганиною державою і повернувся до свого царя. Каже йому цар:

— А тепер справимо весілля! Віддаю за тебе свою дочку!

— Ні, зараз я іду по світу розуму набиратися, а весілля справимо потім, коли повернуся! — відповідає Іван.

Іде Іван світом, іде. Ніч застала його коло млина. Вирішив Іван тут переночувати. А в млині жили дід з бабою, їх дочка, собака і кішка. Проситься Іван на ніч, а його питають:

— Ти куди йдеш?

— До морського півня.

— То запитай у того півня, чому ми ріжемо телицю, печемо хліб, все з'їмо й залишаємося голодні?

— Спитаю! — відповідає Іван.

Переночував Іван в мельника і вранці пішов далі. Іде, йде і приходять до одної хати. Дивиться, а в хаті дванадцять прекрасних дівчат.

— Куди ти йдеш, славний парубче? — питають дівчата.

— Іду до морського півня!

— То запитай його, чому ми, дванадцять красних дівчат, не можемо вийти заміж?

— Спитаю! — відповідає Іван.

Іде Іван далі. Бачить, в одному саду стоїть груша, під грушею дванадцять панів. Всі вони дивляться на грушу й чогось чекають.

— Куди ти йдеш, парубче? — питають в Івана.

— Іду до морського півня.

— Спитай, добрий парубче, коли ця груша вродить срібні плоди?

— Спитаю! — відповів парубок і пішов далі.

Іде й бачить — на увліссі чоловік заганяє пташку в дупло.

— Куди ти йдеш, парубче? — питає чоловік.

— Іду до морського півня.

— Спитай його, коли я цю пташку зажену в дупло.

— Спитаю! — відповів парубок.

Прийшов парешті Іван до морського півня. Дивиться, а тут і сестра Поганина. Морського півня не було вдома. Поки він прийшов, парубок встиг з сестрою Поганина про все домовитись. Як тільки півень з'явився, сестра Поганина смикнула перо з морського півня і кинула Іванові під ліжко.

Прокинувся морський півень і питає:

— Чого ти смикаєш мої пера?

— Та як не смикати, коли мені таке страшне приснилося.

— А що тобі приснилося?

— Снилось мені, що там і там є млин, а в тому млині живуть дід, баба, дівчина, собака і кішка. Напечуть вони хліба, заріжуть телицю, а все голодні.

— Вони завжди будуть голодні, бо ні псові, ні кішці не дають їсти. А коли б нагодували пса і кішку, то й самі були б ситі! — відповідає півень.

Коли морський півень заснув, сестра Поганина знову висмикнула перо з його хвоста.

— Чому ти не даєш мені спокійно спати?

— Та як тобі дати спокій, коли мені таке страшне сниться.

— А що тобі сниться?

— Там і там є дванадцять дівок. Всі вони дуже красні, та жодна з них не може вийти заміж.

— Вони ніколи не вийдуть заміж, бо, коли метуть хату, сміття кидають сонцю в очі. Коли б сміття кидали на захід, відразу вийшли б.

Знову заснув морський півень. Та раптом Іван висмикнув перо. Півень прокинувся, побачив Івана й давай сваритися:

— Чому ти мені не даєш спати?

— Та як тобі дати спати, коли мені таке страшне сниться.

— А що тобі сниться?

— Сниться, що під грушею стоять пани. Є їх дванадцять. Ті пани чекають, коли груша вродить срібні плоди.

— Груша ніколи не вродить срібних плодів. Бо під нею закопаний срібний казанок, в тому казанку — гроші. Коли б того казанка викопати, гроші роздати бідним, груша знову почала б родити.

Тільки заснув морський півень, як Іван знову висмикнув перо з його хвоста. Розізлився півень і питає Івана, чому він не дає йому спокійно спати.

— Та як тобі дати спокій, коли мені таке страшне сниться.

— А що тобі сниться?

— Мені сниться, що на одному узліссі чоловік заганяє в дупло птаха і ніяк не може загнати.

— Той чоловік ніколи пташку в дупло не зажене. Бо той чоловік забив свого товариша й тепер хоче знову загнати в нього душу.

Встав тоді Іван і пішов у зворотний путь. Приходить до чоловіка на узліссі. Чоловік і питає його:

— Що сказав морський півень?

— Кавав, що ти ніколи не заженеш пташку в дупло, бо ти забив свого товариша.

Гірко заридав чоловік і впав на землю.

Приходить парубок до панів, що стоять під грушею.

— Що сказав морський півень?

— Беріть лопати, розкопуйте під грушею землю.

Взяли пани лопати, почали розкопувати. Викопали з землі казанок з грошима. Коли роздали гроші бідним, груша розвилася й вродила срібні плоди. Дають панове парубкові гроші за те, що він послужив їм, та парубок грошей не бере.

Прийшов Іван до дванадцяти дівчат і тут заночував. Вранці, коли всі прокинулися, почав учити їх, як вимітати хату. Не встигли дівчата вимести сміття, як з'явилися дванадцять сватачів. Дівчата дають парубкові гроші за добру пораду, але він грошей не бере.

Нарешті прийшов Іван до того млина, де ночував колись. Зустріли його дідусь з бабусяю й питають:

— Що кавав морський півень?

Взяв парубок хліб і м'ясо, нагодував пса і кішку. І відразу старий, стара й донька стали такими ситими, що навіть по пшатку м'яса не могли з'їсти.

Потім, не знати на який день, прийшов Іван до царя. Справили весілля, і став Іван жити зі своєю дружиною. Живуть вони й досі, коли не померли.

ПРО БІДНОГО ЧОЛОВІКА І ВОРОНЯЧОГО ЦАРЯ

Де не жив, а жив на світі бідний чоловік. Не мав він ніякого майна, крім маленької хатини, нивки і двох чорненьких кудлатих воликів. Забув я сказати, що мав він ще й жінку та цілу громаду дітей. І сам не знав, скільки їх в його тісній хатині пишчить, верещить, просить їсти.

Пішов якось бідний чоловік на свою нивку й взяв з собою

найменшого сина. Сів хлопець під кущем і квітками грасть-ся. Почав бідний чоловік воликами ниву орати.

Оре, оре... ледве зорав дві борозни, як над ним захмарилося, та так, немов темна ніч налягла.

Дивиться бідний чоловік, що то за чорна хмара небо за-слонила, й бачить над собою велетенського птаха. Клюв у того птаха як гострий, калений у вогні спис, кігті як гаки, а крила такі, що й сонце заслонили.

Налякався бідний чоловік, коли птах сів на його ниву. Прикрив птах під свої крила не тільки чоловіка, але й його сина, кудлатих воликів, плуг.

Ще дужче чоловік налякався, коли птах заговорив людським голосом:

— Скажи, чоловіче, що від тебе взяти — сина чи воликів, бо мої дітки дуже зголодніли?

— Бери мене! — каже бідний чоловік. — Я вже старий, досить набідувався на світі.

— Тебе не беру. Ти багато тютюну скурив, твоє м'ясо прокоптіло, від нього мої дітки захворіють! Давай сина або кудлатих воликів! — мовив на це страшний птах.

Замислився бідний чоловік, що йому робити. Дітей у нього багато, коли хлопця віддасть, і так ще досить залишаться. А воликів тільки два. Коли їх цей страшний птах забере, чим він дооре нивку, чим дров привезе, чим заробить хліб для сім'ї?

А птах підганяє:
— Ти довго не мудруй, а відповідай, що мені даш? Дитину чи худобу?

Тут птах почав кігтями землю під собою гребти. Глянув чоловік на ті кігті й пошкодував сина. «Будь що буде! Не дам я своєї дитини в ті страшні кігті».

— Бери воликів! — промовив він сумно.

— Маєш щастя, що дав воликів, а не хлопця. Інакше я тебе, і волів звів би з світу! — промовив птах. — Та щоб ти знав: за воликів я тобі добре заплачу. Зашли до мого палацу одного з своїх синів, я йому дам за воликів те, що він тільки забажає.

— А де твій палац? — питає бідний чоловік.

— Твій син мій палац знайде за зеленими полонинами, за густими лісами, на срібній поляні. Хай тільки запитає, де живе Воронячий цар! — З цими словами птах вхопив па-сурицями чорних кудлатих воликів разом з плугом й по-лів.

Повернувся засмучений чоловік додому.

— А куди поділися твої волики? — питає жінка.
Розповів їй чоловік свою пригоду, засумувала й жінка,
заплакала:

— Що тепер з нами буде? Як хліб вродить, коли ти нивки
не зорав, зерна не посіяв?

— Не плачте, мамко! — каже найстарший син. — Ось я
зараз піду до Воронячого царя, най він нам заплатить за
воликів. Та коли й не повернуся, то хоч одна скибка хліба
для інших залишиться.

Заплакала бідна жінка ще дужче:

— Нікуди не ходи, синку! Той страшний птах ще з'їсть
тебе. Най буде, що буде, — серед дітвори й тобі шматок хліба
знайдеться!

Та син не послухав. Спекла мати синові паляницю, покла-
ла в торбину цибулину й попрощалася з ним перед далекою
дорогою.

Пішов найстарший син шукати, де ті зелені полонини,
густі ліси, де той палац на срібній поляні, в якому живе
Воронячий цар.

Перейшов син одну полонину, перейшов другу і потрапив
до густого лісу. Дуже зголоднів. Сів собі під кущем, вийняв
з торбини паляницю, цибулину й почав їсти. Не встиг пер-
ний шматок покласти до уст, як бачить: перед ним чорна
хрома ворона на одній нозі скаче, підстрибує.

— Щасти доле! — мовить ворона.

— Щасти й тобі! — відповідає хлопець.

Сіла ворона біля хлопця й дивиться, як той смачно їсть
цибулю й паляницю.

— Чи ти б не дав мені хоч шматочок паляниці? Я дуже
зголодніла! — просить хрома ворона.

— Знайди собі сама. Я дуже голоден, а дорога перед
мною ще довга, не можу тобі дати! — відповідає найстарший
син. А мав той син тверде і скупе серце.

— Куди ти йдеш? — спитала ворона.

— Шукаю срібну поляну, на якій стоїть палац Воронячо-
го царя.

— Візьми й мене на свої плечі, бо і я туди поспішаю. Та
ні крила, ні ноги мені вже не служать! Я тобі вкажу до-
рогу.

— А як тебе понесу, коли й сам ледве ноги тягну! —
мовив байдуже хлопець.

Хрома ворона підстригнула, махнула крилами, знялася й
полетіла.

— Яка хитра! На моїх плечах захотіла проїхатися! — розсердився хлопець. Поклав він в торбину остаток паляниці й вирушив далі шукати срібну поляну з палацом Воронячого царя. Ні срібної поляни, ні палацу хлопець не знайшов. Заблудив він у лісі й не міг з нього вийти.

А бідний чоловік з жінкою чекають, коли син повернеться, та ніяк не дочекаються. Минають дні й ночі, а про хлопця ніяких вістей немає.

Каже середульший син:

— Спечіть мені паляницю, покладіть в торбину цибулину, дайте мені палицю на дорогу, піду я шукати брата. Можливо, мені вдасться знайти й срібну поляну, і палац Воронячого царя.

— Не ходи, синку, нікуди! — просить мати. — Ми й без платні Воронячого царя якось проживемо. А коли судилося братові повернутися, він повернеться.

Та не змогла мати вмовити сина. Довелось і середульшого випроводити в дорогу.

Іде середульший син зеленими полонинами, густими лісами. Іде й бачить: ворони літають. Тут він подумав, що ось-ось має нарапити на палац Воронячого царя. «Ачей, десь тут має бути й мій брат!» — думає він.

В густому лісі зголоднів середульший син, сів, вийняв паляницю, цибулину і їсть. Раптом перед ним з'явилася хрома ворона й просить, щоб кинув їй бодай шматок паляниці.

— Твій цар забрав від нас воликів, най він тебе й кормить! — мовив середульший син.

— Візьми мене хоч на плече, щоб я, хрома й голодна, в лісі не загинула! — просить ворона.

— Най тебе твій цар бере на свої плечі! — каже хлопець.

Ворона підстрибнула, піднялася на крилах й полетіла. Середульший син здивовано глянув їй вслід і сам встав, щоб іти далі.

Та й він не знайшов ні срібної поляни, ні Воронячого царя. Заблудив у лісі, як і його брат, й не міг знайти дороги.

Чекають бідний чоловік з жінкою своїх синів, не можуть дочекатися. Ні слуху про них, ні вісточки.

Каже наймолодший син матері:

— Приготуйте, мамко, й мені торбину. Можливо, я від Воронячого царя привезу платню за воликів і братчиків своїх знайду.

Заплакала бідна жінка, стала сина просити, відмовляти. Та дарма. Мусила і його відпустити в дорогу.

Тшов наймолодший син високими полонинами, проходив дрімучими лісами. Сів він під тим кущем, де колись сиділи його брати, й почав їсти. Не встиг відрізати другого шматка хліба, як з'явилася хрома ворона. Стрибас ворона на одній нозі й просить хлопця:

— Дай мені кусочок!

Та не встигла ворона доказати, як хлопець вже відрізав добрий шмат паляниці й дає вороні:

— Іж, небого! Для мене вистачить. Одному і їсти не хочеться.

— А цибулі не даси? — питає ворона.

— А де би не дав? Коли хочеш — охоче дам.

З'їла ворона хліб, з'їла й цибулину, гарпо подякувала й йде:

— Куди це ти вибрався, хлопче? Ти забрів до такого лісу, а якого ще ні одна душа живою не виходила.

— Мені треба потрапити на срібну поляну. На гій поляні стоїть срібний палац, а в палаці живе Воронячий цар. Певно, у тому палаці і мої брати.

— Візьми мене до себе на плечі, бо я не можу ступити на ногу, а крильця мої слабкі! — просить ворона.

— Чому б не взяти? Я ще ніколи ворону на плечах не носив! — посміхнувся хлопець й взяв ворону на плече.

Вирушили в дорогу. Ворона сидить на плечі й все нащипує:

— Іди направо, іди наліво! Іди прямо!

Йшли вони так два дні й дві ночі. Пройшли один, проїхали й другий густий ліс. Раптом посвітлішало, й опинилися вони на широкій поляні. А що то була за поляна! Трава, квіти, навіть каміння — все з чистого срібла.

Серед поляни — скеля теж з срібла, а на її вершині чудовий палац. Хлопець стояв, як зачарований. Навіть уві сні не бачив такої краси. Сіли вони на краю поляни, з'їли все, що залишилось в торбині. Мовить хрома ворона:

— Там, на тій скелі, стоїть палац мого царя. Туди дорогу вже й сам знайдеш. Та за те, що ти до мене був таким добрим, я дам тобі одну пораду. Коли мій цар буде тебе шукати, яку платню ти хочеш за воликів, ти нічого від нього не проси, крім того, що він кладе собі під голову, коли спати лягає.

При цих словах ворона зникла.

Син бідного чоловіка піднявся на височенну скелю; тут він зустріла сторожа й завела прямо перед срібний трон, на якому сидів Воронячий цар.

— Як ти сюди дорогу знайшов? — питає Воронячий цар хлопця.

— Добрі люди показали! — відповідає хлопець. Хрому вору не хотів хлопець прозradити.

— Та коли ти вже до мене добрався, я мушу дотримати слова. Роздивися по всіх моїх палатах й скажи, що тобі найбільше подобається. Те й дам!

Три дні й три ночі ходив син бідного чоловіка по царських хоромах, та й десятої частини палацу не обійшов. Приходить до Воронячого царя й каже:

— Чарівні твої, царю, палати. Багато всього я в них побачив, багато мені з того полюбилось. Та що я робитиму з таким багатством? Більше я оглядати хоромів не стану, а тебе прошу: дай мені те, що ти кладеш під голову, коли лягаш спати.

Розсердився Воронячий цар і наказав всім воронам, що з хлопцем по хоромах ходили, відрубати голови.

— Це тому, що котрась з них тобі це порадила!

Став цар умовляти хлопця, що дасть йому все що захоче, тільки щоб відмовився від свого прохання.

— Та мені тільки це сподобалося! — не відступав хлопець.

— Дам тобі й волів, дам тобі стільки золота, стільки золота, скільки вони зможуть на возі повезти!

— Ні, мені тільки те дай, що кладеш під голову, коли спати лягаш.

— Дам тобі все, що є в моїх палатах!

Та хлопець не відступав від свого прохання.

Що мав робити Воронячий цар? Вийняв з-під подушки маленького млиночка, на якому в панських хатах кофе мелють, й віддав хлопцеві.

— Ось тобі те, що ти хочеш. Тільки щезни з моїх очей, щоб не заглявав тебе! — гукнув сердито.

Налякався хлопець, поклав млинок в торбину й побіг з воронячого царства. Зупинився тільки тоді, коли вже був у густому лісі. Сів, поклав перед собою млинка й шукає, чи не залишилось в торбині ще шматочка паляниці. Та торбинка була порожня.

«Погану раду дала мені хрома ворона, — думає хлопець. — Коли б я взяв що з багатства Воронячого царя, було б краще».

Й почав хлопець від нічого робити того млиночка розглядати, — цікаво знати, що то за штука. Адже ж цар готовий

був віддати за нього все багатство. Та на вигляд млиночок простий.

«Помру тут з голоду! — зажурився хлопець. — От, коли б переді мною з'явився такий стіл, як в палатах Воронячого царя, — в їжею, напитками». — І крутнув ручкою млинка.

Миттю перед хлопцем справді з'явився багато застелений і прибраний різними стравами стіл.

— Дивися, що мій млинок знає! — здивувався і зрадів хлопець. А потім знову засумував: «Та як мені самому їсти, коли дома голодний няньо, мама, брати і сестри?»

Крутнув хлопець знову ручку млинка й промовив:

— Най тут будуть мої брати й сестри, мої батьки!

В ту ж мить за стіл сіла вся рідня хлопця — батько й

мати, сестри, брати.

Доти не піднялися з-за столу, поки всього не з'їли.

Потім повернулися всі щасливо додому й зажили в достатках. Що тільки захочуть, млинок все змеле.

Коли не вірите, зайдіть в їх хатину і запитайте самі. Коли захочуть, вони вам все розкажуть.

МОРСЬКИЙ ЦАР

Жив собі купець із жінкою. Дуже багатий був і мав він сина. Скормили вони свого сина, одружили його, незабаром і померли: перше помер сам купець, а за ним і жінка його.

Остався один син із своєю молодю жінкою. І думає він собі: «За що б тут руки зачепити? За яке ремесло взятись?»

Думав, думав та й надумав: «Батенько мій, нехай царство буде, не сидів удома, а все по чужих далеких сторонах їздив. Тим він нажив собі багатство. Буду і я так робити».

Думав, думав та й надумав: «Батенько мій, нехай царство буде, не сидів удома, а все по чужих далеких сторонах їздив. Тим він нажив собі багатство. Буду і я так робити».

Навалив він три кораблі добра всякого, попрощався із своєю жінкою і поїхав по морю в чужі далекі землі. А вдома його жінка вже тоді завагітніла, він же цього й не помітив.

Ну, поїхав він у чужі далекі землі, товар свій добре продав, а на сьомому році накупив іншого товару, навалив уже не три кораблі, а цілих дванадцять і поїхав додому.

Кілька кораблів їхало попереду й кілька позаду, а він саме в середині. Як виїхав він саме насеред моря, корабель його і став; що вже йому не робили, як вони вже його не віддихали, — нічого не вдіяли: стоїть корабель на однім місці, стоїть, не ворухнеться.

І посилав той купець норця, щоб пірнув у море та подивився, за що він там зачепився. Пірнув той норець у море,

дивиться — а на дні моря стоїть дід, однією рукою держить корабель. Норець його й питає:

— Нащо це ти держиш наш корабель?

— Піди та скажи своєму господареві, що коли хоче він додому повертатись, так щоб віддав мені те, чого він удома не знає, а як не дасть, то втоплю всіх.

Випірнув норець і каже своєму хазяїнові:

— Стоїть там у морі старий дід, і однією рукою держить корабель, і переказує вам, що, як віддасте йому те, чого ви дома в себе не знаєте, — пустить, а ні — то потопить усіх, казав.

Купець і каже:

— Пірни ж ти до нього й попроси, щоб дав він вільготу хоч три години, щоб передумати мені, що в мене вдома є?

Поліз знов норець у море й просить у того діда вільготу на три години. Дід і каже:

— Не то на три години, хоч на три дні.

Випірнув норець і сказав це своєму хазяїнові. Хазяїн і став здумувати та писати все, що в нього вдома є. Усе, усе поздумував, усе знає — тільки не знає, що в нього вродився дома син, що вже тому синові сім літ, що ходить він уже в школу й читати привчився. Як поздумував усе, і посилав норця в море:

— Скажи тому дідові, що віддаю йому те, чого вдома не знаю.

Поліз знов норець і сказав це дідові. Дід той каже:

— Я не повірю на слова: хай дасть мені записку, своєю кров'ю написану.

Купець мерщій урізав пучки і кров'ю написав записку, що віддає тому дідові те, чого вдома не знає, та й послав в нею норця до діда в море.

Як тільки взяв дідусь записку, пустив корабель; як пустив корабель, то поплив він так скоро, що й випередив передні. А дідусь, як тільки взяв записку, відніс її зараз у темісто, відкіль родом був той купець і де жила його жінка в сином. Поніс, та й підкинув її на дорозі, та ще й сам приписав: «Тебе, добрий молодче, віддав мені твій батенько на послугу. Оце й записку видав, своєю мазкою написану. Та ти цим не турбуйся, бо не зараз я тебе візьму, а через п'ять літ, тоді, як сповниться тобі дванадцять літ. Як уже сповниться тобі дванадцять років, то кидай свого батька й матір та йди до мене».

А син, як ішов із школи, підняв її, прочитав та й каже:

— Ну, нічого робити: батеньковим словом мені не гребувати, не ставити мого батенька брехуном.

Жалко йому було кидати свою матір-жалібницю та й батька свого: хоч і не бачив він його зроду, а дуже його любив, і не хотілось йому покидати його; сумував він собі сам, ні матері не казав нічого, щоб ще її не засмутити.

Аж ось батько його з дванадцятьма кораблями до свого города прибуває і всім, усім своїм родичам оповіщає. Усі родичі, й жінка його, і син ідуть його зустрічати. Як воярив він свою милу, обнявся з нею, поцілувався, а сина й не помітив, що той до нього руку простягає — лізе цілуватись.

А як уздрів уже, питає свої жінки:

— А це що за хлопчик?

— Та це, дружино моя, синочок наш, що без тебе родився, хіба ти вже забув, що покинув мене на таких порах? Тоді тільки батенько догадався, що він віддав дідові тому, що вдержував корабель. Здумав, зітхнув тяжко та й промовив:

— От так же!

Син зараз догадався, чого його батенько засумував, та й каже йому:

— Не жалійся, татусю, ще не зараз мене від вас візьмуть, — до дванадцяти літ проживу я між вами, ще, знатись мені зостатись жити з вами цілих п'ять років.

А мати ще нічого й не знає та й питає його:

— Та що це ви балакаєте, що я й не розчовпаю?

Вони їй розказали. Дуже сумували батько й мати та син. І вже ж жаліли свого сина вони! Уже ж і кохали його! Не знаття йому було, а рай божий.

А як сповнилось уже йому дванадцять років, він і каже батькові та матері:

— Сушіть мені сухарчиків. Час уже йти мені до діда на послугу.

Насушили вони йому сухарчиків, вложили їх у торбиночку, попрощались із ним та й пустили його. І пішов він дорогою.

Ішов, ішов, дійшов до моря. Дійшов та й став віддихнути. Дивиться — на березі стоїть куц якогось деревця з красивими ягідками, та таке воно рясне, рясне! І став він дивитись на нього. «Що це за куц такий, що я його ще й не бачив? Який у того батенька страшений сад, що всяке, усюде там дерево є, а цього нема. Що воно за дерево?»

А це була калина. Дивиться та й дивиться він на нього, коли бачить, що летять одинадцять утінок, а позаду й

дванадцята. Летять вони якраз на нього, а він скоріше під куц та й сховався там. Спустилися ті одинадцять утінок якраз коло нього на березі та й зробились усі красними дівчатами. Пороздягалися вони та й стали купатися в морі. Купувались та й полетіли.

Прилітає тепер задня, дванадцята. Прилетіла і там зробилась дівчиною, найкращою над усіх. Роздяглась і вона та й стала купатися. А купців син мерщій з-під куц, та за одежу, та й заховався під дерево, і сидить там мовчки, мов неживий. Вона, як уже викупалась, вийшла на берег. Хоч коп — нема одежі. Ото й каже вона:

— Хто в тут? Як стар чоловік — будь мені рідний батенько; стара жінка — будь мені рідна матінка; середній чоловік — будь мені рідний братик або рідна сестриця; молодий чоловік — будь мені вірна дружина!

А він зараз вийшов з-під куц та й віддає одежу. Вона зраділа, так зраділа, що й не сказати, бо перед нею стояв такий козак, що кращого й у світі не знайти.

— Хто ти єси, козаче? — питає вона його.

— Я такий і такий. Їхав батько по морю, а дідусь старенький і зупинив його корабель, казав моему батькові, що, як не віддасть одного, що вдома не знає (а я і родивсь саме без батенька, тим-то він і не знав мене), потопить його і всіх його людей. Батько не знав нічого, що вдома діялось, — віддав мене. Так оце я йду до нього тепер на послути.

— Ну й добре! — каже його мила. — Той сивий дідусь, що держав корабель, то мій начальник; я в нього послужанкою. Нас у нього дванадцять. Може, і ти бачив, що летіли наперед мене одинадцять утінок: то все мої товаришки. Це дідусь хоче мене з тобою одружити. То тільки гляди: схитриш — добре буде тобі; не перехитриш — лихо буде тобі. Буде твоя голова на коляці висіти так, як висять там уже їх одинадцять. Дідусь мій хотів своїх послужанок одружити, та з усіх одинадцяти не знайшовся ні один, щоб перехитрував усе. Пропали всі.

І показує йому дорогу, куди пройти до дідуса.

— Підди цією дорогою; іди, іди, поки не дійдеш до стежочки, що лежатиме вліво. Підеш по тій стежечці. Іди, іди, поки дійдеш до такого місця, що все покрите гадюками. Ти не бійсь — іди, та не озирайся, — вони тобі дорогу дадуть; озирнешся — з'ядять. Підеш, підеш, дійдеш до такого місця, що покрите все звірюками лютими. Ти йди, йди, не озирайся, — вони тобі дорогу даватимуть. Як пройдеш уже це місце, побачиш наліво, на леваді, хатку на курячій ніжці. Ты

туди: там я живу. Ну, тепер прощай, моя дружинонько! Та гляди, бережись: вбережешся — добре буде, не вбережешся — головонька твоя повисне на коляці, як висить там уже одинадцять!

Сказала це, зробилася знов утинкою і полетіла. Пішов купців син тією дорогою, що показала йому його мила. Ішов, ішов, дійшов до стежечки; пішов стежечкою, дійшов до того місця, що гадюками все було закрите. Але він ішов сміливо, й вони йому дорогу давали. Пройшов це місце, найшов на таке, де повно звірів було. Він ішов теж сміливо, і вони дали йому дорогу. Як вийшов уже на поляну, як уздрів уже він хатку на курячій ніжці, так радісно йому стало. Прийшов до тієї хатки та стук-стук у віконце. Вийшла його мила, відчинила йому, повела його в хату, нагодувала його й напоїла. І розказує вона йому:

— У нашого дідуса нас дванадцять. Сам живе він у пишних хоромах і характерничить, а нас розсилає він навкруги себе на дванадцять верстов від себе і на дванадцять верстов сестра від сестри, і всі в таких, на курячих ніжках. Ну, тепер тобі, моя дружино, пора спати. Скоро прилетить вістовик від дідуса (дідусь, як що наказує, посилає свого крилатого вістового по всіх дванадцяти хатках, і наказує той вістовий, що треба). Та гляди ж, моя дружинонько, якщо прилетить той вістовик, так що б не казав, ти все мовчи, мов нема тебе в хаті. А там уже подумаємо, що треба робити.

Та й положила його під лавку і світло погасила. Тільки що уляглись вони та стали дрімати, летить під вікно вістовик і кричить:

— Наказував дідусь, щоб на завтра ви були всі дванадцять, лице в лице, одежа в одежу, черевики в черевики, і щоб у кожної було по мідному пруткові, бо приїхав уже дідусів зять, — (це, бач, цей купців син).

І полетів.

— Ну, тепереньки, моя дружино, треба за діло прийматися, — каже купцевому синові його суджена.

І скувала йому мідну булаву, й каже: — Ти ж іди по тій-то і тій дорозі. Перейдеш до залізних воріт, там будуть прив'язані на ланцюгах два леви. Як будеш ти іти й кинуться вони на тебе, ти закричи на них: «Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуса на послути!» — вони й пропустять. Як прийдеш ти до дверей, замахнешся булавою і вдар їх, щоб розбити. Дідусь закричить: «Хто там?» А ти сміливо відкажуй: «Я, дідусю, я йду до тебе на послугу!» Тоді він поведе тебе туди, де ми будемо уряди

поставлені, і всі будемо, як одна: і лице, і одежа, і черевки, і все, все буде, як у однієї. А я буду стояти така-то від краю, і у мене на лівій нозі буде закаблук набік закривлений. То хоч і з першого разу пізнаєш мене, а не подавай виду: пройди раз і вдруге, немов не знаєш, та придивляйся на кожну. Дід буде на тебе гримати та говорити, щоб швидше вибрав ти свою суджену (а як не вибереш, голова твоя повисне на коляці), але ти не вважай на це і відкажи йому: «Е, дідусю, що ви?.. Це не яблучко з яблуні зірвати: вкусив, гарне — з'їв, недобре — кинув; мені з нею треба буде вік коротати!» На третій раз уже виведи мене. Тепер прощай, моя дружинонько мила!

І полетіла сама.

Він і пішов, куди йому його мила показувала. Прийшов до двору дідусевого, а коло стовпів ворітних прив'язані були два леви. Як тільки уздріли вони його, так і кинулися на нього, а ревом. Він на них як крикне:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуся на послугу.

І пропустили вони його. Прийшов він до дідусевого будинку та як замахнувся своєю булавою, як гупне у двері, — вони і розлетілись.

— Хто там? — питає його дідусь.

— Це я прийшов на послугу!

— Пора, пора, козаче. Ну, ходім же, вибиратимеш свою суджену; та гляди: як не вибереш — твоя голова отам, на коляці, повихається.

І пішли. Вийшли вони на леваду. Там стояли всі дванадцять, усі, як одна. Купців син відразу замітив свою суджену, але не подав у цьому виду. Пройшов раз — не вибрав. Дідусь і каже:

— Що ти даремно ходиш? Хіба не сподобав ні однієї? Вибрай пошвидше!

— Е, ні, дідусю! Це не яблучко з яблуньки зірвати: добре — з'їв, а недобре — кинув; мені треба з нею вік коротати.

Пройшов і вдруге — теж не вибрав. Дідусь іще дужче гримнув на нього. А купців син тієї ж йому відказав:

— Е, ні, дідусю! Мені з нею цілий вік коротати!

На третій раз пройшов купців син і вивів свою милу.

— Ну, добре, пізнав! Піди ж ти та погулай сьогодні — оце й гроші тобі; а завтра приходь знов сюди: як вибереш до трьох разів — твоя буде; не вибереш — твоя голова буде те-

ліпатися на коляці.

Купців син, узявши гроші, пішов гуляти. Гуляв, гуляв, а опівночі прийшов до своєї милої почувати. Мила дала йому вечеряти та й каже:

— Ну, добре, що сьогодні щасливо день пройшов. Дай же, боже, щоб іще два так пройшли. Лягай же, моя дружинонько, отут знову під лавкою та мовчи, мов тебе й нема тут, щоб ти не почув, що казатимуть.

Тільки що вони полягали та світло погасили, аж ось знову летять від дідуся вістовий. Прилетів та стук-стук у віконце:

— Наказав дідусь, щоб на завтра ви всі були лице в лице, одежа в одежу, черевки в черевки, і щоб у кожної було по срібному прутіві.

І полетів.

— Ну, тепер, моя дружинонько мила, треба про день дбати.

Скувала зараз йому срібну булаву і наказує:

— Підеш же ти завтра знову тією дорогою, що й сьогодні пішов. Як дійдеш знов до воріт і будуть на тебе кидатися леви, ти знов закричи на них: «Цитьте, прокляті звірі! Я йду до дідуся на послугу». Вони тебе і пропустять. Як прийдеши до дверей (вони на завтра ще кріпше будуть зроблені), якомога дужче замахнися, щоб розбити їх. Як розіб'єш, дід закричить: «Хто там?» — ти відповідай: «Я, дідусю, я; йду до вас на послугу!» І поведе він тебе знов туди, де ми будемо у рядочок поставлені, і я буду стояти така-то від краю, і на лівій нозі мізинець буде зігнутий. Ти хоч і спершу мене не помітиш, але не виводь від першого разу, а пройди раз і вдруге, а втретє вже виведи. А як дідусь буде на тебе гримати, ти йому якомога сміливо відкажуй те, що й сьогодні відказував.

На завтра, як світ у вікно, попрощалась вона з ним і полетіла. Пішов і він туди. Як дійшов до воріт, то на нього леви й кинулись, і заревли. А він на них:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуся на послугу.

І пропустили вони його. Як дійшов до дверей, як замахнувся булавою, як ударив, — так двері й розлетілись.

— Хто там? — кричить з будинку дідусь.

— Я, дідусю, я йду до вас на послугу.

— Пора! пора! Ну, ходімо ж, вибиратимеш свою суджену; та гляди, не вибереш — до тих одинадцяти голів, що теліпаються на коляці, прибавлю твою дванадцятю.

— Авжеж, дідусю, ваша воля.

Пішли. Прийшли знов на леваду, де стояли в ряду дванадцять дівчат. Купців син відразу помітив свою суджену, але пройшов раз, не вивів її, пройшов удруге — теж не вивів. Дідусь на нього гримас:

— Що ти, такий-сякий! Хіба не вподобав ні єдиної з усіх?

А він знову відказує:

— Е, ні, дідусю! Це не яблучко з яблунки зірвати — добре — з'їв, недобре — кинув; мені треба з нею вік коротати.

На третій раз вивів він.

— Ну, добре! — каже дідусь. — Іди ж ти тепер гуляй, а завтра приходи: як вибереш іще завтра — буде вона тобі.

Та й дав йому багато грошей. Купців син гуляв, гуляв, а з півночі знову приходив до милої. Повечеряли й лягли відпочивати. Тільки що встигли світло загасити, летить вісто-вик від дідуса. Постукав у віконце та й кричить:

— Наказав дідусь, щоб на завтра ви всі були лице в лице, одяга в одягу, черевики в черевики, і щоб у кожної було по золотому пруткові.

— Добре! — відказала йому.

Зараз скувала вона милому золоту булаву та й каже:

— Гляди ж, моя дружино, роби й тепер усе так, як і в перші два рази. Прийдеш до воріт, те ж скажи на леві; прийдеш до дверей, розбий їх булавою; як будеш вибирати, пройди два рази, а на третій раз уже вибери.

Ранком мила його знов полетіла. Пішов і купців син туди. Приходить до воріт — леві знов на нього кинулись. А він і крикнув на них:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я іду до дідуса на послугу.

І пропустили його. Прийшов до дверей; як замахнув на них, як ударив, — так і розлетілись вони.

— Хто там? — каже дідусь.

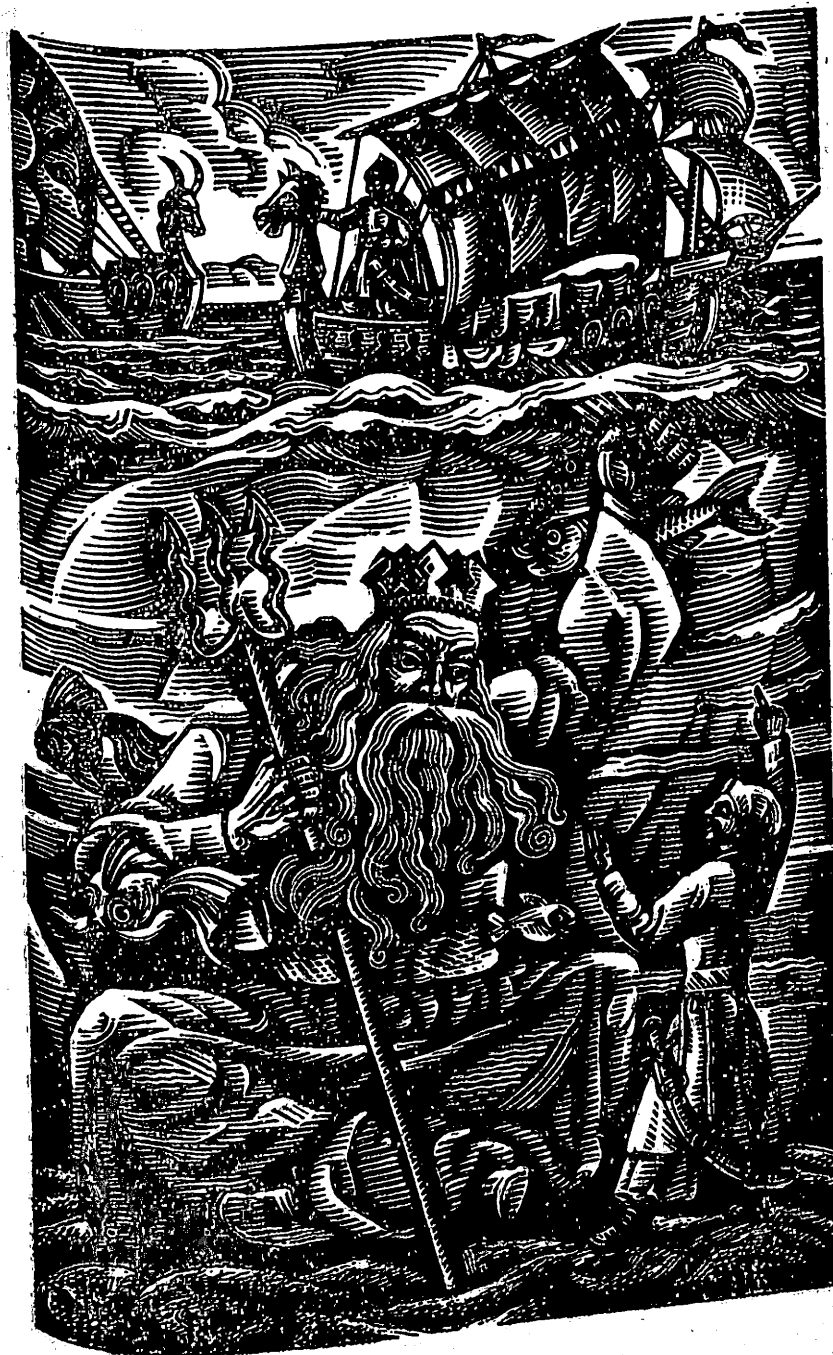
— Я, дідусю, я іду до вас на послугу.

— Пора, пора! Ходім же вибирати твою суджену.

Купців син пройшов раз — не пізнав своєї судженої (а він її відразу пізнав), а дід знай кричить на нього. Пройшов ще й вдруге — теж не знайшов. Дід же ж на нього ще дужче гримас. Пройшов ще й утретє — і вивів.

— Ну, добре! Хай же вона тобі навіки.

Заручили їх і відгуляли весілля. Дідусь наладнав йому золота та срібла цілих дванадцять кораблів, і попливла мо-лода пара до батька та до неїки.

Як приїхав купців син, на radoцxaх навели гостей, зробили друге весілля.

І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті не було.

ЦАР ДИКОГО ЛІСУ

Жив де не жив багатий граф. Мав він немало різного маєтку, а найбільше мав лісу. Лісів мав стільки, що не знав ім ні краю, ні кінця.

Графські ліси сторожили гайники. Одного разу один гайник, блукаючи в лісі, вийшов на полянку й сів собі відпочити. Дивиться ураз, а з хащі вибрався Дикий чоловік. Тільки втямив гайника, напудився і під кліпом ока зник. Гайник дуже хотів знати, що то за дикар. Коли дістав від графа шатню, каже йому:

— Там і там я видів Дикого чоловіка. Я відпочивав на поляні, а він вибіг з гущавини. Тільки помітив мене, як тут же зник.

Очі графа засвітилися, коли це почув.

— Мусиш Дикого чоловіка піймати. Коли ні — ти коротний головою.

Засмутився, зажурився гайник:

— Вельможний пане! Як мені піймати дикаря, коли він біжить, як олень, — не встигну руку підняти, а його вже нема...

— Знати нічого не хочу! Ти мусиш піймати Дикого чоловіка, і все! А коли ні — злою смертю помреш!

Гайник повертався додому зажурилий. Він навіть пошкодував того, що сказав графові. «Чому я нагадав про Дикого чоловіка?» — сварив себе.

Дома гайник розповів про все жінці. Заплакала жінка, руки заломила від жалю.

— Що чинити? Що чинити? — примовляла вона в сльозах.

Після двох днів гайник знову зустрів графа й почав просити, щоб його відпустив:

— Великоможний пане! Ви мені завдали великого клопоту і поставили переді мною складну задачу. Я мушу заравіти по світу, щоб від мудрих людей дістати пораду. Ви знаєте, що я живу з служби у вашому лісі. У мене жона, діти. А хто їх буде годувати, коли я заберуся світом? Я прошу

вас: не дайте погинути моїй родині в голоду, доки не буде мене дома.

Граф дав згоду.

— Можеш собі спокійно іти... Я не забуду твоїх дітей, не забуду і твоєї жінки. А як тільки приведеш до мене Дикого чоловіка, дам тобі велику нагороду.

Гайник заспокоївся і каже своїй жінці:

— Граф погодився платити моїй родині гроші, доки я не повернуся. Приготуй мені на дорогу їсти, бо я йду далеко.

Жінка їжу приготувала, гайник в дорогу рушив. І шукає він такого порадника, котрий дав би йому мудрості, як піймати Дикого чоловіка. А одного разу гайник забрів до густого лісу і блукав цілий день по бездоріжжях. Тут, у лісі, його й ніч застала. «Що чинити? Де переночувати?» — думав він. Вибрався на високе дерево, оглядається у всі сторони. Зрадів ураз, побачивши дим.

— Ось там куриться. Піду туди. Де є дим, там має хтось бути. Бодай переночую. А може, і їсти дадуть.

Зліз з дерева на землю і поспішив до місця, де куриться. Між деревами знайшов малу хатину. Отворив двері і чемно вклонився старенькій жінці. А бабка була така стара, що голова її вже падала на коліна.

— Добрий вечір, мамко!

— Доброго здоров'я, синку! Велике діло тебе сюди привело, бо місце у нас незахідне, тут люди не бувають.

— Немале діло, мамко... Я — гайник, служу в одного графа. Раз у лісі на полянці я увидів Дикого чоловіка. А він тільки помітив мене, як під кліпом ока зник. На другий день я графові розповів про нього. Граф дуже зацікавився тим чоловіком і наказав будь-що піймати його. Коли не піймаю — мені страшна смерть. Тому я пішов світом, щоб десь знайти пораду. Дуже вас прошу, любя мамко, порадьте, коли знаєте, вам траплялося видіти Дикого чоловіка...

Бабка пошкодувала гайника:

— Ти, синку, у великій біді. Щось тут треба робити. Та спершу сідай до столу, повечеряй. Ти, навірно, зголоднів.

Баба поклала на стіл страву. Гайник повечеряв. Після вечері баба гайникові каже:

— Я тобі, сину, пораду дам. Як повернешся до свого краю, попроси від графа красного стола, красну скатертину, всілякої страви і всілякого напиту — паленок, вин, пива. Це все поклади на віз і повези до лісу на ту полянку, де ти

зустрів Дикого чоловіка. Стіл поклада на траву, прикрий скатертю, яка сягне до самої землі. На стіл постав їсти й пити. Та не забудь взяти з собою і міцного мотуза. Бо, коли Дикий чоловік наїється, нап'ється й засне, тим мотузом зв'яжеш його і привезеш до графа.

Гайник вислухав пораду уважно. Переночував, а вранці встав, подякував бабці за гостинність і рушив додому.

Прямо з дороги повернув до графа:

— Так і так, ясновельможний пане! Беруся привести до вас Дикого чоловіка в тому разі, коли приготуєте для мене: красного стола, скатерть, страви і всіляких напоїв. Дайте мені і міцного мотуза. Потрібен також віз, щоб було на чому все повезти до лісу.

— То мале діло! Я тобі дам усе, що просиш.

Граф приготував те, що гайник просив. Гайник поклав на воза, погнав коней до полянки. Знайшов зручне місце для того, щоб поставити стіл. Накрив стола скатертиною, наклав їжі й напоїв. Коня з возом повів далеко в корчі, сам повернувся, заліз під стіл і з-за скатертини дивиться.

Не скоро, та все-таки вийшов Дикий чоловік на полянку. Тільки побачив стола, як втік. Та гайник терпеливо сидів собі під столом і чекав. Через невеликий час Дикий чоловік знову з'явився на поляні. Крадучись, мало-помалу все до столу та до столу наближається. Зненацька знову злякався й ноги під себе. Багато разів виходив з лісу, наближався до столу й тікав.

А далі осмілювся, приступився до страви, до напоїв. Такого він ніколи ще не видав. З страхом взяв страву й почав їсти. А їжа йому дуже полюбилася. Попробував з іншої. Посмакував і цю. А потім взявся за пляшку з вином. Прийшло до смаку й вино. Випив раз, випив удруге. Не забув і про пляшку з горілкою. Посмакував горілку.

Напій вдарив Дикому чоловікові в голову. Чоловік повеселів, осмілів й захотів ще випити. Так випив він кілька склянок, поки зовсім не сп'янів. П'яний почав співати. Співав, співав, п'є далі. Вже нікого не боїться, нікого не соромиться, хоч ледве тримається на ногах. Ще й підскакувати пробує, ніби музики грають. П'яний падає на землю, а пляшки з рук не випускає. Розливав напій до того часу, що повалився на землю і твердо заснув. Гайник виліз з-під стола, мотузом міцно пов'язав Дикого чоловіка. Той нічого не чув і тоді, коли гайник його поклав на воза й віз до графа.

Коли прочуявся, почав собою кидати, вириватися. Та даремно. Звільнитися не міг, бо руки й ноги були пов'язані.

Граф приготував для Дикого чоловіка невелику хату. На стінах довкола поставив дзеркала, щоб той себе видів. Мучився, мучився неборак, кидав собою сарака, бо був у кожному дзеркалі. Довго, дуже довго не міг звикнути до хати в дзеркалами.

Граф задумав показати піймане чудо панам не лише своєї держави, але й сусідньої. Написав усім, що в нього є такий і такий «звір», що подібного ніхто ніде ніколи не видів. І покликав граф панство до себе в гості. Зібралися королі, міністри, з'їхалися генерали, бо кому не хотілося увидіти диво? Граф поклав на столи таку багату гостину, яка звикла бувати тільки у вельможних царів. Їли, пили, веселилися, а музика їм грала.

А графський син — трирічний хлопчина — захворів і дуже жалісно плакав. Не можна було його ні розвеселити, ні забавити. І батько, і мати, ще й слуги мають клопіт з ним. Графиня носила при собі на поясі багато ключів від хат, палат і комор. Щоб якось втішити хвору дитину, взяла ключі і почала ними подзвонювати. Хлопчик задивився і перестав плакати. Мати зраділа і подала синові ключі.

— Слава богу, що перестав плакати. Най пограється ключами! — промовила.

Залишила графиня хлопця одного, а сама пішла до гостей. Хлопець зліз з постелі, непомітно вибрався з кімнати. На дворі став перед будиночком, де жив Дикий чоловік. Почав хлопець приміряти ключі до дверей. Один ключ, на нещастя, потрапив до дірки, хлопець ним крутнув, двері відчинилися. Дикий чоловік скочив через дитину на двір і втік так, що тільки вихор за ним подув. Хлопець налякався, побіг до своєї кімнати, забрався до свого ліжка, а ключами кинув на землю.

Панство погостилося, повеселилося, а потім піднялося з-за столів, бо вже час глянути і на чудо.

Вся громада панства рушила юрмою до будиночка, де був Даний чоловік.

Граф з гонором відчинив двері. Дивиться, а в будинку нікого нема. Заганьбився й розізлився, бо одні пани над ним сміються, інші мовчать, а треті у вічі кажуть:

— Ти нас обдуриш!

Між гостями неприємна бесіда, бо шум пішов по натовпу.

Граф питає:

— Хто випустив дикаря?

Жінка графа була щира і призналася, що ключі передала хлопчикові для забави.

Привели хлопчика:

— Ти відімкнув двері?

— Я.

— А що ти видів за дверима?

— Великий чоловік скочив над моїми плечима і втік.

Почали пани хлопця судити. Одні кажуть:

— Треба його стратити.

— А як дитину стратити? — протестують інші.

— А що з ним вчинити?

Один старий пан дав таку пораду:

— Дитину судити до смерті не можна. Якщо хочете його покарати, спровадьте його світом так, щоб ніколи не вернувся до свого доміства. Та нехай з ним піде і вояк. На дорогу дайте таке письмо, щоб хлопець в чужих банках міг діставати грошей у такій кількості, яка йому потрібна.

Граф послухав старого порадника. Найняв синові вояка, приготував у дорогу — дав їсти, пити, грошей. Так хлопця з товаришем подався у світ.

Ідуть, куди їх тільки очі ведуть. З села до села, з міста до міста, з країни до країни. Доти блукали, що потрапили до столиці, в якій бував цар. Воякові докучило волочитися по світу. Він і попросив царя:

— Візьміть мене на службу.

— Добре! Я тебе візьму, бо мені слуга потрібен. Саме вчора від мене пішов садівник. Коли розумієшся на цьому ділі, ставай на його місце.

— Я розуміюся і в саду буду працювати охоче. Але я не один, зі мною маленький хлопчик.

— Нехай і він залишається.

Цар мав таку дочку, як той хлопець. «Нехай собі двоє граються, — подумав цар, — веселіше їм буде».

Хлопчина одягли, бо в дорозі обірвався, діти собі граються, бігають по дворові, по саду.

Вояк робив своє, спершу не дивився на дітей. А потім позавидував хлопцеві, якого любила не тільки дочка царська, але любили і її родичі. Похмурився вояк, мовчить, зненавидів хлопця.

Літа минали. Діти росли. Прийшов час записати малюків до школи. Записали їх. Діти ходять весело, вчаться добре.

І цар, і цариця настільки полюбили хлопця, що прийняли його за свого. Так з ним поводяться, як з власною дитиною. А вояк ще дужче задрить. Сердиться і весь час думає, як

би звести хлопчика з білого світу. Та й додумався вояк до такого: «Скажу цареві, що хлопець знає про златокрилу качку, яка несе яйця, може висидіти златокрилих качат».

Коли одного разу цар гуляв по саду, прихвалив вояка за порядок, той і каже:

— Пресвітлий царю! Ваш сад був би ще кращим, коли б у ньому літали та й вили гнізда златокрилі качки!

— А звідки взяти таких?

— Не знаю, але наш Іванко малий добре знає.

Цар здивувався і дав покликати хлопчика:

— Іванку, я чув, що ти знаєш про златокрилих качок, які несуть золоті яйця?

— Я не знаю.

— Знаєш, тільки не хочеш сказати! — каже вояк. — Ти мені хвалився.

Цар вже дуже хотів мати чарівну птицю, тому легко повірив садівнику й сердито гукнув до хлопця:

— Ти знаєш! І мусиш добути златокрилу качку! А коли її не добуєш, ти коротший головою.

Та що тепер чинити? Царського наказу міняти не можна. Цариця й дочка пошкодували хлопця, а відпустити його у світ мусили.

Йде Іванко, йде горами, лісами, полями з села до села, з міста до міста. Заплив у високі верховини. Дороги тут ніякої. Загубився, плачучи блукає по хащі. Уже й зголоднів.

Де видить ягідки, малину — збирає і їсть, щоб не загинути. Якісь сів собі під деревом відпочити. До нього приступився невідомий чоловік.

— Чого ти, хлопчику, журишся?

— А що з того, коли я вам скажу? Ви мені і так не допоможете.

— А коли допоможу?

— Так і так... Цар наказав мені принести златокрилу качку. А я про неї і не чув.

— Ходи зі мною, то мале діло! Я тобі допоможу.

Взяв чоловік хлопця за руку, повів за собою, каже:

— Я тобі знайду златокрилу качку, що несе золоті яйця.

Привів чоловік хлопця до своєї хати, що стояла в густій хащі, передав трьом дочкам.

— Спершу накормить хлопчика, бо він голодний. Доки я повернуся, навчіть його співати. Та такої, щоб її мусили співати й ті, котрі слухають.

— Добре, няньку! Все зробимо.

Чоловік рушив до Дикого моря, де водиться всіляка звірина. Довкола моря росте висока-превисока трава — комиш. А в комишах всіляка птиця, якої тільки загадати можна.

Чоловік прийшов до Дикого моря, роздягнувся, скочив до води. Женеться за качками. Качки пириють до самого дня, а він за ними. Довго нярав, поки втямив золоту качку. Пустився за нею, а вона плаває, як стріла. Та чоловік плавав ще швидше. Наздогнав її й схопив. Привіс качку додому.

Тим часом дівчата навчили хлопця чарівної співанки, подарували йому золотий кужіль і золоте веретено. Батько їх тільки повернувся з золотою качкою, коли відразу й спитав:

— Ви навчили хлопця пісні?

— Навчили.

Чоловік поклав качку до клітки, замкнув і передав хлопцеві:

— Тут маєш златокрилу качку. Не відчиняй клітки, бо втече. Вдруге піймати її буде нелегко.

Хлопець пообіцяв не відчиняти клітки.

— Ходи зі мною, покажу тобі дорогу. Пам'ятай дуже добре: ту співанку, що навчили тебе мої дочки, співай у дорозі неперестанно. Бо як тільки перестанеш співати, в ту хвилину вагинеш. Співай цілою дорогою! А як прийдеш до царя, ще три доби співай, аби цар відчув, яке нелегке завдання дав маленькому хлопчику.

Іванко попрощався з чоловіком, з його дочками й рушив у дорогу. Той ліс, через який проходив, звався Диким. Бо в ньому дуже багато було різного дикого звіра. А чоловік, якого гайник піймав на поляні, привіз до графа, і був царем того Дикого лісу, дикої звірини. Хлопчик царя Дикого лісу випустив на свободу, тому й мучився тепер.

Іде хлопець лісом співаючи, а звірина, що чує пісню, також співає. Мусить співати. І не має змоги бігти за хлопцем, не може з'їсти його.

Довго йшов хлопець лісом, довго співав. Співала вся звірина, яку тільки зустрічав.

Вибрався хлопець з лісу, пішов полями. Люди працюють на нивах — косять, коплють, жнуть, сушать сіно, — працюють і співають, бо мусять співати. На толоці пасуться вівці, барани, корови, інша худоба. Дивиться худобиця на хлопця, ка й співає. Співають ще й пастухи.

Іде хлопчик селами, іде містами. І яке село не минає, якою вулицею в місті не проходить, все довкола співає.

Повернувся хлопець до царя співаючи. Цар, царівна, їх дочка, їх слуги почули хлопця і собі почали співати. Радіо

передав, що ціла столиця співає. Доспівалися всі до того, що попадали — ледве не померли.

Третьої доби, коли хлопець перестав співати, все затихло. Тоді Іванко і передав златокрилу качку:

— Тут маєте златокрилу качку. Вона вам знесе золоті яйця, виведе золоті качата.

Цар від співу зацікавився, не може слова мовити: в горлі чимось круто зціпило і звуку не пускає.

Тиждень минув, доки цар прийшов до себе і зміг заговорити до хлопця. Він Іванкові радіє і не може нахвалити його за златокрилу качку, так вона йому полюбилася. Бо нічого подібного ніколи раніше не видів.

І знову Іванко ходить до школи з царською дочкою. Діти в школі вчать добре, а дома дружно забавляються. Якось Іванко грався з золотим кужелем і золотим веретеном. Дівчина побачила та й дуже просить:

— Іванку, дай мені цю іграшку. Ти хлопець, а я дівчина. Прости мені годиться.

— Я тобі кужеля не віддам.

Дівчинка просить знову.

— Добре, віддам тобі, коли мені покажеш голі ноги до коліна.

Дівчинка зняла топанки, підняла свитку, показала ноги. Хлопчик подарував дівчині золотого кужелика і золоте веретено. Дівчина цим любить, дивиться, а нарешті принесла показати нянькові, мамці. Здивувався цар, питає Іванка:

— Звідки у тебе ці дивні речі?

— Я знайшов їх у дорозі.

Правди Іванко не міг сказати, бо дочки Дикого царя велика йому мовчати.

Цар з царівною щиро полюбили хлопця. А воєк такий сердитий, що в зуби ріже, весь час думає: «Мушу тебе погубити!»

Одного вечора садівник зустрівся з царем і каже йому: — Пресвітлий царю! Іванко привіс вам златокрилу качку. Там він міг би для вас дістати і златокрилу гуску. А гуска ця знесла б золотих яєць, вивела золотих гусят.

Цар захотів мати у своєму саду златокрилих гусей. Тому покликав хлопця:

— Якщо ти добув златокрилу качку, мусиш добути і златокрилу гуску. Коли ні — ти коротший головою.

Зажурився Іванко.

«Цар Дикого лісу, — думає собі хлопчик, — допоміг мені дістати златокрилу качку. Але де тепер я його знайду, чи допоможе він мені добути златокрилу гуску?»

Цариця і дочка шкодують хлопця. Приготували вони йому їсти, приготували напоїв, відправили у світ шукати гуску. Іванко ходить, блукає по лісах, по горах, по широких полях. Іде з села до села, з міста до міста. Бо він хоче знайти місце, де зустрівся з царем Дикого лісу. Але знайти це місце йому не щастить.

Натрапив Іванко в густому лісі маленьку полянку. Сів собі на траву, відпочиває. Прийшов до Іванка той самий чоловік, що колись.

— Чого ти, сину, зажурений?

— Цар наказав мені принести златокрилу гуску, яка внесла б золотих яєць і вивела златокрилих гусяток. А де її знайти?

— Не журися, я тобі поможу! — Чоловік взяв хлопчика за руку, привів до хати, що стояла в густому темному лісі. Передав чоловік хлопчика дочкам.

— Спершу погодуйте його, дайте йому напитися, бо він дуже голоден. А потім навчіть його такої пісні, при якій кожен слухаючий мусив би плакати. Доки я повернуся, виконайте мій наказ.

— Виконаємо, няньку! Все буде так, як кажете.

Коли дівчата вчили хлопця тої дивної співанки, вони подарували йому золоті замотячки.

А цар Дикого лісу поспішив до Дикого моря. Роздягнувся і скочив до води. Стрілю поплив дикими птахами. Втямив златокрилу гуску, пустився за нею. Дуже швидко плавала гуска. П'ять разів чоловік летів морем довкола, доки піймав її.

Златокрилу гуску приніс додому і питає дочок:

— Чи ви навчили хлопця пісні?

— Навчили, няньку, навчили!

Поклав златокрилу гуску до клітки, вивів Іванка на дорогу та й каже:

— Не відчиняй клітки, бо златокрила гуска полетить. Непрестанно співай співанку, котрої тебе навчили мої дочка. Бо тільки перестанеш співати, як відразу погинеш. Співай цілою дорогою. А як прийдеш до царя, ще три доби співай, щоб цар зрозумів, яке нелегке завдання дав маленькому хлопцеві.

Іванко подякував за допомогу, відклонився і пішов співаючи. Проходить лісом, а звірина, птахи, все живе — плаче.

Довго йшов лісом, поки вийшов на поле. Працюють і плачуть, бо мусять плакати. На толоці пастухи доглядають овець, баранів, корів, коней. Слухають Іванкові співанки та й плачуть. Вся худоба плаче.

Пішов Іванко селами, пішов містами. Проходить вулицями співаючи. А люд чув та й плаче. І всюди плач такий, якого ніколи не бувало.

Повернувся додому хлопець, співає, а цар з царицею плачуть, плаче їх дочка, плачуть слуги. Радіо передає, що ціла столиця плаче. Три доби все плакало, ледве не померло від плачу. Четвертої днини плач вщух. Бо цар уже не міг слова промовити — його щось зціпило за горло, звуку не пускало.

Іванко передав цареві златокрилу гуску. Цар зрадив, але говорити не може. Тільки після тижня промовив. Похвалив хлопця:

— Ти приніс мені дорогі подарунки. Таких нема в цілому світі.

І знову Іванко ходить з царською дочкою до школи. Вчать діти добре, а дома граються по-товариськи. Одного разу хлопчик забавлявся золотими замотячками. А дівчина це побачила.

— Іванку, віддай мені! Я ж дівчина, воно для мене.

— Покажи мені себе до пояса, тоді віддам.

Дівчина зняла топанки, підняла свитину й показала себе до пояса.

Передав хлопчик дівчині золоті замотячки. І граються діти далі.

Цар з царицею так полюбили Іванка, що готові його на долоні носити. А воєк від злості міняється, як тебе погубити! скрегоче: «Чекай, чекай, я знайду спосіб, як тебе погубити!»

І коли одного дня цар гуляв по саду, промовив садівник до нього:

— Пресвітлий царю! Вже ваш сад прикрашають златокрилі качки і златокрилі гуски. Та в нашому саду немає златогривих коней.

Цар від подиву аж гукнув:

— Ей, цього б я хотів! Коли я сів би на златогривого коня, я засвітив би над цілим світом! Такого дива ніде ніхто не має.

— А ви могли б мати!

— Звідки?

— Іванко вам добув златокрилу качку, златокрилу гуску. Він може для вас дістати і златогриву кобилу, яка буде жеребити златогривих лоша́т.

Цар дав покликати хлопця.

— Ти мені добув златокрилу качку, златокрилу гуску. Зараз мусиш привести златогриву кобилу, яка буде жеребити златогривих лошат. Коли цього не вчиниш, ти коротший головою.

Зажурився хлопець. Думає собі так: «Дикий цар двічі мене врятував, бо приніс златокрилу качку і златокрилу гуску. А де я тепер його знайду? Та й чи може він дістати златогриву кобилу?»

Цариця й дівчина шкодують хлопця. Приготували вони йому достатньо їжі, достатньо напою і відправили широким світом.

Блукає Іванко лісами, мандрує полями. Забрався у височенні верховини, густі, непрохідні хащі, натрапив полянку. Присів на траву відпочити. І несподівано являється до нього той самий чоловік, який його вже спасав.

— Чого ти журишся, Іванку?

— Та як не журитися, коли цар наказав привести таку златогриву кобилу, яка родила б златогривих лошат?

— Не журися! Правда, дістати златогриву кобилу складніша і важча справа, як принести златокрилу качку і златокрилу гуску. Але спробувати можна.

Взяв хлопця за руку, привів до хати, що стояла в густій, непрохідній хащі. Передав хлопця своїм дочкам:

— Спершу його погодуйте, бо голоден. Доки я вернуся, навчіть його такої співанки, щоб кожен заснув, хто тільки її буде слухати.

— Погодуємо його, няньку, навчимо його такої пісні.

Цар Дикого лісу поспішив до Дикого моря. Став на березі і свиснув. З морського дна вибігла златогрива кобила. Чоловік вхопив її за гриву, скочив на неї. За п'ять хвилин кобила облетіла з вершинок увесь світ довкола. Потім приземлилася і каже:

— Я тобі піддаюся, бо я зморена!

І привів златогриву кобилу до своєї хати. Та й питає дівчат:

— Ви навчили Іванка пісні?

— Навчили, няньку!

А дочки царя не тільки навчили хлопця дивної співанки, вони подарували йому й золоті кросна.

— Візьми їх, Іванку, стануть тобі в пригоді! — сказали хлопцеві.

Золоті кросна маленькі, їх можна покласти до кишені.

Цар Дикого лісу показав Іванкові дорогу, передав златогриву кобилу, ще раз порадив:

— На кобилу не сідай, веди її за собою і непрестанно співай. Не зупиняйся співаючи. Бо тільки замовчиш, як відразу погинеш. Ще три доби співай дома після того, як прийдеш до царя. Одне тобі скажу: ти немало зазнав біди з-за мене. Я той чоловік, котрого ти випустив на волю.

Хлопець впізнав його. Попрощався з ним, сердечно подякував за допомогу.

— Я тобі мав би дякувати! Бо, коли ти не випустив би мене на волю, я залишився б вічним рабом, мої дочки залишилися б сиротами.

Обійнялися Іванко і цар Дикого лісу, обцілувалися. Цар побажав Іванкові щастя і доброї дороги. Рушив хлопець лісами і слухає, як всі звірі на його спів сплять, хропуть. Навіть маленька мурашка, і та спить.

Довго Іванко йшов лісом, доки вийшов на широке поле. Йде ланами, бачить: люд спить, все довкола впадає до сну, як тільки почує пісню. Одні падають на землю, інші на колочий терен, а треті до води. Падають і нічого не чують, таким твердим сном їх домиє.

Йде Іванко далі толокою. Пастухи коло овець, корови, коні — все на світі засинає.

Зайшов до села, добрався до міста. Проходить вулицями, а люди сплять.

Недалеко від столичного міста Іванка вже чекав з рушницею той самий воляк-садівник, який йому заздрив, його ненавидів. Хотів він тут Іванка звести з світу. Став на коліно, прицілювся. Та тільки почув пісню, як заснув. Ще й рушницю тримав у руках, як кам'яний.

Прийшов до царського двору Іванко, співає, а цар, цариця, їх дочка, слуги послули.

Завів Іванко златогриву кобилу до стайні, прив'язав до в'язи, вуздечку забрав до своєї кімнати. А сам співає, співає цілі три доби. Коли три доби минули, Іванко співати перестав. Все живе почало просипатися. Пробудився і цар — ледве піднімає свої вії, щоб якось глянути на світ божий.

— Пресвітлий царю! — кличе його Іванко. — Ходіть до стайні, я вам передам златогриву кобилу, що буде жеребити златогривих лошат.

Цар дуже зрадив, обнімає, цілує Іванка:
— Любий мій хлопчику, любий мій синку!
— Ой, ви мене любите. Ви мене так любите, що ваш садівник хотів мене застрелити.

— Не може такого бути!

— Ходіть зі мною, перевірите і повірите.

Повів Іванко царя на край міста. Тут все ще стояв на одному коліні і цілювся з рушниці садівник.

— Вставай! Що тут робиш? — розбудив його цар.

Вояк схопився і дуже налякався. Рушницю від садівника забрали й засудили його до страти на шибениці.

Іванко живе собі спокійно. Ходить до школи, добре вчиться. Разом з ним до школи ходить і царська дочка. Вчать вони добре, дома граються. Одного разу Іванко бавився з золотими кроснами. Дівчинка побачила їх і просить:

— Іванку, подаруй мені ці кросенцята. Ти вже подарував мені золотого кужеля, золоте веретено, золоті замотячки. А зараз до всього треба і кросна. Ти хлопець, а я дівчина, вони тобі не потрібні.

— Я подарую тобі золоті кросенцята, коли покажешся голою.

Дівчина зняла топанки, скинула свитку і стала перед хлопцем.

Іванко глянув і побачив: під правим плечем дівчини сонце, під лівим — місяць, на чолі — золота зізда, на голові — золоте волосся. А сяє воно так, що очі сліпить.

Подивився Іванко і каже:

— Тепер я знаю все.

Дівчина одяглася, вони граються далі. Дівчинка не може натішитися дорогоцінними скарбами — подібного більше в світі нема.

Іванко побув ще у царя два чи три роки — добре не пам'ятаю, бо діялося це дуже давно. Й зібрався по світу, бо хотів подивитися, як де живеться. Мав він тоді п'ятнадцять або шістнадцять літ. Відклонився від царя перед дорогою і каже йому так:

— Бувайте здорові, світлий царю, бо я їду мандрувати, світа впізнавати.

Не відпускає хлопця цар, не відпускає і цариця, а дівчина сльозами плаче.

— Та куди тобі йти? Ми тебе любимо, як свою дитину.

Та хлопця не можна переговорити. Приготували йому на дорогу всілякої їжі, всілякого напиту. Взяв хлопець повну ташку грошей, взяв з собою банкову книжку: грошей по ній дістане там, де тільки буде потреба.

Взяв з собою Іванко і свої шкільні документи, всілякі метрики. Цар написав йому характеристику... Коли вже всі

документи були, він міг податися будь-якими дорогами у світ, міг бодай де з'явитися.

Попрощався з царем, попрощався з царицею, попрощався з дочкою, з своїми шкільними друзями. І пішов у світ.

Ходив, блукав селами, містами. Обійшов усю країну. А потім рушив через кордони і потрапив до чужих країн.

Цікавився всілякими справами, надивився всього. Куди ходив, туди ходив, а завжди в голові була думка, що освіта він так і не закінчив. В одному великому місті поступив до високої школи. Тут закінчив різні науки. Та й цього хлопцеві було мало. Поступив він до військової школи і цю закінчив.

Одного разу, понад вечір, походжав хлопець вулицею і чує:

— Вечірні новини! Вечірні новини!

То гукає хлопець, що продає газети. Так буває у всіх великих містах — в Будапешті, в Нью-Йорку, Парижі...

Іванко купив собі газету і почав читати. Прочитав уже все, а потім добрався й до оголошень. В одному з них натрапив: «Хто вгадає, які знаки на тілі має моя дочка, той буде моїм зятем». Ці слова дав до газети цар, у якого Іванко проживав довгі роки.

Прочитав хлопець повідомлення і думає собі: «Я вже немало видів на світі. Науки я добув, повернуся тепер до країни, в якій минуло моє дитинство. Я знаю, які має знаки на тілі царська дочка. Такої прекрасної дівчини я не зустрічав на цілому світі».

І рушив у дорогу до свого домівства. Йшов довго, дуже довго.

Якось зустрівся з циганином. А цигани звикли гендлювати, обдурювати людей. Питає циганчук Івана:

— Куди ви дорожите?

— Йду до царя сватати...

— Дуже добре, будемо цимбори, бо і я до царя їду сватати.

Уже хлопцеві веселіше, бо циганин веселий, говорливий. Все щось смішне приповість, скаже.

Йдуть вони, йдуть з села до села, з міста до міста, в країни до країни. Довго йшли, поки добралися до столиці, в якій жив цар з своєю прекрасною дочкою. Як тільки зайшли до міста, захотілося їм поїсти, бо поголоділи.

Іван зайшов до казино, попросив обід. Циганчук побіг на базар і там купив собі за дві копійки грушок-дичок. Скоро він і пильнує, щоб не загубитися від Івана. Адже вони

удвох ідуть до царя сватати дочку. Що скаже Іван, те скаже і циганин.

А Іван пообідав, випив пива і прямо до царської палати. Циганчук чекав його на вулиці і рушив за ним.

Приходять до царя. Страж звідає:

— Що вам треба, панове?

— Ми — сватачі, хочемо від царя дочку висватати.

Сторожі впустили Івана й циганина до палати, бо цар дав наказ впускати кожного, хто прийде сватати.

В царській палаті засідала комісія, що приймала й перевіряла сватачів з цілого світу. Кожного дня прибували легіні, вельможні пани то з одної, то з другої, то з третьої країни, пробували вгадати, які знаки має на тілі царська дочка...

Іван і циганин записалися в чергу і чекали собі. Їм каже секретар:

— Десь о четвертій годині по обіді підійде ваша черга. Котрий з вас вгадає, які знаки на тілі у царської дочки, той буде її чоловіком.

До чотирьох годин було далеко, тому хлопці пішли до міста. Іван знову зайшов до казино, а циганчук — на базар. Знову купив собі грушок-дичок — поганих лісниць — і так найвся, що черево трасало.

В призначений час обидва женихи з'явилися до царської палати, перед комісію. Голова комісії встав з-за стола й тукнув:

— Які у царської дочки знаки на тілі?

— Під правим плечем — сонце! — відповів Іван.

— Під правим плечем сонце! — крикнув циганисько.

— Під лівим плечем місяць! — відповів Іван.

— Під лівим плечем — місяць! — крикнув циганин.

Іван:
— На чолі золота зізда!

Циганин:
— На чолі золота зізда!

Іван:
— На голові золоте волосся!

Циганин:
— На голові золоте волосся!

І комісія вирішила: обидва вгадали. Обидва мають право оженитися на царській дочці.

Голова комісії огледів:

— Обидва не можете бути женихами. Тільки один з вас ним може бути. Тому ми ще порадимся. О дев'ятій годині вам буде сказано, хто з вас стане чоловіком царської дочки.

Хлопці знову пішли до міста. Іван зайшов до казино, а циганин — на базар. Знову купив собі грушок-лісниць і так найвся, що черево тріщало.

Іван ішов з казино. Тут купив цукру, медяників і попросив це все загорнути до паперу.

О дев'ятій годині хлопці з'явилися до царської палати. Комісія приготувала темну кімнату, без вікон, без світла. До неї принесли три постелі. Одну поставили під одною стіною, другу — під другою, третю — посередині.

Хлопців привели до кімнати і сказали:

— Тут три постелі. Один з вас ляже на одну, другий — на другу. На середню ніхто з вас не сміє лягати. Так будете спати до самого ранку.

Іван і циганин зайшли до темної кімнати, намацали руками ліжка і полягали. Середнє ліжко залишилося порожнім.

Вночі комісія впустила до темної кімнати царську дочку. Вона лягла собі на середині кімнати. Дівчині зав'язали голову хусткою, щоб золота зізда і золоте волосся не світили в темноті. Дівчина не знала, що праворуч лежить Іван, а ліворуч — циганин, бо їх не виділа.

Комісія так досудила: до котрого вночі дівчина прийде, того і буде.

Всі троє лежать, а поснути не можуть. Іван взяв цукерки, медяника і смачно їсть.

Дівчина почула й питає:

— Що ти їси?

— Я відрізав собі носа і їм.

— Кинь і мені, аби я знала, чи добрий у тебе ніс.

Іван кинув дівці конфету.

— О-о, який у тебе смачний ніс!

Їх бесіду почув циганисько. Рубонув гострим ножем по носі і почав їсти. А в носі хрящі хрустять на зубах циганина.

— Що ти їси? — питає дівчина циганина.

— Я їм носа! — прогукнявив циганин, бо без носа вже говорити добре не міг.

— Кинь і мені його! Я спробую, чи добрий у тебе ніс.

Циганисько кинув.

— Ой, який у тебе смердячий ніс!

Незадовго Іван почав їсти медяника.

— Що ти їси? — питає дівчина.

— Я відрубав вухо і їм!

— Дай і мені, бо хочу знати, чи добре у тебе вухо.

Іван кинув медяника, а дівчина смакує.

— Ой, яке у тебе добре вухо!
Циганин прислухався до розмови, гострим ножом рубонув вухо і почав жувати.

— Що ти їси? — питає дівчина.

— Я відрубав собі вухо і їм!

— Дай і мені!

Циганисько відрізав друге вухо і кинув дівчині.

— О, як твоє вухо смердить!

Схопилася дівчина з ліжка, тут же й втікла до Івана. Настав день, комісія відчинила двері, бачить: царська дочка коло Івана, а на другому ліжку — кривавий циганин, без носа, без вух.

— Що з тобою? — питають цигана, бо плаче.

— Я відрізав ніс, вуха, мене болять.

— Та чого ти відрізав ніс і вуха?

— Бо Іван собі різав.

Так циганище, сарака, залишився без носа, без вух і без жінки.

А Іван взяв собі молодицю під руку та й пішов до царя. Дівчина дивиться на парубка, і дуже він їй любиться. Ніби і впізнає його, але догадатися не може, де, коли з ним зустрічалася.

Коли настав час весілля, перевірили документи хлопця. І тільки тепер цар з царицею, з дочкою довідалися, що молодий легінь, сватач — Іванко. Той самий Іванко, що добув златокрилу качку, златокрилу гуску, привів златогриву кобилу, подарував дівчині золотого кужеля з золотим веретеном, золоті замотячки і золоті кросна. Зраділи вони цьому. А цар каже:

— Сину мій! Саме з-за тебе я і дав до газет оголошення. Бо я знав, що тільки ти можеш вгадати, які знаки на тілі має наша дочка. Ми дуже хотіли, щоб ти взяв собі її за жінку. Зараз ти законний жених моєї дочки! Після весілля я передам тобі цілу державу, а на твою мудру голову покладу корону. Ти її заслужив, бо ти і настраждався, і натерпівся, і багато лиха зазнав.

Цар дав наказ готувати весілля. Покликали гостей з цілої країни, з сусідніх держав. Покликали також Іванових рідних — батька і маму. Вони не знали, що їх син одружується, бере собі за жінку царську дочку. Тільки на весіллі впізнали хлопця, якого самі вигнали з дому. Іван не сердився на них. Він обійняв і поцілував маму, свого батька. Обійнялися і обцілувалися батьки. Обійнялися й обцілувалися матері. І та радість, що там була, кінця-краю не мала.

Після весілля старий цар передав Іванові царювання, й жили молоді щасливо. Певно, і нині ще живуть, коли не померли.

Хто не вірить, хай перевірить.

ЧАРІВНЕ ГОРНЯТКО

Це було давно-предавно, коли кури несли телят, а вівці — писанки, фاینші, ніж у Косові. Тоді був на світі бідний чоловік, що мав три доньки — Марійку, Ганнусю і Василинку. Доки доньки були малі, чоловік дуже бідував, а як вони підросли, то стало трохи легше, бо вже було кому обід звари́ти, шмаття випрати і в поле піти. Дівчата вдались дуже вродливі — як три корчички квітучої калини.

Одного дня чоловік взяв своїх доньок у поле сапати магдабурку. Несподівано з лісу виїхала бричка і стала на дорозі просто їхньої нивки. З брички зліз якийсь панок.

— Добридень, газдо! Гривеш пісну нивку?

— Гриву, паночку.

— І твої доньки все життя будуть отак гривити?

— Відай, будуть, бо ніхто не знає, яка доля чекає людину.

— А я знаю, — хвалиться панок. — У вашої старшої доньки буде щаслива доля, як віддасте її за мене.

Чоловік здивувався:

— А ви хто такий?

— Я — Ольдеквіт, найбільший пан у сусіднім краю.

Чоловік задумався. Правду сказати, він навіть утішився, що хоч одна його донька не дасть каратися на світі, а чимось допоможє, бо матиме звідки.

— Ну, то що, Марійко, підеш за панича?

Марійка глипнула на Ольдеквіта — файний, з блакитними очима і чорною чуприною.

— Піду, тату.

Тоді старий каже:

— У неділю справимо весілля.

— Е, ні, весілля буде в моєму палаці, — заперечив пан. — Але мусите пустити молоду тепер, най іде зі мною.

Чоловік подумав і погодився.

— Ходи, Марійко, — сказав панич дівчині. — Перед нами далека дорога, а сонце вже на заході.

Дівчина попрощалася з ріднею, сіла у бричку й поїхала.

Минув тиждень, але Ольдеквіт не просив старого на весілля. Минув і рік. А чоловік нічого не знав про свою доньку. Настало знову сапання. Газда вийшов у поле з Ганнусею й Василянкою. Сапали скільки сапали, коли з лісу вийшов Ольдеквіт.

— Добридень! — каже. — Що, далі гризете своє полечко?

— Та гриземо... Тручаємо помалу свою біду. А як наша Марійка? Чому не приходить?

— Має малу дитину. Просила, щоб Ганнуса приїхала до неї хоч на тиждень. Допомогла їй.

Ганнуса аж підкочила:

— Я поїду, тату! Марійці самій сумно. Побавлю дитину, і їй весело буде. Приїду й розповім вам, як вона газдує.

Чоловік дав згоду.

Ганнуса сіла в бричку коло Ольдеквіта і поїхала.

Минув не тиждень, а вже цілий рік. Про Марійку і Ганнусю ніхто нічого не чув — гейби каменем у воду впали.

Настало знову літо. Чоловік вийшов у поле сапати манди-бурку з наймолодшою донькою Василянкою.

З лісу й цього разу над'їхав Ольдеквіт.

— Добридень! — каже. — Що, гризете досі бідну землю?

— А що маємо робити? Мусимо працювати, аби втримати грішну душу в тілі. А де наша Ганнуса? Чому так довго не вертається додому?

— Я вже не раз хотів її привезти, але Марійка не пускає. Каже, що їй буде сумно без сестрички. Ганнуса трохи за-слабла й просила, аби Василянка приїхала в гості хоча б на три дні. Потім разом повернуться додому.

— Я поїду, тату. Ненадовго, лише на три дні. Пустіть мене.

— То їдь, але вертайся за три дні.

— Добре, тату.

Василянка сіла собі в бричку, й коні рушили. Спочатку, як всі люди, їхали дорогою. Потім бричка піднялася вгору і полетіла, наче птах. Довго неслася у повітрі, доки прилетіла до кам'яного замку, що стояв на горі. Величезна брама перед нею отворилася сама.

Василина скочила з брички, думаючи, що сестри вийдуть зустрічати. Але ніхто її не зустрів. Здавалося, у замку не було живої душі. На даху тільки каркали ворони.

Василянка напудилася.

— Де мої сестри?

А Ольдеквіт гейби крізь землю пробрався разом з бричкою й кінями.

Дівчина почала бігати похмурими коридорами, заглядала у темні кімнати.

— Марійко! Ганнусю!

Ніхто не озивався.

Сіла собі на холодний камінь і ревно заплакала. Довго текли з очей гарячі сльози. Нараз перед нею з'явилася бабка, стара-престара.

— Чого ти плачеш, дівчино?

— Як мені не плакати, коли Ольдеквіт привіз мене до сестер, а їх піде не видно. Він кудись утік, а я лишилася сама на студенім камені. Що маю робити?

— Сестер своїх не скоро побачиш. Ольдеквіт — великий кат. Він їх мучить у чорних пивничах. І тебе таке чекає.

— Ні, бабко, я втечу!

— Звідси ніхто не втече, бо залізна брама під золотим ключем.

— То що мені порадите, бабко?

Стара дала їй тонкий поясок.

— Запережись і будь смирною перед Ольдеквітом. Коли скаже, аби ти стала його жінкою, засунь ліву руку під поясок і дай свою згоду. Говори, що ти кохавш його дужче, ніж свого тата й сестер. Запам'ятай добре: роби все, тримаючи ліву руку під пояском. Він має чарівну силу. Це — поясок добра.

— Дякую вам, бабусенько, — сказала Василянка.

Бабка зникла так, ніби її й не було.

Дівчина заперезалася чарівним пояском і стала чекати свого ворога.

Увечері вернувся Ольдеквіт. Одразу каже Василяні:

— Будь мою жінкою!

Дівчина засунула ліву руку під поясок і ласкаво йому відповіла:

— Усе життя буду твоєю вірною дружиною.

— Як, ти мене кохавш?

— Дужче, ніж свого тата і сестер.

— Маєш щастя... Такої жінки мені й треба, — втішився Ольдеквіт.

Василянка зварилася ввечері. Ольдеквіт наївся, напився, дав Василяні в'язку золотих ключів і сказав:

— Оце ключі від усіх дверей, що є в моєму замку. Але ти не заходь до кімнат, я привезу тобі усього, чого лише захочеш. Я їду в світ на цілий тиждень. Дивись, аби тут не пропало ані ниточки.

— Буду пантрувати, мій господарю.

Ольдеквіт утішився, що має таку жінку, сів на бричку і помчав.

Василинка не могла заснути. Вранці вийшла у садок, лягла на траву й заплакала. З-під землі почувся голос Марійки і Ганусі:

— Тату наш рідний, врятуй нас від цього Ольдеквіта! Скільки будемо мучитись у його темницях?

Василинка схопилася і пішла до замку. Блукала по кімнатах, шукала сестер. Та всюди були тільки купи золота і діамантів.

Наступної ночі уві сні знову показалася їй бабка. Вона сказала:

— Відімкни двері у підлозі дванадцятої кімнати.

Василинка прокинулася і почала шукати дванадцяту кімнату. Коли знайшла, відімкнула двері, що були в підлозі, подивилася униз. Там три легіні були прикуті ланцями до залізного пня. Один із них побачив Василинку і попросив:

— Дівчино, принеси мені на хвильку мальоване горнятко. Спрага мене замучила.

Василинка знайшла у покоях чарівне мальоване горнятко, спустилася драбиною в підвал. Легінь напився і одразу вчлився силачем. Сіпнув ланц і відірвався від залізного пня.

— Дівчино, дай і мені напитися з мальованого горнятка, — попросив другий хлопець.

Василинка не пошкодувала і йому водиці. Той напився, теж набрався сил, сіпнув ланц і відірвався від залізного пня.

— Дівчино, дівчино! І мене мучить спрага. Дай мені напитися з чарівного горнятка, — озвався і третій.

Василинка і йому допомогла.

Коли всі три парубки скинули з рук ланці, дівчина спитала:

— Чи не знаєте, легіники, де мої сестри?

— Твої сестри під залізним пнем. Дай нам ще напитися і зараз їх побачиш.

Легіні напилися і відкотили у куток залізного пня. Під ним були залізні двері. Василинка відімкнула їх золотим ключем і подивилася униз. У темній темниці сиділи і плакали її сестри Марійка й Гануся.

Легіні спустилися драбиною туди і винесли їх.

Василинка тішилася сестрами, навіть не почула, як повернувся Ольдеквіт. Він ледве ноги приволік. Хотів було напитися з мальованого горнятка, та не знайшов його в покої. Ліг і васнув міцним сном, аби хоч так відновити силу.

Василинка поважала золотими ключами всі двері в па-
лаці. Навіть оті, де спав Ольдеквіт.

Відчинила залізну браму, і всі шестеро пустилися тікати.
Так бігли, що землі не чули під ногами. Через якийсь час
добралися до темного лісу. Раптом у повітрі щось страшно
загуло.

— Це — Ольдеквіт, — сказала Василинка з острахом.

Напилися водиці з мальованого горнятка і побігли швид-
ше. Але хіба можна втекти від Ольдеквіта?

Під розсохатими дубами побачили хатку на курячій лапці.
Вона була повернена передом до них.

— Нате золотий ключик і забіжіть туди, — сказала Васи-
линка легіневі, який тримав за руку Марійку.

Вони увійшли в хатку й замкнулися тим ключиком.

Інші напилися водиці з мальованого горнятка і побігли
далі.

Ольдеквіт сердито, аж іскри з нього сипали, спитав хатку:

— У тебе не сховалася Марійка в легінем?

Хатка покрутилася на курячій лапці і обернулася до нього
задньою стіною.

— Я б тебе спалив, але не маю зараз часу, — крикнув
Ольдеквіт і дусилився далі.

Шовітря гуділо, а земля дудніла.

Та перед втіканнями, гейби з-під землі, в'явилася хатка на
наначій лапці.

Василинка глипнула на легіня, який тримав за руку Ган-
нуса, і сказала:

— Візьміть золотий ключик, сховайтеся в цій хатці!

Легінь забіг з Ганнусом в хатку і замкнув двері за собою.

Через якусь хвилинку Ольдеквіт опинився перед вікнами
й питає:

— Хатко, до тебе не забігала Ганнуса з легінем?

Хатка покрутилася на качачій лапці і обернулася до нього
задньою стіною.

— Я б тебе спалив, хатко, але часу не маю, — крикнув
Ольдеквіт.

Василинка і її легінь напилися водиці з мальованого гор-
нятка і побігли з усіх сил. Лісом гейби страшна буря летіла!

Глип, а на галявині стоїть хатка на гусячій лапці. Васи-
линка потягла парубка за собою і — шусть із ним у хатку.

Замкнула двері на золотий ключик — і ні пари з вуст.

Ольдеквіт питає:

— Скажи, хатко люба, до тебе не забігала Василинка з
своїм легінем?

Хатка покрутилася на гусячій лапці й обернулася до нього
задньою стіною.

— Я б тебе спалив, хатко. Але зараз не маю часу — мушу
їх зловити і в морі втопити!

Ольдеквіт ще довго біг, доки опинився на березі синього
моря. Став там, роздивився на всі боки, але нікого ніде не
побачив. І тріснув від злості!

Сестри віддалися за тих легінів, з якими втікали. Довго
жили у своїх хатках, дітей бавили і казку їм розповідали
про чарівне горнятко.

ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ

Колись була птиця жайворонок царем, а царицею — ми-
ша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як
уродила їм та пшениця — давай вони зерном ділитися. От
одне зерно лишне було. Миша каже:

— Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

— Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та
немає старших за них: немає до кого йти позиватися. Потім
миша каже:

— Ну, я лучче його перекушу.

Цар на це діло згодився. Миша тільки взяла зерно в зуби
та в нору й побігла. Тут цар жайворонок збирає всіх птиць,
щоб звоювали царицю мишу, а цариця миша скликає всіх
звірів, — і почали війну. Як вийшли в ліс, — то що звірі

хочуть яку птицю розірвати, то вона на дерево; а птиця як
взьме, літаючи, бити звірів... Так билися цілий день, а потім
увечері сіли всі спочивати. Коли цариця огляділась, — аж

немає на війні комашні! Тоді вона звеліла, щоб конче була
на вечір і комашня. Коли це приходить і комашня. Цариця
й загадала їй, щоб вона вночі полізла на дерева і за одну

ніч повідкушувала птиці пір'я коло крил.

На другий день, тільки що розвиднілось, цариця кричить:

— Ану, вставайте воюватися!

Птиця що підійметься, то й упаде на землю; — там звір її
розірве. Отак цариця миша звоювала царя жайворонка.

А один орел бачить, що лихо, сидить на дереві і не злітає.
Коли тут іде стрілець, побачив, що орел сидить на дереві,
як напильється на нього. А той орел так просить його:

— Не бий мене, голубчику, я тобі в великій пригоді
стану!

Стрілець удруге націлівсь, він ще його просить:
— Візьми лучче мене та вигодує, то побачиш, в якій я тобі пригоді стану!

Стрілець ще наміривсь, утретє; орел знов його почав просити:

— Ей, голубчику-братуку! Не бий мене та візьми до себе, — я тобі у пригоді стану!

Стрілець повірив йому: поліз, зняв з дерева та й несе його додому. А орел йому й каже:

— Принеси мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, поки в мене крила повідростають.

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він зараз і зарізає йому одну корову. Орел ту корову за рік із'їв та й каже тому чоловікові:

— Пусти мене, я політаю: побачу, чи вже відросли крила. Той чоловік і випустив його з хати. Орел літає, літає та й прилетів опівдні до того чоловіка, каже йому:

— Ще в мене мала сила, — заріж іще одну корову!

Той чоловік послушав його та й зарізає. Орел із'їв її за рік. Та знову — як полетів... Пролітає мало не цілий день; увечері знову прилітає та й каже йому:

— Заріж іще й бугая!

Той чоловік думає: «Що тут робити — чи зарізати, чи ні?» А потім і каже:

— Більше пропало, нехай і це пропадає!

Узяв та й зарізає йому бугая. Орел як з'їв і того бугая, таки за рік, а потім як полетів, то літає так високо — аж під хмарою. Коли це прилітає та й каже тому чоловікові:

— Ну, спасибі тобі, чоловіче: вигодував ти мене, тепер же сідай на мене.

Той чоловік питається:
— Що з того буде?
А він йому:
— Сідай!

Той і сів.
Орел його поніс аж під хмару, а потім і пустив додолу.

Той чоловік летить додолу, коли це орел не дав йому долетіти до землі, підхопив його та й каже:

— А що, як тобі здавалось?
А він йому каже:
— Так, наче я вже неживий був.

Тоді орел йому каже:
— Отак само мені було, як ти на мене націлівся.

Потім каже:

— Сідай знов!
Тому чоловікові й не хотілось сідати на нього, — ну, нема що робити, таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, а там як скинув його з себе — та підхопив так, може, як на два сажні від землі, та й питається його:

— А що, як тобі здавалось?
Він йому каже:

— Так, наче вже кістки мої розсипались.

Тоді орел йому каже:
— Так само й мені було, як ти вдруге націлівся. Ну, ще сідай.

Той сів. Він як понесе його аж за хмару, та звідтіль і пустив його додолу, та підхопив уже аж коло землі, а тоді й питається його:

— Як тобі здавалось, як ти летів на землю?
Той йому:

— Так, наче мене зовсім не було вже на світі.

Тоді орел йому й каже:
— Отак же само мені було, як ти втретє націлівся.

А потім каже:
— Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. А тепер сідай на мене та будемо летіти до моєї господи.

Ото летять та й летять; прилітають до його дядька. А орел тому чоловікові й каже:

— Іди ж у хату, та як будуть питати тебе, чи не бачив я на очі приведу».

Він приходить у хату; коли це йому кажуть:
— Чи по волі, чи по неволі?

А він їм каже:
— Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його питаються:
— Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже четверте літо, як пішов на війну, — та ні чулки, ні звістки...

А він їм каже:
— Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу.

Вони тоді:
— Лучче нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

От він виходить із хати й каже орлові:
— Казали так: лучче нам його ніколи не бачити, як тобі віддати яйце-райце.

Орел йому й каже:
— Летімо далі!

Летять та й летять, та й прилітають до його брата; той чоловік і тут те саме говорив, що в дядька, — та не дали й тут яйця-райця.

Прилітають до орлового батька, а орел тому чоловікові й каже:

— Іди в хату, та як будуть питатися за мене, то скажеш, що бачив і на очі приведеш.

Увіходить він у хату, а вони йому й кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі?

Він їм каже:

— Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його стали питатися:

— Чи не бачив ти нашого сина? Бо вже як немає — четверте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там...

А він їм каже:

— Я бачив його, але як дасте яйце-райце, то я й на очі приведу.

Батько орлів каже йому:

— Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей.

Він каже:

— Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

— Піди ж приводь, — зараз тобі дамо!

Він уводить його в хату. Тоді його батьки так зраділи, а тому чоловікові дали яйце-райце і сказали:

— Тільки не розбивай ніде на дорозі; а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його й розіб'єш.

Він іде та йде, та так скотилося пити йому. Коли це на-йшов криничку. Тільки що став пити воду, та якось об цям-

рину й розбив те яйце-райце. Як узяв же скот вернути з того яйця!.. Верне та верне. Гониться він за тим скотом; що

з того боку піджене, то цей з цього боку розійдеться. Кри-

чить, бідолаха, нічого сам не зроби! Коли це іде проти нього змія та й каже йому:

— Що ти мені даси, чоловіче, як я тобі скот цей важеву в те яйце!

А він їй:

— А що ж тобі дати?

Вона йому й каже:

— Даси те, що без тебе стало дома?

А він каже:

— Дам!

Ото вона гарненько загнала той скот у яйце, заліпила те яйце й дала йому в руки.

Він приходить додому, аж там без нього син народився. Ударив він об поли руками:

— Це ж я тебе, сину, віддав змії!

Ну, ото журяться вони з жінкою, а далі кажуть:

— Нема що робити, — журбою не поможеш! Якось треба

жити!

Погородив він загороди великі, розбив те яйце, випустив скот — забагатів.

Живуть вони, аж ось і син підріс. От той син і каже:

— Це ви мене, тату, віддали змії. Ну, дарма, якось буде!

Та й пішов до змії.

Приходить до неї, а вона йому й каже:

— Зроби мені трое діл та й підеш собі додому; а як не зробиш, то я тебе з'їм!

А коло її хати був великий луг — скільки оком сягнути! Так вона йому й каже:

— Щоб ти за одну ніч отой луг викорчував, зорав, пшениці насіяв, вижав її, в скирти склав і щоб у ту ніч в тібі самої пшениці мені палаючицю спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала.

Він іде до ставка та й зажуривсь. А там близько був муурований стовп, і в тім стовпі жила зміїна дочка зачарова-

на. Він приходить туди і плаче. А та дочка й питається:

— Чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, коли вмія загадала таке, що я ніколи його не зроблю, а вона сказала, щоб за одну ніч...

— А що ж таке?

Він їй і розказав. Вона йому й каже:

— Як візьмеш мене за жінку, то я тобі все зроблю так, як вона казала.

Він каже:

— Добре!

Вона йому й каже:

— Лягай же тепер спати, а завтра рано щоб устав та понесеш їй палаючицю.

От пішла дівчина до того луку та як свисне! — той луг тріщить, лущить, на однім місці ореться, на другім пшениця сіється... І до світу спекла вона палаючицю, дала йому, — він

приніс її до змії в хату і поклав на столі.

Змія прокидається, вийшла в двір та й дивується на той луг, що тільки сама стерня та скирти стоять. Тоді йому

й каже:

— Ну, справивсь! Гляди ж, щоб і друге діло зробиш! — Та зараз йому й загадала: — Щоб ти оту гору розкопав і щоб

туди Дніпро йшов, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб байдаки туди приставали й щоб ти ту пшеницю продав на байдаки. Як устану рано, то щоб це все було готове!

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівчина його й питається:

— Чого ти плачеш?

Він їй розказав те все, що йому змія загадала. А дівчина йому й каже:

— Лягай спати тут, я це все пороблю.

А сама як свисне! — так та гора розкопується, Дніпро туди йде, коло нього комори будуються... Тільки прийшла та вбудила його, щоб він пшеницю видав купцям на байдаки в тих комор. Змія встає та й дивується, що все так ізроблено, як вона йому загадала.

Тоді загадує йому втретє:

— Щоб ти цю ніч спіймав золотого зайця й раненько щоб приніс мені в хату.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівчина й питається його:

— Що загадала?

Він розказав.

— Оце вже не жарти, — каже та дівчина, — хто його знає, як його спіймати! Одначе ходім до тієї скелі. Стань же ти над горою; ти будеш ловити, а я піду та буду гонити в нори. І гляди ж: що тільки буде виходити з нори, — бери його: то золотий заєць!

Ото вона пішла та й жене. Коли це вилазить з нори гадюка та й сичить. Він її і пустив. Дівчина виходить із нори та й питається його:

— А що, нічого не вилазило?

А він каже:

— Ба ні! Лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пустив.

А вона йому каже:

— А щоб тебе! Ото самий заєць! Ну, гляди ж, я ще піду; та як буде хто виходити й буде тобі казати, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а держи його!

Полізла та й жене. Коли це виходить така стара баба та й питається того парубка:

— Чого ти, сину, тут шукаєш?

А він їй каже:

— Золотого зайця.

Вона йому:

— Де тут він ужався? Тут його нема!

Сказала це та й пішла від нього. Коли це виходить та дівчина та й питається його:

— А що, немає зайця? І ніщо не виходило?

Він каже:

— Ба ні! Виходила баба стара та й спитала мене, чого я тут шукаю; а я сказав, що золотого зайця, а вона каже: тут його немає, — то я її й пустив.

Тоді вона й каже:

— Чом ти не держав: ото самий заєць! Ну, тепер більше піде його не піймаєш, хіба я перекинуся зайцем, а ти мене принесеш і положиш на стільці, — тільки не віддавай їй у руки, бо як віддаси, то вона пізнає і розірве і тебе, і мене.

От вона так і зробила: перекинулася золотим зайцем. Він узяв, приніс того зайця, положив його на стільці та й каже змії:

— Нате ж вам зайця, а я піду вже від вас.

Вона каже:

— Добре, йди!

Він пішов.

А змія тільки з хати, а заєць знову перекинувся дівчиною та за тим хлопцем. Почали вони вдвох утікати. Біжать та й біжать. Коли це змія оглядиться, що то не заєць був, а її дочка, — давай доганяти, щоб її розірвати. Та сама не побігла, а послала свого чоловіка. Він біжить за ними. Вони чують — стугонить земля... Тоді дівчина й каже:

— Це вже за нами біжать! Я перекинуся пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене; як будуть питатися тебе: «Чи не бачив парубка й дівки, чи не йшли сюдою?» — то скажеш, що тоді йшли, як ця пшениця того діда:

— Чи не бачив тут — не йшли сюдою парубок з дівкою?

А він каже:

— Йшли.

Той питається:

— Давно ж вони йшли?

Дід:

— Тоді, як оця пшениця сіялась.

Змія каже:

— Цю пшеницю вже пора косить, а їх учора не стало. Та й вернувся назад. Зміїна дочка зробилась ізнов людиною, а той дід парубком, та давай утікати далі.

Прилітає змія додому. Змія його й питається:

— А що, не догнав? І нікого не зустрічав на дорозі?

А він каже:

— Ба ні! Зустрічав: дід стеріг пшеницю, а я його питаюсь, чи не бачив — тут не йшли парубок із дівкою? А він каже, що йшли тоді, як та пшениця сіялась, але ж та пшениця така, що пора косити, — так я й вернувся.

Тоді змія йому каже:

— Чом ти того діда й ту пшеницю не розірвав? То вони самі! Біжи вдруге за ними та щоб доконче розірвав!

Летить змій. Ті чують, що летить ізнов — аж земля реве, — так дівчина й каже:

— Ой, летить ізнов! Зроблюся я монастирем, таким старим, що от-от розвалиться, а ти — ченцем; та як буде змій тебе питатися, чи не бачив таких, то скажеш: «Бачив тоді, як оцей монастир будувався».

Коли це летить змій та й питає цього ченця:

— Чи не бачив — не йшли тут парубок і дівка?

А він каже:

— Я бачив тоді, як оцей монастир роблено.

А змій каже йому:

— Їх учора не стало, а цей монастир уже років сто, як зроблено.

Сказав це й вернувся назад.

Приходить додому та й розказує змії:

— Бачив одного ченця, коло монастиря ходив; але я його питався, то він сказав, що бігли тоді, як той монастир роблено; але тому монастиреві уже років сто, а їх учора не стало.

Тоді вона й каже:

— Чом ти не роздер того ченця і монастиря не розвалив! то ж вони! Тепер я сама побіжу!

Побігла.

Так біжить!.. А ті чують — земля реве і гаряча. Дівчина тоді й каже йому:

— Ой, отепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою окунем.

Зробила.

Прибігає змія до тієї річки, перекинулась зараз щукою — давай гонитися за тією рибою: що хоче вхопити, то окунь повернеться своїм пірцем гострим до неї, то вона й не візьме його. Гонилась, гонилась — так-таки й не вловила та надумала воду випити. Стала пити; пила-пила, напилась багато та й лопнула.

Ото тоді та дівчина, що була рибою, й каже тому парубкові, що був річкою:

— Тепер ми вже не біймось! Ходімо до твоєї господи; то

ти підеш у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я наймусь у цім селі до кого-небудь.

Ото він прийшов у хату, з усіма поздоровкався та й думає собі: «Як же мені не поздоровкатися з дядьковою дитиною? Таж вони подумають щось погане про мене».

Поцілував і дитину дядькову. Як поцілував — так і забув за ту дівчину.

Ото побув він дома півроку та й задумав женитися. Йому порадили одну гарну дівчину, щоб він її брав; а він за ту й забув, що його вирядувала від змії, з іншою заручився.

От перед весіллям, так увечері, кличуть на шишки молодичиць. Прикликали і ту дівчину, що він з нею тікав, — хоч її ніхто й не знав, що вона за дівчина. Стали бгати шишки; та дівчина зліпила з тіста голуба й голубку та й пустила додолу, а вони й стали живі. Голубка й почала говорити до голуба:

— А ти забув, як я за тебе луг викорчувала й там пшеницю посіяла, а з тієї пшениці спекла паляницю, щоб ти до змії відніс?

А голуб каже:

— Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

— А ти забув, як я за тебе гору розкопувала й туди Дніпро пустила, щоб байдаки ходили до комор і щоб пшеницю ти продав на байдаки?

А голуб каже:

— Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

— А ти забув, як ми ходили вдвох за золотим зайцем? Ти й за мене забув?

А голуб каже:

— Забув, забув!

Тоді парубок і згадав за ту дівчину, — за цю-таки саму, що голуби поробила, — та ту другу покинув, а з цієї оженився. І тепер живе так добре!

ОХ!

Колись-то давно, не за нашої пам'яті, — мабуть, ще й батьків, і дідів наших не було на світі, — жив собі убогий чоловік з жінкою, а у них був одним один син, та й той не такий як треба: таке ледащо отой одинчик, що господи!

Нічого не робить — і за холодну воду не візьметься, а всі тільки на печі сидить та просцем пересипається. Уже йому, може, годів з двадцять, а він усе без штанців на печі сидить — ніколи й не злазить; як подадуть їсти, то й їсть, а не подадуть, то й так обходиться.

Батько й мати журяться:

— Що нам з тобою, сину, робить? Чужі діти своїм батькам у поміч стають, а ти тільки дурно хліб переводиш!

Так йому не до того: сидить та просцем пересипається. Тепер-от, як там п'ять або шість год хлоп'яті, — вже воно й у штанях, вже воно батькові й поміч; а тоді — то такий виженеться, що аж під стелю, а все без штанів ходить.

Журились-журились батько з матір'ю, а далі мати й каже:

— Що ти таки, старий, думаєш з ним, що вже він до зросту дійшов, а така недотепа — нічого робить не вміє? Ти б його куди оддав, то оддав, куди найняв, то найняв, може б, його дужі люди чому вивчили.

Порадилися, батько і оддав його у кравці вчитись. От він там побув днів зо три та й утік, зліз на піч — знов просцем пересипається. Батько його вибив добре, вилаяв, оддав до шевця шевству вчитись. Так він і звідтіля втік. Батько його знов вибив і оддав ковальству вчитись. Так і там не побув довго — втік. Батько бідкається:

— Що робить? Поведу, — каже, — вражого сина ледащо у інше царство: де найму, то найму, — може, він відтіля не втече.

Взяв його й повів. Ідуть та йдуть, чи довго, чи недовго, аж увійшли у такий темний ліс, що тільки небо та земля. Увиходять у ліс, притомилися трохи; а так над стежкою стоїть обгорілий пеньок. Батько й каже:

— Притомився я — сяду одпочину трохи.

От сідає на пеньок та:

— Ох! Як же я втомився! — каже.

Тільки це сказав, аж з того пенька — де не взявся — виліз такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна.

— Що тобі, — питає, — чоловіче, треба од мене?

Чоловік здивувався: «Де воно таке диво взялося?» Та й каже йому:

— Хіба я тебе кликав? Одчепись!

— Як же не кликав, — каже дідок, — коли кликав!

— Хто ж ти такий? — питає чоловік.

— Я, — каже дідок, — лісовий цар Ох. Чого ти мене кликав?

— Та цур тобі, я тебе і не думав кликати! — каже чоловік.

— Ні, кликав; ти сказав: «Ох!»

— Та то я втомився, — каже чоловік, — та й сказав.

— Куди ж ти йдеш? — питає Ох.

— Світ за очі! — каже чоловік. — Веду оцю дитину на-дому, — може, його чужі люди навчать розуму, бо у себе дома що найму, то й утече.

— Найми, — каже Ох, — у мене; я його вивчу. Тільки з такою умовою: як вибуде рік та прийдеш за ним, то як пізнаєш його — бери, а не пізнаєш — ще рік служитиме в мене!

— Добре, — каже чоловік.

Ударили по руках, запили могорич гарненько, — чоловік і пішов собі додому, а сина повів Ох до себе.

От як повів його Ох, то повів аж на той світ, під землю, та й привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої. А в тій хатці усе зелене: і стіни зелені, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано — все, все. А за наймичок у Оха мавки — такі зелені, як рута!

— Ну, сідай же, — каже Ох, — наймитку, та поїси трохи!

Мавки подають йому страву — і страва зелена; він попоїв.

— Ну, — каже Ох, — піди ж, наймитку, дровець урубай та наноси.

Наймит пішов. Чи рубав, чи не рубав, ліг на дрівця й заснув. Приходить Ох — аж він спить. Він звелів наносити дров, поклав на дрова зв'язаного наймита, підпалив дрова. Згорів наймит! Ох тоді взяв попілець, по вітру розвіяв, а одна вуглина і випала з того попелу. Ох тоді її сприснув живлющою водою, — наймит знов став живий, тільки вже моторніший трохи.

Ох знову звелів наймиту дрова рубати; той знову заснув. Ох підпалив дрова, наймита спалив, попілець по вітру розвіяв, вуглину сприснув живлющою водою — з того ледачого парубка став такий моторний та гарний козак, що ні здумав, ні згадати, хіба в казці сказати.

От вибув той парубок рік. Як вийшов рік, батько йде за сином. Пришов батько в той ліс, до того пенька обгорілого, сів та й каже:

— Ох!

Ох і виліз з того пенька та й каже:

— Здоров був, чоловіче!

— Здоров, Ох!

— А чого тобі треба? — питає Ох.

— Прийшов, — каже, — за сином.

— Ну, йди: як пізнаєш — бери його з собою, а не пізнаєш — ще рік служитиме.

Чоловік і пішов за Охом. Приходить до його хати. Ох взяв, виніс мірку проса, висипав — назбігалось такого до біса півнів!

— Ну, пізнавай, — каже Ох, — де твій син?

Чоловік дивився-дивився — всі півні однакові, один у один, — не впізнав.

— Ну, — каже Ох, — іди ж собі, коли не пізнав. Ще рік твій син служитиме в мене.

Чоловік і пішов додому.

От виходить і другий рік; чоловік знову іде до Оха. Прийшов до пенька.

— Ох! — каже.

Ох до нього виліз.

— Іди, — каже, — пізнавай!

Увів його в кошару — аж там самі барани, один в один. Чоловік пізнавав-пізнавав — не впізнав.

— Іди собі, коли так, додому: твій син ще рік житиме у мене.

Чоловік і пішов, журячись.

Виходить і третій рік; чоловік іде до Оха. Іде та йде — аж йому назустріч дід, як молоко, білий, і одежа на ньому біла.

— Здоров, чоловіче!

— Доброго здоров'я, діду!

— Куди тебе доля провадить?

— Йду, — каже, — до Оха виручать сина.

— Як саме?

— Так і так, — каже чоловік. І розказав тому білому дідові, як він Охові оддав у найми свого сина і з якою умовою.

— Е! — каже дід. — Погано, чоловіче, довго він тебе водитиме.

— Та я вже, — каже чоловік, — і сам бачу, що погано, та не знаю, що його й робить тепер у світі. Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадати?

— Знаю! — каже дід.

— Скажіть же й мені, дідусю-голубчику! Бо все-таки який він не був, а мій син, своя кров.

— Слухай же, — каже дід, — як прийдеш до Оха, він тобі випустить голубів, то ти не бери ніякого голуба, тільки бери того, що не їстиме, а сам собі під грушею сидітиме та обску-буватиметься: то твій син!

Подякував чоловік дідові і пішов. Приходить до пенька.

— Ох! — каже.

Ох виліз і повів його у своє царство. Висипав Ох мірку пшениці, накликав голубів. Нааліталось їх сила, і все один в один.

— Пізнавай, — каже Ох, — де твій син! Пізнаєш — твій, а не пізнаєш — мій.

От всі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею сам собі, надувся та обскубується. Чоловік і каже:

— Ось мій син!

— Ну, вгадав! Коли так — бери.

Взяв перекинув того голуба, і став з його такий гарний парубок, що кращого й на світі немає. Батько зрадив дуже, обнімає його, цілує. Раді обидва!

— Ходім же, сину, додому. — От і пішли.

Ідуть дорогою та й розмовляють. Батько розпитує, як там у Оха було; син розказує; то знову батько розказує, як він бідує, а син слухає. А далі батько й каже:

— Що ж ми тепер, сину, робитимем? Я бідний, і ти бідний. Служив ти три годи, та нічого не заробив!

— Не журіться, тату, все гаразд буде. Глядіть, — каже, — тут полюватимуть за лисицями паничі, то я перекинусь хортом та піймаю лисицю. Паничі мене купуватимуть у вас; то ви мене продайте за триста рублів — тільки продавайте без ретязя; от у нас і гроші будуть, розживемось!

Ідуть та йдуть, аж так: на узліссі собаки ганяють лисицю; так ганяють, так ганяють; лисиця не втече, хорт не дожене. Син зараз перекинувся хортом, догнав ту лисицю, піймав. Паничі вискочили з лісу:

— Це твій хорт?

— Мій!

— Добрий хорт! Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Триста рублів, без ретязя.

— Нащо нам твій ретязь, — ми йому позолочений зробимо! На сто!

— Ні.

— Ну, бери гроші — давай хорта. — Одлічили гроші, вняли хорта, давай полювать. Впустили того хорта знову на лисицю. Він як погнав лисицю, то погнав аж у ліс, там перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

Ідуть та йдуть, батько й каже:

— Що нам, сину, цих грошей, — тільки що хавяйством завести, хату полагодить.

— Не журіться, тату, буде ще. Тут, — каже, — тату, паничі хатимуть по перепелиці з соколом. То я перекинусь соколом, а вони мене купуватимуть, то ви мене продайте знов за триста рублів, без шапочки.

От ідуть полем, — паничі випустили сокола на перепела; так сокіл женеться, а перепел тікає: сокіл не дожене, перепел не втече. Син перекинувся соколом — так зразу і насів того перепела. Паничі побачили:

— Це твій сокіл?

— Мій!

— Продай його нам!

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Як дасте триста рублів, то беріть собі сокола, тільки без шапочки.

— Ми йому парчеву зробимо!

Поторгувались, продав за триста рублів. От паничі пустили того сокола за перепелицею, а він як полетів та й полетів у ліс, там перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

— Ну, тепер ми розжились трохи, — каже батько.

— Постійте, тату, ще буде. Як будемо, — іти чекає ярмарок, то я перекинусь конем, а ви мене продавайте. Дадуть вам за мене тисячу рублів; тільки продавайте без недоуздка.

От доходять до містечка там, чи що, — аж ярмарок. Син перекинувся конем — такий кінь, як змії, і приступить страшно! Батько веде того коня за недоуздок, а він гарцює, копитами землю вибиває! Тут наскодилося купців — торгують.

— Тисячу, — каже, — без недоуздка, то й беріть!

— Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочену уздечку зробимо! — Дають п'ятсот.

— Ні!

А це підходить циган, сліпий на одне око:

— Що тобі, чоловіче, за коня?

— Тисячу, без недоуздка.

— Ге! Дорого, батю; візьми п'ятсот з недоуздкою!

— Ні, не рука, — каже батько.

— Ну, шістьсот... бери!

Як узав той циган торгуватися, як узав, — так чоловік і шага не спускає.

— Ну, бери, батю, тільки з недоуздкою.

— Е, ні, цигане: недоуздок мій!

— Чоловіче добрий, де ти бачив, щоб коня продавали без уздечки? І передать ніяк...

— Як хочеш, а недоуздок мій! — каже чоловік.

— Ну, батю, я тобі ще п'ять рублів накину, — тільки з недоуздком.

Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривні вартий, а циган дає п'ять рублів! Взяв і оддав. Запили могорич. Пішов чоловік, взявши гроші, додому, а циган на коня та й поїхав.

А то не циган — то Ох перекинувся циганом.

Той кінь несе та й несе Оха — вище дерева, нижче хмар. От спустились у ліс, приїхали до Оха; він того коня поставив на стайні, а сам пішов у хату.

— Не втік-таки від моїх рук, собачий син! — каже жінці.

От у обідню годину бере Ох того коня за повід, веде до водопою, до річки. Тільки що привів до річки, а той кінь нахилився пити, та й перекинувся окунем, та й поплив. Ох не довго думавши перекинувся і собі щукою та давай ганятися за тим окунем. Так оце що нажене, то окунь одстовбурчить пірця та хвостом повернеться, а щука й не візьме. От вона дожене та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

— Коли ти, кумонько-голубонько, хочеш балакати, — наже окунець щуці; — то я й так чую!

Знову — що нажене щука окуня та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаємо з тобою!

А окунець одстовбурчить пірця та й каже:

— Коли ти, кумонько-голубонько, хочеш, — то я й так чую!

Довго ганялась щука за окунем — та ні, не дожене!

А це підпливає той окунь до берега — аж там царівна шмаття пере. Окунь перекинувся гранатовим пернем, у золотій оправі, царівна побачила та й підняла той перстень в води. Приносить додому, хвалиться:

— Який я, таточку, гарний перстень знайшла!

Батько любить, а царівна не знає, на який його й палець надіти: такий гарний!

Коли це через якийсь там час доповіли царю, що прийшов якийсь купець. (А то Ох купцем перекинувся). Цар виїшов:

— Що тобі треба, старичок?

— Так і так: їхав я, — каже Ох, — кораблем по морю. Віз

у свою землю своєму цареві перстень гранатовий та й упустив той перстень у воду... Чи ніхто з ваших не знайшов?

— Так, — каже цар, — моя дочка знайшла.

Покликали її. Ох як узяв її просить, щоб оддала, бо йому, каже, і на світі не жити, як не привезе того персня! Так вона не оддає, та й годі! Тут уже цар уступився:

— Оддай, — каже, — дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові, оддай!

А Ох так просить:

— Що хочте, те й беріть у мене, тільки оддайте мені перстень!

— Ну, коли так, — каже царівна, — то щоб ні тобі, ні мені — та й кинула той перстень на землю. Той перстень і розсипався пшоном — так і порозкочувалось по всій хаті.

А Ох не довго думавши перекинувся півнем та давай клювати те пшоно. Клював-клював, все поклював. А одна пшонина закотилася під ноги царівні, — він тієї пшонини і не вів. Як поклював — та в вікно й вилетів, та й полетів собі...

А з тієї пшонини та перекинувся парубок — і такий гарний, що царівна як побачила, так і закохалася одразу, та так же то щиро просить царя й царицю, щоб її оддали за його.

— Ні за ким, — каже, — я щаслива не буду, а за ним моя щастя!

Цар довго морщився: «Як то за простого парубка оддати свою дочку?!» А далі порадилися, та взяли їх поблагословили, та й одружили, та таке весілля справляли, що увесь мир смиккали! І я там був, мед-вино пив; хоч в роті не було, а по бороді текло — тим вона в мене й побіліла!

ТАЄМНИЦЯ СКЛЯНОЇ ГОРИ

Десь далеко, аж за сьомим морем, було одне царство. Там жив один цар, котрий мав трьох доньок. А дівчата були такі красні, що людському окові дивитися на них і не дивуватися — було неможливо. Не вірю, що на світі могла би знайтися хоч одна красна дівка, яка була би їм до пари.

Гей, приходили до тих дівчиць-відданиць молоді принци й герцоги, графи й барони. Приходили не просто задивлятися і чудуватися з краси трьох сестер, а й сватати їх. Але цар так дорожив красою своїх доньок, що все вигадував причи-

ну, хитро і розумно відмовляв женихам, аби лише відкласти віддавання. Словом, ніяк не хотів розлучатися зі своїми красними дівчицями.

А недалеко від столиці була скляна гора, і така височезна, що верхом сягала до самого неба. А на тому верху мали пристановище змії-шаркані. Один шестиголовий, другий — восьмиголовий, а третій мав цілих дванадцять голів! Якоїсь ночі всі три змії-шаркані прилетіли у царський палац, украли прекрасних трьох царівен та й понесли на скляну гору, де в кожного змія був дуже красний замок.

Другого дня рано цар і цариця повставали й за звичкою зайшли у світлицю подивитися на доньок. Але, розумієте, не знайшли нікого, бо світлиця була вже порожня. Гей, що тут чинити — царівни пропали! Де вони, куди могли подітися? Ніхто не міг на те відповісти. І цар нараз дав оголосити, що котрі витязі знайдуть його красних доньок, за тих віддасть їх заміж!

Можете подумати собі, як мало бути гірко старому цареві, раз пристав повіддавати доньок — аби лише знайшлися. Та й мати так тяжко-претяжко зажурилася, що пошкодував би її і поганин.

Коли по всій державі розлетілося царське оголошення, одразу знайшлися три бідні брати, які прийшли до царя й сказали, що вони знайдуть його принцес. Цар дуже зрадив, бо й ті трое були дуже красні, й пообіцяв їм, що не візьме назад свого слова: якщо знайдуть царівен, то й поженяться на них! Коби лише вдалося їх знайти!

А трое легінів, хоч і з бідної родини, були не прості люди: старший літав, як потя, наймолодший так обертав шаблею, що всіх обеззброював, а третій, середущий, мав нюх, як у пса.

Середущий брат раз-два обнюхав поріг царського палацу і завітнув дівочі сліди. Нюх привів його аж під скляну гору, а там сліди пропали. Трое братів нараз догадалися, що принцеси мають бути там, на скляній горі. Тоді старший, брат-літун, каже до молодшого, брата-воєка:

— Ну, братику, сідай мені на плечі, я понесу тебе на гору, а далі — твоє діло. А ти, — наказав середущому братові, — залишайся тут, доки ми про себе не подамо звістку.

Так і було. Двое легінів вилетіли на верх скляної гори і знайшли три замки, де жили змії-шаркані.

Спершу рушили в палац до шестиголового. Молодший брат зайшов, а старший залишився під дверима. Коли брат-воєк вступив у світлицю, то нараз увидів старшу цареву

доньку. Вона дуже зраділа йому, як дізналася, що такий красний хлопець прийшов сюди за нею. Але бідолаха боялася й розтулити рота, бо на дивані, пополуднувавши, спав її господар. Очі дівчини від сліз аж почервоніли, але тепер з радістю дивилися на молодого легіня. А той сміливо підійшов до змія, схопив шаблю й одним махом одрубав йому усі шість голів. Потому сказав:

— Ну, принцесо, ви вільні від шарканя, тепер ходіть зі мною. Під дверима чекає мій брат, і він знесе вас із гори на землю. А мені треба іти далі, до другого замку.

Почувши ці слова, царська донька ще більше зраділа і відразу вийшла із світлиці. Там сіла на плечі брата-літуна, і він спустився з нею вниз, передав її середущому братові, а сам спішно полетів назад, на вершину скляної гори.

Тепер двое братів подалися до восьмиголового змія-шарканя. Молодший брат, котрий був при шаблі, зайшов до палацу і нараз увидів середущу доньку із заплаканим лицем. Вона теж зраділа красному легіневі, та боялася так само вимовити слово, лише показувала вбік, що там, на дивані, після смачного полуденку спить її господар.

Легіневі й не треба було нічого казати. Він вихопив шаблю, одним махом відтяв тому змієві всі вісім голів, а тоді обернувся до царської доньки і заговорив:

— Ну, принцесо, ви вільні від шарканя. Тепер ходіть зі мною. Під дверима чекає мій брат, він знесе вас із гори на землю.

Гей, як зраділа середуща донька! З великої радості й не знала куди обернутися та куди ступати. Легінь узяв її за руку і вивів до брата. Той посадив дівчину на плечі й спустився на землю, де двое вже чекали на них.

По сьому старший брат полетів назад, на вершину скляної гори, і брати одразу поспішили до палацу третього, дванадцятиголового змія. І тут брат-літун лишився під дверима, а брат-воєк рушив до світлиці. Молодша принцеса плакала й тоді, коли він увійшов. Та ніхто з них не посмів сказати ні одного слова, бо змії на дивані спав солодким сном після смачного полуденку. Легінь вихопив шаблю і так розмахнувся, що за одним разом дванадцять змієвих голів повіддітали геть. Потому взяв дівчину за руку, вивів із палацу і передав її братові-літуну. Той посадив принцесу на плечі та й спустився із нею на землю.

Тепер старшому братові захотілося мало відпочити, і він присів перед тим, як полетіти знову на скляну гору за молодшим братом.

Та що сталося! Диявольська душа дванадцятиголового змія-шарканя узла на себе подобу того хлопця, котрий залишився на склянній горі, й перестріла брата-літуна:

— Дорогий брате, не журися за мною, бо я вже спустився на змієвому потяті — якраз тепер злетів із гори.

Двоє братів чисто повірили в те, що з ними говорить наймолодший брат. А тому вже не галяли часу, зібралися в дорогу і — просто до царя.

Треба було вам, добрі люди, там бути і видіти, як раділи донькам цар і цариця, коли вони зустрілися. З великої радості й не знали, що робити, лише цілувалися, обнімалися і плакали, як діти. Так, мали честь легіні, бо не зламали свого слова, знайшли й повернули усіх трьох принцес!

Та що сталося із молодшим братом, котрий залишився на склянній горі? Самі розумієте — про нього в палаці ніхто й не подумав, бо гадали, що той, котрий ходить у його подоби, — і справді наймолодший із братів. А то, як ви знаєте, був зовсім не він! Нещасний хлопець довго ще чекав брата-літуна. Минали дні за днями, а на гору ніхто не приходив.

«Що мені робити? — міркував собі хлопець. — Доведеться тут з голоду вмерти!»

І вже не міг чекати, зайшов у палац шестиголового змія. Там йому потрапила на очі відьма-босорканя, яка була матір'ю змія-шарканя. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо, знеси мене одразу з гори, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, я така вже стара, що не маю сили нести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, такі ножипці, що ти й пальцем не кивнеш — самі будуть кроїти.

Узяв хлопець ножиці, подякував старій і рушив просто до палацу восьмиголового змія-шарканя. Заходить, а там знову чадає назустріч якась відьма. Ото була мати убитого шарканя. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо! Тепер одразу знеси мене звідси, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, я така стара, що не маю сили нести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, одну таку голку, що й пальцем не кивнеш — сама буде шити.

— Добре, голку я візьму й життя тобі залишу. Молодший брат узяв собі голку та й підійшов до замку

дванадцятиголового змія-шарканя. І там йому назустріч вийшла стара відьма, котра була матір'ю убитого змія. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо! Знеси мене одразу на землю, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, яка я стара, — вже не маю сили знести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, золотий кантар. Потрясеш ним раз — і перед тобою з'явиться одразу золотогривий кінь, а потрясеш другий раз — дістанеш плаття, як у витязя!

Узяв легінь чарівний кантар, подякував відьмі, а підняти руку на її життя уже не хотів.

Вийшов брат-воjak із замку і перше його діло було потрапити кантарем. І справді, як тільки потряс кантарем — перед ним з'явився золотогривий кінь. Легінь не думав, не гадав, а сів на коня і поскакав по склянній горі, глядаючи якоїсь дороги, аби спуститися на землю. Раз лиш дивиться — назустріч скаче птах, та такий великий, як кінь. І каже легіневі:

— Чуєш, чоловіче? Найди мені на горі води, бо як не знайдеш, то з'їм тебе разом із конем!

Гей, тепер уже і справді хлопець налякався, що аж олій у ньому застиг! Хіба криниця може бути тут, на склянній горі? Подумав-подумав, і щось таки прийшло йому на гадку. Та й каже він птахові:

— Добре, добре, потятко солодке, та коли знайду тобі воду, внесеш мене на землю?

— Знесу, хлопче, лиш знайди воду, бо як не знайдеш, зараз тобі кінець!

Молодший брат скаче і скаче на коні, оглядає усю склянну гору — і раз лишень дивиться, а з-під скла росте якась вільшина.

«Чекай, чекай, — розміркував хлопець. — Вільшина полюбить водянисте місце, ану, спробую своє щастя тут!»

Зійшов із коня, вийняв шаблю і почав копати під вільшиною. Копав, копав — і справді, з-під скла забулькала вода!

Коли яма вже була велика, як порядна бочка, перестав копати — най натече води. Тоді прилетів птах і випив усю воду.

— Ну, синку мій, тепер сідай на мене, і я знесу тебе на землю!

Легіневі не треба було двічі одне казати. Сів собі на птаха і вєвдовзі вже був на землі. Одразу не подався до царського

двору, а завернув до одного кравця. Попросив їсти-пити і залишився в нього за помічника.

Одного вечора прийшла до пана майстра найстарша принцеса і принесла дуже дорогу і красну тканину. Вона попросила:

— Пане майстре, будьте такі добрі, зшийте мені з цього шовку плаття, якого ще ніхто й ніде не мав. Та й мусить бути зшите до завтрашнього ранку — завтра моє весілля.

Кравець відмовлявся, пояснював їй, що за такий малий час не можна зшити плаття. Та його слова не помагали, і мусив прийняти роботу. Наймолодший брат, що став за кравчука, увидів царську доньку, а вона його не помітила. Принцеса пішла, а кравець почав ламати собі голову, як за такий короткий час пошити красне плаття. Та хлопець сказав:

— Ей, не журіться, пане майстре, я все приготую, а ви собі лягайте і спіть!

Як сказав, так і зробив. Узав принцесину тканину і розстелив її на столі, а потім вийняв ножиці, котрі йому дала стара відьма, і лише промовив:

— Чуєте, нерозлучні сестрички-ножички! Викройте із цього шовку плаття, але таке красне, аби ніхто на білому світі кращого не мав! Ну, а ти, самотня дівчице-іглице, поший плаття так, аби не було видно жодного рубця!

Гей-гей, то раз треба було видіти, як кроють тканину сестрички-ножички та як шиє дівчице-іглиця! Ножиці одразу розкроїли шовк, а голка ще скоріше пошила з нього плаття. Все було готове, і кравчук ліг спати. Опівночі пан майстер прокинувся і почав будити легіня:

— Синку дорогий, та час братися до діла, бо плаття не буде до ранку готове!

— Не майте з того жури, пане майстре, — заспокоїв хлопець, — плаття вже готове, я його ще ввечері пошив.

Кравець пішов глянути. І так здивувався, що не міг заговорити. Таке красне плаття він не тільки ніколи не шив своїми руками, але ще й не видів своїми очима! Аж потім озвався:

— Дорогий мій синку, та я не можу тобі бути не те що паном майстром, а й помічником!

Кравець заспокоївся і знову ліг спати.

Уранці принцеса прийшла подивитися на готове плаття. Одягла його, і так їй полюбилось, що й не знала, як хвалити майстра. І поклікала старого на весілля.

Кравець почав звати із собою і помічника, але хлопець не

хотів йти, й майстер пішов сам. Коли повернувся, то розповів йому про весілля.

А царські доньки забажали, аби їх весілля були одне за одним. Першого дня віддалася старша, другого дня мали вже справляти весілля середущої, а третього — молодшої.

Увечері середуща донька принесла кравцеві шовкову тканину і попросила зшити з неї плаття, але ще файніше, як у старшої сестри. Пан майстер покладався на чудесні руки свого помічника і радо погодився зшити царівні плаття. Дівчина задоволена пішла собі додому.

Кравець почав просити легіня, аби він показав, як можна так чудесно і швиденько шити. Та хлопець не хотів виказувати своєї таємниці. Він сказав, що майстер може йти і спокійно спати, усе буде в повному порядку. І кравець пішов. Хлопець узав шовкову тканину, розстелив на столі та й лише промовив:

— Чуєте, нерозлучні сестрички-ножички! Викройте із цього шовку плаття, аби було в сім раз файніше, як те, котре викроїли вчора! Ну, а ти, самотня дівчице-іглице, поший плаття так, аби ніде не видно жодного рубця!

Сестрички-ножички все викроїли, дівчице-іглиця одразу пошила, і під якусь хвилину плаття було готове та ще й у сім разів файніше, як для старшої царівни.

Уранці царська донька одягла те плаття, і воно їй дуже полюбилось. Вона теж поклікала кравця на весілля. Пан майстер радо прийняв запрошення царівни. Клікав із собою й легіня, а той не хотів. І кравець пішов сам.

Лишалось ще третє весілля — молодшої принцеси, над котрою тяжіла диявольська душа дванадцятиголового змія.

Чужодушний навіть сказав дівчині, хто він, та попередив: коли викаже його цареві й цариці, то він потропить дівчину на паздир'я. І молодша донька боялася сказати, що вона варучена не з тим легінем, який її визволив, а з самим чортом. Тільки весь час плакала.

Стихло в царському дворі і друге весілля, а ввечері й молодша царівна прийшла до кравця, аби на ранок їй пошили плаття. Але вона почала просити, аби її плаття не було таке красне, як у двох сестер. І нараз заплакала, почала жалітися, що вона виходить за такого, котрого не люблять і з котрим вічно буде нещаслива.

Пан майстер прийняв од дівчини шовк і заспокоїв, що дошиють плаття за її бажанням. Та й віддав тканину легіневі, аби той чимскоріше виконав замовлення. Най і далі шив сам, якщо боїться передати іншому своє ремесло.

Хлопець спокійно вичекав, доки пан майстер ляже спати. А коли той захропів, розстелив тканину на столі й промовив своє:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички, так викройте із цього шовку плаття, а ти, самотня дівиче-іглице, так його поший, аби було у сто разів краще, чим те, що ви досі кроїли і шили, бо се плаття буде моєї жоні!

Ножичі та голка взялися до роботи, і під якусь хвилину плаття було готове.

Другого дня вранці молодша принцеса з виплаканими очима прийшла, аби приміряти плаття. Одягла його і видить, що воно у сто разів фاینше, як ті, що пошиті для її сестер. Здивувався кравець, бо такого плаття ще не видів, відколи живе. Та молоду царівну залили рясні сльози, і вона стала нарікати:

— Видите, пане майстре, я вас так просила, аби ви мені зшили сяке-таке плаття, а ви не послухали. Смієтеся з моєї біди.

По тих словах заплакала ще гірше. Але своєї таємниці не виказала, бо дуже боялася змія-диявола. Плаття взяла додому: що зшите — то готове, а що готове — то треба носити, і вона так само покликкала кравця на своє весілля.

Пан майстер убрався, кликав із собою і помічника, але той усякю викручувався, а потім сказав, що він прийде пізніше.

Ледве кравець вийшов за поріг, хлопець узяв у руки кантар, котрий дістав од старої відьми — матері дванадцятиголового змія. Вийшов надвір, потряс кантарем — і відразу перед ним з'явився золотогривий кінь. Потряс кантарем другий раз — і перед ним одразу заблищала вояцька одежа із золотою прикрасою. Легінь одягнувся, сів у сідло і поскакав просто до палацу. Там кінь зачав іржати, ставати на дибки і бити землю копитами, — словом, зчинилося таке, що цар і цариця вийшли подивитися, до то за гість приїхав до них. Вийшли і видять витязя, у котрого лице таке саме, як у жениха молодшої доньки. Попросили гостя зайти до палацу. Легінь зіскочив із коня, і цар супроводив його у світлицю молодшої доньки. Ой, як зраділа дівчина, що їй появилася правдивий наречений!

Коли диявольська душа дванадцятиголового змія увиділа молодого витязя, то нічого доброго для себе не чекала, а воліла нараз провалитися. А хлопець, котрий визволив усіх трьох принцес, сміливо сказав:

— Люди добрі, перед вами той, хто врятував життя трьом

красним царівнам і відрубав голови трьом зміям. А той диявол, що узяв на себе мою людську подобу, то — диявольська душа, яку випустив, здихаючи, дванадцятиголовий шаркань. Вдарте ту потвору лівою рукою, і вона розсіплеться на порох!

Молодша царська донька в одну мить прискочила до того чужодушника і лівою рукою та з лівого боку так ударила його, що тільки закурилося. Аж тепер дізналися, чому найменша донька весь час плакала.

Гей, таке їй справили весілля, якого світ не видів! Гості співали й танцювали, доки сили мали. Молодший син бідняка побрався з молодшою донькою царя.

Потім усі три брати й три сестри жили собі в царському палаці, жили у щасті й гаразді, а може, й нині ще живуть — бо чи не шкода би було, аби добрі люди повмирали?

ПРО ГОРУ, ЩО ВЕРХОМ СЯГАЛА НЕБА

Жив, де не жив, один багатий граф. Мав він немало доброї землі, мав немало пустої, мав лісу, саду і пасовища, а худоби — видимо і невидимо.

Граф любив ходити на полювання. Днями, тижнями блудав з рушницею по лісах і полях. Та ніколи не заходив до Страшного лісу, звідки ніхто не міг вийти.

Коли постарів, масток передав трьом синам і так наказував:

— Сини мої! Залишаю свій масток на вас. Управляйте ним і жийте в згоді. Ви, два старші, міркуйте за молодшого, бо він ще легкодумний, непослушний. Учитися не хоче, тільки б забавлявся та біду робив. Бережіть його. Коли підете на полювання, можете стріляти звірину в усіх кащах, тільки варуйтеся Страшного лісу. Я наказав повісити на лісі табличку з написом, щоб туди ніхто не смів ходити. А коли хтось осмілився б зайти, живим звідки не повернеться...

Граф помер, хлопці залишилися одні. Наймолодший вже не сидить дома, не грається в попелі, бо часто бігас по кащах, по садах і полях. Навіть однієї години не посидить на місці — все на ногах, на ногах. Хоч де ніколи не ходив, читати-писати навчився добре від братів.

У графа було багато слуг і робітників. Старші сини наглядати за ними, молодший не журився нічим. Перекине, бувало, через плече рушницю, піде лісами, полями. Ходив,

Хлопець спокійно вичекав, доки пан майстер ляже спати. А коли той захропів, розстелив тканину на столі й промовив своє:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички, так викройте із цього шовку плаття, а ти, самотня дівчице-іглице, так його поший, аби було у сто разів краще, чим те, що ви досі кроїли і шили, бо се плаття буде моєї жони!

„Ножичці та голка взялися до роботи, і під якусь хвилину плаття було готове.

Другого дня вранці молодша принцеса з виплаканими очима прийшла, аби приміряти плаття. Одягла його і видить, що воно у сто разів файніше, як ті, що пошиті для її сестер. Здивувався кравець, бо такого плаття ще не видів, відколи живе. Та молоду царівну залили рясні сльози, і вона стала нарікати:

— Видите, пане майстре, я вас так просила, аби ви мені зшили сяке-таке плаття, а ви не послухали. Смієтеся з моєї біди.

По тих словах заплакала ще гірше. Але свої таємниці не виказала, бо дуже боялася змія-диявола. Плаття взяла додому: що зшите — то готове, а що готове — то треба носити. І вона так само покликкала кравця на своє весілля.

Пан майстер убрався, кликав із собою і помічника, але той усяко викручувався, а потім сказав, що він прийде пізніше.

Ледве кравець вийшов за поріг, хлопець узяв у руки кантар, котрий дістав од старої відьми — матері дванадцятиголового змія. Вийшов надвір, потряс кантарем — і відразу перед ним з'явився золотогривий кінь. Потряс кантарем другий раз — і перед ним одразу заблищала вояцька одежа із золотою прикрасою. Легінь одягнувся, сів у сідло і поскакав просто до палацу. Там кінь зачав іржати, ставати на дибки і бити землю копитами, — словом, зчинилося таке, що цар і цариця вийшли подивитися, до то за гість прийшов до них. Вийшли і видять витязя, у котрого лице таке саме, як у жениха молодшої доньки. Попросили гостя зайти до палацу. Легінь віскочив із коня, і цар супроводив його у світлицю молодшої доньки. Ой, як зраділа дівчина, що їй появилася правдивий наречений!

Коли диявольська душа дванадцятиголового змія увиділа молодого витязя, то нічого доброго для себе не чекала, а воліла нараз провалитися. А хлопець, котрий визволив усіх трьох принцес, сміливо сказав:

— Люди добрі, перед вами той, хто врятував життя трьом

красним царівнам і відрубав голови трьом зміям. А той велюд, що узяв на себе мою людську подобу, то — диявольська душа, яку випустив, здихаючи, дванадцятиголовий шаркань. Вдарте ту потвору лівою рукою, і вона розсиплеться на порох!

Молодша царська донька в одну мить прискочила до того чужодушника і лівою рукою та з лівого боку так ударила його, що тільки закурилося. Аж тепер дізналися, чому найменша донька весь час плакала.

Гей, таке їй справили весілля, якого світ не видів! Гости співали й танцювали, доки сили мали. Молодший син бідняка побрався з молодшою донькою царя.

Потім усі три брати й три сестри жили собі в царському палаці, жили у щасті й гаразді, а може, й нині ще живуть — бо чи не шкода би було, аби добрі люди повмирали?

ПРО ГОРУ, ЩО ВЕРХОМ СЯГАЛА НЕБА

Жив, де не жив, один багатий граф. Мав він немало доброї землі, мав немало пустої, мав лісу, саду і пасовища, а худоби — видимо і невидимо.

Граф любив ходити на полювання. Днями, тижнями блудав з рушницею по лісах і полях. Та ніколи не заходив до Страшного лісу, звідки ніхто не міг вийти.

Коли постарів, масток передав трьом синам і так наказував:

— Сини мої! Залишаю свій масток на вас. Управляйте ним і жийте в згоді. Ви, два старші, міркуйте за молодшого, бо він ще легкодумний, непослушний. Учитися не хоче, тільки б забавлявся та біду робив. Бережіть його. Коли підете на полювання, можете стріляти звірину в усіх кащах, тільки варуйтеся Страшного лісу. Я наказав повісити на ліс табличку з написом, щоб туди ніхто не смів ходити. А коли хтось осмілився б зайти, живим звідти не повернеться...

Граф помер, хлопці залишилися одні. Наймолодший вже не сидить дома, не грається в попелі, бо часто бігає по кащах, по садах і полях. Навіть однієї години не посидить на місці — все на ногах, на ногах. Хоч до ніколи не ходив, читати-писати навчився добре від братів.

У графа було багато слуг і робітників. Старші сини наглядали за ними, молодший не журився нічим. Перекинув бувало, через плече рушницю, піде лісами, полями. Ходив,

куди ходив, та Страшного лісу остерігався, бо слова батька пам'ятав.

Одного разу брати цілий день ходили лісом — полювали на звірину. Як Страшного лісу не береглися — помилилися і несамохіть зайшли до нього. Дивляться: звірини, птахів тут розвелосся стільки, що під кожним куцем, під кожним деревом завць, сарна, олень, дикий кабан. Люди сюди ніколи не заходили, звірина множилася.

Хлопці попали до Страшного лісу вранці і блудили по ньому цілий день. По обіді натрапили на криницю з чистою водою, недалеко прекрасного явора. Тут брати сіли щось перекусити і відпочити. Напекли м'яса, напилися свіжої води і рушили далі.

— Ще мало походім, може, якусь дивну звірину стрітимо. А понад вечір підемо додому.

Звірини в лісі достатньо. Стріляють брати, складають на громади. Так їх застала і ніч.

Зібралися додому. Оглядаються, глядають дорогу, а знайти дорогу не можуть. Ходять сюди-туди, бігають, та марно. Наче їм хтось очі зав'язав. Ходили, блукали до темної ночі і знову попали до криниці під явором. На дереві гілля стелиться широко, а в криниці вода чиста, холодна.

— Розпалім тут вогонь! — дорадилися брати. — Налечім собі м'яса і переночуймо. А на зорях зберемося і підемо додому.

Брати все ще не знають, що попали до Страшного лісу. Сидять коло вогню, вечеряють і говорять між собою.

Молодший брат частіше ходив на полювання, ліпше знав хащі свого батька, ніж старші. Тому вони його і слухали. Коли хотіли вже спати, молодший каже:

— Вночі мусимо сторожити вогонь, щоб звірина на нас не напала. Першим буде стояти на стражі старший.

Взяв рушницю старший, ходить довкола ватри. Молодші полягали спати.

Десь коло півночі чує сторож страшений гук.

«Що так шумить, гуде?» — думає собі. Вітер колише лісом, гне буки до самої землі.

Настала тиша. Вартовий слухав і чує: щось лізе деревом. Подивився уверх явором, — вогонь саме світив на нього, — а на стовпі невідомий панчук. Націлівся з рушницю старший брат і хоче стріляти.

— Ой, не стріляй! Я тобі щось подарую! Воно тобі у пригоді стане.

— Що ти мені подаруєш?

— Таку шапку, що, коли одягнеш її на голову, тебе ніхто не увидить.

— Ну, кидай шапку на землю і тікай, бо застрелю.

Панчук кинув шапку на землю. Старший брат заховав її до торби.

Вітер знявся, загудів, засвистів, панчук щез.

Минула ніч. Вранці брати повставали, посідали довкола ватри, посідали, напилися води і рушили ськати дорогу.

Ходять-блудять по хащі, а вийти з неї не можуть. В обід знову опинилися під явором. Знову розпалили вогонь, напекли м'яса, пообідали й пішли шукати дорогу. Ходили по хащі до самого вечора. Увечері знову потрапили до явора.

— Як видно, нам прийдеться тут і другу ніч перебути.

Напекли м'яса, повечеряли, а молодший говорить:

— Цієї ночі сторожити буде середущий.

Той взяв рушницю і став на варту. Коло півночі чує страшений гук.

«Що шумить, що гуде?» — думає собі.

А вітер колише лісом, гне буки до самої землі. Тільки вітер затих, на гілляці явора з'явився панчук. Середущий брат націлівся, хоче стріляти.

— Ой, не вбивай мене! Я тобі щось подарую.

— Що ти мені подаруєш?

— Я подарую тобі пицалку. Коли на ній запицалиш, виїде стільки війська, як морського піску, як листя на деревах, як трав на землі.

— Ну, кидай пицалку і тікай!

Знявся вітер, а з вітром і панчук щез.

Середущий брат заховав пицалку до торби й сторожив до самої днини.

Тільки настав день, брати встали, напекли м'яса, наїлися, свіжої води напилися й подалися шукати дорогу. Ходили цілий час до полудня, на обід знову опинилися під явором.

Дивно їм стало, що весь час до явора повертаються.

— Що з нами буде? — стали журитися. Та скільки не ходили, не бігали, не шукали дороги, під ніч знову були під явором. Розпалили ватру, повечеряли, наморені лягли спати.

— Ну, — говорить молодший, — спокійно спить, буду на варті я!

Стоїть з рушницею наймолодший, сторожить, пильнує, на всі боки роздивляється. Десь коло півночі донісся страшений гук.

«А що то гуде? Чи мої брати чули це гудіння?» — думає собі.

А вітер колише лісом, аж земля гнеться. Потім настала тиша, і на яворі наймолодший брат втямив панчука. Націлівся з рушниці, тільки хоче стріляти, як чує голос:

— Ой, не стріляй! Я тобі подарую таку річ, що пригодиться.

— Що ти мені подаруєш?

— Я дам тобі такого гаманця, в якому завжди будуть гроші. Візьмеш одного золотого, замість нього появиться другий.

— Коли так, кидай гаманця і зникай з очей, бо застрелю. Панчук кинув гаманця з явора на землю. Молодший брат заховав його до своєї торби. Панчук зник між явором на землю. Молодший брат втямив, довго не думав, вистрелив. Панчук упав на землю.

Настав день. Прокинулися брати і видять: під деревом щось лежить, — то був не панчук, а чортик. Він хазяйнував у Страшному лісі, заманював до нього людей, хащею водив їх до загибелі.

Брати помилися з криниці, напекли м'яса, наїлися і рушили додому. Та не пройшли вони і двох кілометрів, як знайшли дорогу. Ця дорога вивела їх на полянку. Сіли вони тут відпочити. І розговорилися:

— А ви нічого не виділи вночі? — старший питає молодших.

— Виділи... Панчука.

— Що вам подарував?

— Мені шапку...

— Мені пицалку...

— А мені гаманця...

— Ану, випробуйте речі.

Молодший одягнув на голову шапку.

— Чи видите мене?

— Тебе не видно, голос твій чуємо.

Далі взяв старший від середнього пицалку і заграв на ній. Почало валити військо, як зерно з міха. Всю полянку вкрило. Прибіг генерал:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Не потребую нічого, тільки перевіряю пицалку.

— Ми в кожную хвилину готові служити тобі...

Далі старший перевіряв гаманця. Вийняв золотого, а замість нього з'явився другий. І скільки грошей парубок не брав, завжди з'являлися нові золоті.

— Ну, браття, це нам у житті придасться. Тепер у нас таке багатство, якого не має ніхто у світі.

І почали вони жити добре, в достатку. Сміливо виходили на полювання до Страшного лісу, завжди щасливо поверталися додому.

Звірина і птиця в лісі повеселіла, бо освободилася від прокляття. Доки управляв лісом панчук-чортик, живе було немов мертвим.

Молодшому брату докучило довго сидіти дома. Каже він старшим:

— Що мені з того, що я дома? Хочу великого світа видіти, хочу помандрувати.

Наповнив молодший кишені золотими і рушив у дорогу. Брати його не зупиняють:

— Іди, увидиш світу та й нам розповіш, де бував, що чував, що діється по чужих країнах.

Ходить з села до села, з міста до міста, блукає по лісах, по пустинях.

Одного разу молодший брат понав до столичного міста, в якому жив цар. Зупинився в гостиниці. Тут познайомився з різними панами. Питають його пани:

— Звідки ти, легію?

— Звідти і звідти, здалека.

— Як у вас люди живуть? Які у вас порядки?

— Так і так... А у вас що нового?

— Нічого великого. Може, поцікавишся царською дочкою. Вона мудра і дуже хитра. Вона така картярка, якої світ не видів. З ким сяде за стіл бити карти, від того все виграв, до копійки.

Царська дочка зацікавила хлопця. «Спробую пограти з нею в карти. Не думаю, щоб обіграла до останньої копійки».

Порадився сам з собою, рішив повернутися додому за чарівним гаманцем.

Брати не пускають молодшого з дому:

— Сиди собі! Досить ти намандрувався, світу навидався.

— Але я задумав грати в карти з тою хитрою царівною, що наймудріша у світі.

— Ей, неборе, не зв'язуйся з царями. Не бери гаманця з собою. Може біда пригодиться.

Але хлопець не слухає старших. Взяв свого чарівного гаманця, відклонився і прямою дорогою пішов до столичного міста, в якому проживав цар. Найняв собі квартиру, довідується про всілякі новини. Зустрічається з різними молодиками, з старшими людьми. Всі скаржаться на царівну, що обіграла їх до копійки.

Пробув у столичному місті місяць, наслухався новин, а потім з'явився пограти з царською донькою в карти.

Вартові впустили його до царського двору.

Сів за стіл з царівною. А та дивується: «Як думає грати, коли не має грошей?» Адже сюди привозили гроші цілими возами. А царівна стільки грошей набралася, що кожного року новий банк будували.

Та сісти за стіл з хлопцем сіла. Бо такий був порядок — з кожним бажаним мусила грати. Першим ділом познайомилися:

— Я такий і такий.

— Що хочеш?

— Хочу грати в карти...

Дівчина оглянула хлопця з голови до ніг, дивується:

— Якими грішми будеш грати? Через кілька хвилин програєш все, що маєш. На додаток ще й буком по хребту відстанеш.

Почали грати. Хлопець весь час програє золоті. Царівна горіє їх рукою до себе, а він тут кладе нові. Грають, грають, грають ніч і день, навіть їсти їм приносять до карт. Слути згортають гроші до кошиків, несуть їх до банку.

Дівчина дивується: «Звідки в хлопця стільки золотих? Я від нього вже виграла віз золота, а він кладе та кладе гроші на стіл». Почала боятися: «З цим я ніколи не закінчу гри». І вирішила вчинити перерву, щоб пригостити хлопця. Наказала покласти на стіл багато смачних страв, міцних напیتків. Як тільки наївся, як тільки вина напився, задрімав, заснув твердо. А царівна дала в той час змайструвати точно такого гаманця, як мав хлопець. І підмінила — хлопців чарівний викрала, а замість нього сунула до кишені фальшивого.

Хлопець пробудився, знову давай за карти. Та недовго грали. Поклав на стіл золотого, відчинив гаманця, а там пусто.

«А що сталося?» — думає собі. А принцеса кричить:

— Чого стоїш? Клади гроші!

Та він не мав що покласти.

Добре набила царівна хлопця і викопкала геть. Ще нікого так радо і з таким смаком не дубасила.

Вийшов хлопець за ворота таким битим, що ледве ноги волочив за собою. А що міг, неборак, чинити?

«Іду додому, — думає собі. — Візьму чарівну шапку і сторичею відплачу за кривду!»

І поспішив додому.

— Чого ти такий засмучений, зажурений? — брати питають молодшого.

— Так і так! — признався. — Царівна мене нагодувала, напоїла, викрала чудесного гаманця.

— А що тепер думаєш робити?

— Візьму чарівну шапку і буду бити її, доки не поверне гаманця.

Старші розговорюють молодшого:

— Біда тобі до царівни... Махни на неї рукою. Грошей у нас досить. Тобі час женитися і жити, як усі люди...

— Ой ні! — сердито гукнув хлопець. — Я мушу покарати обманщицю.

Вхопив чарівну шапку і пішов. Пішов прямо до царя. Одягнув шапку на голову, пройшов крізь ворота біля сторожі. Відчинив двері до кімнати царівни. Вона нікого не видить, тільки чує, як двері скрипнули. А він невидимкою наблизився до царівни і почав її прутом швакати.

Дівчина з страху голос загубила. Три доби скривджений «пригощав» царівну. Вона кидала собою, боронилася руками і несподівано якось вхопила за шапку. Зірвала шапку з голови й побачила того, хто її прутом бив. Добре його сама набила-налупила і вивела за ворота. Шапку заховала собі.

— Буде в пригоді! — сказала. — Недарма бив мене той волоцюга.

Хлопець знову повернувся додому битий, обідраний, голодний.

— Чого ти такий змучений, зажурений? — питають старші брати.

— Так і так... Царівна забрала від мене і чарівну шапку.

— А хіба ми тобі не казали правду? Але ти нас не слухав.

Не хоче хлопець примиритися з тим, що сталося:

— Я мушу свого досягти! Розіб'ю всю державу тої негідниці.

Відмовляють брати молодшого:

— Не ходи нікуди, залишайся дома. У нас досить всього! Оженишся, будеш щасливим.

Та він не слухав братів, взяв пищалку, знову пішов до царя. Став на границі, оголосив війну:

— Я такий і такий! Виповідаю тобі війну. Якщо не приведеш свою армію на границю, знищу всю твою державу.

Цар зібрав величезне військо, став на границі фронтом. А хлопець проти нього один, з голими руками.

Всі дивуються!

— Як думає цей воювати?

А хлопець викинув пищалку, запищалив. Почало військо валити, так сипатися, як з міха сиплется зерно. Закрило військо усі поля. Примчав генерал:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Усіх офіцерів ворожої армії побийте, простих вояків не рушайте, бо вони не винні. Царя тимчасово живим залишіть!

— Наказ буде виконано!

За хвилину всіх офіцерів було побито. Залишилася армія без командирів. І вже нема кому нею командувати.

Цар піддався і визнав, що війну програв. Повернувся сумним з фронту.

— Що сталося, няньку? — питає дочка.

— Так і так... Легінь як тільки запищалив, військо почало сипатися, хмарою валити. Стільки, як морського піску, як на деревах листя, як на землі трави. Всіх наших офіцерів було побито, командувати армією нікому.

Царівна була мудріша за батька і каже йому:

— Няньку, оголоси йому війну ще раз. Я піду з тобою на фронт. Я невидимо наблизюся до нього, вихоплю з його рук чарівну пищалку.

Так і було. Цар знову оголосив війну, повів свою армію на границю. Як тільки почалася битва, царица донька одягла чарівну шапку. Невидимо наблизилася до хлопця і вихопила пищалку. Тільки посміхнулася:

— Чи довоював ти уже?

Тепер вона запищалила, і військо почало сипатися, як зерно з міха. Прибіг до неї генерал:

— Що потребуєш, пресвітла царице?

Недалеко стояла висока гора. Була вона такою, мов остров. Довкола гора гладка, як мур. Вершок гори сягав самого неба. І ніхто не знав, що є на тій горі, бо хмари завжди ховали її від людських очей. Царівна показала гору генералові:

— Внеси цього ледацюгу на вершину гори, щоб ніколи більше в долину не повернувся. Звідти не скочить, бо коли б і скочив, від нього пороху не залишилось би.

Вояки генерала хлопця вхонили і понесли на вершок гори.

Довго від страху лежав хлопець на одному місці. Лежав, як трун, бо думав, що помер і вже попав на другий світ.

Мало-помалу опам'ятався і дивиться довкола себе: сонце світить сильніше, бо сюди ближче світити. На цій вер-

шині тепліше, повітря тут чистіше і більш свіже, ніж в долині.

— Тут можна жити! — каже сам до себе.

На вершині гори ріс прекрасний сад, родилася тут садовина, якої тільки можна було загадати. А від садовини такі чарівні запахи пливли, що вже ними можна було жити.

Хлопець почав їсти яблука, груші, черешні, сливи. Їсть те, що тільки його душа забагне. А сливи, груші, яблука на горі в сто разів добріші, смачніші тих, що на землі.

Довго, дуже довго прожив хлопець в саду. Не ослаб, а навпаки — поправився, зміцнів. Ходить садом, оглядається довкола. Якось підійшов до краю гори, ліг на черево і дивиться вниз. «Ой! Як далеко, як глибоко земля! Навіть не видно її!» — подумав.

Одного дня, мандруючи садом, хлопець помітив горіха-ветла. Розрісся горіх широко, так широко, що собою заслонив би ціле село. А під горіхом криниця. Хлопець напився свіжої води. І так йому вода полюбилася, що гукнув:

— Такої води я за життя ще не пив.

Коли води випив, почав розуміти бесіду всілякої звірини. Ще й бесіду птахів, комах — всього живого — розумів.

Сів собі під горіхом і відпочиває... Ураз прилетіла ворона, сіла на кінець стовпа. Стовп з нею поколисався, ворона на крилах тримається, щоб гілка не зломилася. Дужим голосом ворона закранкала. Незадовго прилетіла ще одна. Ця теж закраннула. І «заговорили» ворони між собою. Та хлопець не тільки все чує, але й розуміє:

— Добрий день, мамко!

— Доброго здоров'я, донько!

— Що нового, мамко?

— Та нового стільки, що ця гора після трьох місяців сяде донизу і буде стояти рівно з землею. А коли цей чоловік, що став нашим царем, пішов би край гори, міг би зійти на землю. Бо гора своєю вершиною опуститься рівно до поверхні землі, і так буде за годину. А потім знову підросне і стане такою, як тепер.

Ворона-дочка закранкала й полетіла:

— Бувай здорова, мамко!

— Бувай здорова, донько!

І мати полетіла собі в іншу сторону.

Хлопець уважно вислухав воронячу «бесіду» й задумався: «А чи правду сказала ворона-мати? Чи дійсно гора сяде вершиною до землі?»

І став він неспокійним: постійно ходить сюди-туди по саду. Раптом чує такий дивний запах, якого ще не чував, хоч в саду були різні пахощі. А той запах такий приємний, що квіти розбирає.

— А звідки цей запах?

Ходить, шукає. І втямив прекрасну яблуню. Такі на ній запахи яблука, яких ніколи ніде у житті не видів. А недалеко яблуні груша. І груші так пахнуть, що ніколи ніде подібного не чував.

Яблуня і груша розрослися так, що гілля їх переплелось, наскрізь проросло. Вони були такі рясні, що віти погнулися, сягали до землі.

Сів хлопець до самої середини яблуні і груші, милується врожаєм, бо він був таким, якого хлопець ніколи ніде не видав. Дивиться вверх по дереву, хотів би поспробувати, що за яблуко. Зірвав найстиглише, їсть.

Голова закрутилася, хлопець відчув, як роги почали рости. Роги ростуть, ростуть. Пробираються крізь гілля, крізь листя, крізь плоди все вище, вище. Проросли до самої вершини дерева, переплелися, покрутилися довкола гілля. І придавили роги хлопця до землі так, що рушитися не можна.

— За що мене бог так покарав? — заплакав хлопець. — Аж тепер тут прийдеться погібати.

Лежить під деревом, з місця рушитися не може. Він не знає, що роги вирости з яблука. Пролігав так кілька ночей, кілька днів. Дуже зголоднів. Ураз з дерева впала груша й покотилася прямо до нього.

— Як добре, що хоч одна впала! — зрадів хлопець. — З'їм, бо помираю з голоду.

Тільки з'їв грушу, як в голові знову закрутилося, а роги відпали. Зрадів хлопець, скочив на ноги. Відійшов і почав рвати груші та яблука. Коли наївся, знову сів відпочити, бо дуже намучили його ті роги.

Сидить собі і думас: «Від чого вирости роги? А може, від того, що я з'їв яблуко? Ану, ще раз спробую». І знову з'їв яблуко. В ту ж хвилину знову почали рости роги. Повалили його на землю страшним тягарем. Лежить хлопець на землі і не рухається. Вхопив грушу, з'їв. Роги відпали.

Так хлопець довідався про таємницю чудодійних яблук і чудодійних груш. Взяв садовини повну торбу і вже тримається краю гори.

З нетерпінням чекає, коли гора почне опускатися донизу. Чекав, довго чекав, бо дуже хотілося йому на землю по-

вернутися. Раптом гора почала сідати. Так швидко сідала, що хлопець відірвався від землі й повис у повітрі. Підняло його між деревами. Вхопився хлопець за гілля і міцно тримається. Ноги пішли вверх, голова пішла униз.

Недовго це тривало, бо гора зрівнялася з землею. Хлопець швидко побіг до краю скелі. Саме одною ногою ступив на землю, друга була ще на горі, коли гора почала підніматися. Так швидко піднімалася, що земля заколисалася. Хлопець валився, аж пам'ять загубив. Коли опам'ятався, подивився довкола і видить: гора стоїть високо, а її вершина за хмарами, сягає неба.

Довго ще, довго лежав на траві, відпочивав. А потім рушив у дорогу.

«Іду я до своїх братів, — думає собі. — Дістану грошей і не беруся до царівни-негідниці. Покараю її по заслугі».

І немало біди перетерпів, доки добрався до свого домівства. Дома відпочив, поправився, набрався сили. Взяв грошей і рушив до столиці, в якій жила царівна, що його обдурила. Сидяв до якогось бідняцького лахміття і прийшов на базар.

Заплатив мито, щоб мав право продавати фрукти. Поклав на стіл пару яблук, а вони запахли на цілий базар. Люди оглядаються, біжать до хлопця. Дивуються і питають:

— Що яблука коштують?

— Ой, вони дорогі! Ви їх не купите. У вас нема стільки грошей.

Хлопець ціну просив високу. Прості люди такої не можуть дати. Та прийшла на базар царська служниця. Почула про такі чарівні яблука. Довідалася про високу ціну, прибігла додому, розповіла господині.

— Продаються на базарі такі й такі яблука. Запахли вони на цілий край. Та дуже багато грошей просять за них. Ніхто не може стільки заплатити.

— У нас грошей досить. Я іду і сама куплю яблука! — каже царівна.

Вхопила кошика, побігла на базар. Хлопець її тільки втямив, коли насунув на очі шапку, щоб його не впізнали.

— Що просите за яблука?

— Стільки й стільки! — назвав високу ціну. — Та я вам дам дешевше. Ніхто їх не купує, я тут сиджу вже давно, тільки дорогий час марно трачу. Пару яблук я продав, залишилося в мене три — найкращі. Беріть, бо не хочеться сидіти на базарі.

Дівчина заплатила гроші, понесла яблука додому. Царська родина якраз сідала до столу обідати.

Цар, цариця, їх дочка мали свої окремі кімнати. Царівна одне яблуко поклала цареві:

— Після обіду, няньку, з'їсте.

« Друге яблуко поклала матері:

— Після обіду, мамко, з'їсте.

Третє яблуко собі залишила.

Пообідали вони і взялися до яблук. Та не встигли їх доїсти, як почали їм роги рости. І росли так швидко, що за кілька хвилин досягли стелі й покрутилися на стінах. Росли б ще далі, та нікуди. Придавили родину царя роги до землі так, що ніхто рушитися не може.

Підняли цар, цариця, царівна страшений плач і лемонт. Напав на них великий страх. Плач і крик почули слуги. Збіглися, побачили диво і від страху повтікали. Бо це було таке, що дивитися страшно.

По всьому місту і по всій державі рознеслася вістка, що в царя, в цариці, в їх дочки вирости роги. Вістка дійшла і до редакції. Редактори написали про це в газетах. І так цілий світ довідався, яке нещастя впало на царську сім'ю.

Газети були розкуплені під кліпом ока, бо кожен хотів читати про ті страшні роги. Одні царя шкодують, інші тішаться і сміються. Звичайно, останніх завжди буває більше.

— Давно треба було їм такого!

Зібралися лікарі з цілої країни, зібралися з цілого світу. Пробують лікувати від рогів: мастять, розтирають, хочуть врізати. Рогаті помирають від болю. Та тільки відріжуть кусника, як роги ростуть ще більші.

Хлопець продав яблука й вернувся до свого краю. І думає собі так: «Нехай мало помучаться, потерплять». І досить довго був дома. Поправився, відпустив собі черево (всі лікарі череваті), купив собі лікарську одежину, ташку для медицини, купив собі бричку і пару красних коней. Найняв собі і парадного кучера.

Сів до брички, їде. Народ дивиться, забувається:

— Який красний лікар!

— Який красний у нього кучер!

Справді, кучер сидів гордо попереду, в руках тримав віжки, а за шанкою у нього красне перо тріпочеться, як лист на трепеті.

Доктор на парадній бричці явився до столичного міста. Найняв собі в готелі дорогу кімнату і всім сказав, що по-

кодженням він з далекої, дуже далекої держави. Пани дивляться на заграничного доктора і говорять між собою:

— Це має бути славний лікар.

Поважають, честують не тільки доктора, але і його кучера.

Пан доктор замовив дорогий обід. Їсть і читає газети — вони валялися по столах. Далі запросив дорогого напою. Випив, запалив сигарету. Курить, покурює, почитує газети. Дзенькнув до таріла, тут же з'явився кельнер.

— Чим можу служити панові доктору?

— Принесіть такого й такого вина! — І замовив собі в вайдорожчих вин — таке лише царі пили.

Кельнер приніс, а доктор його питає:

— Що сталося з вашим пресвітлим царем? Я прочитав у газетах...

— Ой, вельможний пане, з нашим царем така біда, що страшно сказати. З цілого світу зібралися лікарі, а вилічить його не можуть...

— Та і я лікар. Подорожую до іншої держави... Там хворий принц... Я міг би допомогти вашому царю, та, на жаль, не маю часу. Треба мені поспішати до принца...

Відразу подавонили телефоном до головного міністра:

— Тут є славний заграничний лікар. Він береться вилічити нашого царя. Але він поспішає до іншої країни — його викликають до хворого принца. Швидко ходіть сюди! Може, врятує, якщо припросите, щоб спас життя нашому царю.

Міністр сів на доброго коня і гнав його так, скільки мав коня, бо хотів чимшвидше бути у славного лікаря. Познайомилися, подали руки:

— Я головний міністр.

— Я лікар такий і такий...

— Пане лікарю! Царська родина в нещасті. Будьте ласкаві та добрі, допоможіть нам. Давно вже всі мучаться і страждають.

— Я вдячно допоміг би, але поспішаю до сусідньої країни, бо там захворів принц.

— Пане докторе, вам по дорозі. Загляньте і до нашого сусіднього, нещасливого царя. Він вас обзолотить.

Доти просили, доти молили лікаря, що той погодився.

— Гарзд, гляну! Якщо хворобу треба довго лікувати, братися за неї не буду. Візьмуся тоді, коли буду їхати назад.

Привели лікаря до царської палати, а він парадно одягнений, повний, червоний, лице як намальоване. І ніхто його не

впізнає. Відчинив лікар ташку, вийняв інструмента і почав стукати по рогах.

Цар плаче.

— Нелегке діло! — каже лікар. — Цій хворобі можна допомогти, та лікувати треба довго, а зараз я поспішаю.

Просять, молять лікаря. Просить цар, цариця, царівна, просить і міністр.

— Пане докторе, допоможіть в нашій біді. Ми вам цілими вагонами золота повеземо...

Довго дався панькати хлопець. Нарешті погодився лікувати царську родину.

— Я тільки так згоден лікувати, коли в царській палаті залишаться одні хворі, а всі слуги, урядники, кухарки заб'ються геть... При моїй операції бути ніхто не може.

Цар погодився.

— Я виджу, що іншої допомоги нема. Які муки не будуть, я їх витерплю. Якщо помру, помру бодай без рогів.

Цар наказав слугам, міністрам, урядникам вибратися з палати.

Коли в палаті залишилася одна царська родина, лікар приступив до операції.

— Пресвітлий царю, треба вашу кров міняти. А як міняти? Я мушу вас бити. Їсти можна тільки дуже мало. Протягом чотирнадцяти днів мушу вас щодня бити... Тоді роги відпадуть. Даю гарантію.

Цар на все погодився. Лікар приступив до роботи. Мав лікар жилу із бика і почав нею швакати царя по голому тілу. Б'є, б'є, а цар так риче, як бугай. Та не так швидко діялося, як говориться. Чотирнадцять днів лупив хлопець царя по тілу і змащував роги. Так домучив пресвітлого, що той вже ледве дихав. Нарешті хлопець вийняв грушу, порізав на кусники, кинув до погара, змішав з водою і подав хворому. Тільки цар випив медицину, як роги відпали.

По телефону лікар подзвонив, щоб з бричкою прибули за царем і повезли його до лікарні, бо рогів уже нема. Привезли царя, доктори дивляться на нього, шкодують, чого такій побитий, чому на ньому чистого місця нема. Але раді, що й сліду нема, де стирчали роги. Хвалять заграничного лікаря.

— Мудрий чоловік, якщо таку страшну недугу велічив.

Настала черга лікувати царицю. З пресвітлою лікар робив те саме, що й з царем. Правда, так її не бив, бо вона була слабша. Заводила жіночим тонким голосом, як коза. На чотирнадцятий день хлопець дав їй грушу, і роги відпали.

Повезли царицю до лікарні. Навіть в газетах з великою радістю поналисували кореспонденти, що царська родина врятована від страшної біди. І вславили всі заграничного лікаря до самого неба.

Прийшла черга до царівни. Лікар взявся і її лікувати. Приступив до неї, постукав інструментом по рогах і каже:

— Ой, небого, тут буде найтяжча операція. Бо в тебе молюда кров. А то значить, що тебе треба пайдужче бити.

Царівна м'яка, тученька дівчинка. Тіло таке біле, що й на гусці такого пір'я нема. Коли почав її швакати лікар, вона так пиццала, що слухати не можна було. Лікар б'є, не шкодує. Б'є до смерті, а помирати не дає. Та дарма. Так її домучив, що й роги готова б посити, тільки б уже не бив.

Лікар відчиняє двері до кімнати, ще не починає «операцію», а вона вже на все горло пищить. Так чотирнадцять днів лікував хлопець царівну. А на чотирнадцятий день вийшов з палати на короткий час і відразу повернувся. Каже їй:

— Пообіцяй, що виконаєш усі мої накази. Інакше тобі ще живі буде кінець.

— Обіцяю, обіцяю.

— Ти мене впізнаєш?

Придивилася до нього.

— Не впізнаю.

Зняв шапку.

— А тепер впізнаєш?.. Я легінь, з яким ти грала в карти, якого ти обдурила, від якого викрала гаманця, чарівну шапку і пиццалку. Я той, кого ти веліла кинути на високу гору.

Принцеса впізнала хлопця.

— Що зараз хочеш? Померти чи повернути мої речі? Царівна налякалася так, що говорити не могла. Та повертати чарівного гаманця, чарівну шапку і чарівну пиццалку не хотіла.

Лікар знову почав «операцію». Та так почав рвати бичою шию по голому тілу, що царівна тільки застогнала.

— Ой, даю, даю, даю!

— Де ті речі?

— Там і там... Під піччю викопана яма... Яма замазана глиною так, що сліду не видно! Іськай і там знайдеш гаманця.

Довго, досить довго шукав, доки знайшов. Перевірив гаманця й поклав до кишені.

Повернувся до царівни:

— Де чарівна шапка?

— Там і там. Під шафою викопана яма. Іськай, знайдеш. Знайшов і шапку. Перевірив, поклав до своєї торбини.

— Де пицалка?

— Там і там. Копай під столом, підривай підлогу. Знайшов і пицалку. Перевірив, поклав у торбину.

А тепер приступився до царівни:

— На прощання хочу дати тобі ще мало «ліків», щоб ти мене не забула скоро.

І бичою жилою почав знову швакати царівну по білому тілу. Так бив, що ледь не померла.

Зробивши «операції», давши «ліків», хлопець добув грушку. З'їла вона, і роги відпали. Подзвонив лікар по телефону, щоб прийшли за принцесою і повезли її до лікарні. Що сказав їй:

— Декому скажеш про мене щось, відразу погинеш.

Нікому не сказала, як лічив її, царя і царицю.

А хлопець сів собі на бричку і поїхав до невідомого міста. Місяць тут відпочивав, поки звичайні лікарі лікували царя, царицю і їх доньку від побоїв. А коли почув, що вони вже здорові, виповів їм війну.

Царське військо стало фронтом. Хлопець вийняв пицалку, і з'явилося військо стільки, як морського піску, як по деревах листя, як по землі трави. Прибіг генерал:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Царя, царицю, царівну знищити! Знищити міністрів, старших офіцерів, всіх панів-зрадників! Коли всіх голови ляжуть, спитайте молодих офіцерів і простих вояків: «Піддастесь або хочете помирати?»

Так і сталося. Знищили царя, царицю, царівну, міністрів, старших офіцерів, всіх панів, котрі обдирали невинний народ. Далі спитали простих вояків і малих офіцерів:

— Піддастесь або хочете битися і погинути?

— Не хочемо свою кров проливати за наших ворогів! — гукнуло військо.

І припинилася війна, закінчився бій. Всі сплеснули руками і гукнули:

— Хай живе молодий цар!

І молодий цар перебрав державу. Знайшов собі красну дівчину з бідного роду, чесну, просту трудову челядину. За ручилися і справили свадьбу. На весілля жених запросив своїх братів. Він не хотів просити царів, королів, графів, великих панів, бо поважав і любив бідний, робочий народ. І кожного, хто був на гостині, обдарував дорогіцінами по-

дарунками. На весіллі заявив, що знімає з бідних людей великі податки.

Радість була велика. Прості люди тішились, бо влада перейшла до рук такого чоловіка, який любить робітника і селянина. А такий чоловік справедливо управляє державою.

По весіллю молоді щасливо, в любові жили. Можливо, що й тепер живуть вони, якщо не померли.

І на цьому казка закінчилася.

ДЕРЕВО ДО НЕБА

Десь за горами, за лісами, не знати в якій державі, жив був один цар. Старий уже був. Держава велика, а наслідника не було. Тільки одна донька.

Підросла дівка, вже на одданні, і цар почав думати, як би дочку видати заміж, зняти клопіт із старечих плечей: керувати на старість державою — то не легка справа!

Дав по всіх сусідніх краях знати, аби приїздили до нього сватати. Який хлопець полюбить доньку, той візьме її за жінку. Як це оголосили, з усіх сторін світу почали сходитися герцоги, барони та і прості хлопці, хто дуже красивий був.

Кожний хотів стати царем і взяти собі красуню за жінку.

Айбо дівка подивилася на одного, на другого, на третього. Не сподобалися їй. І сказала батькові, що немає дяки віддаватися.

Цар розсердився:

— Донько, подумай добре! Я вже старий. Час мені на відпочинок.

Але дівка мудрує.

Був у царя чудовий сад навколо палацу, такий прекрасний, що подібного на цілому світі не було. Які лише на світі ростуть — у теплих, гарячих, студених краях — квіти і дерева, такі там були. А серед того саду росло дерево вже таке високе, що верха його ніхто не міг бачити. Цим деревом-чудом дуже пишався цар.

Одного разу, коли доньці уже надокучило слухати докори за одруження, вона вийшла в сад. Сонечко гріло. День був ясний, теплий.

Ходить дівчина межі квітами й бесідує з ними:

— Не бійтеся, квітоньки, не лишу я вас, хоч як нянько буде намагатися видати мене за якогось далекого принца.

Та одного ясного дня зібралася хмара, загриміло, заблискало й затемнілося... Випав страшний град. Тривало це недовго. Знову небо прояснилося і почало сонечко світити. Але сад був чорний од спустошення: всі квіти поламані, листя з дерев збите... І все геть посухло, як би гарячою водою було спарене.

Вийшов цар з палацу і не впізнав саду. Постарів, але такого ніколи не бачив, ніде ні квітки, ні листка. Аж плакати хочеться. Кличе доньку. А вона не озивається. Шукав, шукав — не знайшов. Кличе слуг. Ті бігають, питають... Нема!

Злякався цар. Послав вісті, куди лише міг. Потім надіслав своїх гінців у чужі держави й пообіцяв тому, хто знайде доньку, ціле своє царство.

Тисячі людей шукали царівну, але та пропала, паче земля її проковтнула.

Дуже журиться наш цар. Одна в нього була дочка і зникла. Ніщо йому не миле. З великого жалю захворів.

Ходять до нього лікарі, та задар: хирів і хирів.

Раз задрімав цар у саду, й приснилося йому, що того дня, коли страшна буря пройшла серед дня, у хмарі був семиголовий змії. Він ухопив його доньку й поніс на верх високого дерева. А на тому дереві стоїть зміїв палац, у ньому полонянка...

Пробудився цар і думає собі:

«Сон сном, але може бути й правда. Бо того дня справді моя донька пропала. Ану, спробуймо!»

І дав знати по усіх державах, що якби знайшовся такий витязь, котрий вилізе на височезне, аж до неба, дерево й визволить його доньку, то віддасть її за нього заміж і всі свої володіння передасть йому.

Ой, як почули це молоді люди, почали сходитися із цілого світу до царського двору: герцоги, барони, графи, навіть гарно вбрані циганські легіні... Котрий себе хоч трохи вважав лавієм, кожний голосився у царя, бо кожний мав охоту стати його наслідником.

Лізли — одні вгору, інші вниз. Деякі піднялися так високо, що ледве їх уже було видко, але далі не могли і злязали.

Так тривало день, другий, третій... Далі — тиждень, два... Успіху ніякого!

Та був у царя один свинарчук, — колись давно королі й царі мали стада всякої худоби. Дивився, дивився, як пани намагаються вилізти на дерево, й думає собі:

«Гей, коби цар дозволив мені, приніс би я од змія його дівку!»

Й не переставав думати про це, коли доглядав стадо. Навіть якось проговорив уголос:

— Гей, коби цар дозволив мені!

А стара свиня-льоха почула ці слова, підійшла до нього, почухалася й каже:

— Газдо, спіши до царя й проси дозволу лізти. Ти вилізь на високе дерево і визволиш дівку. Я тебе добре знаю. Сю пораду даю через те, що ти нас честував. Най цар заріже старого безрогого буйвола, най з нього злуплять шкіру, а в-той шкіри най накаже пошити для тебе три кожухи.

Іван послушав стару льоху й пішов до царя. Той сидів закурений в саду, дарма його смішив придворний блазень.

— Чого, Іване, ти прийшов?

— Пресвітлий царю! Бачу тут багато лазунів. Дозвольте мені лізти. Обіцяю, що приведу вам принцезну-доньку.

Засміявся цар, хоч невесело в нього на душі:

— Тобі, Іване, на дерево лізти? Ліпше приголосися д'цьору дурневі за помічника. Дурна твоя бесіда!

Розсердився хлопець:

— Пресвітлий царю, дозвольте мені лізти!

Тоді цар питає свого блазня:

— Но, що ти скажеш на Іванову бесіду?

— Дайте мені Івана за помічника, бо він ще дурніший, аніж я.

Гірше розсердився легінь.

— Пресвітлий царю, — каже грізним голосом, — не слухайте дурного, бо з дурної дірки дурний вітер віє. Накажіть зарізати безрогого буйвола та із його шкіри пошити три кожухи. Й дозвольте мені лізти. Якщо вернуся без принцезни, робіть з моєю головою, що захочете.

Дивиться цар на хлопця і думає: «Тут уже не фігля», — й говорить:

— Добрі є. Буде, як ти хочеш. Заб'ємо буйвола. Але нам'ятай, що без моєї доньки щоб ти не вернувся! Як не приведеш її, упади із дерева і ліпше зломи собі голову. Бо коли сам не зловиш, то кат тобі її відрубас.

Вернувся Іван до своїх свиней. А цар дав наказ зарізати буйвола й пошити з його шкіри хлопцеві кожухи.

Як було готово, покликав Івана:

— Зробили по-твоему. Візьми кожухи й можеш лізти. Або царство, або смерть!..

Іванові більше не треба казати. Одягнув один кожух, а інші два прив'язав на плечі. Узяв сокиру і пішов під дерево. Людей — страх! Усі чекають...

Іван оглянув дерево і затаїв сокиру. Став на сокиру, потім вийняв і затаїв над головою: так піднімався все вище і вище. Скоро зник з очей.

Цілий день ліз, а понад вечір вже кожуха на грудях порвав. А лізти ще високо. Одяг на себе другий кожух — знову лізе, лізе... Та через день подерся і той.

— Но, кожухе, — каже третьому, коли на себе одягнув, — хоч доти держи, доки я до першої гілляки долізу.

І доліз до гілки, котра рівно вбік росла.

Хлопець сів на гілку і говорить сам собі: «Іване, вертайся!» А другим голосом: «Іване, не вертайся, лізь сміливо далі!»

І доти доліз, що протерся і третій кожух: груди — у крові...

Не зважав на це Іван. Добрався вже до першого листа, зажмурих очі й каже:

— Но, світе, здоров був! Або виграю, або програю!

І з зажмуреними очима скочив на перший лист. Лиш протерся...

Розплющує очі, а тут такий світ, як і доли, звідки він прийшов: трава росте, поля, ліси, гори...

Іде, іде. Блудить. Нараз бачить: на горі палац обертається на качачій нозі.

Вдарив Іван сокирою в цю ногу, й палац зупинився. Навколо дверей й брами нараз повідчинялися, і хлопець — шмиг! — у царський двір. В ту ж мить усі двері зачинилися, і палац знову крутиться.

Іде Іван, розглядається, а ніде нікого. Коли зайшов у палац, біжить до нього дівчина. Дивиться, а то царська дочка! Вона до нього:

— Ой Іванку, як ти сюди потрапив?

— Не питай нічого, збирайся до нянька, бо той вмирає за тобою!

Вона як це почула, то аж зблідла:

— Іване, не кажи такого, бо коли тебе почує змії, мій чоловік, — зразу кінець буде і мені, й тобі!..

Не встигла договорити, а змії уже тут: сім голів, і з кожної гортанки палахкотить полум'я, на сім метрів усе палить.

Злякався Іван.

— Що се за творіння? — питає змії. — Відразу йому кінець!

Дівчина осмілилася і заговорила:

— Се ж мій вірний слуга! Не може без мене і прийшов сюди, аби й тут мені служити!

Змії притих, та хмураво ще поглядає на Івана.

— Добрі, не вб'ю тебе. Але задар хліб не будеш їсти. Іди за мною. Дам тобі роботу.

Іде Іван за змієм. У кінці двору хліб. Змії відімкнув двері, а там на помості лежить кінь, бідний-пребідний: мухи бривають над ним, шкіра облізла. Не може встати, лише крякче.

— Видиш цього коня? Будеш його доглядати, годувати і поїти. Давай йому доста всього, але того не дай, що буде просити.

— Та як то все давати, а що просить — не дати?

— Я тобі сказав, а ти виконуй!

І йде геть. Потім вернувся:

— Іване, міркуй! Якщо спробуєш мене обдурити, твоє життя кінчиться...

Почав Іван носити коневі їсти: доброго сіна, конюшпни, вівса, ячменю. А кінь і в рот не бере. Лежить і голову не підводить.

Іван пошкодував його, гладить і приговорює:

— Іж, конику, іж... Може, поздоровшаєш. Я тебе по-людському буду обслуговувати.

Кінь слухас, слухає і людським голосом озвався:

— Виджу, хлопче, ти доброго серця. Айбо задар силуєш мене їсти сіно та овес. Се не моя їжа.

— А чим же тебе годувати?

— Я їм гарячу грань, а п'ю полум'я. Давай мені грань і напувай полум'ям, тоді буду здоровий.

— Але шаркань наказав того не давати, що будеш просити!

— Як ти слухатимеш змія, то не визволиш принцезну, бо я знаю, що ти би хотів її урятувати. А тут нема нікого, хто може змія знищити, лиш я. Через це він мене отак мучить, аби я загинув.

— Проси, конику, що хочеш! Все дам, аби визволив принцезну!

— Я від тебе багато не прошу. Лиш у неділю, коли шаркань полетить за гори, спали козел дров, а я грань поїм. І буде все гаразд. Та будемо діяти таємно.

Так і сталося. Коли була неділя, змії розпростав крила й полетів.

Іванові тільки того й треба. Запалив дрова. Ще вони не догоріли, набрав лопату жару і поніс коневі. Кінь одним духом проковтнув і вже годен був підвести голову. Поніс Іван другу й третю лопату жару. Як це кінь з'їв, уже й на ноги встав.

Тоді Іван зняв з нього ланцюги. Кінь вибіг на двір, покотав усе полум'я й поїв усю грань.

Іван приглядається: коник не простий! Шерсть золота, замість чотирьох у нього п'ять ніг, крила зверх передніх лопаток стирчать.

— Но, Іване, виконав ти все, що я тобі казав. Починаймо діяти, доки шарканя не в. Йди у пивницю: там в сідло, шабля і вуздечка. Принеси на мене. Поспішай!

Пішов Іван. Шукає, шукає — бачить змієві бочки із вином. Намацав у потемку сідло, шаблю, вуздечку. Взяв і несе. Якраз вийшов з пивниці, а змії на дверях!..

— Що ти наробив, хлопче? Ти мене обдурив. Тепер пропадеш!

Вихопив із рук Івана шаблю й хоче йому відрубати голову. Той просить:

— Відпусти мене, ніколи більше тебе не обдурю...

— Не відпущу, мусиш тут загинути. Айбо наперед вип'ємо вина за твої гріхи.

Завів Івана знову до пивниці, розбив бочку, наляв собі й хлопцеві по одному відрові.

Змії п'є, а Іван просить:

— Відпусти мене.

— Не відпущу. Тепер вип'ємо за мої гріхи. — І знову наляв собі відро вина. Далі — друге, третє, четверте... Сім відер вина випив! Сп'янів і розум стратив. Танцює, співає, ходить узад-уперед, крутиться. А тоді впав і заснув, як мертвий.

Іван зрадив. Узяв тихенько шаблю й хоче рубати змія. Але думає собі: «Одну голову відітну, а шість ще залишаться. Змії прокинеться одразу і знищить мене!»

Вхопив сідло й вуздечку і побіг до татоша. Розповів, що сталося в пивниці.

— Дуже добре ти зробив, що не чіпав шарканя. Ти би його не вбив. Давай сюди сідло!

Кінь фукнув, і з сідла вся іржа пропала, а появилася дорогоцінне каміння.

— Сідлай мене, й тікаймо!

Осідлав Іван татоша.

— Но, куди йдемо?

— Не питай. Чим скоріше маємо вибратися звідси!
Піднявся кінь. Летів, летів і зрештою у темному лісі спустився на землю.

— Но, Іване, тут, у цьому лісі, є дикий кабан. Уважай, бо дикуна мусимо забити. В його голові — живий заєць, і того треба вбити, а у зайця в голові діамантова шкатулка і в тій шкатулці сім жуків. У тих жуках і є сила шарканя. Якщо їх вб'ємо, він утратить міць. Дивись, біжить на нас дикуна...

Глянув Іван: дикуна величезний, а ікли, як шаблі. Роззявив пащу й женеться на них... Кінь підхопився у повітря, й, коли п'ятою ногою вдарив кабана в голову, той лише простягся.

Іван шаблею розколов йому голову, а звідти нараз вихопився заєць. Іван на коня. Кінь наздогнав зайця й ногою вбив його.

Тоді Іван спокійно зліз із свого татоша, розтяв зайцеві голову й виїняв діамантову шкатулку. А в шкатулці жуки дзижчали, як мотор.

Іван розглянувся й побачив плескуватий камінь. Поклав шкатулку на той камінь, а другою брилою так гепнув, що із жуків і сліду не стало!

— Но, можемо спокійно вертатися, — каже йому кінь.

Іван сів на коня й прилетів у палац.

Дивиться — серед двору змії ледве повзе, на ноги звестися не може. Коли Іван приступив до нього, той жалісно сказав:

— Гей, Іване, знищив ти мене, відібрав мою силу.

— Не лише силу, а й життя твоє візьму, й царівну заберу.

— Іване, все бери, що маю: золото, срібло, діаманти, — тільки життя мені лиши! Я ж тебе не вбив...

— Ні! Тут тобі смерть! — Ухопив шаблю й усі сім голів повідрубав. Змієва кров до колін на дворі текла...

Іван зайшов у палац і каже принцезні:

— Можемо збиратися додому. Вільна путь!

Дівчина не вірить. Глянула через вікно, а на дворі повно крові.

— Йой, Іванку, понеси мене до мого нянька!

— Понесу!

Дівчина бере свої речі, а Іван виїшов надвір, проходжується й думає: «Сюди я виїз. А як звідси вибратись? Може, мені самому вдалося би злізти, а з дівчиною...»

Сказав про це принцезні. Тепер обоє журяться, ходячи по дворі.

— Ліпше було б зі змієм помиритися, — каже дівчина. Ходять смутні. Нараз перед ними — дурк! — з'явився кінь.

— Чого журишся, мій газдо?

— Тяжке діло вибратися звідси...

— Не журися! Готові обоє?

— Готові...

— Тоді сідайте на мене!

Сіли на коня. Татош каже:

— Зажмуріться!

Зажмурили очі й лише чують, як гучить повітря. Летять кудись зі страшною швидкістю.

Через кілька хвилин кінь дубнув ногами, гейби на тверде скочив.

— Розплющіть очі й розгляньтесь...

Відкрили очі, бачать — вони у нянька серед двору!

А тут багато людей. Всі засмучені.

— Що сталося?

— Цар на смерті!

Принцезна й Іван швидко побігли до палати. Цар лежить — одна нога в могилі...

Тут лікарі, ворожілі... Ніщо не допомагає.

А коли донька проговорила, старий, почувши її голос, нараз розплющив очі. Відразу схопився зі смертної постелі. Здоров'я повернулося, почав говорити. Коби була музика, то і танцював би! Аж помолодшав.

— Як ти тут опинилася?

Тоді дівчина розповіла нянькові про все, що трапилося.

Цар вислухав і каже:

— Іванку, був час, що я тебе хотів призначити помічником дурня. Айбо межі нами була й така угода: як приведеш мою дочку, будеш моїм зятем. Дотримаю слова. Даю за тебе єдину доньку і призначаю своїм наслідником.

Загнав за гудакми. З'явилися цигани, й почалася велика гостина.

Два тижні справляли молодим весілля. Цар прикликав не лише царедворців, але й весь народ. І криві, і сліпі гуляли, танцювали.

Іван перебрав царство і ще й тепер царює, як не вмер...

ПРО КАМ'ЯНУ ДЕРЖАВУ

Раз за синіми морями, за скляними горами жив собі чоловік. Бідний, бідний! Убогий, убогий!

Був у нього один син Юрко.

А бідний чоловік завжди із чимось має клопіт. Так і цей бідолаха мав біду. В школі діти дражнили хлопчину: «Юрку, Юрку, чи хочеш ти гурку?» Він, неборак, хотів би, та звідки візьме гурку?

Як хлопцеві надокучило слухати ці прозивки, сказав:

— І їстиму гурки, скільки лиш у мене влізе!

І не скінчив школу, а записався у помічники до м'ясника. Тут їв гурок доста! І ріс як з води, і сила прибувала. На той час, як вивчився й дістав «свобідний лист»¹, таким став, як дуб.

— Но, Юрку,— говорить йому газда-м'ясник,— лишайся у мене. Ліпшу роботу ніде не знайдеш. Я звик до тебе, ти до мене. Маю дочку, оженишся і, як постарію, перебереш мою крамницю.

— Ні,— каже Юрко,— я йду світом глядати більше щастя.

Так і вчинив. На ті гроші, що дістав од м'ясника, купив собі начиння: ніж, сокиру, точило. Узав чого їсти в тайстру, вклонився газді й рушив у дорогу.

Йде день, другий, третій... В кожному селі заглядаються на нього дівчата: хлопчище порядний! Але Юрко йде все далі й далі. І ось натрапив на пустелю: ні дерева, ні ріки. А дуже велика спека!

Змучився хлопець та мандрує.

Одного дня зустрів у пустелі лева, орла й мурашка. Коло них лежить убитий кінь, і кожне би хотіло спробувати м'яса. Лев риче:

— Я цар звірів. Кінь мені належить!

— Ні, бо я скорше увидів його,— говорить орел.

А мурашка:

— Я побачила коня!..

Вадяться-сперечаються, і нікому розсудити їх.

У ту хвилину, як Юрко надібав на цю сварку, мурашка таку флячку левові вліпила, що тому аж зуби закоркотили... Побачили людину, перестали гризтися і просять:

— Розсуди нас! — ричить лев.

— Розсуди нас! — клекоче орел.

¹ «Свобідний лист» — свідоцтво про закінчення науки.

— Розсуди нас! — пищить мурашка.

Подивився хлопець на них і на мертвого коня та й каже:

— Слушайте мене. Я вас поділю, якщо ви погодитесь з моєю дільбою.

— Погодимось!

— То добре.

Узяв ніж і сокиру, засукав рукави. Розрубав коня, вийняв нутроці і загорнув у шкіру; повідрізувавши м'ясо, склав його окремо; кістки — у третю купку.

— Но,— говорить до орла,— тобі м'яке треба. Со твоє,— дав йому всі нутроці.

— Тобі, леве, буде ось,— показав на м'ясо.

— А ти, мур'яночко, залізеши під кістя й гризи, доки зуби не притупиш. Чи ви задоволені?

— Най буде!

Тоді Юрко зібрався у путь, та лев спинив його:

— Чоловіче добрий! Ти вчинив порядок межн памі, і я хочу віддячити.— Вирвав з гриви три волоски й додав:— На, сховай сі волоски. Як пальцями посучеш їх і подумаш на те, аби статися левом, нараз бажання сповниться.

Узяв Юрко волоски й говорить сам до себе: «Не тяжко діло. Якщо і не придасться, то і не зашкодить».

Прискочив і орел:

— І я хочу віддячити тобі!

Висмикнув зі свого крила перо:

— Коли треба буде море чи ріку перелетіти, потягни оцим пером за вухом і тої ж миті станешся орлом. А як захочеш знову бути чоловіком, лиш проговори: «Доста вже був орлом».

Подякував Юрко левові й орлові та й рушає в дорогу.

— А я що? Я нич? — запищала мурашка.— Хіба я не годна нічим заплатити за мудру пораду? На, прийми й від мене волосок. Сховай, і буде тобі у пригоді. В ньому така сила, що як його пальцями погладиш, то відразу мур'яночко станеш. Світ великий, життя довге...

Подякував Юрко і мурашці, вклонився і йде далі. Йде пустелею. Почало вечоріти. Раптом бачить — перелетім, праворуч і ліворуч море. Кінця йому не видно!

«Що тепер робити? Вертатися назад?»

Зажурився Юрко, а тоді вдарив пальцем у чоло:

«А перо з орла нащо? Спробую, може, з того щось і буде!»

Вийняв перо, потяг поза вуха і... віруєте не віруєте... нараз став орлом!

Летить, летить... Добрі дві години. І долетів до другого берега. А там над водою високий палац, з самого срібла-золота. Одне вікно відчинене, а у вікні така красна дівчина, якої ще ніколи не бачив.

«Тут, мабуть, живе цар, а се — царева дочка», — міркував Юрко.

Закружляв над палацом і залетів до дівочої кімнати.

Царівна швидко зачинила вікно й побігла до батька:

— Няньку, ходіть погляньте, який прекрасний орел залетів до моєї світлиці!

Цар прийшов, глянув і каже:

— Справді дуже гарний. Можна дати його до саду, там такого ще не є.

— Ой ні! Се мій, бо залетів до мене.

— Най буде по-твоему, — засміявся цар і наказав зробити для орла золоту клітку.

Принцеса дуже полюбила птаха. Ходить за ним: годує і поїть. Якось вона захворіла і лягла спати без вечері. А коли смерклося, орел оглянувся довкола, вийшов із клітки й стався легінем. Сів до столу, повечеряв, випив вина і став коло постелі — милується красою царівни. Як почало розвиднятися, знову обернувся на орла, зайшов у клітку і замкнувся.

Вранці служниця прибирала й похвалила принцесу:

— Добре, що ви поїли вечерю!

Дівчина глянула на стіл: справді, вечеря з'їдена! Чудується: «Хто би міг поїсти?.. Кімната ж була замкнена. Буду гадкувати...»

Як принесли вечерю, що стане й на двох, вона трошки поїла й лишила. Лягла у постіль і не спить. Але десь коло півночі все-таки заснула. А Юрко цього й чекав. Виліз із клітки, стався легінем і смачно поїв; помилувався ще красою дівчини і знову перекинувся в орла.

І цього разу служниця хвалила принцесу за добрий апетит.

А та дає собі тверде слово, що вже не засне і мусить дізнатися, що тут діється.

Як принесли вечерю, мало їла; лягла спати у постіль і прикинулася, що спить.

Юрко думав, що вона заснула, вийшов із клітки й сів до столу. Поїв і став коло постелі, дивиться на дівчину. А вона все бачила. Коли легінь хотів був статися орлом і зайти до клітки, вхопила його за руку:

— Хто ти за один? Як сюди потрапив? Сядь і розкажи.

Юрко усміхнувся, присів коло дівчини і став розповідати. Вона слухала, слухала й говорить:

— Я тебе так полюбила, що без тебе і жити не можу! Але боюся, що мій п'янько нізачо не погодиться, аби я була твоєю дружиною. Він цар і сватає за мене королів, князів...

— Якось зробимо...

Домовилися, що Юрко лишатиметься вдень орлом, а вночі будуть зустрічатися.

Відтоді принцесі приносили подвійну вечерю. Батько й мати чудуються:

— Наша донька звикла мало їсти, а тепер їсть за двох!

І видно було на дівчині: розцвіла, як ружа.

Так велось діло із півроку. Але хоч яка довга таємниця, мусить мати кінець. Принцеса подумала, що так далі не можна, треба про все розповісти нянькові. І таки наважилась. Підготувалася й зайшла до його кімнати. Але й Юрко в подібні мурашки на платті принцеси теж опинився там.

— Добрий ранок, няньку!

— Добрий ранок, доню! Як здоров'я?

— Я здорова і щаслива. Я хотіла би поговорити з вами.

Няньку, чи ви не думали, що мені уже час віддаватися?

Цар аж підскочив з радості.

— Донечко моя дорога, я давно цього чекаю. Є для тебе царські сини, молоді царі, герцоги... Вибирай, кого хочеш. Я згоден. Знаю, що ти вибереш собі чесного чоловіка.

І почав перелічувати: у того царя такий син, у того — такий, а той цар сам ще молодий і нежонатий... Стільки нарахував, що дівчина не могла і запам'ятати.

— Ви, няньку, сказали, що будете згодні з моїм вибором. Та я вже собі вибрала. Тільки жодного із тих...

— А кого? — скрикнув цар.

— Чесного, мудрого хлопця, — і розповіла про Юрка.

Коли цар почув, що його донька хотіла би піти за простого легіня, скочив на ноги, вхопив шаблю і, якби була не втекла, одрубав би їй голову.

— Геть! — закричав. — Не хочу тя видіти! Ганьбу мені знаходиш! За простака думавш іти!..

Дівчина повернулася і лащить до нього. Кінець кінцем батько пом'якшав і сказав:

— Не дам тя за такого, але хочу видіти, який ото хлопець, що ти його так любиш.

Не встиг цар проказати своє слово, а Юрко — дурк! — і став перед ним. Цар аж рота роззявив, так зачудувався.

Дивиться — легінь прекрасний! Рідко такого можна бачити. І так спритно з'явився! Каже:

— Добрі, доню! Багатства у нас доста. Держава велика. Любиш його? Най буде! Поберіться!

Молоді дуже зраділи. Почали старого цілувати.

Настав день весілля. Було воно дуже багате і славне.

Але ми не будемо марнувати час коло свадьбування, а підемо далі. Юрко досяг того, чого довго шукав: має за дружину гарну дівчину і став царювати.

Одного ясного дня взяв жінку під руку і повів на прогулянку. Дерева й трави зеленіли, квіти цвіли, пташки щебетали. Юркові здалося, що і його життя розцвіло...

Зайшли глибоко в ліс. Раз лиш тхнуло на них неприємним духом. Аж голови запаморочило їм.

— Хотів би я знати, — говорить Юрко, — що то за сопух, звідки? Ану, ходімо у той бік.

Пішли і натрапили на глибоку яму, звідки й чути неприємний дух.

— Вернімося, тобі може пошкодити, — каже Юрко дружині.

Але вона побігла аж до краю ями, бо бачила дуже красиву квітку. Зірвала собі квітку, але тої ж хвилини з'явився бородатий чоловік, схопив її за руку і потяг у яму.

Юрко за ним. Та бородатий дідо перегородив йому дорогу:

— Не смій сюди ступити! Якщо ступиш, злою смертю згинеш!

— А моя жінка?

— Уже не твоя... Більше її ніколи не увидиш!

Юрко зажурився. Вернувся додому й усе розповів старому цареві.

— Я йду шукати жінку, аж би-м і загинув!

Цар умовляє:

— Сину, якщо донька пропала, то хоч ти залишся. Ти вже моя дитина...

Але Юрко вирішив іти; взяв плаття, в котрому колись ходив по світу, відклонився і просто — у ліс. Заглядає в яму, а споду й не видно. Не завагався, скочив. Почав падати.

Не пам'ятав, як довго падав. Чи день, чи два... Упав на дно й зомлів. Коли опритомнів, розглянувся навколо й зрозумів, що він у дивній підземній державі. Тут ліс, поле, трава... А немає ні людей, ні звірів і ні птахів, — усе обернено на камінь.

Налякався Юрко: «Що се за держава?»

Помалу став на ноги і рушив у путь — шукати жінку. Йде, йде, йде... Айбо всюди лиш одне — каміння!

Понад вечір натрапив на палац. На воротах сторожа, але в каменю. І зброя камінна.

Відчинив Юрко двері й ступив до палацу. Ніде нікого!

Так йому сумно, аж плакати хочеться. І ось, коли блудив в кімнати до кімнати, потрапив у світлицю. Розглянувся,

а зверху ніби сонце світить — звідкись світло падає. На тому місці, куди впало світло, видно стілець-трон, а в ньому

дрімає дуже старий бородатий дідо. Судячи з його лиця, може мати років тисячі дві, а то й три.

А хто то коло діда? Вона! Його жінка! Чеше сиву бороду старому, гладить сиву голову й приспівує так, як коли мати

приколисус дитину.

Юрко тихенько приступив до жінки:

— Що ти тут робиш?

Вона підняла палець:

— Тихо, бо пробудиш володаря цієї держави!

Тоді Юрко обняв свою жінку й поцілував. Зраділи, розвеселилися.

Дідо розплющив очі й питає:

— А це що за один?

— Мій чоловік, за котрого я тобі говорила.

Юрко підступив до діда-царя:

— Айно, се моя жінка. Я прийшов по неї і поведу її до нянька.

Дідो гірко усміхнувся:

— Гей, сину, я би й сам хотів її повести... Але се в неможливе діло. Більше свій край не увидите. Тут будете жити й помирати. Сядь, синку, коло мене, чі я тобі розповім про сю державу.

Юрко присів, а старий почав:

— Ся держава, де тепер і люди, і звірі, і птахи перемені на каміння, колись була багата й жива... Я — її цар. Але

один змії-чарівник позаздрив і всіх поставив каменем. А меду зробив найгірше: смерть від мене відігнав. Мушу доти мучитись, доки не знайдеться мудрий чоловік, котрий мене визволить. Тут є залізна брама. Через неї веде шлях назад.

Айбо знай: тої ями, котрою ти впав, більше нема — заросла і стяглася. Лиш залізна брама залишилася. Вона замкнена

діамантовим ключем. Та й ключа нема. Його треба дістати, а се може зробити лиш мудрий чоловік. Не так далеко звідси в Чорна держава, десь миль за сімсот. Путь дуже тяжка: треба іти п'ятсот миль звичайною дорогою, сто миль

навкарачки, а ще сто — таким вузьким тунелем, що ледве палець у нього просунеш. Коби знайшовся такий мудрий витязь, — але такого на світі не є, — який сю путь годен зробити, то й так ще не все виграв би. Бо ключ лежить у голові змія — в діамантовій шкатулці. Но, що ти скажеш на се, Юрку?

— Я спробую зробити сей шлях!

Попрощався з жінкою і дідом та й рушив у дорогу.

Перші п'ятсот миль того ж дня перелетів орлом. Айбо далі дорога ставала все вужчою й вужчою, а потім перед хлопцем відкрилася яма. Тоді Юрко стався чоловіком і навкарачки ліз сто миль.

Найтяжче проходив вузький тунель. Обернувся на мурашку і почав повзти. Приклав усі сили й переліз.

Дійшов до Чорної держави. Перемінився на орла і полетів. Хотів бачити села і людей, але їх не було. І ось летить він над прекрасною толокою. Бачить: стада, які лиш загадати! Але вся худоба чорна.

«Через те, мабуть, і держава зветься Чорною, бо тут усе чорне», — думає Юрко. Закружляв він над високим деревом і сів на вершок. А під деревом одпочивали пастухи. Наклали вогонь і полуденкували. Говорять між собою:

— Та що буде з нами? Скоро і нам смерть через того змія! Знищив безліч худоби, а вбити його нікому. Наш цар, неборак, щодня наганяє до логовища змія багато свиней, аби той жер свині, а людям дав спокій.

— Вже й пастиря цар не може дістати, бо хто раз увидить се страховище, нараз утікає.

— Так і є. Вже три дні цар не може знайти пастиря, і три дні змії постять. Як ще так буде один день, то почне нищити людей.

Замовкли, зажурилися.

«Но, — думає собі Юрко, — буду я свинарем. Я пожену свиней до логовища». Піднявся з дуба і не став, доки не долетів до царської палати. Обернувся знов на чоловіка і просто — до царя Чорної держави.

— Добрий день, пресвітлий царю!

А той і голову не зводить.

Юрко вклонився вдруге:

— Добрий день, пресвітлий царю!

Підвів цар голову та й каже:

— Добрий день і тобі, хлопче! Що ти тут шукаєш? До моєї палати люди вже бояться заходити. Кожний тікає, аби його не примусили гнати свині шарканю.

— А я для того і прийшов. Візьміть мене за свинаря. Я пожену стадо до логовища і вб'ю клятого шарканя.

Цар зрадів:

— Хлопче, як послужиш мені вірно, половина царства твоя буде й віддам за тебе доньку!

Юрко усміхнувся:

— Пресвітлий царю, про се будемо говорити тоді, як діло зроблю. А тепер мене прийміть за пастиря.

Цар погодився. І Юрко, трохи відпочивши, погнав свиней змієві. Розтлумачив йому цар, куди треба гнати: там і там гора, а в тій горі — лігво.

Жене Юрко свині, а як зайшов у ліс, повернув у інший бік. Свині пасуться, а він дивиться, де змії. Вплиз на дуба й стежить. Нараз втямив — із ями задиміло, засапало вогнем. Появився змії. Розглянувся, а свиней нема!

Кожна його голова відразу заричала, зафурчала полум'ям на всі сторони світу, і змії вернувся в лігво.

Юрко зліз із дерева, повернувся до свиней і погнав додому.

— Но, скільки свиней пожер шаркань? — питає цар.

— Жодної.

— Мені таке не треба! Завтра неодмінно пожені, інакше б'да нападе на мою державу. Шаркань уже три дні голодує!

Другого дня Юрко справді погнав свині до лігва. Змії розірвав сто голів і зжер, а тоді ситий затягся до ями.

Юрко з рештою свиней вернувся додому.

— Но, скільки з'їв?

— Сто.

— Поженеш і завтра! Треба його годувати, аж доки не трісне. Колись цьому лиш буде кінець!..

Третього дня змії роздер дев'яносто свиней, на четвертий — вісімдесят... Усе менше й менше.

Юрко сидів на дубі і спостерігав, вивчав звички змія.

Далі вирішив діяти. Як одного разу змії розривав свині, він перекинувся на лева й скочив поміж стадо. Коли заричав, — а у лева голос такий страшний, аж земля дрижить, — всі свині повтікали.

Розсердився змії, кинувся на лева, але і лев не лежав. Як змії почав сапати вогнем, лев скочив позад нього, приловився й — хап! — відкусив одну голову.

Змії розлютився. А лев усе прискочить і по одній голові відірве. Б'ються уже по коліна у крові. Тоді лев розігнався, скочив на змія, стався чоловіком, витяг ножисько і відтяв йому останні голови.

Так знищив Юрко змія. Розколов найбільшу його голову, а з неї вибігла лисиця. Юрко тої ж миті обернувся на орла, навдогнав лисицю і сховався.

Потім знову стався чоловіком, розбив лисиці голову і бачить — шкатулка. Відкрив шкатулку, а там діамантовий ключик!

Сховав Юрко ключика й жене свинею додому. Цар питає:

— Но, скільки з'їв шаркань?

— Три роздер, та більше не роздере.

— Що ти говориш? — цар подумав, що юнак зі страху втратив розум.

— Шаркань убитий!

Цар дав наказ швидко впрягти коней у бричку й поспішав в ліс, щоб своїми очима бачити убитого змія.

Здалеку видно: ворони кривчать, клюють очі у змієвих головах.

Цар повернувся додому. На своїм дворі обійняв Юрка, поцілував і каже:

— Прости, що хочеш. Золото, державу, дсньку...

З радощів аж заплакав. Юрко заспокоїв:

— Не треба мені ні золота, ні держави, ні вашої доньки.

Одне буду просити: спаліть ту угоду, за якою я мав би у вас служити рік.

Цар тої ж хвилини кинув угоду в піч. Але почав благати Юрка:

— Хоч би погостився зі мною на розлуку...

Погостилися, красно попрощалися, і Юрко зібрався у свій край. Долетів до тунелю і журиться: «Якщо стануся мурашкою, то як тоді потягну ключа?» Але бачить, що тунель розширився. Нараз обернувся на орла. Як долетів до половини, тунель ще більше розширився, і Юрко вже міг іти в подібні чоловіка.

Жінка вже очі виплакала, бо думала, що Юрко загинув. А як його побачила, з радості закричала, аж дідо пробудився.

— Но, синку, ніч з нічого?

Замість відповіді Юрко показав діамантового ключика.

— Чи сей?

— Той самий!

— Но, тепер можемо рувати додому, — каже Юрко жінці, — бо твій отець помре із жалю.

Тоді дідо сказав:

— Чекайте, і я з вами! Ти, Юрку, мене визволив од вія-

ної покути. Тепер відімкнемо сю браму, й закляття минеться. Моя держава оживе, і передам її на тебе.

З тим зібралися в дорогу. Дідо повів їх до гори:

— Дивись, тут була яма, через котру ти впав сюди. Її вже не в. Але ходімо далі. — І повів їх через ліси, скелі, д'величезним залізним воротам.

— Та як маленьким ключиком отакенну браму відімкнути? — питає Юрко.

Старий дідо взяв у руки ключика:

— Позирай сюди: біля брами в скелі є залізні дверцята, замкнуті золоту колодицею.

Дідо діамантовим ключем відімкнув колодицю. За дверцятами лежав здоровенний залізний ключище, якого Юрко ледве витяг.

Тоді приклали сили усі троє і вставили ключище в отвір брами. Відмикати не треба було. Ключ заскрипів, і брама розкрилася сама.

За брамою — вихід в інший світ, звідки вони прийшли.

Але старий дідо зупинив попутників:

— Чекайте, гляньте, що діється у моїй державі.

Обернулися. Бачать: птахи, звірі та люди ожили, почали ходити. Природа теж ожила. Шовкова трава росте... Державна підіймається все вище і вище — їм уже не треба лізти вгору.

На тому місці, де була пустеля, з'явилася багата і славна держава.

Всі троє йдуть до дівчиного нянька.

Прийшли, а там безліч людей.

— Що сталося?

— Старий цар помер.

А бородатий дідо, коли це почув, поспішив до мертвого й зачав над ним ворожити, ключиком обтирати. І нараз видять: цар устав і так зрадив, що аж заплакав.

І приготували велику гостину. Всіх людей з держави покликали на неї. Кого царські слуги стріли на дорозі, кожного вели в палату й садовили до столу.

Їли, пили, веселилися. А найбільше — двохтисячорічний бородатий дідо. Їв, пив, гуляв, танцював, як молоді. Й доти потанцював, що заплутався, впав і... розсипався на порох.

Але й ця пригода не перешкодила гостині.

Гуляли, доки їм не надокучило.

ІВАНКО — ЦАР ЗВІРЯТ

Починається казка з чоловіка і з жони. Чоловік жив у великій радості з жоною і з своїми дітьми Іванком і Марікою. Жили, айбо недовгий вік мали. Жона вмерла породилею. Чоловік дуже зажурився. Взяв собі у голову, що він не буде більше женитись. Жив з дітьми самотній десять років, а на десятому році знайшлася газді служниця. Вона ходила до нього, як до сусіда. І розрадила його. А тоді почав він їй казати:

— Поберімося.

Служниця сказала:

— Я за тебе не йду, бо в тебе двоє дітей.

— Та де я подіну, не погублю ж їх.

— Не губи дітей, забери їх, поведи в ліс і там лишся, а вони заблудять.

Чоловік послухав. Узяв дітей і повів у ліс. Повів далеко у ліс і каже:

— Сидіть тут, а я піду нарубаю дров.

Лишив дітей, зібрався, прив'язав стовпа на бука, аби ним вітер колисав і щоб дітям здавалося, що отець дрова рубає. Але діти вже були не такі малі. Ходили до школи й розумілися, котрою дорогою вони йшли. Сиділи у лісі довго, а коли побачили, що нянька нема, Іванко каже:

— Ходім помалу додому.

Зібралися і приходять увечері до своєї хижі. Дивляться у вікно: у хижі служниця сидить з няньком і при вечері говорять. А діти сіли під ганок і не сміють зайти у хижу. Із нянькою говорять:

— Боже, боже, що то діти мої діють у лісі?

А вони обізвалися:

— Няньку, ми прийшли.

А служниця, як почула дитячий голос, утекла. Сказала:

— Поведи їх вдруге у ліс, бо інакше я з тобою не буду жити.

Рано він повів дітей ще глибше в ліс, наказав їм:

— Сидіть же коло вогню, грійтеся. Я піду догляну ліс і прийду до вас.

Діти сиділи до ночі, а нянька немає. А вночі пішли дивитися дорогою. Ходили, ходили й заблудились. Дуже були голодні. Сказав Іванко Маріці:

— Я накладу вогню, а ти йди дещо пошукай їсти.

Дівчина назбирала попід кущами хрину. Принесла хрину

приготувала вечерю. Але без хліба було тяжко їсти. Іванко взяв один хрп і поклав у вогонь.

— Най спечеться, може, не буде такий гіркий.

Лягли спати рядком на різні боки. Добре заснули, бо були стомлені. Вночі до них приходять ведмідь, дивиться й дивується з такого трупа: дві голови, одна на однім, а друга на другім кінці! Ведмідь не вчинив нічого, бо боявся, і пішов далі. За ним прийшов вовк, і вовк побоявся такого трупа, а двома головами. І кожна звірка приходила і нічого не чинила дітям.

Раненько діти встали, помилися та й зібралися мандрувати далі. Але Іванко згадав, що він поклав хрп у вогонь. Почав розгрібати. Коли розгріб, дивиться — красний хліб. Хліб розрізали й почали їсти. Ідуть, а він усе цілий.

Ідуть, блудять у темнім лісі й не знають, де їх домівка. І ходили діти по лісах багато років. І здичавили. Раз приходять на одне поле й відпочивають, грюччись на сонці. Бачить Іванко на одній рівнині явір у вісімнадцять метрів високій, без жодного сучка, лиш на самім верхку три стовбури. Але дивиться далі, а на яворі блищить шабля, рушниця й красна сорочка. Він думає: «Як се мені було б придатне, аби б міг узяти».

Коли поглянув угору на явір, бачить — на сорочці написані золоті букви:

«Хто буде такий мудрий, щоб зліз на явір і взяв сю сорочку, той буде дужий на сім держав; а хто би взяв рушницю та з-під явора сім куль та коби вистрілив, куля вбила би третю частину світу і знову вернулася б на те місце під явір. А шаблю хто би зняв, зарубав би нею, скільки задумає».

Іванко каже сестрі:

— То був великий дурень, що се написав, це не може бути правда.

І пробує вилізти на явір. Ліз вверх як і з чотири години, а коли перейшов через половину, почало його тягнути догору. Виліз Іванко нагору, межі стовбурами відпочив і позабрав усі речі. Злізає помалу доли. Йому дуже вподобалася сорочка. Тепер не мусив ходити голий. І говорить Маріці:

— Маріко, я почувую, що я сильний на сім держав. Зібралися вони і йдуть далі крізь великі ліси. Знайшли старого бука, котрий мав метр і пів товщини. Бук був широкий, крилатий. Іванко й каже:

— Коли б я став такий, як там було написано, я мав би свого бука вирвати з корінням.

Поклав одну руку на бука, а бук почав нагинатися. Маріка закричала:

— Брате, не хитай, бо майже впаде.

Іванко, коли побачив, що бук нагинається, поклав на нього другу руку. І вишпав його з корінням, і перевернув верхком у землю, а корінням догори. Тоді взяв сестру на руки і поніс.

Ідуть через темні ліси. Бачать на одній галявині блиск. Ідуть на блиск. Приходять, а блиск — у камені. Такий маленький, як би мала свічечка. Вдарив Іванко ногою в камінь, а камінь розсипався у порошок, і бачить Іван — у землю сходи. Заходить, за сходами — двері. Розбив двері, а там сімнадцятилітня дівчина варить їсти в печі. Відчинила двері у другу хату й каже:

— Ідіть у нашу хижу, дам їсти, бо голодні ви.

Іли, пили, а дівчина їм почала розказувати про недобре. Каже їм:

— Наїлися, напилися та йдіть собі геть, бо є тут дванадцять розбійників. Коли прийдуть, порубають вас.

Іванко їй відповідає:

— Нам однаково. Нянько нас відправив на смерть, щоб ми загинули.

Нараз вночі у дванадцять годин земля колишеться — приходять розбійники. Дивляться, а їхні дванадцятиметрові двері розбиті на порошок. Радяться вони:

— Що маємо робити? Чи йдемо до хижі, чи лишимо наше добро, котре ми збирали так довго?

І кажуть старшому:

— Як накажеш, так і буде.

Старший говорить:

— Хлопці, неохоче б я лишив наше срібло-золото, та тут була велика сила, коли наші дванадцятиметрові двері розбила в порошок.

Далі подумав і сказав:

— Хлопці, все одно, йдемо в хату!

Заходять розбійники, а там сидить невеликий хлопець. Вони тоді вже нічого собі не брали в голову на хлопця. Рушниці розвішали по стінах і сіли вечеряти. Коли повечеряли, старший походжає посеред хижі. Наказує своїм розбійникам:

— Ідіть у пивницю й принесіть дві бочки пива.

Тров скочили і скоро принесли три бочки пива. Старший почав говорити з Іванком:

— Коли ти вип'єш усю бочку пива й мізинцем виб'єш дно, лишитися живим. Інакше злою смертю загинеш.

На ото Іванко каже:

— Зробіть наперед ви самі, аби я бачив.

Старший став коло бочки, вдарив перстом у дно, вибив його, підняв бочку і випив усю. То-то був хлопчище!

— Ну, випий ти!

Іванко став, і, коли мізинцем ударив у бочку, обручі порвалися й пиво розіллялося по землі. Розбійники налякалися, вхопили свою зброю, обскочили Іванка й закричали:

— Підіймай вгору руки!

Іванко засміявся:

— Слушайте, люди, думаю, що перед смертю дозволите мені проговорити три слова і три цигарки викурити.

Коли докурював, витяг шаблю й нараз відтяв одинадцять голів. Старший був хитрий, нараз упав у кров, і лиш вуху йому Іванко відтяв. Зібрав Іванко усі розбійницькі трупи, позносив у порожню хату, а сам рушив до других кімнат. В одній золота було стільки, що лиш посередині зосталася вузька доріжка, в другій — одежі, у третій — хліба, муки — всього, що треба. Лиш пташиного молока нема. Коли Іван оглянув своє газдівство, каже дівчині, котра йому готувала їсти:

— Дівчино, як ти сюди потрапила і чия ти?

— Я того й того царя донька. Ходила у школу на край міста. Розбійники напали на мене і взяли мене з собою. Я вже шість років тут перебуваю.

— Як вмієш писати й розумієшся в карті, можеш додому йти.

Дівчина подякувала й збралася йти до свого нянька. Тепер Іванко каже сестрі:

— Тут маєш ключі від кожної кімнати. Бери, що тобі треба.

Лиш від тої кімнати, де лежали розбійницькі трупи, ключів не дав. Далі каже Іванко:

— Сестро, йду я поглянути наші ліси.

Не сиділося йому, бо чув у собі великі сили. Він не боявся нічого, бо думав, що вбив усіх розбійників. Зібрався у ліси. Коли пішов, старший розбійник устав і покликав Маріку:

— Маріко, ходи-но сюди!

— Що тобі треба?

— Будь така добра, йди до тої і тої криниці, й візьми цілющої води, й пусти у замък.

Маріка послухала. Пустила воду в замок, і замок відімкнувся. Розбійник попливав, помастив вухо живлющою водою, й вухо зрослося. А Маріці почав казати:

— Чи ти б хотіла мене за свого чоловіка мати?

— Хотіла б.

Розбійник каже:

— Айбо ми не можемо побратися. Лиш коли ти захочеш свого брата згубити.

Вона пристала на це. Розбійник сказав:

— Коли прийде додому, прикинься хворою й кажи, що їла б вовче м'ясо. Він піде межі вовки, і вовки його розірвуть.

Була у розбійників перед хижкою груша, котра зимою і літом цвіла, коли хто йшов. Дивиться старший, груша цвіте. Скочив до тої хижі, де розбійницькі трупи лежали. Іванко приходить і бачить: сестра у постелі йойкає. Жалує її:

— Що тобі сталося?

— Дуже мене болить. Їла б з малого вовчати м'ясо. Може б, видужала.

Іванко пішов у ліс. Йде й бачить: стара вовчиця з п'ятьма вовчатами. Іванко набив рушницю, став на коліно й хоче стріляти. Вовчиця проговорила:

— Іванку, не вбивай мою дитину, бо куля вб'є третю частину світу і піде назад під явір, з-під котрого ти її взяв. А йди й бери собі мою дитину, й понеси сестрі. Вона їсти не буде, а ти мое вовча вичеши і пусти геть.

Так воно й сталося. Старший дивиться, груша цвіте.

— Маріко, Маріко, не їж мале вовча, а кажи, що хочеш м'яса з малого ведмедяти.

Так і вчинила. Іван пішов знов у ліс. Бачить, іде стара ведмедиця з ведмедятами. Зібрався стріляти, а ведмедиця проговорила:

— Іванку, не вбивай мою дитину, бо куля вб'є третю частину світу і піде назад під той явір, з-під котрого ти її взяв. А бери собі мою дитину і понеси сестрі. Вона їсти не буде, а ти мое ведмедятко вичеши і пусти геть.

Дивиться старший, груша цвіте:

— Маріко, не вмирає твій брат!

І словами сестри розбійник відправляв Іванка на всяку звірку, і все Іванко вертався здоровий і приносив звірку. Тоді старший надумав ще одне діло; як і тепер Іван не постраждає, то вже ніколи. Каже Маріці:

— Скажи йому, аби йшов межі дві гори принести води.

Оті гори одна одну б'ють, а межі ними є криниця. Коли він буде там, гори його вб'ють.

Іван пішов й потрапив на полудне, коли гори перестали битися. Зачерпнув води і повернувся додому. Розбійник придумав ще одне діло. Говорить Маріці:

— Кажи йому, що там і там є дванадцять млинів, і най тобі принесе з тих млинів борошна на токан, і що, коли того борошна з'їси, нараз видужаєш. А оті млини відчиняються раз за дванадцять років і мелють людські кістки. І ними управляють чорти. Завтра двері на млинах відчиняються і, як він заїде, замкнуться за ним, і там він загине.

Йде Іван по борошно в чортівські млини. Айбо знав він красно пицалити. Взяв із собою пицалку, сів на одну поляну і почав пицалити. Вся звірка зійшла до Івана й почала танцювати. Іван з усіма звірятами приходить у чортівські млини. Двері повідчинені. Зайшов, набрав у кишені борошна і скоро повернувся. За ним двері замкнулися, а звірка вся зосталася у млинах. Йде Іван додому. Груша зацвіла. Старший каже:

— Недобре! Іван і там не загинув.— І приказує Маріці: — Зробися здоровою й красно попроси його: «Най я тебе, братику, у паренім молоці скупаю». Та коли він роздягнеться, викупається, стане слабий і засне, ти візьми кінської шерсті, зв'яжи йому руки і мені свисни.

Так і сталося. Маріка просить Івана:

— Брате мій любий, я хочу зробити за твої труди добре діло. Най я тебе скупаю в паренім молоці.

Іван соромився роздягатися перед сестрою, але вона його упросила. Купала його так, що заснув. Тоді зв'язала йому руки кінською шерстю і засвістала розбійнику. Розбійник прийшов, перебрав на себе Іванові сили, і будить його, і судить суд ним, якою смертю його погубити. І присудили виколупати йому очі й пустити по світу. Розбійник не хотів його вбити, бо Іван його не вбив. Виколупує розбійник Іванові одне око, а сестра каже:

— Друге я виколупаю.

Іван зостався без очей. Розбійник узяв його на плечі, поніс у ліс і кинув у колодязь. Нічого Іванові не сталося у колодязі, лиш тільки що не міг вийти. А того часу в той ліс люди прийшли робити. Уночі відправили люди по воду каймана. Кайман узяв відро, приходить до колодязя, а в колодязі щось хлюпочеться. Налякався кайман, лишив відро і прийшов без води. Люди почали на нього кричати:

— Чого ти не привів води?

— Не приніс, бо в колодязі чорт.
Люди не могли спати без води, взяли цапини і йдуть, говорячи:

— Не біймося чорта. Всі вб'ємо його.

Іван чує з колодязя, що люди радяться, і гукає:

— Не вбивайте мене, бо я чиста душа, а в колодязь понав отак і так.

Люди, коли почули людську мову, спокійно прийшли по воду. Витягли голого Івана і принесли у свою колибу. Один йому дав гаті, другий сорочку, а третій їсти.

Побув Іван межі людьми у лісі три роки. Одні відходили, другі приходили і все Івана годували. Подумав собі Іван: «Не йдуть сі люди робити з гаразду. Ідуть, бо мусять. Іду я собі геть. Най більш не жию».

Б'ється головою об буки, дряпається об кущі, важко йому йти. Заходить в один мочар. Не може ноги витягнути і головою падає у криницю. Коли впав у криницю, з'явилися в нього очі, бо то була криниця з живлющою водою. Вернувся Іван у колибу, дістав пилу, цапину і став робити. Три роки робив і заробок віддавав людям. Лишав собі тільки на видатки. Ще три роки робив на себе і купив собі одягу. Так перебув Іван з людьми у лісі дев'ять років: три без очей, а шість з очима. А в дев'ятім році зібрався і йде до дому.

Йде дорогою і приходять на розпуття. Там сидить старий чоловік. «Які сто п'ятдесят літ, може, має», — думає Іван і каже дідові:

— Поміняйте зі мною свою одягу.

А дід мав подерту одягу, каже:

— Хлопче, говориш зі мною на сміх. Думаєш, що я не був таким молодим, як ти.

— Не на сміх я з вами говорю, дідику, справді хочу мінятися.

І вони змінялися одягею. Коли дід убрався в Іванову одягу, витяг собі скляницю з водицею і покропився — й нараз помолодшав: як у вісімнадцять років. А Іван мовить:

— Ой, якби мені таку воду, аби я став таким старим, як ви.

Дід витяг другу скляницю, побризкав Івана — і нараз став Іван старший за п'ятдесят років і каже:

— Дідику, дайте мені скляничку з молодою водицею.

І дід йому дав обидві склянички. Тепер Іван подумав: «Піти б до своєї сестри».

Приходить і бачить: хижка зроблена на землі, а не в землі, як була. Двір добре обгороджений, що не можна зайти. Іван став під ворота й гукає старим голосом:

— Відчиняй!

Вийшла сестра, пустила жебрака в хижку і дала йому їсти. Жебрак поїв і захотів відробити. Заніс води і дрова до хижі. Потім пішов у хлів і почистив з-під худоби гній, так лишився до вечора й на ніч. У дванадцять годин приходять розбійник з полонини з волом на плечах. Заходить до хижі, дивиться — на лавиці спить якийсь жебрак.

— Що се за один?

— Не турбуйся нічим, а говори тихо, бо старий чоловік спить.

Сіли вони вечеряти, а потім грали в карти до години по півночі. У годину по півночі лягли спати. Розбійник сильно заснув. Заснула і його жона, бо була п'яна. А Іван мав на собі гуню таку рідку, як сачок. Дивився. Не спав цілу ніч. Чекав, коли розбійник засне, щоб взяти від нього свої сили. Коли заснули, Іван тихо встав, підійшов до постелі, і взяв свою сорочку, шаблю, рушницю, і одяг на себе. Покропився молодою водицею і став такий, як був перед дев'ятьма роками. Проходжується посеред хижі та будить розбійника з жонкою. Коли збудив їх, нараз обоє впізнали його і дуже налякалися. Іван каже:

— Я вас не буду бити, досить ви з мене посміялися.

Згадав Іван за своїх звірят. У закутку знаходить пищальку. Взяв її і пищальить. Коли звірка почула сей голос, прорвала дванадцять дверей на чортівських млинах і прибігла до Івана. І говорить ведмідь:

— Царю наш, коли ми почули твій голос, ударили в двері так, що розпалися на порох.

Звірка розтягла розбійника на куски. А сестра дуже заплакала за розбійником, що лишилася самотня.

Айбо Іван почув, що в одній державі велика посуха, бо змії запер воду, і народ умирає. Зібрався Іван зі своєю звіркою і йде у ту державу.

Коли він спустився з гір із звіркою, народ дуже злякався і почав замикатися. Приходить Іван у ту державу і бачить: така посуха, що яйце хоч де на путі може спектись. Приходить до одного шинкаря й каже:

— Дай мені дві бочечки пива по сто п'ятдесят літрів.

Шинкар не зміг принести, а відчинив йому пивницю.

— Бери собі сам.

Іван випив триста літрів пива й почав говорити:

— Що у вас за новини?

— Новини недобрі, велика посуха, бо змії позакривав пори. Мої вже три дівки віддані за воду змієві. Йде за чергою. Завтра припадає на царську доньку. А ся донька десять років тому вернулася.

Іван зараз здогадався, що се ота дівка, котру він визволив від розбійників. І тоді каже шинкареві:

— Веди мене, де змії!

Шинкар не хоче, бо боїться, та нічого не поробиш, мусив Івана вести.

Сидить Іван на колодязі й чекає, коли царська донька прийде на свою смерть. А був один циганин, котрий відпроваджував душі до змія. І бачить Іван: везе коляска царську доньку. А донька здалеку впізнала Івана й дуже жалісно заплакала. Циганин повернув коні й хоче кинути дівчину в колодязь. Іван накричав на циганина. Сів на коляску, а коляска увійшла аж по осі в землю, і говорить дівчині:

— Не бійся, я не дам тебе. — І викликає змія: — Молодий пане, ходи! Тут є дівка!

А коли змії показав дванадцять голів, Іван шаблею відрубав їх. Узяв ніж і з кожного язика відтяв кінця і поклав у шкатулку. А циган зробив те ж саме. Тоді вернувся додому з царською донькою, а Іван лишився.

Коли циган ішов через міст, уже попід міст текла вода. Циган став на мосту й закликав царську дівку, щоб казала, що він убив змія. Як ні, то кине її у воду. Дівчина побожилася й пообіцяла, що буде йому за жону.

Іван вернувся додому, бо хотів знати, що робить сестра. Коли йшов, то поставив їй дві бочки. У котрій бочці буде сліз більше, за тим більше жалує. Іван подивився: в його бочці мало сліз, а в розбійницькій через верх. І знову вернувся у державу, де була посуха. І у шинку питає:

— Що нового?

— Нового багато. Циган убив змія, і води тепер досить. А завтра побереться донька царя з циганином.

А заєць почув сі новини й каже:

— Царю наш, пусти мене на весілля до царівни.

Іван його пустив. А царівна наказала сторожі: коли буде йти яка звірка на весілля — пускайте! Зайця пустили. Царівна взяла його на коліна і стала весела. Почастувала його, а заєць замовив собі два танці заграати.

А циган у палаті сидить у подушках під саму стелю. Як

заєць почав танцювати, дві подушки з-під цигана висунулися, і циган злякався.

Вернувся зайчик веселий до Івана і хвалиться. А далі й лисиця проситься на весілля. І лисицю почакували. З-під циганина інші дві подушки висунулися.

Проситься вовк на весілля. Айбо Іван не дуже хотів вовка пускати, бо боявся, що вовк там якоїсь біди накоїть. Коли вовк показався у воротах, сторожа почала тікати. Зайшов вовк у палату, і царівна дуже частувала його. І вовк замовив собі два танці. А коли танцював, скочив до циганина і відкусив йому ноги до самого клуба. Циганин без ніг, але реве, щоб іти вінчатися.

Вернувся вовк і розказав, що було у царя. Далі проситься ведмідь. «Всі ходімо!» — каже Іван. І прийшли у палату.

Коли царська донька побачила Івана, обійняла його й розказала, як циганин її закликав. А цар не повірив. Хотів бачити доказ. Тоді Іван виїняв кінці язиків змія. Цар припасував і побачив, що циган обдурив його, бо він відрізав з язиків уже за Іваном. Звірка розтягла цигана, а Іван одружився з царською донькою. Але ще хотів свою сестру прикликати на весілля. Сестра прийшла на весілля, а після весілля звірку замкнула у царські хліви, а Іванові дала отруту. Іван помер. І було всім дуже дивно. Всі його жалували, а звірка три дні лежала голодна, і ніхто не старався на неї. Каже ведмідь словові:

— Розбиваймо хліви, бо з нашим царем якась біда, коли ніхто нам їсти не несе:

Розвалили хліви і бачать: царська дівка колише свого чоловіка у золотій домовині й дуже плаче. Принесла лисиця цілющої й живлющої води, й Івана воскресили. Устав і каже:

— О, як я дуже заснув.

А ведмідь:

— Заснув ти добре, так би твоя сестра заснула.

І знову сестра за два тижні позамикала звірку в хлів, а Іванові підклала у постіль залізні вила. Іван пробив собі серце й умер.

І знову звірка вирвалася й полила Івана водицею. Айбо Іван не встає. Настав великий смуток. Роздягли його і бачать: під лівим боком забилися залізні вила. Ведмідь витяг вила, пустив водиці, й Іван устав. І каже:

— Як я дуже заснув.

— Бодай сестра так заснула.

А Іван відповів ведмедеві:

— Робіть з нею, що хочете.

Звірка розтягла сестру на чотири часті, а Іван жив щасливо з жоною, і звірка від того часу розмножувалася.

ЧОРТ-ЗМІЙ І ЗАПРОДАНІ ДІТИ

Десь у якомусь-то царстві, в якомусь государстві був жив собі старий чоловік та жінка. І зроду в них не було дітей.

Проїхав чоловік на базар, от як би й у нас у Корсуні, поторгував він, що йому було треба, купив собі рибу солону та й поїхав з базару додому. Іде собі, та й захотів він пити дуже. Аж стоїть на горі криниця. Припав він до неї, а чорт відти хватить за бороду і не пускає.

— Пусти,— каже чоловік.

— Ні, не пусти,— одвічає біс.

— Чом же ти не пустиш?

— Подаруй,— каже чорт,— мені те, що в тебе дома є найдорожче, тоді пусти.

Чоловік і каже:

— Що ж у мене є найдорожче? Є в мене дома коні — візьми їх.

— Ні,— каже чорт і держить за бороду.

— Є в мене воли дома,— каже чоловік.— Візьми їх собі.

— Ні,— каже чорт.

Переказав чоловік усе, що в нього було найкращого, а чорт все каже «ні» і за бороду держить. Бачить чоловік, що чорт нічого не бере, та й каже:

— Є в мене жінка стара, то візьми її, та тільки пусти.

— Ні,— відповідає чорт.

Думав-думав чоловік: «Якщо вже й жінку не бере, котру я залишив на останок, а вона ж у мене найдорожча за все, то що ж йому треба?» Нічого робить.

— Бери,— каже,— те, що сам знаєш.

Розписався, що оддасть непременно, тоді чорт і пустив його. Сів собі чоловік та й поїхав.

А поки його не було дома, народилось у жінки двійко дітей, і ростуть вони не по днях і не по часах, а по минутах. Уже такі бігунці гарні. Тільки угледіла чоловіка жінка, зраділа йому дуже і вибігла назустріч йому з дітьми. Чоловік як побачив дітей, та й мало не зомлів. От він і розказує їй свою пригоду.

— Жінко моя люба. Їхав я з ярмарку і захотів дуже пити. От нахилився я до криниці, а чорт з неї хап мене за бороду

та й не пускає. Я і просився, і молився, а він не пускає. Дай мені, каже, що в тебе є дома найдорожчого, тоді пусти. Я йому і воли давав, і коні, а він не бере. Є в мене жінка люба, кажу, бери її, та тільки пусти. А він не бере. Я й не подумав, що в нас є дітки. Де ж ми тепер їх заховаємо, щоб не віддати йому?

— А що ж,— каже жінка,— треба якось заховати. Викопаймо ми яму під хатою, під причітком, та й сховаємо.

Викопали вони яму під причітком, поставили води і їсти всього і їх туди повпускали. Зверху взяли пакрили і замазали, а самі виїхали з дому.

От прилітас до хатки змії. А чорт той у змія перетворився. Прилетів, шатнувся по хаті — нема нікого. Він тоді насамперед до кочерги:

— Кочерга, кочерга, де господар дітей подівав?

Кочерга йому й одговорює:

— В мене господар добрий чоловік був: мною вогонь загребі, то я собі й стою.

Не допитавшись у кочерги, він до помела:

— Помело, помело, де господар дітей подівав?

А помело сказало:

— В мене господар добрий чоловік був: вимете мною піч, то я собі й стою.

І помела не допитався. Він тоді до сокири:

— Сокиро, сокиро, де господар дітей подівав?

Сокира говорить:

— В мене господар добрий чоловік був: мною дров нарубав, положити мене, то я собі й спочиваю.

Він до долота:

— Долото, долото, де господар діти подівав?

А долото каже:

— У мене господар добрий чоловік був: мною дірку продовбав та положити мене, то я собі й лежу.

А змії йому говорить:

— Чи ж то добрий чоловік був твій господар? Дивись, як він тобі голову побив. А ти кажеш, що він добрий чоловік був.

— І то правда,— каже долото.— Візьми ж мене, та винеси на кінець хати на причілок, та кинь через себе, то де я упаду та загрузну, то там і копай.

От змії так і зробив, і там, де загрузло долото, почав копати і викопав. А діти вже великі вирости, парубком і дівчиною стали. Забрав їх змії і несе. От притомився він, сів відпочивати. Лежав-лежав і заснув. Дівчина ськає йому

в голові, а хлопець сидить, горює. Аж біжить кінь. Добігас й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

А хлопець одказує:

— Ей, конику-братику, не по волі, а по неволі.

— Сідайте на мене, — каже кінь, — я вас винесу.

Взяли вони й сіли, а змії спить. Кінь як пустився вскач, біжить та й біжить. А змії як пробудився, побачив, що їх нема, та в погоню. От вони сидять на тому коню, а брат і каже:

— Ей, конику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А змії летить, з рота в нього пащить. Уже на коневі й хвіст зайнявся. Бачить кінь, що невидержка, узяв хвицнун, сам побіг, а вони, бідні, zostались. Як прилетить до них змії:

— А, — каже, — кого ви слухасте? Ось я вас з'їм!

Стали просити брат з сестрою, щоб не їв їх. Змії і каже:

— Ну, цей раз вам прощаю, та тільки не слухайте нікого!

Забрав їх змії та й поніс. Ніс-ніс він, і притомився, та й сів спочивати. Заснув змії. Дівчина в голові йому ськає, а хлопець сидить, горює. Аж летить чмелик. Приліта та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче!

— Здрастуй, чмелику!

— А що, брате, чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ей, чмелику-братику, сюди б я не зайшов по волі, а вже видно, що по неволі.

Чмелик каже:

— Сідайте, я вас винесу.

— Як же ти нас, чмелику, винесеш, коли кінь ніс, та по виніс.

— Та вже, — каже чмелик, — чи винесу, чи не винесу, — одначе вам пропадять.

От взяли вони сіли на того чмелика, він їх і поніс. Змії як пробудився, як уздрів, що їх нема, та в погоню. Сидять вони на тому чмелику, а брат і каже:

— Ой чмелику-братику, пече мене в плече. Пропадемо ми, пропадеш і ти.

Чмелик перевернув крильця, скинув їх, вони попадали, а він полетів. От прилітає змії, упав та й рот роззявив.

— Ага, попались! — каже. — Тепер я вас із'їм. Казав жо я вам, щоб нікого, опріч мене, не слухали.

Стали вони просити змія, щоб він їх не їв, та й упросили. От він забрав їх і несе знову. Сів одпочити, дівчина ськає йому в голові, а хлопець сидить, горює. Аж іде волик, такий поганенький, та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ей, волику-братику, сюди б я по волі не зайшов, ма-буть, що по неволі.

— Сідайте, — каже той волик, — я вас винесу.

А вони кажуть:

— Е вже! Коли кінь та чмії не винесли, то де вже б ти виніс?

— Нічого, — каже волик. — Сідайте, то й винесу.

От вони сіли, волик і несе їх. І так несе, що хвилька, то й милька, а як спотикнеться, то й дві. Змії як побачив, що немає їх, дуже розсердився, та як кинувся аж поверх дерева, та так летить, так летить! От хлопець оглядеться та й каже:

— Ой волику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А волик і каже:

— Заглянь мені, хлопче, в ліве ухо та вийми гребінку і махай нею назад себе.

Вийняв той гребінку, махнув назад себе — і став ліс такий густий, як гребінка. А волик своє робить: біжить і біжить, що хвилька, то милька, а спотикнеться, то й дві. Змії як побачив ліс, став його гризти зубами. Прогризся крізь той ліс і знов став доганяти. Хлопець бачить, що змії доганяє, і каже:

— Ой волику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо й ми.

А волик каже:

— Заглянь мені у праве вухо, вийми хусточку та й махай наперед мене.

Він витяг хусточку, махнув, і поперед його стало море. А на тому морі золотий міст. От збігли вони на міст і перебралися на ту сторону. Махнув назад хусточкою хлопець — і не стало моста. Змії добіг до моря та й став, нема йому по чому бігти.

От волик і каже:

— Повезу я вас до хатки, і тут, у цій хатці, будете ви жити недалеко від моря, а мене візьміть та заріжте.

Плачуть брат з сестрою:

— Як же ми тебе будемо різати, коли ти нас од смерті врятував?

— Нічого,— каже.— Заріжте і возьміть одно плечко повісьте на плечі, друге на полу в кутку, третє на покуті, а четверте — коло порога, на всіх чотирьох кутках.

Зарізали вони того волика, взяли і повішали плічка, як їм сказано, по всіх чотирьох кутках, а самі полягали спати. Пробудився брат уночі, дивиться, а коло порога стоїть кінь у такім славнім уборі, що тільки сісти та їхати. Глянув на покуття, а там у кутку меч-самосіч, а на полу в кутку собака Протиус, а на печі собака Недвига. Будить брат сестру, а сам сідає на того коня, опоясується мечем та з тими собаками і їде на полювання. Що вловить, то тим і живляться.

Ну, живуть вони над морем, а сестра ходить туди ложечки та одежину мити. Змій і говорить до неї:

— Як то ви перебралися?

А вона їй розкажує:

— Єсть у мого брата така хусточка, що як нею махнуть, то зробиться міст.

А він каже:

— Знаєш що: попроси ти в нього ту хусточку начебто прати та возьми махни нею, то я до тебе переправлюсь і буду з тобою жити, а брата твого отруїмо.

От вона прийшла додому і просить брата:

— Дай, братику, мені ту хусточку. Вона брудна, я піду та виперу тобі.

Він повірив їй та їй дав. Сестра взяла, прийшла до моря, махнула — став міст. Змій і переправився на цей бік. От радяться вони, як би згубити брата з світу. А змії і каже:

— Ти візьми занедужай та їй скажи: снилось мені, братику, і виділось, що якби ти поїхав на полювання та дістав мені вовчого молока, то я б і видужала. От він як поїде, а вовки їй розірвуть його собак. Тоді ми і його візьмем, бо в собаках уся сила.

От приїжджає брат з полювання додому, змії сховався, а вона йому їй каже:

— Снилось мені, братику, що якби ти поїхав та дістав мені вовчого молока, то я б напилася та їй, може б, одужала, бо я така слаба, така слаба!

— То їй дістану,— каже брат. Сів на свого коня і поїхав. Приїжджає у чагарець, аж тут вовчиця схопилась. Протиус

догнав, Недвига придержав. Брат здоїв молока і пустив її. Вовчиця оглянулася і каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене з світу згубиш. Дарую тобі за це вовчєня.

І наказує тому вовчаті:

— Служи ти цьому чоловікові так, як батькові.

От він і їде. То було в нього двох собак, а тепер і третє вовчєня біжить за ним.

Вгледіла сестра з змієм, що за братом біжить трє собак, а змії і каже:

— Ото лихо, ще їй третє сторожа собі добув. Візьми ж ти ще гірше занедужай і попроси молока медвежего, то там його розірвуть непременно.

От змії перекинувся голкою, вона взяла застромила її в стіну. Зліз брат з коня, а собаки та вовк до хати та так пнуться на стіну до тієї голки. А сестра їй каже:

— Навіщо ти тих собак держиш, вони мені спокою не дають!

Він крикнув — собаки їй посідали. А сестра каже:

— Снилось мені, братику, що коли б ти дістав мені ще ведмежего молока, то я б напилася та їй одужала.

— То їй дістану,— каже він. Переночував, сів на коня та їй поїхав. Приїжджає знов в чагарець; тут зараз і схопилась медведиця. Протиус догнав, Недвига придержав. Здоїв її брат та їй пускає. Медведиця їй каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, за те, що ти пустив мене. Дарую тобі медведча.— А до медведчати каже: — Слухай його, як свого батька.

Їде брат додому, і вгледіли сестра з змієм, що вже четверо за ним. Змії і каже:

— Попроси в нього лисичого молока, то він як поїде, то звірі його їй з'їдять.

А сам перекинувся голкою, вона їй застромила в стіну ще вище, щоб собаки не дістали. Брат зліз з коня, собаки знов кинулись до хати та так і пнуться на стіну. Сестра розплакалась:

— Нащо ти так багато собак держиш!

Брат крикнув, вони посідали. А сестра знов своє:

— Снилось мені, братику, що якби ти дістав мені ще лисичого молока, то я б одужала.

— То їй дістану,— каже брат.

От лягає він спати. Недвига примостився в його головах, Протиус у ногах, а вовчок і медведик по боках. Переночував

брат, вранці сів на коня, забрав своїх звірів і поїхав. Приїжджає до чагарця; вибіга лисиця. Протиус догнав. Недвига придержав. Брат видоїв її і пускає. А лисиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене розірвеш своїми собаками. За те дарую тобі лисиченя. — А лисиченяті каже: — Слухай його, як рідного батька.

Іде брат додому. Угледів змії, що він добув собі ще п'ятого сторожа, а сам і не пропав, та аж зубами скрегоче.

— Візьми, — каже він, — занедужай ще гірше і скажи: снилось мені, братику, що десь в іншому царстві є такий кабан, що носом оре, вухами сіє, а хвостом волочить. І є там такий млин на дванадцять каменів, що само й мелеться, само й насипається, само одгортається, само і в мішки набивається. То якби ти дістав з-під тих дванадцяти каменів борошна, то я б спекла собі коржа з того борошна і одужала б.

Брат розсердився і каже:

— Не сестра ти мені, а ворог!

А вона:

— Чи ж можу я тобі бути ворогом, коли нас тільки двоє на чужині?

Повірив брат, знову сів на коня, забрав свою сторожу і поїхав. Приїжджає туди, до кабана і до того млина, що казала. Прив'язав коня і йде в млин. А там дванадцять каменів і дванадцять дверей. І такі ті двері, що самі одчиняються і самі зачиняються.

Взяв він з-під першого каменя борошна, пішов у другі двері, а двері й зачинили його звірів. Ото як пройшов він усі двері, вийшов надвір, аж бачить: звірів нема. Він свистів-свистів, чує, що вони десь виють, але не вибігають. Заплакав він, сів на свого коня і поїхав додому. Приїжджає, а сестра його гуляє з змієм. Тільки що брат входить у хату, а змії і каже:

— Ну, журився я за м'ясом, а м'ясо само йде.

Велять братові рубати дрова та наставляє окріп, щоб його зварить та з'їсти. От він рубає дрова, а сорока прилітає та й каже:

— Загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризли крізь двоє дверей.

От він поналивав у казани води й розтоплює. А дров наробав гнилих, вони підсохнуть трохи і займуться. А він візьме прихлюпне водою, щоб не так горіли, та й вийде надвір. Сорока й каже:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризли крізь четверо дверей.

От як ввійде він до хати, то змії і каже:

— Ей, не вгоден ти й окропу нагріти! — Та сам візьма кочергу, поштовха, — вони й займуться. А брат візьме та й прихлюпне водою, і дрова знов помалу горять. Вийшов він знов надвір, ніби за дровами, а сорока й каже йому:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі крізь десятеро дверей прогризли.

А брат набере якнайгниліших дров та й кине в піч, щоб не так горіли. От уже й казани начинають закипати. Знов вийшов він надвір, нібито по дрова. А сорока й каже:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризли усі двері і спочивають.

От уже закипіли ті окропи, він і каже до змія:

— Зятю мій милий, зятю мій любий, дозвожь мені перед смертю на дерево вилізти та з білим світом попрощатися.

— Ну, лізь, — каже змії.

От поліз брат на явір, і ні одної гілки не пропускає, все на кожну ступає, щоб тільки загаїтись хоч трохи. Виліз аж на самий верх. Прилітає сорока:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо от-от прибіжать твої звірі.

А змії вибігає з хати та й кричить:

— Доки ти сидітимеш там, злазь, бо вже в мене терпцю немає!

Став злазити брат назад, та все на кожну гілку ступає, щоб загаїти час. От став він уже не останню гілку та й хоче додолу скочить, коли це звірі його — неначе що загуло — прибігли й стали круг нього. А він тоді скік на землю та й гукає радісний на змія:

— А йди лиш, любий зятю, може, я вже й готовий!

Змії вийшов, а він до звірів:

— Вовчук! Медведчук! Протиус! Недвига! Беріть його!..

Звірі як кинулись — і розірвали в шматки.

Зараз він взяв труп склав, спалив, а лисичка хвостом змела, винесла в поле та й розвіяла. А як змія розривали, то сестра вхопила зуб його та й сховала.

От брат і каже:

— Коли ти, сестро, така, то зоставайся собі тут, а я поїду в інший край.

Взяв зробив два цебра, повісив на яворі і сказав їй:

— Оце, сестро, як будеш ти плакати по мені, то оцей буде повен сліз. А як будеш плакати по зміві, то оцей буде повен крові.

Сів собі на коня, забрав своїх вірних друзів та й поїхав. Приїжджає він в один город та й узнає, що в тому городі є криниця і в ній сидить змії з дванадцятьма головами. Як ідуть люди по воду, то й ведуть одну дівчину. Змії з'їсть її, а вони наберуть собі води, бо інакше не можна. Того дня настала черга цареві вести свою дочку. От хлопець-молодець і каже:

— Я можу побідити отого змія.

— Як побідити його, — кажуть люди, — то цар обіцяв віддати свою дочку ще й половину царства.

Ну, ведуть ту царівну, а за нею й хлопця-молодця ведуть, а за ним ідуть його звірі і кінь. Привели ту царівну, таку убрану. Тут змії тільки що виткнувся, щоб з'їсти її, а хлопець-молодець і каже:

— Меч-самосіч, рубай його! Вовчук, медведчук, Протиус, Недвига, беріть його!

Тут той меч-самосіч січе, а звірі рвуть. І розірвали його зовсім. Взяли труп, склали, спалили, а лисичка хвостиком змела попіл і розвіяла. Дякують люди йому, що вода стала свобідна. А царівна дала йому перстень.

От ідуть вони до царського палацу, а дорога далека була, він притомився, ліг на траві, царівна ськає йому в голову. А лакей прийшов, одв'язав той меч-самосіч од тороків та й каже:

— Меч-самосіч, січи його!

Той меч і посік його на маленькі шматочки. А звірі поснули й не чули. Лакей тоді до царівни:

— А скажеш, що я тебе од смерті врятував? Як не скажеш, то буде тобі те, що й йому.

Царівна злякалась та й погодилась. Приходять вони додому, а цар такий радий. Зараз одягу надів гарну на нього, і почали гуляти.

Як пробудився Недвига, побачив, що немає господаря, побудив усіх. Стали думать-гадать, хто найпроворніший з них. Вирішили, що лисичка. От і посилають її дістати води живлющої і цілющої і молодого яблучка. Побігла лисичка діставати тієї води і того яблучка. Аж ось і криниця з цілющою та живлющою водою, і біля неї росте яблунька з молодими яблуками. От тільки криницю і яблуню та стереже солдат. Та такий здоровий, і махає раз у раз шаблею, так що й муха пролетіти не може над тією криницею. Що тут робить?

Пустилася лисичка на хитрощі. Зробилася ніби кривою, біжить повз криницю і шкандибає. Солдат як побачив та за нею: дай, дума, спіймаю. А лисичка від нього все далі і далі. От як одвела вона того солдата далеко, та як чкурне до криниці. Солдат тільки став та й очі впрячив. А лисичка до криниці, набрала в пляшечку води, зірвала яблучко та й поминай як звали.

Прибігла лисичка. Зараз Протнус взяв ту воду, помазав нею шматки хлопця-молодця, вони й зцілились. Влив йому в рот живлющої води, він і ожив. Дав йому з'їсти молодого яблучка, він помолодів і зробився ще кращим, ніж був. Встав хлопець-молодець на ноги та й каже:

— Ох, як же я довго спав!

— Добре б ти спав, якби ми не дістали води живлющої і цілющої.

— Що ж тепер ми будемо робити? — кажуть усі.

Порадилися і вирішили, щоб він перебрався за старця і йшов у царський дім.

Передягнувся він і пішов. Приходить, а лакеї його й не пускають. Став він просить, а царівна й почула і звеліла впустити. Ввійшов він у покої, став шапку знімати, а перстень той, що йому подарувала царівна, так і засяв. Царівна і впізнала, та ще не вірить собі і каже:

— Ходи сюди, старче божий, я тебе почастую.

Підійшов він до столу, царівна налила йому чарку вина та й дає. А він бере лівою рукою. Побачила, що він бере не тією рукою, на котрій перстень, та й випила сама ту чарку. Налива другу, а він бере правою. Вона зараз і впізнала свій перстень, і каже до батька:

— Оце мій муж. Він мене одволив од смерті. А цей, — показує на лакея, — цей пройдисвіт убив його і заставив мене, щоб я сказала, що він мені муж.

Цар так і скипів. Звелів вивести з конюшні такого коня, що на нього ще ніхто й не сідав, прив'язали того лакея до хвоста та й пустили по полю. А хлопця-молодця посадили за стіл і тут же одгуляли весілля.

От живуть вони собі щасливо. Аж одного разу згадав брат про свою сестру. Велів осідлати коня, забрав звірів та й поїхав до неї. Приїхав і бачить, що той цебер, що назначений для змія, повнісінький крові, а його цебер розсохся і розсипався. Бачить брат, що вона жалкує ще й досі за змієм, та й каже:

— Раз ти така, то більше я тебе і знати не хочу. Сиди тут, я більше й не навідаюсь до тебе.

А вона як почала просити й благати та й упросила, щоб він її взяв з собою.

От як приїхали вони додому, вона взяла та під ту подушку, що він спить, і підкинула змієвого зуба, що колінь сховала. Ліг спати брат, а той зуб і вбив його. Жінка думала, що він сердиться чого та не говорить до неї, та так просить, щоб не сердився. А далі взяла його за руку, а рука холодна, як лід. Вона як закричить! А Протиус у двері та цмок його! Він ожив, а Протиус умер. Далі Недвига цмок Протиуса. Протиус ожив, а Недвига вмер. От він до медведчука.

— Цілуй,— каже,— Недвигу!

Недвига ожив, а медведчук умер. Дійшла черга до лисиці. Як вона вмере, то її цілувати нікому. Що тут робити? А лисиця хитра. Взяла вона медведчука, поклала на порозі та цмок його, а сама за двері. А зуб як вискочить, та в двері, та там і застряв.

Ну, бачать вони, що всі живі, що ніхто не загинув од того зуба, та такі раді, такі раді. А сестру взяли прив'язали, як того лакея, до хвоста коневі та й пустили по полю.

Самі ж вони тепер живуть-поживають і добро царсько проживають. Я там був, мед і вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. Оце вам і казка вся.

ВЕДМІДЬ-ІВАНКО, ТОВЧИКАМІНЬ І СУЧИМОТУЗОК

Раз пішла одна дівчина в ліс по горіхи. Там її здивав ведмідь та й забрав до свого барлогу. Стали вони жити разом. Ведмідь ходив скрізь по лісі і, як вертався додому, то приносив з собою тій дівчині їсти. Так вони й жили собі довгенько. І родилась у неї дитина, якій вона дала ім'я Ведмідь-Іванко. Цілих два роки годувала вона його своїм молоком. На третьому році Іванко, щоб спробувати свою силу, пішов та потрусив одну грушу, що росла тут недалеко біля барлогу. Як труснув він її, то з неї зразу падала додолу половина всіх груш. З'їв Іванко ті груші, а потім пішов та й каже матері:

— Мамо, погодуйте мене ще молоком, щоб я був ще дужчий!

Годує вона його ще один рік. Намислив Іванко знову спробувати свою силу. Пішов та ще раз труснув ту грушу, і всі груші, що були на дереві, відразу падали додолу. Він сів,

поїв усі струшені груші і, впоравшись з ними, пішов до матері.

— Бувай здорова, мамо, бо я оце маю лпшити тебе та піду в світ! — каже Іванко.

Дуже прохала вона сина, щоб той не кидав її. Та Іванко таки не послухав матері, попрощався з нею та й подався в світ. Ідучи дорогою, стрів він людей, що везли на дванадцятьох возах хури заліза. На тій дорозі, зараз же біля битого шляху, було дуже велике багно, в якому вони несподівано й опинилися із своїми возами. Побачив Іванко, що таке лихо трапилося людям, та й каже їм:

— Люди добрі! Як дасте мені заліза стільки, скільки я зможу підняти на мізинному пальці, то я вас вирятую!

— Дамо,— кажуть вони Іванкові,— тільки вирятуй, будь ласка, хутчій.

Випряг тут Іванко всіх коней, вивів їх на шлях і поставив вбоку. Потім велів пов'язувати шнурованням усі вози докупці, а як пов'язували їх, то він зачепив один мотузок за мізинець і відразу витяг усі вози на дорогу.

Тоді почали люди складати Іванкові на мізинець залізо. Вже половину всього заліза, що везли з собою, склали йому на мізинець, а він і не думав приймати пальця, неначе на ньому нічого ще й не було. Так вони склали йому на один палець усе своє залізо та й поїхали, спорожнивши всі вози. А Іванко ще міг би тримати мізинець, якби залізо було.

Пішов він з тим залізом до ковалів та й каже їм:

— Чесні майстри! Зробіть мені з цього заліза таку палицю, щоб я міг обертати її на своєму мізинці!

Та й вносить у кузню все залізо, кузня трохи не розвалилася. Ковалі зразу не згоджувалися робити таку величезну та дивовижну палицю, але він сказав їм, що як не зроблять, то всім їм тут смерть буде. Мусили-таки зробити Іванкові палицю. Потім він узяв її в руки та й каже ковалям:

— Дуже дякую вам, чесні майстри, за те, що ви зробили мені палицю, але немає у мене грошей, щоб заплатити вам за роботу!

Та й пішов собі по світу. Одного разу, йдучи, він побачив, що при дорозі сидить якийсь чоловік, товче він камінь та пече з нього калачі. Підійшов Іванко ближче до нього, подивився, що він робить, а потім і каже йому:

— Чоловіче, ходімо лиш по світу, спробуємо життя та варазом і побачимо, як то інші люди живуть на світі!

Товчикамінь — так звали цього чоловіка — кинув свою роботу та й пішов з Іванком. По дорозі стріли вони ще

одного чоловіка, що рубав хмиз та витягував із землі траву й сукав з цього мотузки, через що вони і назвали його Сучимотузком. Взяли й Сучимотузка з собою та й пішли далі. Нарешті прийшли вони до одної галявини в лісі та й лишилися там. Тоді Іванко пішов та роздобув десь великого казана, що важив аж двадцять пудів, начепив його на свою палицю, взяв на плечі і приніс до того місця, де лишив товаришів.

— Ви ж тут залишайтеся! Розпаліть вогонь під казаном та наносіть у нього води, а я піду та роздобуду попоїсти чого-небудь для нас усіх,— промовив Іванко до товариства та й зник десь у лісі.

Зараз заходилися Товчикаміль і Сучимотузок та й зробили, що їм Іванко звелів. Коли ось незабаром і він вернувся, ще й приніс із собою на плечах вола, якого він убив своєю палицею, і положив його цілого в казан. Потім, повештавшись біля них трохи, пішов знову, бо згадав, що у них що солі не було.

Сидять собі товариші та доглядають за стравою, аж ось підходить до них старий дід з довгою сивою бородою аж по коліна та й каже:

— Ой синку мої, коли б ви знали, як я змерз! Чи не можна у вас часом попоїсти чого-небудь гарячого?

— Страва-то є, ось вона вариться: але ж це треба не тільки для нас, а ще і для нашого товариша, що пішов десь за сіллю, а без нього ми не можемо розпочинати їсти страву,— відповів дідові Товчикаміль.

Дуже розсердився на них дід за таку відповідь.

— То я ж у вас на животах поїм усе, що ви наварили, та й товариша вашого не чекатиму,— сказав він і відразу схопив той казан, підняв і поставив його на животі Товчикамєнєві та Сучимотузкові. Сперсердя він живо поїв усе з казана, ще й розхлюпав трохи юшки та обварив їм животи і подався собі у ліс.

— Чесні товариші! А де ж поділася наша страва? — спитав Іванко Сучимотузка та Товчикамєня, як вернувся та зазірнув у казан і побачив, що там нічого немає.

— Не знаємо,— відповіли вони Іванкові, соромлячись сказати йому щирю правду.

Що маєш робити? Пішов Іванко знову, приніс другого вола й каже Сучимотузкові:

— Починай знову варити їсти, бо як не зварив на цей раз, то з цього часу я не матиму тебе за товариша.— Промо-

вив це та й знову подався десь у ліс, ще й Товчикамєня взяв з собою.

Тільки що впорався Сучимотузок, зваривши обід, аж ось і дід приходить.

— Ой синку мій, я дуже змерз! — каже він.— Чи є в тебе їсти?

— Є, та тільки не для тебе, діду, а лише для нас,— трохи сміливіше відповідає йому Сучимотузок.

— Ще не вгадаю! — промовив на це дід та схопив казан, поставив його Сучимотузкові на живіт, знову ввів усе, що зварено, та й пішов собі геть.

Після того вернувся Іванко з Товчикамєнем та й питає товариша, чи є що їсти.

— Ой немає! — відповідає йому Сучимотузок, але соромиться все-таки правду казати.

На третій день Іванко лишився сам варити страву, а товариші пішли в ліс, щоб дечого роздобути.

Коли приходить і до нього той ненажерливий дідуган.

— Ой синку, я дуже змерз! — каже він Іванкові.

— То сядь погрійся біля вогню та й іди собі далі, бо їсти тут усе одно не доведеться тобі,— догадавшись, до чого воно йдеться, відповів Іванко дідові.

Певно, не сподобалася тому Іванкова відповідь, бо він і йому сказав, що поїсть на животі все, що той наварив, а промовивши це, підійшов та вдарив Іванка раз, потім удруге, а далі вдарив і третій раз, але той не падав, бо був міцний на силу. Після цього Іванко взяв діда за бороду та струснув його добре, щоб той знав, з ким йому доведеться діло мати, а далі взяв у руки свою палицю, поклав діда собі на плечі і приніс його до найтовстішого дуба в лісі. Тут він ударив палицею по дубі і, розколовши його, всунув у розколинку дідову бороду та й зацемив її там, а сам пішов знову до казана, де варилася страва. Незабаром повертались з лісу Товчикаміль та Сучимотузок, а тут і страва поспіла, вони посідали та й пообідали як слід, усі гуртом.

— Ану, Сучимотузок, покажи лиш мені свій живіт! — по обіді каже Іванко.

Хоч і не хотілося Сучимотузкові показувати, але мусив таки згодитися. Підняв він сорочку, і Іванко побачив, що у нього все тіло на животі спечене.

— От тобі й парубок! — каже він.— Як же це ти, парубче, згодився, щоб такого сміху з тебе наробили? Покажуй вже, Товчикамєню, разом і свій живіт! — каже він.— Чи і з тобою таке лихо трапилось?

Подивився Іванко та й побачив, що і в того живіт був дуже спечений.

— Славне ж парубоцтво! Нема що й казати! Два таких парубки та не справилися з одним старим дідом!

Після цього він узяв казан на палицю та й пішов з товаришами, щоб показати їм, що він зробив з тим шкідливим дідом. Але як прийшли вони гуртом до того місця, то ні діда, ні дуба там уже не було. Дід витяг дуба з корінням та й поволік десь за собою.

Дуже довго йшли вони через лани та ліси по знаку, що показував, куди потягнуто дуба, і нарешті дісталися до однієї здоровенної нори. Тут Іванко поміркував щось трохи, догадався, з ким має справу, а потім і каже Сучимотузкові та Товчикаменеві:

— Шановне товариство! Зараз мені належить іти в далеку дорогу. Там я відомщу і за вас, і заодно визволю трьох царівен, що їх змії з братами своїми поневолили. То ти, Сучимотузко, сучи мотузка, бо я цілий рік ітиму з тим мотузком униз, а ти, Товчикаменю, будеш тримати один кінець того мотузка у себе в руках. Тільки щоб випускали мене чимскоріше далі та далі та все щоб сукали мотузок.

Так ішов Іванко з мотузком цілісінський рік і нарешті прийшов аж на той світ. Там він стрівся з однією царівною і гарненько вклонився їй. Вона дуже зраділа, як побачила його, бо вже дванадцять років минуло, як не бачила ні одного чоловіка з цього світу, відкіль її украли.

Розбалакались вони, Іванко й спитав у неї, чи дужий на силу її володар, у якого вона пробуває в неволі.

— Ой, дуже, дуже сильний, та до того ще з дванадцятьма головами! — каже вона Іванкові.

— А я оце прийшов поборотися з ним! — каже він.

І стояло тут багато всякого вина у кухвах. У деяких кухвах було таке вино, що як вип'є його хто-небудь, то послабшає на силу, а в інших таке, що як випити, то можна зробитися ще дужчим. Іванко взяв попереливав те вино з однієї посудини у другу й поставив їх знову на те саме місце, де вони й були, тільки тепер стало так, що в тих кухвах, де було послабляюче вино, опинилося зміцнююче, а послабляюче — в тих кухвах і на тому місці, де перше було зміцнююче.

Сидять вони та розмовляють укупі, аж ось зверху по землі щось загуркотіло. То змії оповіщає, що скоро вернеться на обід додому. Іванко й собі гупнув угору, щоб попередити змія, що у нього вдома є новина й що чекають його поверо-

ту. Після цього він пішов та й сховався під один міст, через який належало йти тому змієві, та й почав виглядати. Коли бачить: біжить якесь величезне чудо з дванадцятьма головами. Кінь, на якому їхало те чудовисько, вибіг на міст, став та й не хоче йти далі, а потім і заіржав.

— Конику, може, ти бажаєш їсти або пити? — питає у нього змії.

— Ні того, ні другого я не бажаю, — відповідає йому кінь, — а не хочу я йти далі через те, що тут близько немовбито чоловічим духом запахло!

— А це я тут! — обізвався тоді з-під мосту Ведмідь-Іванко.

— То впазь же сюди на міст! — каже йому змії, а потім і питає: — Ну, то як же воно буде, чи будемо тут битись, чи, може, додому підемо?

— Ходім краще додому та відпочинемо трохи! — каже Ведмідь-Іванко.

Як прийшли вони додому, то змії звелів зараз же спекти залізного хліба та зварити олов'яних галушок. Незабаром страва поспіла, і вони посідали вдвох їсти; змії їсть відразу по дві галушки, а Іванко по одній; як же змії кладе у рот три галушки, то Іванко по дві. Нарешті змії почав класти у рот аж по десять галушок, а Іванко все-таки менше однією. По обіді вони випили з кухвів вина та й почали боротися. Поборолись трохи, але ніяк не поборе один другого. Кинули на хвилину боротися та випили ще вина, але після цього змії почав щораз більше слабнути, а Іванко ще дужчий став. Дуже довго боролись вони, нарешті Іванко побор-тов-таки змія, а потім узяв у руки свою стопудову палицю, позбивав нею всі дванадцять голів змієві і, повідрізавши всі язики, поскладав їх собі у хустку й заховав у кишеню.

Дуже зраділа царівна, як побачила, що Іванко вбив змія і визволив її в неволі, бо вона була певна в тому, що вже ніколи не побачить ні батька, ні пеньки і що їй весь вік тут гинути доведеться.

— Нехай же за це я навіки буду твоєю! — щиро та вдячно промовила вона Іванкові.

— Добре! Починай же лагодитись у далеку дорогу! — ласкаво промовив їй на це Іванко.

Вона взяла перстень, переломила його пополам, потім сховала одну половину собі, а другу віддала Іванкові та й каже йому:

— То ходім же відсіля, бо мені нема чого лагодитись, а і зараз готова!

— Почекай же! Тобі, певно, не відомо, що й сестри твої обидві теж у неволі? Треба піти пошукати, де вони, та їх визволити.

Знайшов він другу царівну та, вклопвшись їй, і спитав, чи давно вже вона тут перебуває.

— Та вже минуло десять років, як не бачила я живої людини! — відповіла та Іванкові.

— А чи дужий твій володар, і скільки він голів має? — спитав він царівну.

— Десять...

При цьому слові щось загуркотіло зверху по землі; це змія з десятима головами дає звістку, що вертається додому. Іванко пішов та й знову сховався під міст, через який належало йти тому десятиголовцеві. Потім так само він убив другого і третього змія і визволив усіх трьох сестер з неволі. Після цього одна царівна віддерла половину своєї хустки, а друга розломилла надвое шаблю та по одній половині віддали Іванкові, а по другій собі заховали.

Все це зробилося в один рік після того, як Іванко почав хазяйнувати під землею. Потім зібралися вони всі четверо та й пішли до тієї нори, якою він вліз на той світ. Тут він погойдав мотузок, а потім прив'язав до нього першу царівну. Товчикамінь та Сучимотузок витягли та як побачили її, то хотіли вже битися між собою за те, кому з них повинна дістатись така гарна та вродлива дівчина, а вона й каже їм:

— Нащо вам битись, добрі люди! Там унезу є ще і про Іванка, і про вас, ви лиш мотузок пускайте знову під землю та тягніть угору.

Вони послушали її, пустили знову мотузок і витягли другу царівну, а далі так само й третю. Лишився тільки один Іванко під землею.

— Тепер ходім собі геть відсіля! — кажуть тут до царівен Товчикамінь та Сучимотузок. — Нема вже чого нам тут робити.

Дуже царівни прохали Іванкових товаришів, щоб вони витягли й Іванка, але ті перше не згоджувалися, а далі таки спустили мовчки мотузок, до якого Іванко, немов знав, прив'язав свою палицю та й дав знак, щоб тягнули. Вони дотягли її до півдороги, а потім і пустили мотузок з рук, палиця полетіла вгору та так загрузла в землю, що Іванко ледве витяг її. Гірко тут заплакав він, сердешний, що товариші зрадили його.

Та що ж маєш робити?! Втративши вже надію побачити той білий світ, з якого прийшов сюди, подався він шукати

собі долі попід землею. Ненароком якось зайшов він в одну хатку, де жили дід та баба, обоє сліпі. Баба зварила горщик лемішки та й пішла надвір, щоб корову видоїти, а дід хоч і був у хаті, але не бачив, як Іванко виїв усю лемішку. Вернула баба, налила молока в горщик, і почали з дідом удвох їсти, але так і zostались голодні. Зварила вона знову лемішку, а Іванко знову з'їв, а потім уже сказав їм про себе, і баба почала тоді і для нього варити. Так годувався Іванко під землею.

Одного разу почав іти вогняний дощ, а там недалечко біля хати на дереві було орлине гніздо, в якому сиділи молоденькі орлята. Іванко видерся на дерево, накрив гніздо своєю киреєю і врятував орлят від дощу, що міг попалити їх.

— Тепер же сховайся, чоловіче, щоб тебе часом старі орли не побачили; бо як позлітаються вони сюди, то вб'ють тебе! — пораяла баба Іванкові.

Прилетіли орли. Так зраділи, коли побачили, що діти їхні живими zostалися; нагодували вони їх, а потім і питають бабу:

— Чи не відомо вам, бабусю, хто це наших діток схоронив від вогняного дощу?

— Один чоловік. Але ж ви, певно, з'їсте його, як він вийде до вас?

— Ні, не з'їмо! — відповідають їй орли.

Після цих слів Іванко вийшов із своєї схованки та й підійшов до них.

— Чоловіче добрий, що ти бажаєш у подяку собі за це? — питають у нього орли.

— Я багато не хочу, — промовив до них Іванко. — Зробіть тільки так, щоб оці сліпі люди знову прозріли та ще щоб я міг як-небудь знову вибратися відсіля на той надземний світ, де щодня світить сонце, а вночі сяють зорі та місяць.

Зараз же орли дістали та дали Іванкові якогось зілля; він потер тим зіллям бабині та дідові очі, і відразу в них з очей сліпота зійшла. Потім пішов він та вбив тридцять волів собі й орлові на дорогу, набрав ще з річки дванадцять бочок води й поприв'язував усе це з обох боків біля себе, так що як обернеться на правий бік, то можна вола їсти, а як на лівий — воду пити.

— Держися ж міцно, щоб не впав часом! — крикнув орел, взяв його собі на крила та й полетів.

Як не було вже їм чого їсти в дорозі, то Іванко відтяв кусок м'яса з ноги у себе та й дав орлові підживитися. І так

вони долетіли аж до того місця, де Іванко колись розлучився з своїми товаришами.

— Що це ти мені наслідок дуже смачне їсти дав? — каже Іванкові орел.

— На подивись! — каже Іванко.

Тут орел виплюнув з рота той кусок м'яса, а він відразу і прилип до ноги Іванкової.

Вернувшись додому, дуже сумували царівни, що не було з ними Іванка. Цар і сам дивувався, чого це його дочки такі сумні, та питав їх частенько, але вони не казали йому нічого, бо заприсяглися Товчикаменеві та Сучимотузкові, що не казатимуть про Іванка нікому в світі.

Аж ось і він сам прийшов. Зраділи тут царівни, і не знати де той сум та туга поділися. Пішли вони з ним по місту гуляти, а про тих двох товаришів і забули.

Не витерпіли цього Товчикаміль та Сучимотузок і пішли до царя скаржитися на Іванка, щоб цар розсудив їх. А цар довідався вже про те, як воно насправді було, та й звелів покликати сюди Іванка. А той прийшов та й каже цареві:

— Що з такими людьми зробити, які товариша свого хотіли з світу згубити?

— Таких людей треба повбивати! — рішуче відповідає йому цар, а потім, звернувшись до двох товаришів, спитав їх:

— А які ж ви маєте докази, що саме ви визволяли моїх дочок?

Не мають ніяких!..

Тоді Іванко вийняв половинки персня, хустки та шаблі, і як почали стуляти їх з тими половинками, що лишилися у царівен, то все якраз прийшлося одно до одного. До того ж він вийняв з кишені всі язички, що повірізував у зміїв...

— Прив'язати їх до коней, — звелів цар, розсердившись на Товчикаменя та Сучимотузку за їх брехню, — і пустити в чисте поле!

Але Ведмідь-Іванко випрохав у царя, щоб той дарував їм життя. Зраділи вони і майнули чимдуж з того царства. А Ведмідь-Іванко одружився тоді з старшою царівною, та й живуть собі.

СОЛДАТ ТА СМЕРТЬ

Прослужив солдат у царя тридцять три роки, і вийшла йому одставка. Дав йому цар три копійки, він і пішов собі. Йшов-йшов, аж перестривають його три старці:

— Сотвори, служивий, милостинку.

— Натє.

Вийняв копійку і оддав. Трохи згодом перестривають його ще три старці.

— Сотвори, служивий, милостинку.

— Натє.

Оддав другу копійку. Під вечір вже ще три старці просять:

— Сотвори, служивий, милостинку.

— Натє.

Оддав і третю копійку.

Іде та й думає, що це воно буде, що роздав останні три копійки.

Аж ось ще йдуть три старці.

— Сотвори, служивий, милостинку.

— Натє.

Скинув шинелю й оддав.

— Ну, — кажуть старці, — чим тебе, служивий, нагородити, що ти з останнього милостиню сотворив? Проси у нас три просьби.

— А що ж я, — каже, — буду просить? Як задумаю, щоб гроші в кишені були; щоб люльку не накладати і не закурювати, а як загадаю, щоб сама готова була; та щоб була торбинка така: я про що не подумаю, зараз щоб там і було.

— Добре, служивий, іди собі з богом.

Ото сказали та й зникли, наче їх тут і не було. От солдат пройшов трохи. «Дай, — думає, — подивлюсь, чи не збрехали». Засунув у кишеню руку — так і витяг жменю грошей.

Сів ото спочивати, витяг люльку, аж вона вже й куриться.

— Е, — каже, — і це добре.

Покурив, покурив та так, не гасячи, у кишеню засунув, вона сама й погасла. Дивиться — летить пара качок: він розшморгнув торбинку та:

— А в торбинку!

Так ті качки туди і загули. От приходить він у город, а в тому городі в багатого купця був дім такий, що у ньому ніхто не жив, бо там завелись чорти. Він до того купця:

— Що даси? Я, — каже, — можу вигнати чортів.

— Як, — каже — виженеш, я тебе до смерті догодую. Ото нагодували його, напоїли, пішов він на ніч у той дім. Опівночі чує — щось стукотить-тримотить. Поміст лопнув, вилазить чорт.

— Чого ти? — питає солдат.

— Я тебе з'їм!

Солдат торбинку розшморгнув та:

— А в торбинку!

Як крикне, так той чорт туди і загув. Зашморгнув його там солдат та вже бив-бив. Давай той чорт проситись:

— Пусти. Внукам,— каже,— і правнукам закажу сюди ходити.

Пустив його солдат. От уранці повів він купця в дім, і стали там жить. А прийшлося тому солдатові вмирати, він і наказує:

— Покладіть зі мною безпремінно оцю люльку і торбинку.

Ото поклали йому те все, поховали його. Приходить він на той світ. Дивиться — пекло, він і убравсь туди. Зараз кілочки забиває, амуніцію свою розвішує.

— Що,— питає,— горілка є?

— Є.

— Тютюн є?

— Є.

— Огонь є?

— Є.

— От рай, так рай!

Ходить по пеклі, муштрується.

Аж ось приходить той самий чорт, що він його на цім світі бив, та як побачив його, як заголосить:

— Це ж той самий, що мене колись бив! Він нам і тут життя не дасть; треба його якось вижити.

Так чорти вже й злякалися. Повиходили з пекла, а його там самого зачинили.

— Що ж, братці, давайте міряться: кому випаде — облупим того та шкуру на бочку натягнем, як на барабан, ударимо, то, може, він і вискочить.

От помірялись, облупили, якого випало, натягли шкуру, як ударять, а солдат:

— Ах, в похід, в похід!

За амуніцію та з пекла, а чорти вскочили та й заперлись там.

От ходить він по тому світу, ніде нема йому пристановища, аж стрічає його святий Петро.

— Іди,— каже,— в рай, там тебе давно ждуть.

Пішов солдат, де там той рай у бога. Бог і поставив його коло свого палацу на варті. Ходить він, аж іде Смерть. Солдат до неї:

— Бабусю, чуєш? Ти це куди?

— До бога, служивий.

— За чим?

— Та спитати, що мені на землі робити.

— Почекай тут, я піду спитаю.

Приходить перед бога.

— Прийшла,— каже,— Смерть, питає, що їй на землі робити.

— Хай,— каже бог,— морить самих старих людей три роки.

От він вертається та й згадав: «А там же є у мене брати, вона і їх умертвить». Виходить та й каже:

— Велів бог, щоб ти три роки самі старі дубки гризла.

От через три роки знов Смерть іде до бога.

— Пожди тут, я піду спитаю,— каже солдат. Приходить до бога.

— Прийшла, боже, Смерть, питає, що їй робити.

— Скажеш, щоб три роки мертвила самих середніх людей.

Він і роздумавсь: «Адже у мене там, може, племінники є». Вийшов та й каже:

— Сказав бог, щоб ти три роки гризла самі середні дубки.

— Спасибі, служивий,— та й пішла.

От через три роки знову Смерть прийшла, та така худа.

— Спитай, служивий, що мені ще робити?

Він пішов.

— Прийшла, боже, Смерть, питає, що їй робити?

— Хай,— каже,— мертвить самих маленьких дітей.

Він і згадав, що у нього є онуки, виходить та й каже:

— Сказав бог, щоб ти ще три роки гризла самі молоді дубки.

Подякувала Смерть і пішла. Через три роки приходить, а солдат не углядив її, вона й проскочила сама до бога. Як прийшла, то й розжалілась, за що її бог голодом карав.

— Це він тобі все набрехав! Піди його самого ще раз умертви.

От вийшла вона до солдата та й каже:

— Подавай душу!

А солдат розшморгнув торбинку та:

— А в торбинку!

Вона у неї і вскочила. Він зашморгнув її там та й закинув у болото.

ЩАСТЯ ОДНОГО БІДНЯКА

Десь під горами, під лісами жив бідний чоловік. Від першої жони у нього був син, а від другої жони була в нього донька. Дітвак, котрий zostався без матері, мусив ціле літо пасти на сільській толоці корову й бичка. Мачуха не давала йому нічого їсти, окрім сухого хліба, і хлопець під осінь уже геть ослаб, бо голод дуже його змучив. А мачуха з донькою, як вибирався чоловік із дому, все мали гостину.

Одного разу хлопчик гірко плакав, потім сумно згадував свою рідну матір, бо вона, хоч не кожного разу, давала до хліба сиру чи солонини та голодом його не морила, а мачуха, як видно, хоче із світу звести. І знову бідний сиротюк залився сльозами. А бичок, якого він попасував, заговорив до нього:

— Чого ти, хлопчику, так плачеш?

— Ой, чи скажу тобі, чи ні, ти в моєму горі не допоможи.

— А як поможу? — відповів бичок. — Лиш розкажи, через що ти плачеш, яка в тебе біда.

Дітвак розповів, що мачуха його морить голодом і він так ослаб, що ледве може ходити.

— Ну, як у тому вся біда, не плач! Підійди до мене, викрути мені з голови ріг і встроми у землю.

Хлопець послушав, зробив те, що йому сказали, і видить, що на розі з'явився красенько застелений стіл, а на столі повно усяких смачних страв. Він дуже зрадів і досита наївся, бо на столі були такі страви, яких іще ніколи не знав та й про які не чув.

Другого дня учинив так само та й гостився потім кожний день. Дійшло до того, що хлопчина, вирушаючи з худобою на толоку, не захотів брати від мачухи хліба. То мачусі нараз незлюбилося, і вона послала доньку подивитися, що їсть дітвак на полі.

А хлопець тільки вибрався на толоку — викрутив ріг із голови бичка і так, як перед сим, добре погостився. Дівка все те виділа і дома розповіла матері, яким дивом хлопець готує собі страви, та й такі, що їх вона й не виділа, відколи живе! На те мати мовила, що вона вже знає, як тут діяти.

Коли її чоловік вернувся додому, нараз намовила його, аби продав бичка, бо одного не варто держати. Ліпше замість нього най купить теличку, від котрої можна чекати приплоду — мати якийсь хосен. І чоловік дав себе намовити.

Почув про те хлопчина, пішов у хлів і став гірко плакати. Бичок увидів його сльози та й звідав, що сталося, чому він знову плаче.

— Як мені не плакати, — відповідає хлопець, — коли пняцько вже продав тебе одному м'ясникові.

— Через таке не плач, — сказав йому бичок. — Лиш попроси вітця, аби тобі дозволив повести мене до того м'ясника.

Старий не заперечував. Дітвак узяв бичка за мотуз та й повів із дому. Вийшли вони за село, і бичок каже хлопцеві:

— Ану, оглянься, хлопчику, чи хтось не дивиться за нами.

— Не видко нікого, — відповів дітвак.

— Ну, то сядь на мене.

Він сів на бичка. Тоді бичок знявся аж у небо і летів, як вітер, доки не сіли на одному прекрасному лузі. Хлопець ступив на траву, відкрутив ріг із голови бичка й увіткнув у землю. Появився застелений стіл, а на ньому повно усяких смачних страв.

— Ну, хлопчику, — озвався бичок, — ти собі їж-ний, потім відпочивай, а я доти мало попасуся.

Та що сталося? Бичок папасає грубого осоту, і з нього відразу став страшний бичище. Тоді каже хлопцеві:

— Ну, сідай на мене і добре держися, бо тепер полетимо через мідну хащу. Але міркуй, аби не зламав жодної галузки. У тій хащі лежить величезний мідяний бичисько, і якщо ти зламаєш галузку, він нараз годен його побороти. Там буде з нами, чи я буду годен його побороти.

Хлопець дуже пильнував, але ненароком зламав одну галузку. І тоді як заревів мідяний бичисько — аж хаща затряслася. І каже бик хлопчині:

— Швидко біжи до дерева, вихопи ніж і держи над серцем. Як увидиш, що я впав на передні ноги і рию носом землю, можеш себе вбити.

Прибіг мідяний бичисько, і вони зчепилися у лютому гніві. Та хлопців бик чудом поборов свого супротивника.

І знову сів дітвак на нього верхи, і знову полетіли, доки не дісталися до срібної хащі. Тут натрапили на срібного бика, та хлопчиків бик зборов і того. Далі подалися у золоту хащу. Там відбулася така сама бійка. Хлопчиків бик, що переміг, тепер уже лишав дітвака. Перед тим як віти геть, він сказав, що незабаром сюди приїде цар, котрий візьме дітвака до себе служити. А ще бик дав хлопчині три різні

кантари — мідний, срібний і золотий — та й пояснив, що з ними робити.

І справді, на дорозі скоро показалася кочія, в якій сидів цар. Він увидів пастушка й подумав: «Який красний хлопчик!» І почав казати:

— Чи не пішов би ти зі мною, синку? Я би тебе узяв за слугу.

Хлопець радо прийняв те запрошення і сів у кочію. Дома цар допоручив його садівникові — най учиться доглядати сад. Почали садити молоді деревця, і діло пішло так: що посадив садівник — із того котре прийнялося, а котре й ні; а що посадив хлопець — прийнялося все, та й доки він садив один саджанець, другий уже зацвітав. Що й казати, старий садівник дуже радів тому:

— Тепер трьом царським донькам кожного дня зможемо робити букети і все з інших квітів!

А тоді був звичай, що кожної неділі цар і його челядь ходили до церкви. Одного разу наймолодша царівна захворіла і не пішла до церкви. Вдома залишився і хлопець-садівник. Коли він зостався сам, потряс одним кантарем, і нараз там з'явився мідногривий кінь, що приніс мідну шаблю і красне плаття. Хлопець скочив на коня і цілий сад потоптав кіньськими копитами.

Найменша царівна все те виділа із вікна палацу. Повернувся старий садівник, увидів, що сталося у його саду, і — до дівка. Той лежав у теплиці і прикинувся, що спить. Старий побив хлопчину за те, що він так погано доглядає сад.

На другу неділю молода царівна знову лишилася в палаці, але цього разу не через хворобу, а хотіла видіти, що буде робити хлопець-садівник. Він осідлав срібного коня і стоптав красні саджанці кіньськими копитами. Садівник увидів, як усе спустошено, і, звичайно, знову побив хлопця.

Третьої неділі дівак уже носився по саду на золотогривому коні і так само поламав деревця кіньськими копитами. І кожного разу найменша царівна дивилася з вікна. Вона виділа, як хлопець робив у саду шкоду, але помітила і те, що сад став по сьому у сім раз красивішим, як був. Тоді найменша царська донька не сказала нікому нічого.

Але мивув час. Молоді царівни стали відданицями, а наш дівак — легінем. Цар вирішив, що усіх трьох доньок віддасть за одним разом, бо найстарша вже йому сказала, що хоче вийти заміж. Царівна, котрій дуже кортіло віддаватися, завідала найменшу сестрицю, чи не хотіла би й вона мати

чоловіка. Дівчина не перечила. І всі три сестри дали знати, що вони би уже віддавалися. Се дуже потішило старого царя, і він дав зробити три золоті яблука та три золоті бублики. Потім оголосили, що цар має трьох доньок, які на видавні, й запрошує молодих людей, аби вони приходили сміливо до царського палацу на оглядини. І почали приходити принци, герцоги й паничі — подивитися на сестриць-відданиць. Наймолодша із дівчат поставила умову, що вона віддасться лише у тому разі, як на її оглядинах буде вся придворна челядь.

Цар дав усім трьом донькам по одному золотому яблуку й по одному бублику і сказав, що кожна подарує їх тому, кого собі вибере.

Женихів поставили у ряд. Старша пройшла уздовж ряду і вибрала собі молодого принца, середуца пройшлася так само і теж вибрала принца. Тепер було діло за меншою донькою. Вона пройшлася уздовж ряду і помітила, що одного з придворних челядників не видно на оглядинах. Тоді нагадала про свою умову — аби була присутня вся челядь, інакше відмовляється вибирати собі жениха. На оглядинах, звичайно, не було сироти-садівника. Та й як він міг бути? Його не брали й до рахунку в царському дворі. Тому ніхто навіть не збагнув, кого ще немає на оглядинах.

Царівна заявила, що вона не видить сироту-садівника. Слуги нараз побігли у сад і привели хлопця — поставили в ряд до женихів. Молодша царська донька пройшлася вздовж ряду і віддала своє золоте яблуко та золотого бублика якраз тому хлопцеві.

Увиділа се царська родина і дуже розгнівалася. Царівни докоряли: що вона думає собі та що наробила? Тут стоять молоді принци, чому не вибирає когось із-поміж них? Цар і цариця почали погрожувати доньці, лякати її. Але вона усім відповіла:

— На кого дяку мала, того вибрала! Що вже було чинити? Справили весілля і повінчали всі три пари. Та цар дуже строго поставився до найменшої доньки і її чоловіка. Замість красних світлиць у палаці відвів їм свинарник.

Другого дня із знатними зятями старий цар зібрався йти на лови. Зять-садівник теж хотів піти. І він послав у палац жону, аби попросила для нього якусь зброю і дозволу йти з царем на лови. Цар прогнав молодшу доньку раз, прогнав другий раз, а коли вона прийшла просити втретє, дав їй зовсім іржаву рушницю.

З тою «славною» зброєю зять-садівник подався на лови, але не смів стати в ряд із принцями, а полював сам. Він застрілив двох зайців, а потім розклав ватру, випік собі на вогні зайчатину й поїв. Принци не застрілили нічого. Натрапили на садівника і глузливо звідають, аби розсердити його:

— Ну, що ти застрілив?

— А ви що застрілили?

— Ми — нічого.

— Ну, видите, а я вбив двох зайців.

Принци нараз почали просити, аби віддав їм отих зайців.

— Добре, — сказав садівник, — дам вам двох зайців, але дасте мені за них свої золоті яблука!

Принци віддали йому свої золоті яблука і понесли додому по зайцеві. У царському замку на них уже чекала велика вечеря.

А зять-садівник вернувся у свинарник із золотими яблуками і подарував їх своїй жінці. Вона дуже зраділа, бо такий дарунок трапляється нечасто.

На другий день знову були лови. Зять-садівник застрілив дві сарни, але принци відпросили й те — віддали йому взамін свої золоті бублики.

Третього дня садівник застрілив двох ведмедів, а принци — нічого. Увиділи його коло ватри й один одному шепнув:

— Тут уже хоч як, а мусимо видурити в нього й тих двох ведмедів!

І стали торгуватися із садівником — що би він просив за двох ведмедів?

— Я не прошу нічого, — відповів їм садівник, — бо, слава богу, маю всього доста. Айбо раз на те пішло, дозвольте, аби випік на ваших хребтах печатку повішеників.

Принци на угоду один одному дали йому дозвіл. Зять-садівник уже був готовий до тої роботи. Він виїняв із ватри розпечену дротяну печатку і спершу одному, потім другому випік на хребті шибеницю. Тоді віддав їм обох ведмедів. Принци понесли їх з великою радістю і гордістю старому цареві. А той дуже похвалив зятів, що ходили на лови не дармо.

Та скоро світ обернувся так, що на царя пішов сусідній цар, а старий не мав великих сил, аби воювати. Молодший зять послав свою жону, аби йому випросила в нянька шаблю і коня, бо й він хоче іти на війну. Дуже тяжко вдалося царівні вблагати старого, — він дав садівникові якусь іржаву шаблю і показав на купу гною, де лежав ослаблений кінь, —

мовляв, того дохляка може донька повести для свого чоловіка.

Зять-садівник вдячно взяв і те, що йому вділили, і подався на коні за військом. В одному місці слабій кінь застряг у болоті й геть заляпав господаря. Як увиділи се цар і його зяті-принци, то страшенно висміяли хлопа й залишили його там, у мочарі. Садівникові й не вдалося витягнути коня із болота. Тоді потряс мідним кантарем — і перед ним з'явився мідногривий кінь, що приніс для господаря мідну одягу. Садівник узяв її на себе, скочив на мідногривого і не тільки догнав своїх родичів, а й лишив позаду. Дарма вони гукали за ним, просили зачекати — і поскачуть разом. Принци не впізнали, що то прониєся швагер.

А парадний витязь прискакав на поле бою і порубав усе вороже військо. Коли зяті-принци добралися туди, то увиділи, що воювати ні з ким. Зять-садівник поскакав назад до свого слабенького коня, що застряг у болоті, і, коли принци переможно поверталися додому, він усе ще бідував там із дохляком. Ей, як втішно сміялося панство із бідного родича, а ніхто не допоміг.

На другий день сусідній цар знову викликав їх битися. Сього разу хлопцеві-садівник поскакав на поле бою на срібному коні, у срібній одязі. І знову він розбив вороже військо.

Третього дня той витязь з'явився перед ворожим табором на золотім коні, у золотій одязі. І втретє він переміг противника. Але тепер зачекав царя і його зятів-принців, бо мав поранений мізинець. Цар, як увидів, відірвав шматок із своєї хустки і перев'язав пораненого пальця. Та золотого витязя ніхто не впізнав. Коли цар із принцями вертався додому, зять-садівник знову тягався у мочарі з копом-дохляком. У царському палаці була дуже велика гостина. На радість згадав старий цар і наймолодшу доньку, бо як би там не було, а то — його дитина. І послав він до неї слугу, аби покликав її й зятя на царську гостину.

Слуга пішов за ними у свинарник і зазирнув крізь ключову дірку. Він увидів, що чоловік спить, рука у нього звисла, а з одного пальця покапує кров у підставлену миску. А жона собі сидить і підкидає вгору три золоті яблука. Слуга побіг назад, до царя, і доповів, що видів. Цар не повірив хлопцеві, вдарив його по півку і негайно послав у свинарник іншого слугу. Другий слуга доповів те саме, лише сього разу молодша царівна підкидала бублики. Розгніваний цар дав і йому ляпаса. Але коли з подібною звісткою повернувся

і третій слуга, — то вже було занадто. Тепер старий пішов туди сам, аби на власні очі пересвідчитися в тому, що почув од слуг. Зайшов у свинарник, дивиться — все правда. Донька підкидає собі три золоті яблука і три золоті бублики. А на мізинці зята він одразу впізнав шматок хустки, якою після битви перев'язав поранений палець парадному витязю. І цар дав розказ привести обох — сироту-садівника і небогу доньку — до свого палацу. Закликав зятів-принців і звідає їх:

— А де ваші золоті яблука і золоті бублики?

Зрозуміли принци, що тесть не фіглює, і розповіли йому все.

А цар звідає далі, вже садівника:

— Що дали тобі сі принци за ведмедів?

— Нічого не дали, — відповів молодший зять. — Але я їм дав — випік обом на хребтах по шибениці.

Як то цар увидів власними очима, узяла його страшенна злість. Нараз поставили внизу, посеред двору, дві шибениці, і цар сказав принцам:

— Раз ви таке дозволили, аби вам на царських спинах випекли шибениці, то я тепер дам вам до них і мотузки! І обидва принци були одразу повішені.

А молодший зять-садівник дістав усе царство. Він жив собі щасливо, у любові з молодшою царівною, та й дуже любив усіх простих людей.

Отак, люди добрі, бідний хлопець став царем. Бо щастя мав!

ЩАСТЯ

Були два брати. Один — багач, другий — бідняк. Чому молодший був бідний — сам того не знав і ніхто йому не міг сказати.

Одного разу бідняк узяв сокиру за пояс і подався до лісу. Йде він, іде полем, бачить, жінці жнуть братове жито, бо з колоса паде, а за ними маленький хлопчина колоски збирає. Колосок до колоска, а жмут до копи. Подивився на женців і на гідного маленького хлопчину і питає:

— Синочку, чий ти? Я тут не бачу твоєї мами?

— А ви мене не знаєте?

— Ні, не знаю.

— Я — щастя вашого брата.

— Ну, добре. Як ти братове, то де ж мое?

— Ваше в лісі лежить під ліщиновим кушем із розкритим ротом і чекає, аби вправ горіх йому в рот. Дуже ліниве воно.

— А я зміг би його знайти?

— Чому ж ні? Ідіть цією стежиною до лісу, а там буде потічок. Підете берегом і побачите сплетених явора з грабом. Від цих дерев рушіте направо, і стежина доведе до товстезного дуба, під яким росте куц ліщини, а під тим кушем побачите своє щастя.

Дійшов чоловік до лісу, біля сплетених дерев впрубав довгу палку, заховав її за себе і пішов стежкою. Доходить до дуба і бачить, що тут лежить, задерши вгору ноги, малятко з розкритим ротом.

Чоловік тихенько зайшов за дуба і звідти палкою як огріє його! Воно — на ноги і тікати, а чоловік — за ним і все палкою причащає, примовляючи:

— Оце ж тобі плата за те, що я так чорно бідую!

Біжать вони лісом, і вже ось-ось повинен впіймати чоловік своє щастя, але ліщинова галузка, на якій було три горіхи, боляче вдарила по очах, і, поки він протер очі, щастя мов крізь землю провалилося.

Зірвав він тих три горіхи та й заховав у кипеню. Аж йде, йде і бачить, що заблудився.

Ходив лісом, поки стежка не вивела його на поле, де пастухи пасли худобу. Запитав, як дістатися до його села, але пастухи не знали. Пішов далі. Бачить — б'ються троє хлопців.

— Хлопці, чого ви б'єтеся? — питає.

— Бився б і ти, якби був на нашому місці. Ми ніяк не можемо поділитися батьковою спадщиною. Він як помирав, то залишив нам три дорогоцінні речі — чарівний капелюх, що робить людину невидимкою, чобіт-скорохід і палицю, яка заведе тебе, куди захочеш.

— Чому ж ви не можете поділитися?

— Я хочу мати всі три речі, — відповідає найстарший.

— Я теж хочу всі, — каже другий.

— І я хочу, — третій.

— Я вам допоможу дійти до згоди, — каже бідняк. — Є в мене три горіхи, кидаю їх з гори. Хто скільки схопить горіхів, стільки й речей дістане.

Розмахнувся, кинув горіхи під гору. Брати побігли, почали знову битися, а він палку в руки, капелюх на голову, а чобіт на ногу — і в дорогу. Коли бачить незнайомого чоловіка.

— Ти хто такий? — питає, скинувши капелюха, аби і його бачити можна.

— Шукаю щастя для свого життя.

— Ходи зі мною.

Ідуть удвох лісом і зустрічають третього.

— Куди йдеш, добрий чоловіче?

— Шукаю щастя, бо вже давно полює за мною голодна смерть.

Ідуть вони втрьох. Зустрічають ще одного чоловіка.

— Чи не по щастя і ти йдеш?

— Кажуть, вовка ноги годують. Ось і я шукаю, може, щось знайду, — відповідає той.

Пішли далі вчотирьох. Йшли, йшли і дійшли до великого міста. Зупинилися біля будинку і читають, що в царя пропала дочка. Хто її знайде, той дістане велику нагороду.

— Ви знаєте, що я маю чарівний капелюх, чобіт і палку. Розкажіть, що можете робити ви, — говорить бідняк до побратимів.

Каже перший:

— Я — стрілець.

— Я — кравець, — другий.

— Я — злодій, — третій.

Пішли до царя вчотирьох дізнатися, чим він їх нагородить.

— Той, хто здобуде її, може на ній оженитися, а коли вже жонатий, то нагороджу його сріблом-золотом, — відповідає цар.

Вийшли з палацу, вдарив бідняк тричі палкою об землю і попросив показати дорогу. Вказала палка, аж то треба плисти через море.

Дістали вони від царя корабель. Сіли і пливуть.

Перепливли на другий бік, аж бачать — дівчина, а на колінах у неї спить чудовисько.

Каже бідняк:

— Ти злодій. Твоя перша робота — маєш викрасти царівну з-під чудовиська, а ми будемо сторожити.

Злодій нарвав моху, зробив подушку, дав дівчині знак, аби не боялася. Підложив під голову чудовиську подушку, а дівчині шепнув іти на корабель.

Посадили царівну на корабель і попливли. Допливли до середини моря, а чудовисько пробудилось. Понюхало повітря, розпустило крила і кинулося доганяти.

Побачив це один побратим і каже:

— Пропали ми. Женеться чудовисько, буде смерть і нам, і царівні.

Тоді стрілець каже:

— Не бійтеся. Я врятую всіх.

Добув свою чародійну стрільбу, швиденько зложив її, зарядив, прицілвся і вистрелив.

Чудовисько якраз було над кораблем, впало, і корабель розламався на шматки. Хто як може тримається на воді, на дошках, на уламках, аж тут озвався кравець:

— Потримайтеся ще трохи.

Вийняв він чарівну голку і почав дошки докупити зшивати. Так дошку до дошки, і хоч було нитки трошки, а зшив корабель, і всі щасливо дісталися берега.

Прийшли до царя з царівною, цар дуже втішився, не знає, де доньку і рятівників її посадити.

— Добрі ви всі, хлопці, але скажіть, кому буде за дружину моя донька?

Бідняк говорить:

— Мені, бо я її знайшов.

Злодій заперечує:

— Ні, мені, бо коли б не я, то ти не зміг би викрасти її від чудовиська.

— Ей, вона таки моя, — на те все заявляє стрілець. — Що з того, що ви знайшли її і з-під чудовиська викрали? Були б ви давно на тому світі, якби я його не вбив.

А кравець слухав, слухав і собі хоче доньку цареву.

І до нинішнього дня ніхто не знає, чия царівна. Не знає ні той, хто казав, ні той, хто слухав.

ДАРУНКИ З ТРЬОХ ЗЕРНИН

В одному селі жив великий дідич. Мав стільки полів, лісів, худоби і всілякого добра, що навіть цісар йому заздрило. А у того дідича служив бідний чоловік Максим. Слуга мав хатку з одним вікном. Вітер вірвав з покрівлі соломі, і, коли йшов дощ, вода текла по стінах. У хатині жила й Максимова родина. Родина немаленька, а їсти було нічого.

Настала весна. Треба щось посіяти, а в мішку ні зернини. Жінка сумує, плаче.

— Люди вже позасівали, а в нас іще й не орано. Роби щось, чоловіче, бо не доживем до другого року.

— Не журися, — відповів Максим, — я піду до дідича і по-

прошу, аби позичив нам хоч трохи насіння. Засіємо, і на другий рік у нас буде своє.

— Ну, йди, не чекай.

Пішов Максим до дідича. Став перед порогом і каже:
— Так і так, світлий пане, не маю чим засіяти свій кавалок поля. Дайте мені хоч трохи насіння, аби мої діти не помирали з голоду.

Дідич витріщився на нього й закричав:

— Аби мати — треба робити!

— Та я роблю у вас удень і вночі!

— Ти, лайдаку, не кажи мені дурниць!

Опустив Максим голову і пішов додому. Розповів жінці, що йому дідич відповів.

Надворі сонечко гріє. Пташки з теплих країв прилетіли, всюди весело. А Максим сидить зі своєю жінкою на призбї й сумує, бо діти ходять голодні та слабі, як мухи.

Раптом до Максимової хатки прилетіли дві ластівки і почали ліпити під стріхою гніздечко. Максим уздрів їх і сказав:

— Відні ластівочки, нащо ви ліпите гніздечко під такою драгтивою стріхою? Таж як піде дощ, то вам дітей затопить.

Та ластівки не розуміли людської мови. А якщо й розуміли, то мовчали. Зліпили гніздечко, виклали пір'ячком, знесли ячок і висиділи зграйку маленьких пташенят. Коло хати Максима стало так весело, що душа раділа.

Але одного разу звідкись явився страшний змій, який почав тягнутись до ластів'ячого гніздечка. Діти заверещали:

— Тату, до наших ластів'ят лізе якийсь змій!

Максим вибіг надвір, схопив довбню, і почалася бійка не на життя, а на смерть. Гепав змія по хребті, поки його не переламав. Змій ледве відповз і сконав у темному яру. Трьох ластів'ят страшний змій схопив, а четверте пташеня вдалося врятувати. Але і з ним сталася біда: йому під час бійки поранили ніжку.

Максим забрав пташечку до хати, діти її дозирали, годували. Коли могла уже літати, випустили на волю, аби шукала свою маму й тата.

Минуло літо, і настала осінь. Ластівки полетіли у вирій. Усю землю завіяло снігом. Та минула і зима, пташки вернулися додому, до своїх гніздечок.

У Максимовій хаті злидні так розсілися, що не дають дихати.

Та ось одна ластівочка ударила крильцем у шибку. Максим вийшов надвір і спитав:

— Чого ти хочеш, дорога пташино?
Ластівочка поклала йому на долоню якусь зеренце і прошебетала:

— Посій перед дверима.

Через якусь хвилинку прилетіла знову.

Поклала на долоню друге зеренце:

— Посій перед вікном.

Фуркнула й вернулася з третім зеренцем:

— Посій коло криниці.

Максим красно подякував їй і зробив так, як вона сказала. Посіяв три зерини, почав чекати врожаю. Другого дня вранці діти повставали й повибігали на сонечко. Але скоро вернулися в хату, гейби перелякані.

— Тату, у нас коло хати щось таке дивне вросло, що ой-ой-ой!

— Ви ще спите навістачки?

— Ні, тату, подивіться.

Вийшов Максим і бачить — перед порогом, під вікном і коло криниці три величезних гарбузи. Схотів підняти, але де там! — треба силу велета.

Гарбузи уже достигли, блищали, як сонечко.

— Жінко, ану, розпалюй у печі вогонь, — втішився Максим. — Звари на обід гарбузяної каші.

Закотив гарбуз до хати і нагострив ніж. Коли розрізав на дві половини, то очам не повірив: там був білий хліб, калачі, бриндзя, м'ясо, ковбаса, солонина — варене, смажене, солодке, квасне й гірке. Та ще й пляшка руму. Максим викладав то добро на стіл, а в гарбузі нічого не зменшувалося.

Як поїли добре, жінка накрила чарівний гарбуз білим рушником. А Максим вкотив до хати другого. Розрізав його на дві половини, а там таке убрання, що і найбільші пани подібного не бачили: шовкові сорочки, новенькі черевички, всілякі спідниці, намиста, коралі. Було все, чого бажав Максим, його жінка й діти.

Жінка від утіхи аж заплакала й накрила той гарбуз найфайнішою скатертиною.

Максим вкотив до хати і третій гарбуз. Розрізав і злякався: з нього висипалася ціла купа золота. Накидав повну скриню золотих, і жінка накрила гарбуз полотном.

— Тепер ви, діточки мої, не будете вже голодувати, а я не буду кланятися захланному дідичеві, — каже весело Максим.

Він файно вбрав своїх дітей, жінку і сам ходив по селу,

як газда, а не як жебрак. Через кілька днів став будувати собі хату.

Люди здивувалися, що в бідного Максима з'явилися такі гаразди. Хтось розповів дідичеві. Прийшов пан та й питає:

— Скажи мені, Максиме, звідки в тебе багатство?

Максим відповів:

— Я, пане, не краду, і на мене ніхто не робив. Все, бачите, принесла мені мала ластівка. — І розповів, що з ним було.

Дідич вислухав Максима і пішов до палацу. Його мучило бажання розбагатіти ще більше. Зліпив під карнизом ластів'яче гніздо і почав загулювати пташок. І якось так сталося, що дві ластівки дали себе загулити: залетіли в те гніздо, нанесли яечка й сіли висиджувати їх. Як ластів'ята вивелися й трохи підросли, дідич почав визирати змія. Але змія не приходив. Це дуже злило дідича: пташки от-от вилетять, тоді їх не зловип!

Одного разу він приклав драбину, виліз до гнізда. Сам за змія побив ластів'ят, а одному з них поранив ніжку. Забрав ту пташку до палацу, дозирив ціле літо. А восени випустив, аби собі летіла у вирій.

Минули осінь і зима. Настала весна. З теплих країв вернулися пташки. До вікна палацу підлетіла ластівка.

Дідич вибіг надвір і спитав її:

— Який подарунок ти принесла мені, ластівочко?

Вона дала три зеренця і прощобетала:

— Посієш перед дверима, під вікном і коло криниці.

— Дякую тобі, пташечко. Тепер я стану багатшим від самого цісаря!

Дідичеві вирости так само три величезні гарбузи.

Узяв барду, вдарив по одному і розрізав на дві половини. А звідти несподівано вилетіла хмара сарани. Кинулася на його лани і з'їла все, що там росло.

Розтяв другий гарбуз. Звідти вибухнув вогонь. Спочатку загорівся дідичів палац, а потім весь маєток.

Третього гарбуза не встигли і розрізати. Люди кажуть, що в ньому є кублице гадюк, які вилізуть тоді, коли дідич вернеться й захоче знову панувати.

А Максим ще довго жив і не журився.

ТЕЛЕСИК

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба: «Хто нашої й смерті догляне, що в нас дітей нема?»

От баба й просить діда:

— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку, та зробимо колісочку, то я положу деревинку в колісочку та й буду колихати; от буде мені хоч забавка!

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить. Подіслався він, поїхав, вирував деревинку, зробив колісочку. Положила баба ту деревинку в колісочку — колише й пісню співає:

Люлі-люлі, Телесику,
Наварила кулешику,—
І з ніжками, і з ручками
Буду тебе годувати!

Коліхала-коліхала, аж поки полягали вони увечері спати. Встають уранці — аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати! Та й назвали того сінка Телесиком.

Росте той синок та й росте, — і такий став гарний, що баба з дідом не навітшаються з нього.

От як підріс він, то й каже:

— Зробіть мені, тату, золотий човник і срібне весельце: буду рибку ловити та вас годувати!

От дід зробив золотий човник і срібне весельце, спустили на річку, — він і поїхав. Їздить Телесик по річці, ловить рибку та годує діда й бабу, наловить та віддасть — і знову поїде. А мати йому їсти носить. Та й каже:

— Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі.

От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

Телесик почув.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка снідати принесла.

Пливе. Пристав до бережка, наївся, напився, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибку ловити.

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега та й давай гукати товстим голосом:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

А він чує.

— То ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Махнув весельцем — човник і поплив. А змія стояла-стояла та й пішла від берега геть.

От мати Телесикова наварила йому обідати, понесла до бережка та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

Він почув.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка мені обідати принесла.

Приплив до берега, наївся, напився, віддав матері рибку, що наловив, відіпхнув човника і поплив знову.

А змія приходить до берега та знов товстим голосом:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

А він почув, що не материн голос, та й махнув весельцем:

— Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Човник і поплив далі.

Змія бачить, що нічого не вдіє, та й пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері.

Коваль і скував. Вона пішла до бережка й стала кликати:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

А він думав, що то мати.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! То ж мені матінка їсти принесла!

Та й приплив до бережка. А змія його мерщій ухопила з човна та й понесла до своєї хати.

Приносить до хати:

— Зміючко Оленко, відчини!
Оленка й відчинила; змія ввійшла в хату.
— Зміючко Оленко, натопи піч так, щоб аж каміння розпадалося, та спечи мені Телесика, а я підку гостей покличу, та будемо гуляти.
.. Та й полетіла кликати гостей.
От Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається, а тоді й каже:
— Сідай, Телесіку, на лопату!
А він каже:
— Коли ж я не вмю, — як його сідати?
— Та вже сідай! — каже Оленка.
Він і поклав на лопату руку.
— Так? — каже.
— Та ні-бо, сідай зовсім.
Він і поклав голову.
— Отак, може?
— Та ні-бо, ні! Сідай увесь!
— А як же? Хіба так? — та й поклав ногу.
— Та ні-бо, — каже Оленка, — ні, не так!
— Ну так покажи ж, — каже Телесик, — бо я не знаю як.
Вона й почала показувати, та тільки сіла, а він за лопату та й укинув її в піч і заслінкою піч затулив; а сам замкнув хату, зліз на превисоченого явора та й сидить.
От змія прилітає з гостями.
— Зміючко Оленко, відчини.
Не чує.
— Зміючко Оленко, відчини!
Не озивається.
— От вража Оленка — десь повіялась!
От змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, виїняла печеню, та й їдять, — думали, що то Телесик. Попоїли добре, повиходили надвір та й качаються по траві:
— Покочуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшися!
А Телесик із явора:
— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшися!
Вони слухають: «Де це?» Та знов:
— Покочуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшися!
А він знову:
— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшися!
Вони знову: «Що воно таке?»
Давай шукати, давай дивитися, та й угледіли Телесика на яворі, Кинулись до явора та й почали його гризти. Гризли-

гризли, аж зуби поламали, — а не перегризуть. Кинулись до коваля:

— Ковалю, ковалю, скуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!

Коваль і скував. Вони як почали знову... От-от уже перегризуть. Коли летить табун гусей.

Телесик їх і просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

А гуси й кажуть:

— Нехай тебе середні візьмуть!

А змії гризуть-гризуть... Аж летить знову табун гусей.
Телесик і просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

Так і ці йому кажуть:

— Нехай тебе задні візьмуть!

А явір аж тріщить. Відпочинуть змії — та й знову гризуть, відпочинуть — та й знов... Аж летить іще табун гусей.
Телесик так їх просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

І ці кажуть:

— Нехай тебе задне візьме!

Та й полетіли.

Сидить сердешний Телесик, — от-от явір упаде, от-от доведеться пропасти! Коли це летить собі одним одне гусеня: відбилось — на силу летить. Телесик до нього:

Гуся, гуся, гусенятко!
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

От воно:

— Сідай! — каже та й ухопило його на крила. Та втомилось, сердешне, так низько несе. А змія за ним — чи не

вхопить його — жєнеться. Та таки не паздогнала. От гусєня принесло та й посадовило Телесика на причілку знадвору, а само ходить по двору, пасеться.

Сидить Телесик на причілку та й слухає, що в хаті робиться. А баба напекла пиріжків, виймає з печі й каже:

— Це тобі, діду, пиріжок, а це мені пиріжок!

А Телесик знадвору:

— А мені?!

А вона знову виймає пиріжки та й каже:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

А Телесик знов:

— А мені?

Вони й почули.

— Що це? Чи ти чуєш, діду, щось наче гукає?

— Та то, — каже дід, — мабуть, так учувається.

То знов баба:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

— А мені? — з причілка каже Телесик.

— Отже таки озивається! — говорить баба та зирк у вікно, — аж на причілку Телесик. Вони тоді з хати, та вхопили його, та внесли в хату, та такі раді!

А гусятко ходить по двору, мати й побачила:

— Он гусятко ходить. Піду впіймаю та й заріжу.

А Телесик каже:

— Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли б не воно, то я б у вас і не був.

От вони нагодували його, і напоїли, і під крильце насипали пшона. Так воно й полетіло.

От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.

ПРИМІТКИ

До збірника ввійшли твори, що дають досить повне уявлення про сюжетний склад українських героїко-фантастичних казок. Тут представлено кращі зразки даного жанру в записках від 50-х рр. XIX ст. і до наших днів.

При підготовці текстів упорядником використані такі видання: Українські народні казки. Упоряд. В. Г. Бойка. — Київ, 1976; Українські народні казки. В трьох книгах. Упоряд. М. Возняк. Книга третя. — Київ, 1948; Казки зелених гір: Казки Михайла Галиці. Запис, упоряд. та ред. П. Лінтура, І. Чендея. — Ужгород, 1965; Три золоті слова: Закарпатські казки Василя Короловича. Запис текстів та впоряд. П. Лінтура. — Ужгород, 1968; Українські народні казки. Автор вступної статі Г. С. Сухобрус. — Київ, 1953; Українські народні казки, легенди, анекдоти. Упоряд. Г. Сухобрус і В. Юзвенко. — Київ, 1957; Таємниця скляної гори: Закарпатські народні казки, зібрані Михайлом Фінцицьким. Ужгород, 1974. Чарівне горнятко: Казки. Упоряд. С. Далавурак та М. Івасюк. — Ужгород, 1971. Казки Верховини: Закарпатські українські народні казки. Склад І. Чендея. — Ужгород, 1960.

(Далі при посиланні на джерело, за яким подається та чи інша казка, зазначаємо лише прізвище упорядника або казкаря і сторінку).

Першорядне значення для порівняльного вивчення казок усіх народів, зіставлень версій, їх національних версій тощо відіграє нині широковідомий каталог Аарне-Томпсона, упорядкований за міжнародною системою подачі в ньому казкових сюжетів та мотивів.

В останні роки радянські фольклористи при публікації казок також практикують посилання в примітках на порівняльний покажчик сюжетів: Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка. Сост. Л. Г. Бараг, И. П. Березовский, К. П. Кабачников, Н. В. Новиков. — Л., 1979.

(Далі при посиланні на цей покажчик подаємо СУС — його скорочену назву).

Іван — мужичий син. СУС 300 А, —300А **. Зап. в с. Устя, Кам'янець-Подільського р-ну, від І. Вербухівського. Сухобрус, с. 121—134.

Кирило Кожум'яка. СУС 300₂. Зап. відомий російський художник Л. М. Жемчужников в Пирятинському повіті на Полтавщині. Сухобрус, с. 91—94.

Іван Побиван. СУС 1060. Зап. у с. Красилове, Кам'янець-Подільського р-ну. Бойко, с. 228—230.

Іван Голик і його брат. СУС 554, —920 *****. Зап. Л. М. Жемчужников в Пирятинському повіті на Полтавщині. Бойко, с. 186—198.
Котигорошко. СУС 312 D. Час і місце запису не зазначено. Бойко, с. 169—178.

Ілля Муромець та Соловей-розбойник. СУС — 650С*. Зап. Г. Сухобрус в с. Кам'янка, Арцизького р-ну, Одеської обл., від А. Лужанського. Варіант цієї казки у 60-х рр. XIX ст. записав на Поділлі А. Димінський. Бойко, с. 143—149.

Про богатиря Буца Копитовича. СУС — 650А**. Зап. В. Лесевич у с. Денисівка, Лубенського повіту на Полтавщині, від відомого казкаря Р. Чмихала. Сухобрус — Юзвенко, с. 160—166.

Козак Мамарига. СУС 518. Зап. В. Лесевич в с. Денисівка Лубенського повіту на Полтавщині, від Р. Чмихала. Сухобрус — Юзвенко, с. 207—217.

Петро і меч-гартованець. СУС 665. Зап. С. Далавурак та М. Івасюк у с. Кулачківці, Снятинського р-ну, Івано-Франківської обл., від О. Герасимчук. Далавурак — Івасюк, с. 122—126.

Про хлопця, що не знав страху. СУС 326. Зап. П. Лінтур в с. Горінчеве, Хустського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря Ф. Плешинця. Чендей, с. 273—277.

Про легіня, що повернув людям сонце, місяць і зорі. СУС 300 А*. Зап. С. Далавурак та М. Івасюк у с. Кулачківці, Снятинського р-ну, Івано-Франківської обл., від М. Далавурак. Далавурак — Івасюк, с. 145—150.

Чабанець. СУС 650 А. Зап. І. Манжура в с. Біляївка, Олександрівського повіту на Катеринославщині. Сухобрус — Юзвенко, с. 203—206.

Іван-Вігер. СУС 302₁. Зап. А. Димінський на Поділлі. Сухобрус — Юзвенко, с. 172—175.

Казка про Коція Безсмертного... СУС 302₂. Зап. Г. Сухобрус в с. Кам'янка, Арцизького р-ну, Одеської обл., від А. Лужанського. Сухобрус — Юзвенко, с. 62—68.

Залізний вовк. СУС 313 Н*. Зап. П. Лінтур в с. Горінчеве, Хустського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря А. Калина. Бойко, с. 235—240.

Про жар-птицю та вовка. СУС 531. Час і місце запису не зазначено. Бойко, с. 231—234.

Молодильна вода. СУС 551. Зап. відомий польський етнограф О. Кольберг на Покутті (східна частина сучасної Івано-Франківської обл.). Сухобрус — Юзвенко, с. 92—97.

Сини сліпого царя. СУС 551. Зап. на Закарпатті. Фінцицький, с. 118—123.

Бідний чоловік та його сини. СУС 300. Зап. на Закарпатті. Бойко, с. 178—183.

Про вірного товариша. СУС 516. Зап. П. Лінтур в с. Страбичове, Мукачівського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря В. Короловича. Королович, с. 34—43.

Мудрий Іванко. СУС 461. Зап. П. Лінтур в с. Страбичове, Мукачівського р-ну, Закарпатської обл., від В. Короловича. Королович, с. 170—180.

Сон Герасима. СУС 461, 725. Зап. П. Лінтур в с. Горінчеве, Хустського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря А. Калина. Бойко, с. 263—269.

Про бідного хлопця і чарівний перстень. СУС 561. Зап. П. Лінтур в с. Дулова, Тячівського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря М. Галиці. Галиця, с. 163—173.

Про сина вдовиці. СУС 531. Зап. П. Лінтур в с. Страбичове, Мукачівського р-ну, Закарпатської обл., від В. Короловича. Королович, с. 107—117.

Іван царевич і красна дівчина — ясна зірниця. СУС 312 D. Час і місце запису не зазначено. Возняк, с. 81—85.

Про сімох братів-зайворонів і їхню сестру. СУС 451. Час і місце запису не зазначено. Бойко, с. 113—120.

Царівна-жаба. СУС 402. Час і місце запису не зазначено. Бойко, с. 71—78.

Кобиляча голова. СУС 480. Зап. Г. Залобовський. Місце запису не зазначено. Наводиться за зб.: Труды етнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. Том второй. Петербург, 1878, с. 97—102.

Летючий корабель. СУС 513 В. Зап. І. Рудченко у м. Гадяч на Полтавщині. Бойко, с. 269—277.

Про морського півня. СУС 460В, 922А. Зап. П. Лінтур в с. Горінчеве, Хустського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря І. Дилинки. Чендей, с. 301—306.

Про бідного чоловіка і Ворзнячого царя. СУС 563. Зап. О. Маркуш у Великоберезнянському р-ні, Закарпатської обл. Чендей, с. 222—227.

Морський цар. СУС — 811*. Час і місце запису не зазначено. Возняк, с. 7—15.

Цар Дикого лісу. СУС 850. Зап. П. Лінтур в с. Дулова, Тячівського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря М. Галиці. Галиця, с. 45—60.

Чарівне горлятко. СУС 313 А, В, С. Зап. С. Далавурак та М. Івасюк у с. Балинци, Снятинського р-ну, Івано-Франківської обл., від В. Виничука. Далавурак — Івасюк, с. 64—69.

Яйце-райце. СУС 222 В*, 554. Зап. І. Рудченко в Уманському повіті на Київщині. Бойко, с. 103—112.

Ох! СУС 325. Зап. І. Рудченко у м. Гадяч на Полтавщині. Бойко, с. 217—225.

Тасмниця скляної гори. СУС — 327В*. Зап. М. Фінцицький на Закарпатті. Фінцицький, с. 84—92.

Про гору, що верхом сягала неба. СУС 563, 566. Зап. П. Лінтур в с. Дулова, Тячівського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря М. Галиці. Галиця, с. 77—91.

Дерево до неба. СУС 300. Зап. П. Лінтур в с. Страбичове, Мукачівського р-ну, Закарпатської обл., від В. Короловича. Королович, с. 164—170.

Про кам'яну державу. СУС 401. Зап. П. Лінтур в с. Страбичове, Мукачівського р-ну, Закарпатської обл., від В. Короловича. Королович, с. 56—65.

Іванко — цар звірят. СУС — 532***, 554. Зап. П. Лінтур в с. Горичеве, Хустського р-ну, Закарпатської обл., від казкаря А. Каліна. Чендей, с. 212—221.

Чорт-змій і запродані діти. СУС — 811*. Час і місце запису не зазначено. Бойко, с. 129—140.

Ведмідь-Іванко, Товчи́камінь і Сучимотузок. СУС 513А, 650 А. Час і місце запису не зазначено. Сухобрус, с. 107—117.

Солдат і Смерть. СУС 330 В. Зап. І. Мащюра в с. Олексіївка, Олександрівського повіту на Катеринославщині. Сухобрус — Юзвенко, с. 331—334.

Щастя одного бідняка. СУС 511. Зап. М. Фінцицький на Закарпатті. Фінцицький, с. 39—46.

Щастя. СУС 653. Зап. С. Пушик в с. Гаврилівка, Надвірнянського р-ну, Івано-Франківської обл., від І. Гаразюка. Далавурак — Івасюк, с. 234—237.

Дарунки з трьох зернин. СУС — 735****. Зап. С. Далавурак та М. Івасюк у с. Тростянець, Снятинського р-ну, Івано-Франківської обл., від Г. Лисюк. Далавурак — Івасюк, с. 69—79.

Телесик. СУС 327 С, F. Зап. І. Рудченко в м. Гадяч на Полтавщині. Бойко, с. 52—57.

СЛОВНИЧОК РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

Айбо — але.

Айно — так.

Босорканя — відьма.

Бузьок — лелека.

Вилниця — виноградник.

Віко — міра, приблизно 25 кг.

Гадкувати — слідкувати, пильнувати.

Газда — господар.

Гапгах — струнко.

Гаті — широкі білі штани.

Глядати — шукати.

Грань — жар.

Гурка — кров'яна ковбаса.

Добрі — гаразд.

Загнати — послати.

Звідувати — питати.

Імати, іматися — ловити, схопити.

Йойкати — плакати.

Кантар — вуздечка.

Камігелька — жилетка.

Кросна — ткацький верстат.

Легінь — парубок.

Най — хай.

Наньо — батько.

Паленка — горілка.

Пастир — пастух.

Переговорити — відрадити.

Пианиця — погріб.

Повітруля — русалка, мавка.

Поливка — суп.

Потя — пташеня, пташка.

Сапас — пашиль.

Сарака — бідолаха.

Сопух — важкий дух.

Тайстра — торбина,

полотняна сумка через плече.

Татош — чарівний кінь.

Ташка — сумка.

Тондер — чарівний.

Умлівіч — як кліпнути оком.

Упудитися — злякатися.

Фляцка — ляпас.

Хибиги — не вистачати.

Цімбора — приятель, товариш.

Черес — поле,
в якому носять гроші.

Шаркань — дракон.

ЗМІСТ

Невичерпна криниця. Іван Березовський 5	Про сина вдовиці 163
Іван — мужичий син 12	Іван-царевич і красна дівчина — ясна зірниця 173
Кирило Кожум'яка 22	Про сімох братів-гайворонів і їхню сестру 178
Іван Побиван 26	Царівна-жаба 186
Іван Голик і його брат 28	Кобиляча голова 198
Котигорошко 40	Летючий корабель 198
Ілля Муромець	Про морського півня 206
та Соловей-розбойник 49	Про бідного чоловіка і Воропячого царя 212
Про богатиря	Морський цар 219
Буха Копитовича 56	Цар Дикого лісу 228
Козак Мамарига 63	Чарівне горнятко 245
Петро і меч-гартованець 76	Яйце-райце 251
Про хлопця, що не знав страху 80	Ох! 259
Про легіня, що повернув людям сонце, місяць і зорі 84	Тавмниця скляної гори 267
Чабанець 89	Про гору, що верхом сягала неба 275
Іван-Вітер 92	Дерево до неба 291
Казка про Коція Безсмертного, як його убили Іван-Царевич і Булат-молодець 96	Про кам'яну державу 300
Залізний вовк 102	Іванко — цар звірят 310
Про жар-птицю та вовка 107	Чорт-змій і запродані діти 320
Молодильна вода 111	Ведмідь-Іванко, Товчикамінь і Сучимотузок 330
Сини сліпого царя 116	Солдат та Смерть 338
Бідний чоловік та його сини 121	Щастя одного бідняка 342
Про вірного товариша 126	Щастя 348
Мудрий Іванко 136	Дарунки з трьох зернин 351
Сон Герасима 146	Телесик 355
Про бідного хлопця і чарівний перстень 151	Примітки 361
	Словничок рідковживаних слів 365

ГЕРОИКО-ФАНТАСТИЧЕСКИЕ СКАЗКИ

Составитель *Иван Павлович Березовский*
 Ответственный редактор *Д. В. Павлычко*
 Гравюры *В. И. Лопаты*

Библиотека украинского устного народного творчества

Киев,
 издательство художественной литературы
 «Дніпро», 1984

(На украинском языке)

Редактор *М. С. Західна*
 Художнее оформление *В. М. Флакса*
 Художний редактор *О. Д. Назаренко*
 Технический редактор *С. М. Величко*
 Корректор *Ю. А. Мороз*

Информ. бланк № 2345.

Здано до складання 22.06.84. Підписано до друку 16.08.84.
 Формат 84 × 108^{1/2}. Папір друкарський № 2.
 Гарнітура звичайна нова. Друк високий.
 Ум. друк. арк. 19,32. Ум. фарб. відб. 19,32. Обл.-вид. арк. 22,655.
 Тираж 100 000 пр. Зам. № 4—264. Ціна 2 крб. 30 н.

Видавництво художньої літератури «Дніпро»,
 252054, Київ, вул. Воровського, 24.

З матриць Головного підприємства
 на Київській книжковій фабриці.
 252054, Київ, вул. Воровського, 24.

Г39 Геройко-фантастичні казки. / Упоряд., передм., прим.
І. Березовського; Іл. худож. В. Лопати.— К.: Дніпро,
1984.— 366 с.; іл.— (Б-ка укр. усної народної творчості).

До збірника ввійшли кращі зразки українських геройко-фантастич-
них казок.

Г 4702590100—043
М205(04)—84 43.84

82.3Ук-6